

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Český jazyk

DISERTAČNÍ PRÁCE

Mgr. Irena Fuková

**Adjektiva tvořená od infinitivního/minulého slovesného kmene příponou
-*c(i)* v češtině staré a v češtině doby střední**

Adjectives formed from the infinitive/past verb stem by the suffix *-c(i)* in Old
Czech and Middle Czech

Vedoucí práce: doc. Mgr. Robert Adam, Ph.D.

2023

Děkuji svému školiteli doc. Mgr. Robertu Adamovi, Ph.D., za podporu a podnětné připomínky. Děkuji také svým kolegům z oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, zejména PhDr. Miladě Homolkové, Ph.D, a Mgr. Kateřině Volekové, Ph.D., za podporu a odborné konzultace.

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 5. 5. 2023

Irena Fuková

Abstrakt

Práce se věnuje analýze adjektiv tvořených od infinitivního/minulého slovesného kmene příponou *-c(i)* v češtině staré a v češtině doby střední. Popisuje vývoj tohoto slovtvorného subsystému ve sledovaném období. Soustředí se především na postižení významů jeho jednotek, zastoupení jednotlivých slovtvorných kategorií, řešení otázky míry jeho významového vyhranění, zvláště oproti participiálním adjektivům, a dále na stanovení doby jeho vzniku.

Adjektiva odvozená od inf./min. kmene příponou *-c(i)* je možné výhradně na základě formy ve staročeských pramenech identifikovat pouze částečně, neboť vlivem nejednoznačného zápisu a probíhajících hláskových změn splývají v některých případech s adjektivy participiálními nebo s adjektivy se zakončením *-č(i)*. Cílem práce je proto také rekonstruovat předpokládaný systém adjektiv odvozených příponou *-c(i)* ve staročeském a středněčeském období.

Z faktu částečné formální nejednoznačnosti sledovaného typu adjektiv plyne základní postup analýzy materiálu: Nejprve jsou charakterizována adjektiva tvořená příponou *-c(i)* v případech, kdy jsou jednoznačně odlišitelná od participiálních adjektiv, a pak je podle zjištěných údajů určeno, která z možných, ale formálně nejednoznačných slov jsou součástí sledovaného adjektivního typu. Výhradně na základě formy je možné jednoznačně odlišit od adjektiv participiálních všechna adjektiva odvozená příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves 5. a 6. inf. třídy. Cílem analýzy omezené na deriváty od sloves těchto dvou tříd je především stanovení slovtvorných kategorií sledovaného formálního typu, v případě účelových adjektiv pak zjištění typu nositele vlastnosti (3.2.1). Součástí uvedené analýzy je vymezení průniku zkoumaného adjektivního typu s adjektivy zakončenými na *-č(i)* (3.2.1.3). Následuje porovnávací srovnání adjektiv s formantem *-c(i)* s adjektivy participiálními, paradigmatickými i neparadigmatickými (3.2.2–3.2.4). Zjištěné informace jsou pak východiskem pro vydělení a popis derivátů odvozených od inf./min. kmene sloves ostatních tříd, neboť tyto deriváty zpravidla formálně splývají s participiálními adjektivy (3.2.5–3.2.7). Do této analýzy byly zahrnuty pouze deriváty vzniklé výhradně sufixací nebo konverzí.

Samostatný oddíl (3.3) je pak věnován derivátům odvozeným nebo spoluodvozeným prefixem *ne-*. Určuje hranici mezi deverbativy vzniklými smíšeným způsobem a deadjektivy vzniklými prefixací, a zabývá se tak zároveň tématem další derivace od sledovaných adjektiv. Další oddíl (3.4) se zaměřuje na ostatní deverbální adjektiva, která ve staročeském období nesla účelový význam, a konkurovala tak adjektivům odvozeným příponou *-c(i)*.

Část zabývající se analýzou materiálu středněčeského období (3.6) se soustředí pouze na adjektiva se sufixem *-c(i)* vzniklá výhradně sufixací a je uspořádána analogicky. Na základě srovnání s materiálem staročeského období jsou vysloveny závěry o vývoji produktivity a slovtvorných kategorií tohoto formálního typu.

Klíčová slova: historická lexikologie, historická lexikografie, slovtvorba, sémantika, deverbální adjektivum, účelové adjektivum, stará čeština, čeština doby střední

Abstract

The thesis is devoted to the analysis of adjectives formed from the infinitive/past verb stem by the suffix *-c(i)* in Old Czech and Middle Czech. It describes the development of this word-forming subsystem in the period under study. It focuses mainly on the meanings of its units, the representation of individual word-formation categories, the question of the degree of its meaning distinction, especially in comparison with participial adjectives, and the determination of the time of its origin.

Adjectives derived from the infinitive/past verb stem with the suffix *-c(i)* can be identified only partially on the basis of their form in Old Czech sources, since due to ambiguous writing and ongoing spelling changes they merge in some cases with participial adjectives or adjectives ending in *-č(i)*. Therefore, the aim of this thesis is also to reconstruct the supposed system of adjectives derived by the suffix *-c(i)* in the Old Czech and Middle Czech period.

The fact of partial formal ambiguity of the type of adjectives under study implies a basic procedure for the analysis of the material: First, the adjectives formed by the suffix *-c(i)* are characterized in cases where they are clearly distinguishable from participial adjectives, and then, according to the data, it is determined which of the possible but formally ambiguous words are part of the type of adjectives under study. On the basis of form alone, all adjectives derived with the suffix *-c(i)* from the infinitive/past stem of verbs of the 5th and 6th infinitive class can be clearly distinguished from participial adjectives. The aim of the analysis limited to derivatives from verbs of these two classes is primarily to determine the word-formation categories of the formal type under study, and in the case of purpose adjectives, to determine the type of nouns of bearers of qualities (3.2.1). Part of the above analysis is to determine the intersection of the adjectival type under study with adjectives ending in *-č(i)* (3.2.1.3). This is followed by a proportional comparison of adjectives with the formant *-c(i)* with participial (paradigmatic and non-paradigmatic) adjectives (3.2.2-3.2.4). The information found is then the basis for the delimitation and description of derivatives derived from the infinitive (past) stem of verbs of other classes, since these derivatives usually formally merge with participial adjectives (3.2.5-3.2.7). Only derivatives formed exclusively by suffixation or conversion were included in this analysis.

A separate section (3.3) is devoted to adjectives derived or co-derived with the prefix *ne-*. It defines the boundary between deverbatives formed by simultaneous prefixation and suffixation (conversion) and deadjectives derived by prefixation, and thus also deals with the topic of further derivation from the adjectives under study. The next section (3.4) focuses on other deverbal adjectives that had a purpose meaning in the Old Czech period and thus competed with adjectives derived by the suffix *-c(i)*.

The section dealing with the analysis of material from the Middle Czech period (3.6) focuses only on adjectives with the suffix *-c(i)* formed only by suffixation and is arranged analogically. Based on a comparison with material from the Old Czech period, conclusions are drawn about the development of the productivity and word-formation categories of this formal type.

Key words: historical lexicology, historical lexicography, word formation, semantics, deverbal adjective, purpose adjective, Old Czech, Middle Czech

Obsah

1	ÚVOD	11
2	TEORETICKÁ ČÁST	14
2.1	Obecná teoretická východiska	14
2.2	Vymezení sledovaných segmentů české historické slovní zásoby: Adjektiva tvořená od inf./min. slovesného kmene příponou <i>-c(i)</i> a bezprostředně související subsystemy	15
2.3	Adjektiva odvozená od sloves příponou <i>-c(i)</i> a účelová adjektiva	16
2.3.1	Adjektiva odvozená příponou <i>-c(i)</i> a účelová adjektiva ve starší češtině	16
2.3.2	Adjektiva odvozená příponou <i>-c(i)</i> a účelová adjektiva v současné češtině	18
2.3.3	Adjektiva s příponou <i>-c(i)</i> jako součást terminologických subsystemů	21
2.3.4	Desubstantivní adjektiva s účelovým významem	21
2.3.5	Staropolská adjektiva s účelovým významem	22
2.3.6	Problémy dosavadního popisu staročeských adjektiv odvozených od inf./min. kmene příponou <i>-c(i)</i>	23
2.4	Problematika významové (ne)vyhraněnosti deverbálních adjektiv ve starší češtině	26
2.5	Systémový popis deverbálních adjektiv ve starší češtině	28
2.6	Třídění slovtvorných kategorií užitých v této práci	28
2.7	Termíny participiální adjektiva, paradigmatická a neparadigmatická participiální adjektiva	29
2.8	Třídění sloves	32
3	MATERIÁLOVÁ ČÁST	33
3.1	Staročeský materiál, jeho třídění a popis	33
3.1.1	Materiálová databáze sledovaných typů staročeských adjektiv	33

3.1.2	K popisu staročeských adjektiv	35
3.2	Staročeská adjektiva odvozená příponou -c(i) a formálně blízké typy adjektiv.	
	Deriváty vzniklé výhradně sufixací nebo konverzí (transflexí)	37
3.2.1	Adjektiva odvozená příponou -c(i) od inf./min. kmene sloves 5. a 6. inf. třídy	37
3.2.1.1	Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves 5. inf. třídy	37
3.2.1.1.1	Adjektiva odvozená od sloves vzoru <i>dělati</i> (typ <i>léhací</i>)	37
3.2.1.1.2	Adjektiva odvozená od sloves vzoru <i>tesati</i>	43
3.2.1.1.3	Adjektiva odvozená od sloves vzoru <i>bráti</i>	45
3.2.1.1.4	Shrnutí a závěry	45
3.2.1.2	Adjektiva odvozená příponou -c(i) od inf./min. kmene sloves 6. inf. třídy (typ <i>spojovací</i>)	48
3.2.1.2.1	Závěry	49
3.2.1.3	Průnik s desubstantivy se zakončením -ač(i)/-áč(i)	50
3.2.1.3.1	Formálně nejednoznačná adjektiva se zakončením -ac(i)/-ač(i)	55
3.2.2	Paradigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves 5. a 6. inf. třídy	56
3.2.2.1	Paradigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves 5. inf. třídy	56
3.2.2.1.1	Paradigmatická participiální adjektiva typu <i>dělající</i>	56
3.2.2.1.2	Paradigmatická participiální adjektiva typu <i>tešící</i>	64
3.2.2.1.3	Paradigmatická participiální adjektiva tvořená od sloves vzoru <i>kovati</i>	64
3.2.2.1.4	Paradigmatická participiální adjektiva typu <i>berící</i>	65
3.2.2.1.5	Shrnutí	65
3.2.2.2	Paradigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves 6. inf. třídy (typ <i>kupující</i>)	67
3.2.2.2.1	Shrnutí	75
3.2.3	Neparadigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves 5. a 6. inf. třídy	75
3.2.3.1	Neparadigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves 5. inf. třídy	75
3.2.3.1.1	Neparadigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves vzoru <i>dělati</i>	75
3.2.3.1.2	Neparadigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves vzoru <i>tesati</i>	76
3.2.3.1.3	Neparadigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves vzoru <i>bráti</i>	77
3.2.3.1.4	Shrnutí	77
3.2.3.2	Neparadigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves 6. inf. třídy	78
3.2.3.3	Shrnutí a závěry	79

3.2.4 Srovnání adjektiv odvozených příponou <i>-c(i)</i> a participiálních adjektiv odvozených od sloves 5. a 6. inf. třídy	79
3.2.5 Stanovení postupu analýzy a vydělení adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves 1.–4. inf. třídy	84
3.2.6 Vydělení adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves 1.–4. inf. třídy příponou <i>-c(i)</i> z formálně nejednoznačných adjektiv na základě významových kritérií	86
3.2.6.1 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves 1. inf. třídy příponou <i>-c(i)</i>	86
3.2.6.1.1 Adjektiva odvozená od inf. kmene sloves vzoru <i>vésti</i>	86
3.2.6.1.2 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru <i>pieti</i>	87
3.2.6.1.3 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru <i>třieti</i>	88
3.2.6.1.4 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru <i>krýti</i>	88
3.2.6.1.5 Adjektiva tvořená od inf./min. kmene sloves vzoru <i>láti</i>	90
3.2.6.1.6 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves atematických	90
3.2.6.1.7 Shrnutí a závěry	94
3.2.6.2 Deriváty od sloves vzorů <i>minúti</i> a <i>tisknúti</i>	96
3.2.6.3 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves 3. inf. třídy příponou <i>-c(i)</i>	97
3.2.6.3.1 Deriváty od sloves vzoru <i>uměti</i>	98
3.2.6.3.2 Formálně nejednoznačné deriváty od sloves vzoru <i>trpěti</i>	98
3.2.6.3.3 Formálně nejednoznačné deriváty od sloves vzoru <i>sázěti</i> : Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru <i>sázěti</i> (<i>krájěci</i>) příponou <i>-c(i)</i> a neparadigmatická participiální adjektiva typu <i>staviací</i>	102
3.2.6.3.4 Paradigmatická adjektiva typu <i>pomíjějící</i>	105
3.2.6.3.5 Shrnutí a závěry	106
3.2.6.4 Vydělení adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves 4. inf. třídy příponou <i>-c(i)</i> z formálně nejednoznačných adjektiv na základě významových kritérií	107
3.2.6.4.1 Formálně nejednoznačné deriváty od sloves vzoru <i>prošiti</i> : Paradigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves vzoru <i>prošiti</i> (<i>prošieci</i>) a adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru <i>prošiti</i> (<i>chodící</i>)	107
3.2.6.4.2 Neparadigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves vzoru <i>prošiti</i>	
119	
3.2.6.4.3 Shrnutí a závěry	121
3.2.7 Shrnutí: Rekonstrukce systému deverbálních adjektiv odvozených příponou <i>-c(i)</i> ve staročeském období	124

3.3 Staročeská deverbální adjektiva se zakončením <i>-c(i)</i> vzniklá smíšeným způsobem a deadjektiva utvořená prefixací	127
3.3.1 Prefixálně-sufixální deriváty s příponou <i>-c(i)</i> a deadjektiva s příponou <i>-c(i)</i> vzniklá prefixací	127
3.3.2 Prefixálně-konverzní participiální adjektiva a deriváty odvozené od participiálních adjektiv prefixací	128
3.3.3 Závěry	130
3.4 Ostatní staročeská deverbální adjektiva vyjadřující účelový význam	130
3.4.1 Účelová adjektiva se sufixy <i>-n(y)</i> a <i>-n(i)</i>	131
3.4.2 Účelová adjektiva se sufixem <i>-v(y)</i>	135
3.4.3 Účelová adjektiva se sufixem <i>-te(d)ln(y)</i>	137
3.4.4 Účelová adjektiva se sufixem <i>-dln(y)</i>	138
3.4.5 Účelová adjektiva odvozená z participia <i>n-ového</i> , <i>l-ového</i> , <i>t-ového</i>	139
3.4.6 Závěry	141
3.5 Středněčeský materiál, jeho třídění a popis	144
3.5.1 Materiálová databáze sledovaných typů středněčeských adjektiv	144
3.5.2 K popisu středněčeských adjektiv	144
3.6 Středněčeská adjektiva odvozená příponou <i>-c(i)</i>. Deriváty vzniklé výhradně sufixací	145
3.6.1 Adjektiva odvozená příponou <i>-c(i)</i> od inf./min. kmene sloves 5. a 6. inf. třídy	145
3.6.1.1 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves 5. inf. třídy	145
3.6.1.1.1 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru <i>dělati</i>	146
3.6.1.1.2 Adjektiva odvozená od sloves vzoru <i>tesati</i>	154
3.6.1.1.3 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru <i>bráti</i>	157
3.6.1.1.4 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru <i>kovati</i>	157
3.6.1.1.5 Shrnutí a závěry	157
3.6.1.2 Adjektiva odvozená příponou <i>-c(i)</i> od inf./min. kmene sloves 6. inf. třídy	159
3.6.1.2.1 Srovnání se staročeským stavem	161
3.6.1.3 Průnik s desubstantivy se zakončením <i>-ač(i)</i> / <i>-áč(i)</i>	162
3.6.2 Participiální adjektiva odvozená od sloves 5. a 6. inf. třídy s účelovým významem	163
3.6.3 Kritéria pro určení adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves 1.–4. inf. třídy	164

3.6.4	Vydělení adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves 1.–4. inf. třídy příponou - <i>c(i)</i> z formálně nejednoznačných adjektiv na základě účelového významu	165
3.6.4.1	Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves 1. inf. třídy příponou - <i>c(i)</i>	165
3.6.4.1.1	Adjektiva odvozená od min. kmene sloves vzoru <i>věsti</i>	166
3.6.4.1.2	Adjektiva odvozená od inf. /min. kmene sloves vzoru <i>píti, pnu</i>	166
3.6.4.1.3	Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru <i>tříti</i>	166
3.6.4.1.4	Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru <i>krýti</i>	167
3.6.4.1.5	Adjektiva tvořená od inf./min. kmene sloves vzoru <i>láti</i>	168
3.6.4.1.6	Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves atematických	169
3.6.4.1.7	Shrnutí a závěry, srovnání se stč. stavem	170
3.6.4.2	Deriváty od sloves vzorů <i>minouti</i> a <i>tisknouti</i>	171
3.6.4.3	Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves 3. inf. třídy příponou - <i>c(i)</i>	172
3.6.4.3.1	Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru <i>trpěti</i>	172
3.6.4.3.2	Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru <i>sázeti (krájecí)</i> příponou - <i>c(i)</i>	173
3.6.4.3.3	Shrnutí a závěry	174
3.6.4.4	Formálně nejednoznačné deriváty od sloves vzoru <i>prositi</i> s účelovým významem: Paradigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves vzoru <i>prositi (prosící)</i> a adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru <i>prositi (chodící)</i>	174
3.6.5	Shrnutí: Středněčeská adjektiva odvozená příponou - <i>c(i)</i>	181
4	ZÁVĚRY	185
5	SEZNAM LITERATURY	191
5.1	Citovaná literatura	191
5.2	Citované prameny	197

1 Úvod

Tématem práce jsou adjektiva tvořená od infinitivního/minulého slovesného kmene příponou *-c(i)* v češtině doby staré a střední. V současné češtině uvedená adjektiva slouží k vyjadřování účelového významu (*Mluvnice češtiny* 1, s. 336, dále MČ 1).

Poměrně podrobnou charakteristiku tohoto slovtvorného typu podávají synchronní mluvnice (např. MČ 1, s. 336–337; Štícha et al., 2018, s. 840–845), v rovině synchronní je mu věnována trvalá pozornost (nejnověji Veselý – Veselý, 2019; 2.3.2). Naproti tomu v historické lingvistice byl tomuto formálnímu typu a v souvislosti s ním také problematice účelových adjektiv dosud věnován pouze malý zájem. Pro staročeské období jej stručně charakterizoval Michálek (1963), jeho vznik a vývoj ve staročeském a středněčeském období velmi stručně popisuje *Historická mluvnice češtiny* (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 309, 311), některé nové poznatky, zvl. týkající se středněčeského období, přináší Kalinová (2019; 2.3.1).

Některá tvrzení o tomto formálním typu ve starší češtině jsou navíc problematická nebo rozporná. E. Michálek konstatuje, že uvedená adjektiva ve staročeském období existovala, avšak jejich význam nebyl vyhraněný do takové míry jako dnes (Michálek, 1963, s. 128) a že účelový význam mohl být zároveň vyjadřován i jinými adjektivními typy (Michálek, 1963, s. 128; Fuková, 2019b, s. 9); závěry Michálkovy studie však relativizuje to, že adjektiva s příponou *-c(i)* jsou v ní popisována částečně na základě formálně nejednoznačných dokladů, které mohou zároveň představovat adjektiva participiální (2.3.6). Tvrzení o tom, že účelová adjektiva odvozená příponou *-c(i)* se objevují až na konci 15. stol. (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 309) a zároveň že v době střední se účelová adjektiva „hromadně odvozují sufixem *-c(i)* připojeným k infinitivnímu kmeni“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 310), se navzájem jeví jako málo pravděpodobná, tvrzení týkající se staročeského období navíc odporuje Michálkovým zjištěním: Adjektivům s příponou *-c(i)* se připisuje pouze účelový význam a zároveň jsou určena jako jediný typ pro vyjadřování účelového významu ve stč. období (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 309). Obě práce se také liší ve stanovení datace vzniku tohoto slovtvorného typu; zatímco Michálek předpokládá, že existoval již ve stč. období (Michálek, 1963, s. 127), *Historická mluvnice češtiny* klade jeho první doklady až na samý závěr stč. období (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 309; 2.3.1.).

Nejdůležitějším problémem při popisu staročeského stavu tohoto adjektivního typu je to, že některá adjektiva odvozená příponou *-c(i)* formálně splývají s participiálními adjektivy,

a to především při odvozování od sloves vzoru *prositi* a *trpěti*, a dále také graficky splývají s adjektivy se zakončením *-č(i)* (Fuková, 2019b; 2.3.6). Potřeba částečné rekonstrukce tohoto adjektivního typu pro staročeské období ale nebyla dosud formulována ani systematicky řešena. Jednotlivá adjektiva však formálně a významově interpretují staročeské slovníky, tj. Gebauerův *Slovník staročeský* (GbSlov), *Staročeský slovník* (StčS), *Elektronický slovník staré češtiny* (ESSČ), *Malý staročeský slovník* (MSS), a proto je východiskem pro staročeské období v analytické části této práce lexikografické zpracování adjektiv sledovaných typů. Pro středněčeské období moderní lexikografické zpracování slovní zásoby ale dosud chybí.

Cílem práce je komplexní charakteristika tohoto slovtvorného subsystému obsahující popis jeho vývoje jednak ve staročeském, jednak ve středněčeském období, dále postižení významů jeho jednotek, řešení otázky míry jeho významového vyhranění oproti ostatním deverbálním adjektivům, zvláště oproti participiálním adjektivům, a ověření, případně stanovení období jeho vzniku. Protože adjektiva odvozená od inf./min. kmene příponou *-c(i)* je možné výhradně na základě formy především ve staročeských pramenech identifikovat pouze částečně, je cílem také rekonstruovat předpokládaný systém adjektiv odvozených příponou *-c(i)* ve sledovaném období. V neposlední řadě je cílem prověřit lexikografické zpracování sledovaných staročeských adjektiv, případně navrhnout zpřesnění nebo opravy některých hesel.

Dosavadní stav poznání této problematiky, otázky a podněty k dalšímu poznání, které z něj vyplývají, stanovení dílčích cílů této práce a postupů k jejich dosažení jsou obsahem kap. 2. Analytická část práce, která následuje, je rozdělena na oddíl věnující se materiálu staročeského období (3.1–3.4) a oddíl popisující materiál středněčeského období (3.5–3.6). Zdrojem jazykového materiálu pro staročeské období jsou jednak staročeské slovníky (ESSČ, StčS, MSS, GbSlov), jednak lístková kartotéka StčS (ExcStčS) a GbSlov (ExcGbSlov), uložené v oddělení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR, a *Staročeská textová banka* (StčTB; 3.1). Jazykový materiál pro středněčeské období byl získán z *Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny* (LDHBC; 3.5).

Z faktu částečné formální nejednoznačnosti sledovaného typu adjektiv plyne základní postup práce s materiálem stč. období: Nejprve jsou charakterizována adjektiva tvořená příponou *-c(i)* v případech, kdy jsou jednoznačně odlišitelná od participiálních adjektiv, a pak je podle zjištěných údajů určeno, která z možných, ale formálně nejednoznačných slov jsou součástí subsystému adjektiv sledovaného typu. Tento postup vyžaduje primární třídění sledovaných adjektiv podle třídy a vzoru motivujícího slovesa.

Výhradně na základě formy je možné jednoznačně odlišit od adjektiv participiálních všechna adjektiva odvozená příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves 5. a 6. inf. třídy. Cílem

analýzy omezené na deriváty od sloves těchto dvou tříd je stanovení slovtvorných kategorií sledovaného formálního typu včetně zjištění jejich poměrného zastoupení a dále prověření dosavadních tvrzení o době jeho vzniku; v případě účelových adjektiv je pak věnována pozornost typu nositele vlastnosti (3.2.1). Součástí uvedené analýzy je vymezení průniku zkoumaného adjektivního typu s adjektivy zakončenými na *-č(i)*, neboť tento průnik může uvedená zjištění problematizovat (3.2.1.3).

Podrobné údaje o jednoznačných dokladech adjektiv s příponou *-c(i)* však nejsou pro systematické stanovení reprezentativní formy sporných adjektiv dostačující, potřebné je také porovnávací srovnání s adjektivy participiálními, paradigmatickými (3.2.2) i neparadigmatickými (3.2.3) tak, aby mohla být stanovena míra jejich vzájemné synonymie nebo významového vyhranění (3.2.4). Zjištěné informace jsou pak východiskem pro vydělení a popis derivátů odvozených od inf./min. kmene sloves ostatních tříd, neboť tyto deriváty zpravidla formálně splývají s participiálními adjektivy (3.2.5, 3.2.6). Souhrnný přehled o formálním typu deverbativ s příponou *-c(i)* včetně předpokládaných slov je pak podán v oddíle 3.2.7.

Do této analýzy byly zahrnuty pouze deriváty vzniklé výhradně sufixací nebo konverzí. Deverbálními adjektivům se zakončením *-c(i)*, které vznikly smíšeným způsobem, a deadjektivům se zakončením *-c(i)*, které byly utvořeny prefixací, je pak věnován samostatný oddíl (3.3). Soustředí se na deriváty odvozené nebo spoluodvozené nejfrekventovanějším prefixem *ne-*. Určuje hranici mezi deverbativy vzniklými smíšeným způsobem a deadjektivy vzniklými prefixací, a zabývá se tak zároveň tématem další derivace od sledovaných adjektiv. Kompozita nebyla v této práci analyzována.

Další část práce (3.4) se zaměřuje na ostatní deverbální adjektiva, která ve staročeském období nesla účelový význam, a konkurovala tak adjektivům odvozeným příponou *-c(i)*. Zjišťuje se, jaká další účelová adjektiva ve staročeském období existovala, kolika dalšími sufixy se odvozovala, jak jsou další účelové slovtvorné typy frekventované oproti adjektivům s příponou *-c(i)*, zda a jaké specifické sémantické a syntaktické vlastnosti vykazují. Na základě odpovědí na tyto otázky je určena pozice adjektiv s příponou *-c(i)* mezi staročeskými účelovými adjektivy.

Část zabývající se analýzou materiálu středněčeského období (3.5–3.6) se soustředí pouze na adjektiva se sufixem *-c(i)* a je uspořádána analogicky. Na základě srovnání s materiálem staročeského období dochází k závěrům o vývoji produktivity a slovtvorných kategorií tohoto formálního typu.

2 Teoretická část

2.1 Obecná teoretická východiska

Základním teoretickým východiskem jsou práce z české historické lexikologie a lexikografie (zvl. Němec, 1968; 1980a; 1995; StčS 1968, s. 16–49), vycházející z pojetí jazyka i lexikální jednotky jako systému (Němec, 1980a, s. 7), neboť poskytují ucelený soubor postupů k vydělení slov a jejich variant (zvl. Němec, 1968, s. 7–15; StčS 1986, s. 20–22), k určení jejich významu (zvl. Němec, 1968, s. 16–39; StčS 1968, s. 22–26), a to i v nejednoznačných případech (např. StčS 1968, s. 27–34), a k sledování jejich vývoje v historických jazykových projevech (Němec, 1968; Němec, 1980a). Dále formulují obecné i detailní vývojové tendence staročeské slovní zásoby (např. Němec, 1968; Němec, 1980a).

Kromě uvedených praktických postupů a poznatků stanovují základní princip poznání historického jazykového materiálu plynoucí z časového odstupu jeho vzniku a jeho omezeného dochování, a to nezbytnost rekonstrukce nedoložené části slovní zásoby při nemožnosti opory o současné jazykové povědomí, a tedy nutnost důsledného ověřování této rekonstrukce komplexní analýzou vnitrosystémových vztahů (např. Němec, 2009c, s. 127; 1995, s. 183–193, Němec, 1980b) (Fuková – Nejedlý – Šimek, 2019, s. 80). Dále zdůrazňují důležitost faktorů mimojazykových, tedy potřebu studování dobové reality, a to především v aspektech věcných a sociálních, neboť tyto faktory mohly ovlivnit pojmenování (např. Němec – Michálek, 1978; Němec, 1980a, s. 23, 33–34; 1995, s. 183–184); tyto rysy uvedeného přístupu jsou označovány jako „poststrukturalistické“ (Neustupný, 1993, s. 5), případně kvůli nim bývá celý přístup označován jako „neostrukturalní“ (Nagy, 2013, s. 32n.; Fuková – Nejedlý – Šimek, 2019, s. 80–81).

Úsilí o komplexnost poznání je tedy v uvedeném přístupu provázáno důrazem na kontrolní mechanismy, verifikaci získaných poznatků (např. Němec, 1980a, s. 47, 50, 175; Němec, 2009c, s. 127) (Fuková – Nejedlý – Šimek, 2019, s. 80). Zkoumání slovtvorných typů by v jeho rámci mělo být stejně komplexní (srov. Dokulil, 1962, s. 179), součástí jejich studia by kromě zjišťování vztahů mezi jednotlivými lexikálními jednotkami, které slovtvorný typ konstituují, mělo být i hledání vztahů k dalším lexikálním subsystémům, zvláště k dalším slovtvorným typům, které jsou synonymní (Němec, 1980a, s. 138–139). Nezbytnost všestranného zkoumání slovtvorných prostředků zdůrazňuje také Šlosar (1984): Chceme-li např. postihnout produktivitu určitého slovtvorného prostředku, lze „k platnému závěru dojít jen při sledování komplexním, tedy při hodnocení konkurence typů v rámci

slovotvorné kategorie“ tak, abychom mohli „stanovit místo našeho typu v celé slovotvorné kategorii, jeho vztah k ostatním typům kategorie“ (Šlosar, 1984, s. 98). Stejně tak se pro dosažení komplexnosti v této práci kombinuje výchozí přístup onomaziologický, analyzující významy určitých slovotvorných forem (např. 3.2.1–3.2.3), s pohledem sémaziologickým, zaměřeným na slova patřící do téže slovotvorné kategorie (srov. Dokulil, 1962, s. 180–181; např. 3.2.6, 3.4).

Subsystémy lexikálních jednotek, které se „zakládají na týchž vztazích a podléhají týmž strukturním změnám“ (Němec, 2009a, s. 38), jsou pak v uvedených pracích posuzovány z pohledu teorie centra a periferie jazykového systému: Nejbliže k centru subsystému se nacházejí lexikální jednotky s nejvyšší mírou společných rysů, které jsou nejstabilnější, zatímco jednotky vázané pouze některými společnými rysy jsou okrajové, vykazují menší míru stability a změnám podléhají snadněji (Němec, 2009a, s. 38; 1980a, s. 12).¹

V oblasti slovotvorby vychází práce především z MČ 1 (s. 191–526), která obsahuje jak souhrnný a strukturovaný popis slovotvorného systému současné češtiny (MČ 1, s. 231–526), a to včetně popisu adjektiv (s. 316–385), umožňujícího srovnání s historickým stavem, tak i teoretické vymezení onomaziologických a slovotvorných kategorií, slovotvorných postupů atd. na základě českého materiálu (s. 193–231).

2.2 Vymezení sledovaných segmentů české historické slovní zásoby: Adjektiva tvořená od inf./min. slovesného kmene příponou *-c(i)* a bezprostředně související subsystémy

Hlavní pozornost je v této práci soustředěna na adjektiva tvořená od inf./min. slovesného kmene příponou *-c(i)* a jejich změny ve vývoji s cílem zachytit konstituování slovotvorného typu účelových adjektiv tvořených příponou *-c(i)*. Východiskem je tedy jistý typ formální utvářenosti slov (srov. Dokulil, 1962, s. 180). Slovotvorný subsystém, který byl vyčleněn jako východisko zkoumání, se tedy nepřekrývá s pojmem „slovotvorný typ“ v Dokulilově pojetí (Dokulil, 1962, s. 68–76), je vymezen obecněji: je určen pouze „jednotou lexikálně-gramatické povahy základu“ a formantu (Dokulil, 1962, s. 73). Nepředstavuje jednotu co do „onomaziologické struktury“ (Dokulil, 1962, s. 73), z hlediska slovotvorného významu je tak komplexem slovotvorných typů (srov. Dokulil, 1962, s. 73). Významové rysy vyčleněných jednotek mají být zjištěny.

¹ Na problematiku vztah centrálnosti a frekvence upozorňuje Nejedlý (2016, s. 10): „...frekvence je jen jedním z projevů systémového zapojení lexikální jednotky“.

Pro komplexní charakteristiku uvedeného slovtvorného subsystému však není dostačující zabývat se pouze jím samotným, jak bylo podrobněji rozvedeno výše (2.1). Práce si klade za cíl zkoumat jej také ve vývojových vztazích k dalším blízkým adjektivním slovtvorným systémům, jednak k adjektivům obsahujícím sufix *nt*-ového participia a k desubstantivním adjektivům s formantem *-í* tvořeným od činitelských jmen s *k*-ovou příponou, případně deverbálními adjektivům tvořeným sufixem *-č(i)*, protože je v rámci staročeského období někdy problematické jejich formy od forem sledovaného typu rozlišit. Dále je sledovaný slovtvorný subsystém zkoumán ve vztahu k deverbálními adjektivům s účelovým významem a také ve vztahu k systému slovesnému, neboť jeho vlastnosti a vývoj se do utváření a změn sledovaného subsystému deverbálních adjektiv také bezprostředně promítají.

2.3 Adjektiva odvozená od sloves příponou *-c(i)* a účelová adjektiva

Tento oddíl shrnuje dosavadní teoretické poznatky jak o formálním typu deverbálních adjektiv s příponou *-c(i)*, tak o slovtvorné kategorii účelových adjektiv. Uvedeným tématem jsem se souhrnně zabývala v článku Staročeská adjektiva typu *postřihací* (Fuková, 2019b), jednotlivé citace a parafráze vlastního textu zde nevyznačuji.

2.3.1 Adjektiva odvozená příponou *-c(i)* a účelová adjektiva ve starší češtině

J. Gebauer vysvětlil vznik a ustálení formy tohoto adjektivního typu v souvislosti s nepravidelným tvořením *nt*-ových participií složené deklinace (Gebauer, 1958, s. 89–90). Nepravidelná participiální adjektiva vznikají tak, že se z pravidelných složených participiálních tvarů, ať už v základní hláskové podobě, nebo v různých pozdějších, abstrahují různé přípony, které se mechanicky připojují k jiným kmenům (Gebauer, 1958, s. 89–90). Vedle těchto nepravidelných forem adjektiv s formantem *nt*-ových participií vznikají také adjektiva s příponou *-c(i)*, která se připíná ke kmeni infinitivnímu (Gebauer, 1958, s. 89). Předpokládá se tedy, že adjektivní sufix *-c(i)*, připojovaný k inf. kmeni sloves, vznikl ze sufixu *nt*-ového participia, připojovaného k přítentnímu kmeni a pojícího se s morfoloogickou charakteristikou vzoru *jarní*. Šlosar taktéž uvádí, že adjektiva s příponou *-c(i)* „vznikla na pozadí nepravidelně tvořených variant adjektivizovaných participií“, vedle toho doplňuje, že adjektiva odvozená příponou *-c(i)* jsou „vlastně adjektivizované infinitivy, proto se ustálilo odvozování z inf.

kmene“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 309);² v současné češtině se však konstatuje připojování přípony *-c(i)* k min. kmeni (MČ 1, s. 336; srov. Kalinová, 2014, s. 33). Hláskový rozdíl mezi inf. a min. kmenem vzniká např. u některých sloves 1. inf. třídy (3.2.6.1).

Období vzniku sledovaného adjektivního typu není v literatuře určeno jednotně. Michálek konstatoval, že ačkoli se výrazně rozvíjí až později, existuje již ve stč. období (Michálek, 1963, s. 128). Šlosar naopak uvádí, že „deverbální adjektiva vyjadřující účel“ se vyskytují „teprve na sklonku 15. století“, tedy v samém závěru stč. období, a „odvozují se od infinitivního kmene slovesa příponou *-c(i)*“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 309). Kvůli rozpornosti je proto cílem práce také prověřit uvedená tvrzení na širším materiálu a upřesnit jejich platnost.

Ani konstatování o významové vyhraněnosti sledovaného formálního typu adjektiv se neshodují. Michálek uvedl, že adjektiva odvozená od infinitivního kmene příponou *-c(i)* jsou ve staročeském období doložena „s významem v podstatě účelovým ‚určený k čemu, sloužící k čemu‘“, dále však kromě účelového vykazují ve staročeském období i další významy, zároveň že účelový význam mohl být vyjadřován i jinými adjektivními typy, mj. adjektivy z participií přítomných činných; obecně proto konstatoval menší míru významové vyhraněnosti sledovaného adjektivního typu oproti současnosti (Michálek, 1963, s. 128). Šlosar naproti tomu spojil „deverbální adjektiva vyjadřující účel“ výhradně s adjektivy odvozenými od infinitivního kmene sloves příponou *-c(i)* (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 309). Existenci staročeských participiálních adjektiv s účelovým významem však konstatovala též Fried (1994, s. 46; 2015, s. 88–93, s. 98) a počátek jejich existence položila do r. 1350 (Fried, 2015, s. 154). „Rozmanitost užitých sufixů“ u staročeských účelových adjektiv (*-c(i)*, *-n(y)*, *-teln(y)*, *-v(y)*, *-pitý*) konstatovala též Kalinová (Kalinová, 2019, s. 158). Cílem práce je proto zjistit významy a míru významového vyhranění sledovaného adjektivního typu a také specifikovat, které další adjektivní typy a v jaké míře vyjadřují účelový význam ve staročeském období.

Pro dobu střední Šlosar konstatuje, že je „kategorie účelových adjektiv již plně konstituovaná“ a zároveň že adjektiva s tímto významem se v té době „hromadně odvozují sufixem *-c(i)* připojeným k infinitivnímu kmeni“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 310), „ojedinělá“ je podle něj existence účelových adjektiv se sufixem *-n(y)*, mají povahu „reliktu“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 310). Otázkou, na kterou je zapotřebí odpovědět, tedy je, zda a jakou měrou se tato adjektiva uplatňovala ve funkci účelových adjektiv už v předchozím období a proč pro toto období nebyla zmíněna. Účelovými adjektivy v době střední se v rámci

² Šlosar uvádí, že cituje Kopečného, konkrétní pramen však není určen. Účelovou planost infinitivu závislého na substantivu (*pokrm jísti* ‚pokrm k jídlu‘) vymezuje Trávníček (1956, s. 169).

deverbálních adjektiv dále zabývala Kalinová (2019, s. 139–147); konstatovala převahu adjektiv s příponou *-c(i)* (Kalinová, 2019, s. 141–143), zjistila však také doklady na účelová adjektiva s příponou *-n(y)* (Kalinová 2019, s. 144).

2.3.2 Adjektiva odvozená příponou *-c(i)* a účelová adjektiva v současné češtině

Mluvnice češtiny pojednává o adjektivech s příponou *-c(i)* jako o centrálním typu účelových adjektiv (MČ 1, s. 336), mezi typy periferními uvádí adjektiva s příponou *-n(i)*, *-n(y)* a *-ov(y)*, vyjadřující převážně význam adjektiv široce vztahových (MČ 1, s. 338–339). Dále konstatuje částečný průnik účelových adjektiv s kategorií přídavných jmen dějových (např. *zdokonavující*), charakterizačních (např. *hojivý*) a adjektiv pasivní možnosti (např. *snímatelný*) (MČ 1, s. 337).

Podobně již Trávníček zaznamenal existenci různých formálních typů přídavných jmen pro vyjádření účelového významu, odlišil deverbální adjektiva s příponou *-c(i)*, která mají účelový význam jako základní, a dále deverbální adjektiva, u nichž je účelový význam sekundární, např. některá adjektiva s příponami *-n(y)* a *-n(i)* (Trávníček, 1951, s. 364–365). Dále uvedl, že také adjektiva odvozená příponou *-c(i)* z inf. kmene mohou nabývat i významů jiných než účelových, např. možnosti (Trávníček, 1951, s. 365; pod. Osolsobě, 2016). Všeobecně konstatoval úzkou souvislost významu účelu s významem možnosti v některých případech (Trávníček 1951, s. 353). Také Štícha et al. (2018) konstatují vedle účelových adjektiv s příponou *-c(i)* existenci „neúčelových adjektiv“, jejich významové nebo slovtvorné typy však neurčují, uvádějí pouze, že je lze nahradit infinitivem nebo genitivem substantiva (Štícha et al., 2018, s. 845; pod. Osolsobě, 2016).

Existenci účelových adjektiv se sufixem *-č(i)* (např. *smírčí*), v současné češtině však neproduktivním, vedle adjektiv s produktivním sufixem *-c(i)* uvádí Rusínová (2017), pod. Štícha et al. (2018, s. 840). Na to, že mají adjektiva se zakončením *-č(i)* v současném jazyce podobný význam jako adjektiva se sufixem *-c(i)*, upozornila Osolsobě (2009, s. 120). Zpochybnila v některých případech tvrzení, že adjektiva se slovesným základem zakončená na *-č(i)* se odvozují od činitelských jmen na *-c(e)/-ec*, a vysvětlila je jako deverbativa, která jsou významově blízká účelovým adjektivům na *-c(i)* (Osolsobě, 2009). Fakt, že u adjektiv odvozených konverzí ze substantiv s příponou *-c(e)* „do popředí vystupuje vztah ke slovesům“, uvádí MČ 1 (s. 368), stručně se též zmiňuje o deverbativech se sufixem *-č(i)*, z významového hlediska je však vymezuje obecně jako adjektiva široce vztahová, nabývající lexikalizací užších, speciálnějších významů, ty však dále nespecifikuje (MČ 1, s. 350).

Význam účelových adjektiv je v MČ formulován jako „určen[ý] (a to obvykle, pravidelně nebo stále) k uskutečnění nějaké činnosti, záměrně prováděné obvykle člověkem“ (MČ 1, s. 336; pod. Havránek – Jedlička, 1988, s. 183). Této definici však některá zahrnutá adjektiva nevyhovují, např. *dýchací*, *trávicí* při nositeli vlastnosti ‚ústrojí‘. Podle PMČ účelová adjektiva „vyjadřují vlastnost spočívající v uzpůsobenosti, schopnosti sloužit k realizaci činnosti vyjádřené slovesným základem, a to nikoli jako její původce“ (PMČ, s. 176, pod. Rusínová, 2017). Pojmem „uzpůsobenost“ namísto „určenost“ toto vymezení obsáhne i výše uvedená adjektiva, „schopnost“ (sloužit k něčemu) však definuje význam možnosti (srov. MČ 1, s. 339) a výslovné uvedení „nikoli jako její původce“ ze skupiny účelových adjektiv vyřazuje např. slovo (o psu) *honicí*. Štícha et al. (2018) definuje význam účelových adjektiv nejvhodněji, jako „sloužící k uskutečnění činnosti pojmenované motivujícím slovesem“ (Štícha et al., 2018, s. 840), podobně charakterizoval účelová adjektiva už Trávníček (1951), a to tak, že „vyjadřují, k čemu, nač něco je, čemu něco slouží“ (Trávníček 1951, s. 364).

Nositeli vlastnosti účelových adjektiv se MČ 1 téměř nevěnuje, v rámci definice účelových adjektiv je pouze charakterizován jako „zpravidla neživá substance“ (MČ 1, s. 336). Podrobně se řídicími členy účelových adjektiv s příponou *-c(i)* zabývají Štícha et al. (2018), jako nejčastější souhrnně uvádí „neživé substance, místa nebo abstraktní jevy“, dále též osoby (Štícha et al., 2018, s. 840). Podobně Trávníček jako nejčastější řídicí členy účelových adjektiv hodnotil jména neživotná, jako řídké pak jména životná, z nich však připustil pouze pojmenování zvířat (např. *honicí pes*), zcela vyloučil spojování uvedených adjektiv se jmény osob, u nichž připustil pouze spojení s adjektivy z přičestí (např. *světící biskup*) (Trávníček, 1951, s. 366; pod. Šmilauer, 1971, s. 139; Havránek – Jedlička, 1988, s. 182). Odlišnosti jsou též v konkrétních příkladech, za účelové považuje Štícha et al. (2018) též např. adjektivum *oddací* ve spojení se jménem *list* (Štícha et al., 2018, s. 840; tento příklad je však na s. 845 uveden jako neúčelové adjektivum). Trávníček naopak z účelových adjektiv vyloučil např. adjektivum *křticí* ve spojení se jménem *list* (Trávníček 1951, s. 365).

Štícha et al. (2018) u účelových adjektiv s příponou *-c(i)* podrobně rozpracovali rozdělení „sémantických rolí určovaného substantiva“ (Štícha et al., 2018, s. 842–845; pod. Štícha et al., 2013, s. 206–208). V rámci agentu, subjektu děje vyjádřeného motivujícím slovesem deverbálního adjektiva (srov. Šmilauer, 1971, s. 134–135, s. 139), vydělují „původce/nositele děje“ (Štícha et al., 2018, s. 842–845), „původcem děje“ bývají „osoby, skupiny osob nebo instituce“ (např. *bourací četa*), „nositelem děje“ pak neživé entity, a to v případech adjektiv odvozených od intranzitivních sloves (např. *bouchací kuličky*) (Štícha et al., 2018, s. 842–843). Dále uvádějí *patiens*, „objekt zasažený dějem“ (např. *grilovací klobása*), a

„prostředek děje“, kterým je především hmotný nástroj činnosti (Štícha et al., 2018, s. 843; srov. Šmilauer, 1971, s. 139), dále však též např. materiál, který je činností vyjádřenou motivujícím slovesem adjektiva spotřebováván³ (srov. Daneš, 1975, s. 176), nebo látka (srov. příklady „[čisticí/čisticí] gel, mléko, pěna, roztok, voda“, které uvádí Veselý – Veselý, 2019, s. 58). V případě prostředku děje konstatují překryv s nositelem děje, za rozlišovací kritérium zde považují „míru schopnosti nástroje samostatně vykonávat děj“ (Štícha et al., 2018, s. 843) bez ohledu na tranzitivnost/intranzitivnost motivujícího slovesa. Zdůrazňují, že roli prostředku děje může zastávat též pojmenování děje (např. *odtučňovací léčba*) nebo jiné abstraktum, zvláště obecného významu (Štícha et al., 2018, s. 843). Za účelová adjektiva považují též spojení např. *shromažďovací zákon* nebo *volací tón*, konstatují však volnější „souvislost mezi dějem a jeho doplněním“ (Štícha et al., 2018, s. 843), k účelovým adjektivům dále řadí též případy jako *vyhodnocovací proces* nebo *dohlížecí činnost*, které chápou jako multiverbizaci dějového jména (tj. *vyhodnocování, dohlížení*) (Štícha et al., 2018, s. 843). Význam těchto přídavných jmen je však již na hranici, případně za hranicí adjektiv účelových, neboť jej nelze postihnout definicí „sloužící k něčemu“, a představují tak spíše adjektiva široce vztahová (srov. MČ 1, s. 342). Dalšími vyjmenovanými typy nositele vlastnosti účelových adjektiv je místo a čas (Štícha et al., 2018, s. 844), přesněji (dle uvedených příkladů) časový úsek.

Rozdílům mezi adjektivy participiálními a adjektivy se sufixem *-c(i)* a také konkurenci obou adjektivních typů se věnuje Šimandl (2002), adjektiva se sufixem *-c(i)* označuje za prostředek „směřující k periférii“ a zmiňuje „matení (*-ící* místo *-ici*)“ (Šimandl, 2002, s. 35). Také Osolsobě konstatuje „nijak vzácné nerozlišování adjektiv na *-ící* x *-ící*“, jedním z důvodů je podle ní nezřetelný rozdíl ve výslovnosti fonémů *i/i* (Osolsobě, 2016). V souvislosti se stávající kodifikací se účelovým adjektivům se zakončením *-ic(i)* a *-íc(i)* věnují Veselý – Veselý (2019). Na materiálu z korpusu SYNv6 Českého národního korpusu ukazují, že sémantický rozdíl mezi adjektivy účelovými a dějovými plně nekoresponduje s rozdílem formálním ve shodě s pravidlem, jak jej stanovují gramatické příručky (Veselý – Veselý, 2019, s. 54–55). Konstatují, že „do užívání adjektiv na *-ící, -ící* [se] systematicky promítá sémantika determinovaných substantiv,“ avšak pouze převážně a nikoliv zcela rovnoměrně a pravidelně, formy na *-ící* tak převažují pouze ve spojení se jmény osob, naproti tomu ve spojení se jmény skupin osob, institucí, strojů a přístrojů se jich oproti formám na *-ici* užívá různou měrou (Veselý – Veselý, 2019, s. 55–56), ve spojení s pojmenováními mechanických nástrojů, látek nebo materiálů se vyskytují spíše řidčeji a míra jejich výskytu u jednotlivých adjektiv zároveň

³ Např. nč. *stehovací nit*, stč. *stavěcí/staviecí les* ‚stavební dříví‘ (3.2.6.3.3), stč. a stčdč. *dlažící/dlažieci/dlažící kámen/cihla* ‚materiál určený k dláždění‘ (3.2.6.4.1; 3.6.4.4).

poměrně kolísá (Veselý – Veselý, 2019, s. 56–57). Z toho vyvozují, že volbu z uvedených forem ovlivňuje vedle řídicího substantiva také „lexikální realizace“ adjektiva (Veselý – Veselý, 2019, s. 56–57), tj. realizace možnosti chápat jej jako dějové (srov. Veselý – Veselý, 2019, s. 57); přitom zdůrazňují, že protiklad dějového a účelového významu sledovaných adjektiv není kontradiktorický ani kontrární (Veselý – Veselý, 2019, s. 59; srov. MČ 1, s. 322 a 337), neboť v některých spojeních s abstrakty obecného významu „nemá adjektivum na *-icí/-ící* význam ani dějový, ani účelový“, taková adjektiva buď specifikují řídicí substantivum (např. *řídící/řídící schopnost*), nebo jsou ve spojení se substantivem výsledkem multiverbizace (např. *trávicí proces < trávení*) (Veselý – Veselý, 2019, s. 57); mají tedy význam adjektiv vlastnostních (srov. MČ 1, s. 326) nebo široce vztahových (srov. MČ 1, s. 342).

Osolsobě uvádí, že adjektiva s příponou *-c(i)* se mohou substantivizovat, jako příklad uvádí *bicí* ‚bicí souprava‘ (Osolsobě, 2016).

2.3.3 Adjektiva s příponou *-c(i)* jako součást terminologických subsystémů

MČ 1 uvádí, že slootovorný typ účelových adjektiv s příponou *-c(i)* „se rozvinul a vyhranil především pro potřeby odborného stylu, zvl. terminologie“ (MČ 1, s. 337). Jeho rozšíření se tradičně klade do období od poloviny 19. stol. a dává se do souvislosti především s tehdejšími technickým pokrokem a rozvojem českého technického odborného názvosloví (Havránek, 1936, s. 114–115, pod. Michálek, 1963, s. 127; Kalinová, 2019, s. 145).

Již staročeská spojení s adjektivy uvedeného slootovorného typu ale měla „často povahu termínů různých oborů (právních, lékařských apod.)“ (Michálek, 1963, s. 128). Na základě příkladů, které uvádí Michálek (1963, s. 127–128), lze předpokládat též existenci termínů řemeslnických, jichž mohlo ve skutečnosti existovat mnohem více, neboť řemeslnické názvosloví dokládají staročeské památky pouze omezeně. Podobně pak konstatuje příslušnost participiálních adjektiv s účelovým významem k terminologii „administrativní, lékařsk[é], astrologick[é], právní atd.“ Fried (2015, s. 98). Cílem práce je tedy také zjistit míru zapojení tohoto slootovorného typu do terminologických subsystémů, a to ve srovnání s jinými slootovornými typy adjektiv vyjadřujícími též účelový význam. Při posuzování terminologičnosti lexikální jednotky jsou užívána kritéria StčS (StčS 1968, s. 34–35).

2.3.4 Desubstantivní adjektiva s účelovým významem

Podle MČ 1 se v současné češtině „účelový vztah“ v rámci adjektiv „systémově“ uplatňuje pouze u deverbativ a derivátů od dějových substantiv (MČ 1, s. 336), avšak výjimečně též od

dalších deverbálních substantiv (např. *brzdový*) (MČ 1, s. 339), v rámci desubstantivních adjektiv vztahových se ale zmiňuje také systémový „vztah funkčního určení, účelu“ (např. *minutová ručička*) (MČ 1, s. 350). Daneš (1975) účelový vztah zmiňuje v souvislosti s významovou specifikací již existujícího vztahového adjektiva (např. *střešní krytina*), synonymního s adnominálním substantivem v účelovém významu (Daneš, 1975, s. 178, srov. Šmilauer, 1966, s. 182; Trávníček, 1951, s. 363).

Problematikou staročeských denominativních vztahových adjektiv se zabývala Fiedlerová (1970, 1977, 1981). Zaměřila se na jejich lexikální a slovotvornou analýzu a jejich konkurenci s adnominálními substantivy a soustředila se také na problematiku jejich lexikografického zpracování (Fiedlerová, 1977, s. 1–2, s. 93–122; Fiedlerová, 1981). Zaměřila se především na vztahy mezi přívlastkem (buď shodným, nebo neshodným) a řídicím substantivem (např. Fiedlerová, 1977, s. 3), tyto vztahy popsala v rozdělení na vztahy determinační, tj. „vztah přináležitosti“ a „vztah určenosti druhem“, a „vztahy vzniklé transformací valenčních vztahů predikačních“, mezi nimi postihla též „vztah okolnostního určení“ (Fiedlerová, 1977, s. 23–24), který zahrnuje i „vztah určenosti účelové“ (např. *chlebný* ‚(o lopatě) určený na chleba‘, *hnojný* ‚(o vidlích) užívaný na hnůj‘) (Fiedlerová, 1977, s. 24, 46, 114).

2.3.5 Staropolská adjektiva s účelovým významem

Systému staropolských adjektiv se ze slovotvorného hlediska věnovala Kleszczowa (2003), popisuje je v primárním třídění z hlediska slovotvorné formy. Některá uváděná adjektiva nesou účelový význam.

Adjektiva s účelovým významem byla zjištěna mezi přídavnými jmény se zakončením *-czy*. Tato skupina je tvořena především adjektivy, která se odvozovala konverzí z podstatných jmen s příponou *-k* a *-c*, některá z nich však mohla být později reinterpretovala jako odvozená přímo od sloves příponou *-czy* (Kleszczowa, 2003, s. 101), vydělení samostatné adjektivní přípony *-czy* ve staropolském období se však považuje za sporné (Kleszczowa, 2003, s. 101). Adjektivem odvozeným příponou *-czy* mohlo být *postrzelczy* ‚(o psu) užívaný k vystopování postřelené zvěře‘, neboť nebyl zjištěn substantivní základ, který by prokazoval odvození konverzí (Kleszczowa, 2003, s. 101). Za adjektiva vzniklá konverzí se naopak považují např. *kopijniczy* ‚užívaný kopiníkem, sloužící kopiníkovi‘ (Kleszczowa, 2003, s. 126), *strzelczy* ‚sloužící střelci, střelcem užívaný‘ (Kleszczowa, 2003, s. 128).

Dále byla zaznamenána účelová adjektiva odvozená sufixem *-ny*, např. *bronny* ‚sloužící k obraně‘ (Kleszczowa, 2003, s. 38), *mierny* ‚sloužící k měření, užívaný při měření‘

(Kleszczowa, 2003, s. 42). Staropolská adjektiva s tímto sufixem mohou být nezářídka vztahována jak k substantivům, tak ke slovesům (Kleszczowa, 2003, s. 35). K adjektivům se sufixem *-ny* jsou však v uvedené publikaci řazena také slova *pitelny* ‚sloužící k pití‘, hodnocené jako bohemizmus (Kleszczowa, 2003, s. 45), *spuszczadlny* ‚destilační, sloužící k destilaci‘ (Kleszczowa, 2003, s. 50) a *wiejadlny* ‚sloužící k provívání, čištění zrna‘ (Kleszczowa, 2003, s. 53), jejich sufix je chápán jako rozšíření sufixu *-ny* (Kleszczowa, 2003, s. 35).

Dále byla zjištěna desubstantivní adjektiva odvozená sufixem *-ski* od činitelského jména s významem ‚užívaný někým, sloužící někomu‘, např. *murarski* ‚užívaný zedníky‘ (Kleszczowa, 2003, s. 29), vedle nich však též *piekarski*, definované jako účelové adjektivum ‚sloužící k pečení chleba‘ (Kleszczowa, 2003, s. 29), a nikoliv ‚sloužící pekaři‘.

Účelová adjektiva tak lze najít jak mezi deverbativy, tak mezi desubstantivy, nezářídka mají paralelní motivaci. Jsou odvozována několika různými sufixy. Ve staré češtině lze předpokládat obdobnou situaci, přípona analogická k české *-c(i)*, připojované k inf./min. slovesnému kmeni, však ve staré polštině nebyla zaznamenána.

2.3.6 Problémy dosavadního popisu staročeských adjektiv odvozených od inf./min. kmene příponou *-c(i)*

Michálek uvedl, že adjektiva odvozená od inf. kmene příponou *-c(i)* se z formálního i významového hlediska liší od adjektiv utvořených z *nt*-ového participia (Michálek, 1963, s. 127). Toto tvrzení však platí jen částečně, zpravidla např. nelze rozlišit formy obou uvedených typů odvozené od sloves vzoru *prosi* a *trpěti* (tabulka 1), znemožňuje to nejednoznačnost dobových zápisů včetně sporadického zaznamenávání vokalické kvantity v situaci dlouhodobě probíhajících hláskových změn, zvl. monoftongizace *ie > í*.

Tabulka 1

Vzor motivujícího slovesa	adjektivum s příponou <i>-c(i)</i>	paradigmatické participiální adjektivum ⁴
<i>prosi</i>	<i>-ic(i)</i>	<i>-iec(i) > -íc(i)</i>
<i>trpěti</i>	<i>-ěc(i)</i>	<i>-iec(i) > -íc(i)</i>

Závěry Michálkovy studie tak zpochybňuje to, že adjektiva s příponou *-c(i)* jsou v ní popisována částečně na základě formálně nejednoznačných dokladů, které mohou zároveň představovat participiální adjektiva, např. uvedené formy *nosící, narostící, chodící, věřící* ad. (Michálek, 1963, s. 127–128) je možné interpretovat také jako *nosící, narostící, chodící, věřící* s provedenou monoftongizací *ie > í* (srov. doklady *oltář noficzieho ComestC 67v, mastmi*

⁴ Gebauer, 1958, s. 277 a 308.

narofticimi LékSal 275, *rúcho chodiczije* PrávoPraž 260, *věřicím listem* ArchČ 3, 292 (1410); Michálek, 1963, s. 127–128), protože ve staročeských pramenech zpravidla není rozdíl v kvantitě fonémů *i* a *í* systematicky zachycován (srov. např. Křístek, 1978, s. 694–704). Převážně problematické příklady na adjektiva odvozená od inf. kmene příponou *-c(i)* však uvádí také Šlosar, a to *choděcí/chodící, měřící, narostící* vedle formálně jednoznačných *léhací, krycí* (srov. Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 309).

Nemožnost tyto typy oddělit se projevuje ve StčS v heslech *pojiecí* a *pojící*, lexém *pojící* stanovuje StčS pouze hypoteticky: jeho možnou existenci konstatuje v poznámce k heslu *pojiecí* (StčS s. v.), ale připouští ji pouze pro význam účelový. Naproti tomu adjektiva *nosící* nebo *narostící* jsou na základě účelového významu vydělena jednoznačně (srov. StčS s. vv.), a to vedle samostatného zpracování adjektiva *nosiecí* ‚přenosný‘ (StčS s. v.). Tento problém se přitom netýká pouze adjektiv odvozených od sloves uvedených vzorů, podobně je ve StčS zpracováno účelové *picí* ‚sloužící k pití‘ (StčS s. v.), ale participiální adjektivum *p'úci* (> *picí*) se vedle něj zároveň nepředpokládá.

Otázkou přitom je, zda lze pro staročeské období předpokládat vedle úplné významové specializace tohoto slovotvorného typu od počátku ustálený systémový formální rozdíl mezi slovotvornými typy spočívající při odvozování od sloves 4. inf. třídy po provedení změny *ie* > *í* pouze v kvantitě samohlásky (*pojící* – *pojící*),⁵ a to zvláště v situaci, kdy monoftongizace *ie* > *í* stále probíhá a není dovršena. Pokud navíc již od 14. stol. docházelo ke krácení samohlásky suffixu *nt*-ového participia (*-uc-*, *-ic-*, *-ěc-* > *-ec-*) (Gebauer, 1958, s. 88; Dvořák, 1970, s. 71), nelze jej vyloučit ani u participiálních adjektiv.

Dvořák (1970) se zaměřuje na problematiku kolísání kvantity samohlásky suffixu *nt*-ových participií ve střed. období: tendenci ke krácení uvedené samohlásky omezuje na tvary sg. fem., a to zvláště sloves vzorů *trpěti* a *prositi* (Dvořák, 1970, s. 71–73); zároveň však platí, že délka samohlásky před zakončením *-c(i)* bývala značena nedůsledně (Dvořák, 1970, s. 71–73). Vedle toho konstatuje také „kolísání kvantity vokálu v předposlední slabice v slovesném adjektivu“ (Dvořák, 1970, s. 72), a to na základě Rosovy *Čechořečnosti* (RosaGram 135), v níž se uvádí, že samohlásky *i* před zakončením *-c(i)* participiálních adjektiv se vyslovuje krátce, „tiskaři a básníci“ však upřednostňují *-íc(i)* (Dvořák, 1970, s. 72; pod. Kalinová, 2019, s. 20). Věnuje se také problematice (ne)rozlišování *nt*-ových participií a participiálních adjektiv, jmenných a složených tvarů ve střed. mluvnicích (Dvořák, 1970, s. 13; pod. Kalinová, 2019, s. 16–20).

⁵ Slovníková podoba heslového slova představuje rekonstrukci jeho formy k r. 1300 bez ohledu na to, zda již v této době mohlo existovat či nikoliv (StčS 1968, s. 39).

Kalinová stanovuje pro svůj výzkum středněčeských deverbálních adjektiv hypotézu, že „občas budou formálně splývat adjektiva procesuální a účelová“ (Kalinová, 2019, s. 33), a to v případech, kdy rozdíl mezi procesuálním a účelovým adjektivem je dán pouze kvantitou předposlední samohlásky (Kalinová, 2019, s. 33). Krácení předposledního vokálu pak v materiálové části práce konstatuje např. u některých procesuálních adjektiv se zakončením *-íc(i)*, např. *síptící, pálicí* (Kalinová, 2019, s. 35; pod. Kalinová, 2014, s. 21). Za adjektivum odvozené příponou *-c(i)* s nenáležitou délkou samohlásky považuje slovo *třící* ‚(o kameni) určený ke tření‘ (Kalinová, 2019, s. 139), toto slovo je však pravděpodobně neparadigmatickým participiálním adjektivem (3.2.6.1.3; 3.6.4.1.3).

Některé doklady pak mohou v důsledku nerozlišování zápisu fonémů *c* a *č* zároveň představovat adjektiva se zakončením *-č(i)*, tedy desubstantivní adjektiva s koncovkou *-í* odvozená od činitelských podstatných jmen se sufixem *-č* nebo *-ák*, nebo mohou být deverbativy utvořeny sufixem *-č(i)* (srov. MČ 1, s. 350; Osolsobě, 2009; pod. pro starou polštinu Kleszczowa, 2003, s. 101). Možnost obojí interpretace připouští StčS v případě hesla *postřihací/postřihací* (srov. StčS s. v.), ESSČ v případě hesel *střihací/střihací* a *přisáhací/přisahačí* (srov. ESSČ s. v.), slova odlišných formálních typů tak zpracovávají v jediném hesle, protože žádnou z interpretací nelze upřednostnit.

Vyjdeme-li z faktu, že význam jednotlivých slovtvorných prostředků nebyl vyhraněný (srov. Michálek, 1963, s. 128), nelze pro vymezení jednotlivých lexikálních jednotek, pro určení jejich reprezentativní formy, a tedy i příslušnosti k jednomu ze slovtvorných typů primárně použít významové kritérium, je nezbytné je identifikovat nejprve z hlediska formálního. Použijeme-li však pouze kritérium formální, pak úplné a jednoznačné odlišení slovtvorného typu adjektiv tvořených od inf./min. kmene příponou *-c(i)* od adjektiv participiálních (paradigmatických a neparadigmatických) je problematické. Uvedené problémy předurčují základní postup při zkoumání adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves příponou *-c(i)* a strukturu materiálové části práce: Východiskem pro významovou charakteristiku adjektiv odvozených příponou *-c(i)* jsou deriváty od inf./min. kmene sloves 5. a 6. inf. třídy, neboť jsou formálně odlišitelné od participiálních adjektiv. Podle zjištěných údajů, tj. na základě významových kritérií, je pak určeno, která z formálně nejednoznačných slov k derivátům od inf./min. kmene pravděpodobně náleží. Součástí uvedené analýzy je vymezení průniku zkoumaného adjektivního typu s adjektivy zakončenými na *-č(i)*.

2.4 Problematika významové (ne)vyhraněnosti deverbálních adjektiv ve starší češtině

Tvrzení o významové nevyhraněnosti sledovaného adjektivního typu ve staročeském období (2.3.1) zapadají do obecnějšího rámce. Příznačnou obecnou vlastností lexikálního systému, která bývá zdůrazňována v souvislosti se staršími vývojovými fázemi jazyka, je častý výskyt slovotvorných variant, jenž je projevem polylexie.⁶ S ní souvisí vyšší míra významové nevyhraněnosti jednotlivých slovotvorných prostředků. Polylexie je však zároveň pro komunikaci nevýhodná (Nejedlý, 2016, s. 31), a tak je v dalším vývoji často odstraňována zánikem synonym (Němec, 1980a, s. 137; Nejedlý, 2016, s. 31) a významovou specializací slovotvorných typů (Němec, 1980a, s. 137; srov. Nejedlý, 2016, s. 74).

Vyšší míru významové nevyhraněnosti proti substantivům u staročeských adjektiv navíc předpokládá Rusínová (1966), opírá se o situaci v nové češtině, jak ji charakterizoval Trávníček (1951), tedy že „adjektiva netvoří tak vyhraněné významové skupiny jako substantiva. Odvozeniny s jednou příponou mívají významy dosti rozmanité“ (Trávníček, 1951, s. 329; Rusínová, 1966, s. 141). Podobně MČ 1 konstatuje, že dokonce ani kategorie mutační, která se v rámci adjektiv uplatňuje nejvýrazněji, „nedosahuje bohatosti vnitřního členění a rozrůzněnosti formálně významových prostředků mutační kategorie substantiv“ (MČ 1, s. 317).

Pro staročeská deverbální adjektiva tuto významovou nevyhraněnost a vysokou míru synonymie různých formantů konstatoval již Havránek (1929). Při sledování, jakými ekvivalenty jsou do češtiny překládána latinská slova na *-bilis* s významem možnosti, zaznamenal jednak adjektiva z participia perfekta pasiva (např. *nepohnutý* ‚nepohnutelný‘), adjektiva z participia prézentu pasiva (např. *vidomý* ‚viditelný‘), adjektiva z *l*-ového participia (např. *nestrpěly* ‚nesnesitelný‘), adjektiva zakončená na *-úc(i)* (např. *vidúci* ‚viditelný‘), deverbativa se sufixy *-n(y)* (např. *neúdravný* ‚neuzdravitelný‘), *-dln(y)* (např. *netrpědlný* ‚nesnesitelný‘), *-te(d)ln(y)* (např. *usdravitelný*), dále řidčeji též přídavná jména na *-v(y)/-iv(y)*, *-it(y)*, *-liv(y)* (Havránek, 1929, s. 776–768).⁷ Zdůraznil, že tyto formy se navíc v jednotlivých stč. rukopisech při překladu téhož textu střídají (Havránek, 1929, s. 770). Konstatoval také, že žádný z těchto formálních prostředků nevyjadřoval pouze význam možnosti (Havránek, 1929, s. 770), že se však pro význam možnosti postupně ustaluje formant *-teln(y)/-iteln(y)/-tedln(y)*

⁶ Polylexie může být chápána v širším významu jako „vyjadřování téhož významu několikerou lexikální formou“ (Němec, 1980a, s. 137). Němec (1995) zdůrazňuje v rámci tohoto širšího pojetí stejnořeknost, charakterizuje polylexii jako „výskyt většího počtu lexikálních jednotek (zejména stejnořekných) pro vyjadřování téhož pojmu“ (Němec, 1995, s. 197). V užším významu je pak polylexie totožná s kmenoslovnou synonymií (Nejedlý, 2016, s. 31).

⁷ Rusínová – Šlosar (1979) doplňují *-tebn(y)* (např. *chvalitebný*) (Rusínová – Šlosar, 1979, s. 57).

(Havránek, 1929, s. 772) a „teprve později v 15. stol. a v době následující“ je význam možnosti již vyjadřován převážně adjektivy na *-edln(y)* (Havránek, 1929, s. 774).⁸ Lze předpokládat, že adjektiva účelová vykazují podobné vlastnosti.

Vývojové významové vztahy různých typů deverbálních adjektiv ve staročeském období včetně adjektiv s příponou *-c(i)* a participiálních adjektiv, a to paradigmatických a neparadigmatických,⁹ stručně zmínili Marvan – Michálek – Němec (1963). Konstatovali postupné „narůstání opozicí“ participiálních adjektiv paradigmatických a neparadigmatických, a to v důsledku rozvoje nového „protikladu aktuálnosti/neaktuálnosti“, nastupujícího namísto starého zanikajícího „protikladu určenosti/neurčenosti“, tj. „jedinečnosti/opakovanosti“ (Marvan – Michálek – Němec, 1963, s. 107). Jako starší vymezili opozici adjektiv z participia *nt*-ového a deverbálních adjektiv se sufixy *-utý*, *-atý*, pak vzájemnou opozici paradigmatických adjektiv z participia *nt*-ového oproti těm neparadigmatickým, jako nejmladší vyhodnotili opozici (paradigmatických?) adjektiv z participia *nt*-ového a adjektiv odvozených z infinitivního kmene slovesa příponou *-c(i)* (Marvan – Michálek – Němec, 1963, s. 107).

„Polyfunkčnost“ participiálních adjektiv, syntaktickou i sémantickou, konstatovala Fried (2015, např. s. 9–10). Zabývala se podrobně mj. rozvojem jejich atributivní funkce (Fried, 1994; Fried, 2015, s. 78n.), v souvislosti s ní jejich lexikalizací v posunutých významech (Fried, 1994, s. 46; Fried, 2015, s. 95n.) i rozdíly mezi adjektivy paradigmatickými a neparadigmatickými (Fried, 1994; Fried 2005; Fried, 2015, s. 107–136). U neparadigmatických participiálních adjektiv zjistila výraznější tendenci ve vývoji „k vytváření silněji atributivního charakteru“ (Fried, 2015, s. 141, 153) a v souvislosti s tím vyšší pravděpodobnost, „že se ... mohou lexikalizovat jako autonomní lexikální jednotky, jejichž význam je ... nezávislý na jejich participiálním původu“ (Fried, 2015, s. 141).

Pro dobu střední se pak oproti staročeskému období obecně konstatuje vyšší míra specializace slootovorných prostředků: Němec (1970) uvádí, že „pokročil rozvoj lexikální struktury spisovné češtiny rozvinutím slootovorných vztahů“; „vyšší stadium slootovorného vývoje“ u Komenského prokazuje porovnáním s jazykem Husovým, u Komenského nachází „vyhraněné monopolní typy“ namísto „staré slootovorné polylexie“ u Husa (Němec, 1970, s. 322). S odkazem na Němce podobně konstatuje Kučera (1983, s. 102), že čeština v době Komenského dosáhla „relativně vysokého stupně rozvoje slootovorných vztahů a vyhraněné

⁸ Rusínová – Šlosar (1979) konstatují, že v nejstarší fázi „adjektivum s příponou *-edln(y)* (vyjadřovalo) spíše aktivní složku významu potenciálního zasažení dějem (tj. schopnost)“ a jiné formy, např. adjektiva s příponou *-n(y)*, pak „jeho pasivní složku“ (Rusínová – Šlosar, 1979, s. 47).

⁹ Autoři je nazývají „složená participia“ a „pseudoparticipia“ (Marvan – Michálek – Němec, 1963, s. 107).

typy v ní zcela převládají nad slovotvornou polylexií, kterou se vyznačovala stará čeština“. Rusínová – Šlosar (1967) však obecně shrnují, že „historický pohyb v této oblasti“, tj. v oblasti vývoje slovotvorných typů a prostředků, „je poměrně malý“ (Rusínová – Šlosar, 1967, s. 37).

2.5 Systémový popis deverbálních adjektiv ve starší češtině

Stručný souhrnný popis historického vývoje deverbálních adjektiv v rozdělení na staročeské, středněčeské a novočeské období poskytuje Lamprecht – Šlosar – Bauer (1986, s. 307–312). Třídění je zpravidla primárně významové, vymezují se základní slovotvorné kategorie (adjektiva s významem „potenciálního zasažení dějem“, adjektiva vyjadřující vlastnost „vyplývající z neaktuálního vykonávání děje“, adjektiva vyjadřující „vlastnost vyplývající z výsledku děje“ a „adjektiva vyjadřující účel“) a v jejich rámci nejčastěji zastoupené sufixy (srov. Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 308–309). Deriváty vznikající konverzí z participií nejsou v přehledu zahrnuty.

Podobně je významové východisko při historickém popisu deverbativ uplatněno už ve studii Rusínové a Šlosara (Rusínová – Šlosar, 1967, s. 42–43). Primárně jsou deverbální adjektiva rozdělena na aktivní a pasivní, jako pomezí se pak chápou adjektiva s významem možnosti, tj. jednak „schopnosti“, jednak „možnosti být zasažen dějem“ (Rusínová – Šlosar, 1967, s. 42). Dalším základním třídícím kritériem je pak časový význam, odlišují se adjektiva s časovou platností oproti adjektivům bez časové platnosti (Rusínová – Šlosar, 1967, s. 42–43). V rámci formálního typu adjektiv vzniklých z *nt*-ového participia konverzí, tj. „přídavných participií“, se vymezuje užší formálně-významová skupina „participiální adjektiva“, tedy adjektivizovaná participia, která ztratila časový význam (Rusínová – Šlosar, 1967, s. 42). Kategorie účelových adjektiv není vyčleněna, autoři konstatují, že jejich výchozí materiál není pro toto téma dostačující (Rusínová – Šlosar, 1967, s. 38).

Vývojem deverbálních adjektiv se dále zabývala Kalinová (2019), vycházela přitom z PMČ (s. 172–175) a Šlosarovy *Slovotvorby* (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 308–312) (Kalinová, 2019, s. 31–33). Získaný materiál z doby střední roztřídila na adjektiva procesuální, rezultativní (aktivní a pasivní), „adjektiva vyjadřující neaktuální vykonávání děje“, „adjektiva vyjadřující potenciální zasažení dějem“ a účelová adjektiva.

2.6 Třídění slovotvorných kategorií užitých v této práci

Uvedené lingvistické popisy jsou velmi stručné, v rámci slovotvorných kategorií se zaměřují převážně na nejvýraznější slovotvorné typy a nedostatečně reflektují existenci polylexie a

významové nevyhraněnosti formálních typů; vytčené významové kategorie jsou v některých případech vázány na kategorie formální. Vycházím proto z hierarchizovaných slovtvorných kategorií deverbálních adjektiv vymezených v MČ 1, které jsou rozdělené do dvou základních skupin podle onomaziologických kategorií (transpoziční a mutační): Oproti slovesným adjektivům kategorie transpoziční stojí ostatní typy deverbálních adjektiv, tvořící kategorii mutační, „adjektiva příznačné dějové vlastnosti“, tj. adjektiva vlastnostní¹⁰ (MČ 1, s. 326–336), adjektiva účelová (MČ 1, s. 336–327), „adjektiva pasivní možnosti (nemožnosti)“ (MČ 1, s. 339–342) a „široce vztahová adjektiva“ (MČ 1, s. 342–350).

Kategorii adjektiv možnostních však neomezují pouze na adjektiva s pasivním možnostním významem, ale chápu ji širěji ve shodě s Rusínovou – Šlosarem, tj. včetně adjektiv s významem „schopnosti“ (Rusínová – Šlosar, 1967, s. 42; 2.5). Také slovesná adjektiva jsou ve vztahu ke kategorii času v této práci chápána širěji, než je definuje MČ 1, a to v souladu s tím, jak je vymezuje Ocelák (2010), tedy nikoliv pouze jako adjektiva vyjadřující předčasnost a současnost s dějem určitého slovesa (MČ 1, s. 321, 323), ale též vyjadřující např. opakovanost, neaktuální přítomnost, následnost (Ocelák, 2010, s. 128–129), a to nikoliv jen ve vztahu k ději určitého slovesa, ale též např. k ději řídicího dějového substantiva (Ocelák, 2010, s. 132–133). Zjištěná adjektiva chápu jako slovesná, pokud u nich nebyl shledán významový posun oproti odpovídajícím významům slovesa kromě změny v důsledku slovnědruhového posunu (srov. Michálek, 1963, s. 129), a nelze tak konstatovat jejich příslušnost k adjektivům kategorie mutační (srov. MČ 1, s. 326).

Na této úrovni abstrakce (adjektiva slovesná, vlastnostní, účelová, možnostní, široce vztahová) není uvedena klasifikace vázána na formu adjektiva a umožňuje rozřazení všech deverbálních adjektiv včetně okrajových případů (co do významu i formy) a nesystémově tvořených adjektiv, např. rozporných z hlediska formy a jejího příznačného významu. Zároveň naplňuje předpoklad, že kterákoliv z uvedených slovtvorných kategorií může být vyjádřena deverbálním adjektivem s kterýmkoliv formantem.

2.7 Termíny participiální adjektiva, paradigmatická a neparadigmatická participiální adjektiva

Jako participiální adjektiva označuji přídavná jména odvozená od sloves, jejichž odvozovacím základem je prezenní kmen a jejichž formant je tvořen sufixem obsahujícím komponent *-c-* a

¹⁰ Vlastnostní adjektiva se pak dále dělí zvl. na adjektiva charakterizační a výsledková (aktivní a pasivní) (MČ 1, s. 326–336).

morfologickou charakteristikou vzoru *jarní* (srov. MČ 1, s. 321–322; Fried, 2010, s. 2–3). Předpokládám, že byla odvozována ze slovesných participií (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 238; Fried, 2010, s. 6; Fried, 2015, s. 46 ad.), základním postupem při odlišení adjektiv transpoziční kategorie od adjektiv kategorie mutační je však vždy jejich vztažení ke konkrétním významům motivujícího slovesa jako celku (srov. Michálek, 1963, s. 129; Fried, 2010, s. 7).

Mezi paradigmatická participiální adjektiva řadím deriváty formálně odpovídající pravidelnému *nt*-ovému participiu jejich motivujícího slovesa (srov. Fried, 2015, s. 46–48). Pokud sloveso vykazuje v rámci staročeského období ještě novou soustavu přítomných tvarů, a tudíž druhou odlišnou formu přítomného kmene, považuji za paradigmatické též deriváty odpovídající (hypotetickému) *nt*-ovému participiu utvořenému od pozdější formy přítomného kmene podle nového paradigmatu.

Neparadigmatická participiální adjektiva splňují definici participiálních adjektiv uvedenou výše, avšak formálně neodpovídají pravidelnému *nt*-ovému participiu jejich motivujícího slovesa (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 238). Definují se jako „modifikované tvary participií“ (Marvan – Michálek – Němec, 1963, s. 107), v nichž dochází k „záměně“ náležitého sufixu *nt*-ového participia za nenáležitý (Fried, 2015, s. 109–110), nebo se chápou jako deriváty odvozené od slovesného kmene novými (nenáleitými, variantními) sufixy *-úc(i)*, *-ujúc(i)*, *-ajúc(i)* apod., abstrahovanými ze zakončení paradigmatických participiálních adjektiv (Gebauer, 1887, s. 367; Gebauer, 1958, s. 89–90; Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 238; Fried, 2015, s. 111), v takovém případě se však zároveň vyčleňují ze skupiny slovesných participií odvozených konverzí (srov. Fried, 2015, s. 112).

Argumentem na podporu tvrzení, že existovaly samostatné variantní sufixy *-úc(i)*, *-ujúc(i)* apod., je neexistence odpovídajících participií (Gebauer, 1887, s. 367; Fried, 2015, s. 111–112). Tvrzení, že „nepravidelné tvoření kmene se zdá být doloženo pouze u PA“, tj. u participiálních adjektiv, a nikoliv u slovesných participií (Fried, 2015, s. 111), však obecně neplatí, svědčí o tom staročeské i mladší doklady na tvary *nt*-ových participií s nenáleitým *-iec-*, *-ec-* místo *-íc-* shromážděné v Gebauerově mluvnici (Gebauer, 1958, s. 88) a další zpravidla ojedinělé doklady nepravidelných forem *nt*-ových participií různého stáří vyjmenované tamtéž u některých sloves, označené jako chyby, formy vzniklé „neuměním“, „novotvary“ a nářeční projevy, např. stč. *plúce* B101 (Gebauer, 1958, s. 233), *rozumíce* E101 (Gebauer, 1958, s. 265), *přicházíce*, *půščíce* E101 (Gebauer, 1958, s. 334), *žebruce* DalF¹¹

¹¹ Doklad *mnoho dobrých pánov, své hrady ožehem zavrúce, s čeledí svú v Čechách byli a žebruce* DalF 60r (206r), 83 (89) / verš 63.

(Gebauer, 1958, s. 355), střďč., ojed. též stč. *daje*, *-íc* (Gebauer, 1958, s. 131), střďč. *dě*¹² (Gebauer, 1958, s. 229), z nč. dokladů „mechanické novotvary“ v nářečích (Gebauer, 1958, s. 89), např. *necht'úc* (val.) (Gebauer, 1958, s. 285, pod. s. 88). Formální shoda mezi neparadigmatickými participiálními adjektivy a neparadigmatickými participii týchž sloves byla v rámci stč. období také velmi zřídka zjištěna (*plúce*¹³ a *plúci*¹⁴), řídce se projevuje i na úrovni sloves téhož vzoru (srov. *-ěje* místo *-ě* vedle *-ějuci* (Gebauer, 1958, s. 91) a byla zjištěna i v případě nenáležitého formantu *-ujúc*, *-ujúc(i)*, neboť je doloženo participium *patrujúce*¹⁵ k *patřiti*, výhradně na základě tohoto dokladu však StčS rekonstruuje jinde nedoložené sloveso *patrovati* (StčS s. v.).

Na základě uvedených podobností se domnívám, že princip analogie se uplatňoval také ve vztahu neparadigmatických forem participií a neparadigmatických participiálních adjektiv, a tudíž na nejobecnější úrovni považují neparadigmatická participia taktéž za formy odvozené konverzí (transflexí; Adam et al., 2017, s. 47, 53) z (myšlených) participií, podobně jako se předpokládá odvozování paradigmatických participiálních adjektiv konverzí (transflexí) i v případech, kdy odpovídající participium není doloženo (srov. Nádassy – Adam, 2021, s. 30), a to i přesto, že přímé odvození jednotlivých neparadigmatických participiálních adjektiv od existujících neparadigmatických participií zpravidla nelze předpokládat (srov. Fried, 2015, s. 112). Domnívám se, že jednotlivé formy neparadigmatických participiálních adjektiv budou stejně jako formy neparadigmatických participií zpravidla doloženy pouze ojedinele nebo sporadicky a budou většinou vyjadřovat významy shodné s paradigmatickými participiálními adjektivy (srov. Fried, 2015, s. 108–109; 2.4).

Je-li možné určitou formu hodnotit i jako participiální adjektivum paradigmatické, i jako participiální adjektivum neparadigmatické (srov. Gebauer, 1887, s. 367), upřednostňuji jeho řazení k adjektivům paradigmatickým. Např. slovo *rdieci* ‚červenající‘ může být hodnoceno jak jako neparadigmatické participiální adjektivum odvozené od slovesa vzoru *uměti*, tak jako paradigmatické participiální adjektivum odvozené od slovesa vzoru *trpěti*, neboť motivující sloveso *rdieti se* přechází od vzoru *uměti* ke vzoru *trpěti* (Gebauer, 1958, s. 271), bylo však v následujícím třídění zařazeno výhradně k adjektivům odvozeným od sloves vzoru *trpěti* coby forma paradigmatická. Podobně *slzieci* bylo vztaženo k *slziti* coby

¹² Ve StčTB byly zjištěny též stč. doklady *Svatý Jan v svém čtení v VI. kap. pokládá dě, že pán Kristus tázal svatého Filipa LyraMat 97v; svatý píše v sedméj kapitole dě, že ta žena přišla k Ježíšovi LyraMat 102v.*

¹³ Ojedinelý doklad *snieh a led trpiechu moc ohněví, nepluce rózno BiblOl Sap 16,22* (StčS s. v. *plúti* 2).

¹⁴ Ojedinelý doklad *aby člověk...všěcky zemské věci před se plvceye viděl OtcB 102r defluere* (StčS s. v. *plovúci/plúci*).

¹⁵ Ojedinelý doklad *patruyucze po těch [strážcích] inhed málem dále, patruyucze svého krále, hlučnými zástupy diechu, již jeho rodina biechu AlxH 67* (StčS s. v. *patrovati*).

participiální adjektivum paradigmatické, přestože může být hodnoceno také jako neparadigmatická forma k *slzěti*.

Z materiálového souboru nevyklučuji výskyty nahraditelné slovesnými participii, pokud mají prokazatelně formu složeného adjektiva (srov. Michálek, 1963, s. 129; Fried, 2010, s. 3–4).

2.8 Třídění sloves

Zkoumaná adjektiva jsou v této práci tříděna podle vzoru motivujícího slovesa a řazena podle inf. kmene. Východiskem je Gebauerovo třídění sloves (Gebauer, 1958, s. 320–396), odlišné je však zařazení sloves vzoru *láti* a *sázěti*. Slovesa vzoru *láti* řadí Gebauer do 5. inf. třídy (Gebauer, 1958, s. 385–396), neboť jejich původní kmenotvorný sufix obsažený v infinitivním kmeni byl *-a-* (*lajati*, Gebauer 1958, s. 385). Ve staročeském období však již není původní kmenotvorný sufix infinitivního kmene sloves tohoto vzoru patrný, a to ani ve srovnání s kmenem přezentním, neboť v důsledku stahování splynul s kořenem (srov. Gebauer, 1985, s. 386), proto řadím deriváty sloves tohoto vzoru k derivátům sloves 1. inf. třídy. Dále Gebauer uvádí v rámci 5. inf. třídy také slovesa vzoru *sázěti* (Gebauer, 1985, s. 330–348), u nich je však původní infinitivní kmenotvorný sufix *-a-* v důsledku pračeské přehlásky ve staročeském období již změněn na *-ě-* (srov. Gebauer, 1985, s. 331; Komárek, 1962, s. 62–66), proto je řadím do 3. inf. třídy. Podobně stanovuje postup třídění v rámci deverbálních substantiv Nejedlý et al. (2019, s. 36).

3 Materiálová část

3.1 Staročeský materiál, jeho třídění a popis

3.1.1 Materiálová databáze sledovaných typů staročeských adjektiv

Materiálová databáze pro staročeské období byla vytvořena na základě slovní zásoby zpracované v historických slovnících, zvláště ESSČ a StčS, pro slova v abecedním rozmezí *při-* až *Ž* byl využit též MSS, neboť ESSČ byl v tomto abecedním rozmezí zpracováván pouze diferenčně ve vztahu k MSS (v. ESSČ). Uvedené slovníky jsou dostupné v elektronické podobě ve *Vokabuláři webovém*, kde poskytují informace o staročeské slovní zásobě jako jediný celek i přes některé odlišnosti ve způsobu zpracování a umožňují jednotné prohledávání.¹⁶

Doklady na uvedená slova byly získány v první řadě z historických slovníků, dokladový je však pouze GbSlov (s hesly *A – netbalivost*) a StčS (s hesly *na – při*). MSS a ESSČ doklady neuváděly, ESSČ je v posledních letech postupně nově zpracováván od násloví *při-* podrobněji a tak, aby kompletně popsal doloženou slovní zásobu včetně slov, která dosud byla zpracována pouze v MSS, a na jednotlivé významy jsou nyní uváděny zpravidla dva doklady (ESSČ).

Jak StčS, tak ESSČ i MSS byly sestaveny na základě lístkových kartoték StčS a GbSlov (ExcStčS a ExcGbSlov), které jsou uloženy v oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český. Z tohoto lístkového archivu byly získány další doklady na zkoumaná adjektiva, další výskyty pak byly zjištěny ve StčTB.

Z uvedených slovníků v elektronické podobě byla nejprve vybrána všechna slova se zakončením *-c(i)*, z nich byla manuálně odstraněna slova jiných slovních druhů než adjektiv, dále adjektiva, která vznikla sufixací ze slov jiných slovních druhů než sloves, a adjektiva, která vznikla kompozicí. Adjektiva se zakončením *-c(i)*, která obsahovala sufix *nt-*ového participia nebo sufix *-c(i)* připojený k inf./min. kmeni, pak byla rozdělena na slova vzniklá výhradně sufixací nebo konverzí, která posloužila pro popis uvedený v odd. 3.2, a na slova ostatní, tedy deverbativa vzniklá smíšeným způsobem a deadjektiva utvořená prefixací, která jsou popsána v odd. 3.3.

¹⁶ Práce používá data a nástroje, které poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (projekt č. LM2018101).

Adjektiva v těchto skupinách pak byla v databázi opatřena dalšími údaji potřebnými pro jejich třídění. Bylo doplněno jejich motivující sloveso, jeho vid, infinitivní třída a vzor (v. 2.8) a uvedeno, zda je slovo z formálního hlediska možným participiálním adjektivem, a to buď paradigmatickým, nebo neparadigmatickým (v. 2.7), či zda je derivátem od inf./min. kmene, případně zda existuje více možností, jak jej interpretovat.

Zkoumaná adjektiva byla roztržena podle inf. třídy a vzoru motivujícího slovesa. Adjektiva sledovaných formálních typů v třídění podle vzoru motivujícího slovesa pak byla analyzována z významového hlediska, a to na základě jednotlivých dokladů, a v databázi opatřena údaji o slovtvorných kategoriích, databáze přitom byla vytvořena s ohledem na existenci polysémie adjektiv a polyfunkčnosti daných formantů. V každé formální skupině tak byla vždy vyčleněna slovesná adjektiva onomaziologické kategorie transpoziciční a dále adjektiva účelová, vlastnostní, možnostní a široce vztahová, příslušející k onomaziologické kategorii mutační (v. 2.6). Dále bylo zaznamenáno, zda se uvedená adjektiva objevují též, nebo výhradně v platnosti substantiva tak, aby slova doložená výhradně v platnosti substantiva byla vyčlenitelná jako zvláštní skupina, neboť není jisté, zda vznikla procesem substantivizace, přičemž motivující adjektiva se nedochovala, nebo zda byla primárně utvořena jako substantiva (obr. 1). Tyto údaje společně s doklady sloužily pro popis sledovaných skupin adjektiv.

Obrázek 1: Ukázka databáze, část skupiny paradigmatických participiálních adjektiv odvozených od sloves vzoru *dělati*

	motivace	vid	deverb.	prefixace	inf.	vzor	formální typ	počet dokladů	omez. na 1 pramen	výhradně subst.	též subst.	transpoz.			vlastnost	možnost	účel	široce vztahová
												(živá bytost)	(ostatní)	pasivní				
otvierajúci	StčS	otvierati	ipf. A	N	5	dělati	partic. paradigm.	1	Apat	0	0	0	0	0	0	0	A	0
posielajúci	StčS	posielati	ipf. A	N	5	dělati	partic. paradigm.	6		0	A	A	0	0	0	0	A	0
prodievajúci	StčS	prodievati	ipf. A	N	5	dělati	partic. paradigm.	2	LéKRhaz	0	0	0	0	0	0	0	A	0
příznávající	ESSč	příznávati	ipf. A	N	5	dělati	partic. paradigm.	4		0	0	0	0	0	0	0	A	0
sezrávajúci	ESSč	sezrávati	ipf. A	N	5	dělati	partic. paradigm.	1	Apat	0	0	0	0	0	0	0	A	0
stierajúci	ESSč	stierati	ipf. A	N	5	dělati	partic. paradigm.	1	Apat	0	0	0	0	0	0	0	A	0
zažívající	ESSč	zažívati	ipf. A	N	5	dělati	partic. paradigm.	1	Apat	0	0	0	0	0	0	0	A	0
oplyvající	StčS	oplyvati	ipf. A	N	5	dělati	partic. paradigm.	1	Aug	0	0	0	A	0	0	0	0	0
potkajúci	StčS	potkati	pf. A	N	5	dělati	partic. paradigm.	1	HusSvátA	0	0	0	A	0	0	0	0	0
znamenávající	ESSč	znamenávati	ipf. A	N	5	dělati	partic. paradigm.	7		0	0	A	A	0	0	0	0	0

Všetchna adjektiva, která byla vyhodnocena jako skutečně nebo potenciálně odvozená příponou *-c(i)*, pak byla posouzena z hlediska možné příslušnosti k adjektivům se zakončením *-č(i)* (3.2.1.3, dále např. 3.2.6). Byl zhodnocen způsob jejich zápisu, jejich textové varianty, význam a nositel vlastnosti a také jejich vztah k odpovídajícím doloženým činitelským jménům.

Pro oddíl 3.4 byla sestavena databáze účelových adjektiv ostatních formálních typů. Východiskem byly taktéž uvedené slovníky, přesněji významové definice zpracovaných adjektiv. Mechanické vyhledávání slov „užívaný“, „určený“, „sloužící“ přitom nebylo

dostačující, umožnilo by získat pouze část účelových adjektiv.¹⁷ Proto byly prozkoumány významové definice všech ostatních deverbálních adjektiv a vyhledány doklady ke všem lexiím, které se jeví jako účelové, a zpracování uvedených lexií bylo prověřeno.

3.1.2 K popisu staročeských adjektiv

Uvedená databáze byla využita pro popis jednotlivých skupin adjektiv. V odd. 3.2 je obsažen popis derivátů s příponou *-c(i)* a dalších formálně blízkých typů adjektiv, které vznikly výhradně sufixací nebo konverzí (transflexí). Deverbálním adjektivům se zakončením *-c(i)* vzniklým smíšeným způsobem a deadektivům utvořeným prefixací je věnován oddíl 3.3, zabývá se otázkou jejich specifičnosti a hranice mezi nimi. Oddíl 3.4 se pak soustředí na ostatní deverbální adjektiva s účelovým významem.

Oddíl 3.2 je uspořádán podle jednotlivých formálních typů (adjektiva s příponou *-c(i)*, participiální adjektiva paradigmatická a neparadigmatická). Výhradně na základě formy je možné tyto typy jednoznačně odlišit pouze při derivaci od sloves 5. a 6. inf. třídy, proto je východiskem skupina derivátů s příponou *-c(i)* odvozených od sloves těchto tříd (3.2.1). Některá adjektiva uvedené skupiny však mohou být též adjektivy se zakončením *-č(i)*, a mohou tak zjištěné údaje zkreslovat; na co nejpřesnější vymezení tohoto průniku se proto soustředí oddíl 3.2.1.3. Následuje analýza paradigmatických (3.2.2) a neparadigmatických participiálních adjektiv odvozených od sloves 5. a 6. inf. třídy (3.2.3) a jejich srovnání s adjektivy odvozenými příponou *-c(i)* (3.2.4). Popis uvedených formálně vymezených skupin derivátů je v jednotlivých oddílech vždy členěn primárně podle slovtvorných kategorií. Nejpodrobněji se věnuje adjektivům účelovým, přičemž systematicky je sledován zvláště jejich nositel vlastnosti a jejich příslušnost k terminologické části slovní zásoby. Východiskem pro sémantické třídění nositele vlastnosti účelových adjektiv byla klasifikace Štichy et al. (2018, s. 842–845; 2.3.2), dále bylo využito též třídění stč. pojmenování prostředků Nejedlého et al. (2019, s. 111–112).

Zastoupení slov v jednotlivých kategoriích je vyjádřeno také početně, tyto údaje mají však spíše orientační charakter vzhledem k neostrým hranicím slovtvorných kategorií a časté existenci více možných interpretací. Zjištěné informace jsou východiskem pro popis a rekonstrukci systému derivátů odvozených od inf./min. kmene sloves ostatních tříd, které zpravidla formálně splývají s participiálními adjektivy (3.2.5–3.2.7).

¹⁷ Srov. např. definici adjektiva *narostivý* ‚(o léku) podporující narůstání nové tkáně‘ (StčS s. v.), která žádné z uvedených slov neobsahuje.

Početní zastoupení adjektiv jednotlivých slovtvorných kategorií je systematicky uváděno v tabulkách. Číselné údaje v tabulkách vyjadřují počet lexikálních jednotek řadících se alespoň jedním významem do dané slovtvorné kategorie. Počet zjištěných dokladů dané kategorie ani počet dokladů na dané slovo v určitém významu není v tabulkách zohledněn. V tabulkách je zároveň v procentech vyjadřován podíl slov dané slovtvorné kategorie. Každá z hodnot uvedených v procentech vyjadřuje poměr z celkového počtu zjištěných lexikálních jednotek určitých typů, nikoliv z celkového počtu zjištěných lexií. Pokud jsou tedy některé doložené lexikální jednotky polysémní a spadají do více kategorií, je celkový součet hodnot uvedených v procentech vyšší než 100.

Významová definice popisovaných slov je zpravidla přebírána ze slovníků a odkazuje se na ni. Na slovo v uvedeném významu je vždy uveden doklad, zpravidla v poznámce pod čarou. Pokud slovo představuje hapax legomenon, je citovaný výskyt označen spojením „ojedinělý doklad“. Pokud na slovo v uvedeném významu existuje více dokladů, než je uvedeno, jsou označeny spojením „doklad(y) např.: ...“.

Doklady jsou přebírány jednak ze slovníků, v takovém případě jsou označeny odkazem, např. „(StčS s. v.)“. Pokud byla jejich východiskem přímo lístková kartotéka nebo StčTB, byly zrevidovány a upraveny podle rukopisů, tisků a edic v souladu se zásadami ESSČ (v. Šimek et al., 2019; Svobodová – Šimek (eds.), 2022)¹⁸ a závorku s odkazem na kartotéku a StčTB neobsahují.

Doklady jsou datovány podle stáří konkrétního pramene, nikoliv památky, údaje o dataci pramene jsou uváděny podle Svobodová – Šimek (eds.) (2022). Stč. prameny jsou v práci citovány zkratkami podle StčS 1968 a podle Svobodová – Šimek (eds.) (2022), v několika případech též podle SSL. V těchto zdrojích jsou uvedené prameny pod jednotlivými zkratkami podrobně popsány, v seznamu citovaných pramenů (5.2) se proto neuvádí.

¹⁸ Oproti zásadám ESSČ a v souladu se zvyklostmi StčS je však dokládané slovo transliterováno.

3.2 Staročeská adjektiva odvozená příponou *-c(i)* a formálně blízké typy adjektiv. Deriváty vzniklé výhradně sufixací nebo konverzí (transflexí)

3.2.1 Adjektiva odvozená příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves 5. a 6. inf. třídy

3.2.1.1 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves 5. inf. třídy¹⁹

Mezi adjektiva odvozená od sloves 5. inf. třídy příponou *-c(i)* se řadí deriváty sloves vzoru *dělati* (3.2.1.1.1), *tesati* (3.2.1.1.2) a *bráti* (3.2.1.1.3). Deriváty od sloves vzoru *kovati* nebyly zjištěny.

3.2.1.1.1 Adjektiva odvozená od sloves vzoru *dělati* (typ *léhací*)

Celkem bylo zjištěno 37 adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves typu *dělati* příponou *-c(i)*. Dále byly zaznamenány 4 deriváty doložené pouze v platnosti substantiva.

Jména této skupiny jsou zpravidla fundována imperfektivními slovesy, zřídka perfektivními (*otvolací*, *provolací*, *zachovací*). Adjektiva odvozená od perfektiv se pojí výhradně se substantivem *list* a jsou součástí právní a administrativní terminologie.

Uvedené deriváty převážně náleží do kategorie mutační, zvláště pak k adjektivům účelovým (29 adjektiv, 78 %), výjimečný však není ani výskyt slovesných adjektiv kategorie transpoziční (6 adjektiv, 16 %). U dvou slov byla zjištěna polysémie přes hranice uvedených kategorií (*otpočívací*, *přebývací*).

Tabulka 2: Slovtvorné kategorie adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves vzoru *dělati* příponou *-c(i)*

Onomaziologická kategorie	Slovtvorná kategorie	Počet adjektiv	
Mutační adjektiva	účelová adjektiva	29	78 %
	vlastnostní adjektiva	2	5 %
	možnostní adjektiva	1	3 %
	široce vztahová adjektiva	1	3 %
Transpoziční adjektiva	slovesná adjektiva	6	16 %
Celkem adjektiv		37	

Tabulka 3: Kolokace účelových adjektiv typu *léhací*

Nositel vlastnosti, jeho sémantická kategorie	Počet adjektiv	Z účelových adjektiv (29)	Z adjektiv s příponou <i>-c(i)</i> (37)
‚hmotný předmět, zvl. nástroj‘	14	48 %	38 %
‚úřední dokument, zápis‘ (<i>list</i>)	12	41 %	32 %

¹⁹ Tomuto tématu jsem se věnovala v článku Fuková, 2019b, citace a parafráze vlastního textu nevyznačuji.

‚budova‘	1	3 %	3 %
<i>kniha</i>	1	3 %	3 %
‚živočich‘	2	7 %	5 %
Celkem adjektiv	29		

Adjektiva s účelovým významem zpravidla nezachovávají rekci motivujícího slovesa, výjimkou je *příznávací* k čemu (v. níže). Nejčastěji se pojí s pojmenováním hmotného prostředku (14 adjektiv), zvláště mechanického nástroje k vykonávání určité činnosti (*dýmací* ‚(o měchu) určený k rozdmýchávání ohně‘,²⁰ *nažehací* ‚vypalovací, sloužící k vypalování‘,²¹ *otjímací* ‚určený k odstraňování něčeho‘,²² *postřihací* ‚(o nůžkách) určený k postřihování‘,²³ *sědací* ‚(o meči, štítu) soubojový, určený k souboji‘,²⁴ *sěkací* ‚(o stolu, noži) určený k sekání‘,²⁵ *střihací* ‚(o nůžkách) určený ke stříhání‘),²⁶ nádoby (*polévací* ‚určený k polévání‘,²⁷ *stierací* ‚určený ke stírání‘,²⁸ *umývací* ‚určený k umývání‘),²⁹ textilie, oděvu, nebo výstroje (*léhací* ‚(o textilií) sloužící k ležení, spaní‘,³⁰ *napínací* ‚(o pásu) sloužící k napínání, připínání‘,³¹ pod. *připínací*).³² Výjimečně je nositelem vlastnosti neživý subjekt (nositel) děje, (*zapadací* ‚(o zámku, závoře) zapadací‘)³³ (srov. Šmilauer, 1971, s. 139; Štícha et al. 2018, s. 842–843).

K účelovým adjektivům se dále řadí též adjektivum *přebývací* ‚(o chrámu) sloužící k přebývání‘, dosvědčený ojedinělým dokladem *chtěl si sobě chrám v nás tobě prziebiwaczi učiněn býti* BiblLitTřeb 2 Mach 14,35 (*priebytko tvého BiblOl, přebývanie tvého BiblLit*)

²⁰ ESSČ s. v. Doklady *folis dymaczy mēch* SlovOstřS 81; *dymaczy mēchové přikovaní aneb nic, ty neslušejí k domu, leč by to bylo jmenováno* PrávSasE 51v.

²¹ StčS s. v. Ojedinělý doklad *epicauterium Naziehaczy železo* SlovOstřS 76 (StčS s. v.).

²² Srov. StčS s. v., doloženo pouze jako součást sousloví *otjímacie železo ‚kratiknot‘*. Ojedinělý doklad *emunctorium otgimaczie železo, unde candela extingvitur* SlovKlem 44r (StčS s. v.).

²³ Srov. StčS s. v. *postřihací/postřiháčový/postřihací?* Doklad na možné adj. *postřihací* zvl. *duos forpices alias dvoje nuože postrzihaczie nové i vetché* List AMP 2086, D21a (1464) (StčS s. v.).

²⁴ Srov. MSS s. v. Doklady *mnich dosáh meče fyedaczcyeho, přětě soku štít i jej samého* DaC 26,35 (pod. DaIV, *fedacieho* DaIF, *sedadlného* DaLL); *Ester in hoc iudicio reposuit plumale et gladium duellinum vulgariter sedaczii* SSL LibludPlz II 113v; *sedlákóm a jich dětem má dána býti pokuta ten bleskot fedaczieho štíta* PrávSasE 131r.

²⁵ ESSČ s. v. Doklady např. *všichni Sekaczi stolové, kteříž k řemeslu příslušejí, kteříž v domu v zemi a v stěně utvrzeni by byli, ty neslušejí také k domu* PrávSasE 53v; *cadtebra nuož fekaczy* SlovKlem 34r.

²⁶ Srov. ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *sargillum strzihaczi nože* SlovOstřS 109.

²⁷ StčS s. v. Ojedinělý doklad *čtyři koši sladoví, it. kád veliká polévací* ArchČ 16,347 (1490) (StčS s. v.).

²⁸ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *v pivovaře ... kád veliká miesná, it. druhá veliká stieracie, it. jiných kádí břečkových* 14te ArchČ 16, 347 (1490).

²⁹ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *[chci], aby týž Jan vydal z toho [hospodářství jemu odkázaného] Majdaleně ... měděnici umývací jednu a druhú malú lazební* TeigeMist 1,165 (1479).

³⁰ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *šaty chodicie a lehaczie* ArchPis 25 (1475).

³¹ StčS s. v. Ojedinělý doklad *nemá žádný dělati šli řemenových, nábedrni, opásaní napinacích ani pasuov, krikového řemeni, kteříž k jich řemeslu uzdárskému příslušejí* ArchČ 14, 447 (1445) (StčS s. v.).

³² ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *toto se odříká sedláróm: ... aby pochví nedělali prostých ... item popruhuov ani připinacích, ani přessedelních* ArchČ 14,473 (1457) (ESSČ s. v.).

³³ ESSČ s. v. *zapadací*. Doklady *cadentula zapadaczy zámek* SlovKlem 34r; *aby šranky slušné ... okolo lavice a stolice dali zdělati ..., šrank zapadaczy k zavření a otevření má také udělán býti, aby tam súd zahájený a póhonný <byl> a jiný žádný nechodil, než ktož do stolice sluší* TovačA 30v (*zapadaczy* TovačB).

habitationis (StčS s. v. *přebývající/přebývací* 2). StčS mu účelový význam explicitně nepřisuzuje a ani účelový význam v rámci lexémů *přebývací/přebývající* nevymezuje, doklad uvádí odděleně za doklady na význam ‚bydlící, žijící; (o bohu) v kom přítomný‘ a význam tohoto kontextu převádí do nové češtiny jako ‚příbytek pro sebe‘ (StčS s. v.). Východiskem uvedeného účelového významu mohl být aktivní význam ‚přebývající‘, jak soudí StčS, pravděpodobněji však typ adjektiv široce vztahových (srov. lat. ekvivalent a uvedené textové varianty s deverbálním substantivem v gen. sg.). K účelovým adjektivům patří též *zpievací* ‚(o knize) určený ke zpěvu‘,³⁴ lze jej však interpretovat též jako široce vztahové adjektivum s významem ‚obsahující zpěvy‘ (srov. *zpievajúcí*, ESSČ s. v.; 3.2.2.1.1).³⁵

Víc než polovina uvedených účelových adjektiv je hapaxních. Doklady pocházejí především z právních a administrativních památek (např. ArchČ, PrávSas) a slovníků (*dýmací*, *nažéhací*, *střihací* SlovOstřS, *otjímací*, *sěkací*, *zapadací* SlovKlem), ojediněle z literární skladby (*sědací* DalV, DalC).

Již z prvního desetiletí 15. stol. pochází doklad prokazující účelový význam adjektiva *přebývací* (BiblLitTřeb). Dva výskyty adjektiva *sědací* se datují již do poloviny 14. stol. (DalC) a na počátek 15. stol. (SSL LibIudPlz II 1418), právě ty však patří k dokladům sporným, neboť mohou představovat též adjektiva se sufixem *-č(i)* (srov. *sědáči*; 3.2.1.3). Z doby krátce před polovinou 15. stol. je doklad na adjektivum *napínací* (ArchČ 1445). Převážná většina dokladů se však datuje do 2. poloviny 15. stol.

K adjektivům s účelovým významem řadím také jména uvedeného formálního typu pojící se se substantivem *list* (srov. Michálek, 1963, s. 128), do této skupiny spadá 12 slov, většinou jsou součástí právní a administrativní terminologie. I přes svou jednotnou kolokabilitu a zároveň stejnou terminologickou příslušnost však tato adjektiva netvoří ze sémantického hlediska zcela homogenní skupinu. Nežřídka jsou navíc doložena výhradně jako součást sousloví majícího jako celek posunutý význam. Společné mají to, že jejich řídicí substantivum *list* je prostředkem, jímž se uskutečňuje (nebo prokazuje) činnost vyjádřená motivujícím slovesem. Jejich nositel vlastnosti tak předurčuje chápání jejich významu jako účelového, jejich (slovníková) významová definice jej však explicitně nevyjadřuje.

Řadí se sem adjektiva *obsielací* ‚určený k obesílání někoho‘, doložené jen v sousloví *obsielací list* ‚list rozesílaný různým osobám jako předvolání k úřednímu jednání, obsílka‘,³⁶

³⁴ ESSČ s. v. Doklad *všeckny knihy kostelní, jako mšálové, zpievací, viatikové a knihy hodinné, ... mohou páleny býti* BřezKron 404 libri missales aut cantuales.

³⁵ Srov. *kázací* ‚(o knize) obsahující kázání‘ (3.2.1.1.2).

³⁶ StčS s. v. *obsielací*. Doklad např. *list Obfelaczy od pana hejtmana oznamujíc příští do země krále Jeho Milosti TovačC 22* (StčS s. v.).

otpviedací ,takový, kterým se vypovídá nepřátelství‘,³⁷ *otvolací* ,takový, kterým se odvolává (ruší) pověření poručenstvím‘,³⁸ *provolací*, *provolávací* ,takový, kterým se potvrzuje „provolanie“, tj. veřejné vyhlášení nemovitosti za odúmrt‘,³⁹ *přiznávací* ,takový, kterým se něco prohlašuje;⁴⁰ obsahující něčí prohlášení o připojení se k něčemu‘,⁴¹ *seznávací* ,rozhodčí‘,⁴² *vyznávací* ,takový, kterým se něco prohlašuje‘,⁴³ *zachovací* ,potvrzující něčí „zachovalost“, bezúhonnost‘,⁴⁴ *zatykáci* ,obsahující příkaz k zatčení‘.⁴⁵ Některá z uvedených adjektiv nejsou z hlediska typu významu jednoznačně zařaditelná, lze je chápat též jako široce vztahová (např. *seznávací* ,rozhodčí, obsahující rozhodnutí právní povahy‘, *zachovací* ,obsahující potvrzení něčí „zachovalosti“ / určený k prokázání něčí „zachovalosti“, bezúhonnosti‘). Adjektivum *seznávací* ,rozhodčí‘ však připouští též interpretaci *seznavačí* (3.2.1.3) a nelze zcela vyloučit, že k adjektivům se zakončením *-č(i)* patří též některá další, zvláště *přiznávací* nebo *vyznávací*.

Jako účelová jsou chápána též adjektiva *posielací* ,doručovaný poslem‘⁴⁶ (,určený k doručování poslem‘) a *otsielací* v sousloví *otsielací listy* ,listinný materiál odesílaný s popisem pře při odvolání vyšší instanci‘⁴⁷ (,listinný materiál určený k odesílání ...‘). Jejich řídicí substantivum je však patientem činnosti pojmenované jejich motivujícím slovesem, odpovídá „objektu zasaženému dějem“ (Štícha et al., 2018, s. 843).

Doklady na účelová adjektiva s kolokací *list* spadají sice převážně do 2. poloviny 15. stol., ale nezřídka též již do 10. – 20. let 15. stol. (*posielací* OtcB, BiblOl, *otvolací* ArchČ 1414, *provolací* ArchČ 1415, *přiznávací* ArchČ 1426, ListářTřeb 1439, *seznávací* ArchČ 1429).

³⁷ Srov. StčS s. v. Doklad např. *že mi kněz pasovský obeslal a přepisy odpoviedacích listov poslal, kterak ... služebníci tvoji jemu a jeho stiftu odpověděli* ListářRožmb 3,268 (1447) (StčS s. v.).

³⁸ Srov. StčS s. v. Ojedinelý doklad *s tiem [ortelem] sě Prokop opět druhé do Starého města otvolal, a otvolací list jemu dán první čtvrtěk u postě* ArchČ 4,359 (1414) (StčS s. v.).

³⁹ Srov. StčS s. v. *provolací/provolávací*. Doklady např. *abyšte...Otíkovi těch nápad dědin v dvorské dsky vložili a provolacie listy na to dali* ArchČ 1,402 (1415); *posielám list provolavacie, kterýž jest v Budějovicích provolan, na Komařice* DeskyDvor 4,1174 (1457) (StčS s. v.).

⁴⁰ Srov. ESSČ s. v. Doklad např. *všichni poddaní naši ... obapolně listy svými přiznávacími, jakož jim přiepis poslán bude, potvrditi mají [přiměří]* ArchČ 6, 52 (1474).

⁴¹ Srov. ESSČ s. v. Doklad např. *jestliže by kto ... z těch, kto by svůj list přiznávací k těmto věcem svrchupsaným pod svú pečeti k tomuto listu hlavniemu položil, ... jat byl* ArchČ 3, 260 (1426).

⁴² ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *jestliže by strana držicie listuov seznávacích proti straně nezdržící na svrchupsaných čtyrech ubrmanech a seznávacích s pečeti jich požádala* ArchČ 1,224 (1429).

⁴³ Srov. ESSČ s. v. Doklad např. *[ukázal nám] list purgmistra a konšeluov Starého města Pražského vyznávací, jenž slove učtený, v němž Mikuláše ... kvitují a svobodna činí ... ode všech ... berní* ArchČ 2, 455 (1454).

⁴⁴ Srov. ESSČ s. v. Doklad např. *že oni jemu v této mierě neradi dadie listu zachovacieho* ArchČ 6,93 (1478), srov. *aby on list zachování svého z Tábora přinesl* ArchČ 6,93 (1478).

⁴⁵ Srov. ESSČ s. v. Doklad např. *od zatykaczyeho listu 30 grošuov českých a 4 groše [má dát] písaři menších desk ŽřízVlad f3r a litteris arrestationis*.

⁴⁶ Srov. StčS s. v. Doklad např. *po fylacy list, jenž řecky sluove epištola* OtcB 171r (StčS s. v.).

⁴⁷ StčS s. v. *otsielací*. Doklad např. *žádá [Beliál] ..., aby jemu od felacie listy a té pře vedenie kázal [soudce] dáti* BelB 60v (StčS s. v.).

Zvláštní a okrajové postavení mají v rámci účelových adjektiv slova s kolokací ‚živočich‘. Jejich význam lze zobecnit jako ‚(o živočichu) užívaný k tomu, aby (sám) vykonával nějakou činnost,‘ k této činnosti bývá záměrně držen nebo vycvičen. Řadí se sem *ščivací* ‚(o psu) honící, tj. užívaný k tomu, aby honil kořist,‘⁴⁸ a *zpievací* ‚(o ptáku) volavý, užívaný jako návnada,‘ tj. ‚užívaný k tomu, aby vábil kořist svým zpěvem‘.⁴⁹ Vzhledem k uvedené definici lze uvedené adjektivum chápat také jako široce vztahové, nebo jako charakterizační ‚zpevný‘ (ESSČ s. v.).

Dvě slova náleží k **vlastnostním adjektivům** a jejich význam zároveň nelze interpretovat jako účelový, a to aktivní *otpočívací* ‚klidný‘⁵⁰ a pasivní *nabierací* ‚(o závoji) nabíraný‘,⁵¹ jsou dosvědčena vždy jediným dokladem, pocházejícím z 2. poloviny 15. stol.

K **možnostním adjektivům** se řadí *padací* ‚jsoucí na spadnutí, hrozící zřícením‘.⁵² Je doloženo ojedinělým výskytem z r. 1474.

Výhradně k **adjektivům široce vztahovým** (srov. MČ 1, s. 342) náleží *přisáhací*, doložené ojediněle v sousloví *právo přisáhací* ‚přísaha‘.⁵³ Taktéž patří k formálně sporným adjektivům, neboť vzhledem k způsobu jeho zápisu (*przysfahaczym*) nelze vyloučit, že se jedná o desubstantivum *přisahačí* s významem ‚týkající se toho, kdo přísahá‘ (srov. ESSČ s. v. *přisáhací/přisahačí*; 3.2.1.3), k jeho chápání coby deverbativa s příponou *-c(i)* však opravňuje synonymní sousloví *právo přísěžné* ‚přísaha‘ (ESSČ s. v.). Ojedinělý doklad na sousloví *právo přisáhací* pochází z r. 1421 (EvOl).

K **slovesným adjektivům** se řadí *otpočívací* ‚odpočívající‘,⁵⁴ *podrývací* ‚podrývající, poškozující něco‘,⁵⁵ *přebývací* ‚přebývající, žijící‘,⁵⁶ *volací* ‚povolávaný ve prospěch obžaloby

⁴⁸ Ojedinělý doklad *zpievací ptáci a honní ptáci, chrtové a sftiwaczy psi ... mohú dobre zaplacení býti* PrávSasE 131v. V ESSČ je tento doklad interpretován jako *ščivací* (ESSČ s. v.).

⁴⁹ Srov. ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *zpiewaczy ptáci a honní ptáci, chrtové a štívací psi ... mohú dobre zaplacení býti* PrávSasE 131v.

⁵⁰ StčS s. v. Ojedinělý doklad *quietus odpocziwaczi* SlovOstrS 106 (StčS s. v.).

⁵¹ StčS s. v. Ojedinělý doklad *tu' jest byla také jeptiška s svým žaltářem a s svým nabieraczim vilem* TkadlA 37r (*nabieraným marg.*) (StčS s. v.).

⁵² StčS s. v. Ojedinělý doklad *duom jest příliš zapuštěn a vešken padací* ArchČ 14,237 (1474) (StčS s. v.).

⁵³ ESSČ s. v. *přisáhací/přisahačí* a StčS s. v. *právo* 7. Ojedinělý doklad *protož právem przysfahaczym kázal jemu pán ruosti v osadu svú* EvOl 194v–195r (Sir 44,22: *spravedlným právem* BiblOl, *přisežným právem* BiblLit, *BiblPraž, právem přisežným* BiblPad) *jurejurando* (ESSČ s. v.).

⁵⁴ Srov. StčS s. v. Ojedinělý doklad *acubancium odpociwacich* MamVid 141v (Jr 33,12: *bydlišče pastýřov a odpočívajících stád* Pror) (StčS s. v. *otpočívací, otopčívati* 6).

⁵⁵ StčS s. v. Ojedinělý doklad *zбудil jest [d'ábel] nepřátely podrývací té pravdy* BřezKron 333 *susurrones* (StčS s. v.).

⁵⁶ StčS s. v. *přebývající/přebývací* 4. Ojedinělý doklad *jinak prebywacye duše v vieře Kristově sú jako cizoložnice k mnohým milovníkóm patřiece* ChelčPostN 62r (StčS s. v.).

(?)‘ (srov. ESSČ s. v., doklad v. níže), *vysědáci* ‚(o „krámu“) vystupující, vyčnívající (?)‘,⁵⁷ *zasědáci* ‚(o ptáku) sedící na vejcích‘.⁵⁸ Tato adjektiva jsou fundována výhradně imperfektivními slovesy a zachovávají vid. Zpravidla zachovávají slovesný rod, výjimkou je *volací* ‚povolávaný před soud ve prospěch obžaloby (?)‘, dosvědčené jediným dokladem [*že obžalovaný ukradl můj majetek,*] *mám mnoho dobrého svědomí na mých wolacznych lidech* Žilin 141r *an meinen schreimannen*. Význam adjektiva interpretuji na rozdíl od ESSČ jako pasivní, protože jedině tak lze vysvětlit jeho sémantický vztah k motivujícímu *volati* (srov. *to jeho chci přesvědšiti s mými přivolanými lidmi* Žilin 141r). Pouze adjektiva *podrýváci* a *přebývací* zachovávají rekcí motivujícího slovesa. Téměř všechna adjektiva této skupiny se pojí s pojmenováním živé bytosti, a to převážně osoby, dále též živočicha (*zasědáci*, *otpočíváci*),⁵⁹ výjimkou je *vysědáci*.

U všech slovesných adjektiv lze daný význam prokázat pouze jediným dokladem, a proto není možné zvláště v případě slov *otpočíváci* ‚odpočívající‘, *podrýváci* ‚podrývající, poškozující něco‘, *přebývací* ‚přebývající, žijící‘ a *zasědáci* ‚(o ptáku) sedící na vejcích‘ vyloučit též chybný zápis místo formy participiálního adjektiva (např. *odpočívá<ji>cích*). Všechny doklady pocházejí z 2. poloviny 15. stol a počátku 16. stol. Tři adjektiva (*volací*, *vysědáci*, *zasědáci*) jsou doložena v Žilin, památce slovenské provenience obsahující české texty (StčS 1968, s. 118).

U tří adjektiv byla zjištěna polysémie, a to u *otpočíváci* ‚odpočívající; pokojný, klidný‘, *přebývací* ‚přebývající; určený k přebývání‘ a *zpievací* ‚(o ptáku) volavý (n. zpěvný?); (o knize) určený ke zpěvu (n. obsahující zpěvy?)‘.

Výhradně v platnosti substantiva nacházíme celkem čtyři deriváty, dva označují osobu vykonávající nějakou činnost, *dělací* ‚kdo tělesně pracuje‘,⁶⁰ *požehnavací* ‚kdo někomu žehná‘.⁶¹ Jsou doloženy vždy jediným výskytem z období poslední čtvrtiny 14. stol. až 1. čtvrtiny 15. stol. U *požehnavací* nelze vyloučit chybný zápis místo *požehnavající*.

⁵⁷ Srov. ESSČ s. v. Ojedinělý nejasný doklad *když jest trh, tehdy s každého krámu vysedacího jeden malý [mají vybírat měšťané] a s každého ševce jeden malý* CJM 4/1, 216 (15. stol.).

⁵⁸ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *slepici má zaplatiti ... jedním penízem, hus, která násedí ..., třmi penízmi v ten čas, dokadž násedí, prase pod sviní, dokad sse, jako zasedaci hus. Baránka za čtyři peníze* Žilin 119v. Nelze vyloučit též čtení *za sedací*.

⁵⁹ Kolokaci ‚stádo zvířat‘ adjektiva *otpočíváci* chápu jako metonymickou realizaci kolokace ‚zvíře‘.

⁶⁰ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *neb šlechticě viec malá ranka sadá, než sprostnieho dyelaczneho pot sadá* nobiles magis dolent quam rustici AnsVít 47r.

⁶¹ Srov. StčS s. v. *požehnaváci/požehnavající/požehnavací*. Ojedinělý doklad *požehnámt požehnavaczim tebe neb tobě* BiblOI Gn 12,3 (*požehnavajícím tebe neb tobě* BiblLitTřeb, *dobrořečícím tobě* BiblPad) *benedicentibus tibi* (StčS s. v.).

Dále byla zjištěna dvě neutra, a to *opoviedacie* ‚úřední poplatek placený při „opovědi“⁶² (k *opoviedati*, StčS s. v.) a *otlévacie* (?) ‚odměrka na odlévání‘⁶³ (k **otlévati*, doloženému však až po r. 1500), které StčS ve shodě s transkribovaným pramenem interpretuje jako *otlévačie*, avšak s poznámkou, že ‚podle Z. Tyla jde o adj. *otlévací*‘ (StčS s. v.). Sufix *-č(ie)* ale mají např. substantiva *nedohončie* ‚úřední poplatek za nedokonaný pŕhon‘ a *opovĕdčie* ‚úřední poplatek placený při „opovědi“ (StčS s. vv.) a v nich se sufix připojuje přímo k morfologickému základu (Nejedlý et al., 2019, s. 273; srov. Fuková, 2019a, s. 7). Neutrum *otlévačie*, označující prostředek a odvozené od inf./min. kmene, se tak ve srovnání s nimi jeví jako nesystémové. Pokud je uvedený doklad substantivem, pravděpodobnější je proto forma *otlévacie*, a to s oporou o *pálicie* (n. *pálécie*?) ‚palivové dříví‘ (StčS s. v. *pálicie*), označující materiál, tj. prostředek k činnosti (srov. Nejedlý et al., 2019, s. 161).

Uvedená substantiva mohla vzniknout substantivizací adjektiv nebo univerbizací, mohla být však též utvořena přímo od sloves homonymními sufixy *-c(i)*, *-c(ie)*, užívanými při derivaci substantiv, a to zvláště v případě neuter (Nejedlý et al., 2019, s. 29–30). Pro toto tvrzení svědčí fakt, že odpovídající adjektiva, která by mohla být východiskem substantivizace, nebyla zjištěna.

3.2.1.1.2 Adjektiva odvozená od sloves vzoru *tesati*

Celkem bylo zjištěno 8 adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves typu *tesati*. Jsou motivována převážně imperfektivními slovesy (*kázací*, *klací*, *orací*, *súkací*, *tresktací*, *žebračí*), zřídka perfektivními (*rozkázací*, *vystrúhací*), obě perfektiava nesou účelový význam. Všechna adjektiva jsou motivována slovesy pojmenovávajícími lidskou činnost, žádné nezachovává rekcii motivujícího slovesa.

Téměř všechna náleží do kategorie mutační, zpravidla k adjektivům účelovým (6, tj. 75 %), ojedinĕle se řadí k dějovým adjektivům široce vztahovým (*kázací* ‚kazatelský, obsahující kázání‘) a slovesným (*orací* ‚oraný‘).

Tabulka 4: Slovtvorné kategorie adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves vzoru *tesati* příponou *-c(i)*

Onomaziologická kategorie	Slovtvorná kategorie	Počet adjektiv	
Mutační adjektiva	účelová adjektiva	6	75 %
	široce vztahová adjektiva	1	13 %

⁶² StčS s. v. Doklady *právo dáti, komuž opoviedáš, dva halĕřĕ opowiedaczieho, ...dáti dva halĕřĕ opowiedaczieho* RožmbF 130v (StčS s. v.).

⁶³ StčS s. v. *otlévačie*. Ojedinelý doklad *konve šenkavné: ...12 žejdlíkuov, jedna pinta, odlevačie 1/2 p., žejdlík, trychtĕř* TeigeMíst 1,121 (1489) (StčS s. v.).

Transpoziční adjektiva	slovesná adjektiva	1	13 %
Celkem adjektiv		8	

Tabulka 5: Kolokace účelových adjektiv typu *kázací*

Nositel vlastnosti, jeho sémantická kategorie	Počet zjištěných adjektiv
,hmotný předmět, zvl. nástroj‘	3
,budova‘	1
,úřední dokument, zápis‘ (<i>list</i>)	2

Tři z **účelových adjektiv** vykazují kolokaci ,mechanický nástroj k činnosti‘, a to *klací* ,(o zbroji) určený ke klání‘,⁶⁴ *súkací* ,sloužící k soukání‘⁶⁵ a *vystrúhací* ,určený na úpravu koňských kopyt‘.⁶⁶ Adjektivum *žebrací* ,určený k pronášení proseb, modliteb‘ pak má kolokaci *dóm*.⁶⁷ Existence adjektiv *súkací* a *žebrací* coby derivátů s příponou *-c(i)* však není jednoznačně prokazatelná, neboť jejich doklady je možné interpretovat také jako *súkačí* a *žebráči* (v. 3.2.1.3).

Dvě adjektiva se pojí se jménem ,list‘, *rozkázací*, doložené výhradně v sousloví s významem ,poslední vůle, závěť‘,⁶⁸ a *tresktací* ,káravý, napomínající‘.⁶⁹ Význam daných adjektiv hodnotím jako účelový, možné je však též jejich chápání v rámci adjektiv široce vztahových (,obsahující pokárání‘, ,obsahující poslední vůli‘), slovo *tresktací* lze interpretovat též v rámci adjektiv charakterizačních (,káravý‘). Adjektivum *rozkázací* (ESSČ s. v.) lze v důsledku problematického zápisu v edici (*rozkázečím* Půh 2,241) interpretovat též jako *rozkazačí* (v. 3.2.1.3), vzhledem k mnoha dokladům deverbálních adjektiv se sufixem *-c(i)* pojícím se s pojmenováním *list* je však tato interpretace méně pravděpodobná.

Výhradně k **široce vztahovým** dějovým adjektivům se řadí *kázací* ,kazatelský, obsahující kázání‘.⁷⁰

K **slovesným adjektivům** se pak řadí *orací* s pasivním významem ,obdělávaný orbou‘⁷¹ (srov. něm. ekvivalent *geackert*, StčS s. v.). Méně pravděpodobné, nikoliv však

⁶⁴ Srov. ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *jakož si mi psal, že mi chceš pójčiti zbroje klacie, tohoť sem vděčen* ArchČ 14,27 (1447).

⁶⁵ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *girria sukacie cívkové železo* SlovOstřS 82.

⁶⁶ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *scaber wystruhaczy, kopytný nuož* SlovOstřS 108.

⁶⁷ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *prosentá zebraczi duom* SlovOstřS 105.

⁶⁸ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *chci to [svůj nárok na dědictví] listem rozkázacím (rozkázečím ed.) svého strýce ukázati a jiným dobrým svědomím* Půh 2,421 (1414).

⁶⁹ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *když Joram ... připuďi Iherusalemské, aby také modlám se modlili, přinese k němu jeden Helias prorok list tresktací s pohrozú muky. I naplni se hróza takto* ComestC 190r (*tresktající* ComestK) *epistolam correctoriam*.

⁷⁰ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *jakož jest psáno v knihách kazaczi<ch> Isaiáše proroka* EvPraž 2r (L 3,4: v *kněhách řeči Izaiáše proroka* BiblDrážď, BiblOl, řeči BiblPraž) *libro sermonum*.

⁷¹ StčS s. v. Ojedinělý doklad *který člověk tak cestú nespravedlivě jede skrze oraczy země* Žilin 135v *uber geackert lant*, srov. *přes těženu zemi* PrávSasA 103r (StčS s. v.).

vyložené je jeho chápání v rámci adjektiv účelových, tj. ‚uzpůsobený k orbě‘ nebo ‚upravený orbou pro pěstování plodin‘, srov. *orany* ‚upravovaný pro pěstování plodin, zvl. orbou‘ (StčS s. v.), řídicí substantivum je však patientem činnosti pojmenované motivujícím slovesem. Dále je možné jej interpretovat také jako vlastnostní ‚orný‘ nebo možnostní ‚vhodný k orbě‘ (srov. ‚vhodný k úpravě pro pěstování plodin, zvl. k orbě‘, StčS s. v. *orný* 1).

Všechna uvedená slova jsou hapaxní. K nejstarším patří doklady adjektiva *tresktací* ‚napomínající, káravý‘ (ComestC, rkp. z r. 1404) a *kázací* ‚obsahující kázání‘ (EvPraž) z 1. třetiny 15. stol. Účelové adjektivum *klací* je dosvědčeno dokladem z r. 1447 (ArchČ), účelová adjektiva *súkací*, *vystrúhací* a *žebrací* jsou doložena ve SlovOstřS, pocházejícím z 2. pol. 15. stol., a adjektivum *orací* v Žilin z r. 1473.

3.2.1.1.3 Adjektiva odvozená od sloves vzoru *bráti*

Bylo zaznamenáno jediné adjektivum odvozené od slovesa vzoru *bráti*, a to *brací*. Je motivováno bezpředponovým imperfektivním slovesem. Je jednovýznamové, náleží do kategorie mutační a jeho význam je účelový ‚(o nádobě) scezovací, sloužící k oddělení mláta od sladiny (?)‘.⁷² Je součástí řemeslnické (pivovarnické) terminologie. V rámci staročeského období je doložené jediným dokladem, a to z r. 1464 (ArchČ).

3.2.1.1.4 Shrnutí a závěry

Adjektiva s příponou *-c(i)* odvozená od inf./min. kmene sloves 5. inf. třídy jsou jako celek ve stč. období poměrně hojná (46 adjektiv). Mimořádné postavení mezi nimi zaujímají deriváty od sloves vzoru *dělati* (37 adjektiv), a to nejen početně, ale i škálou významů a rozmanitostí nositele vlastnosti adjektiv účelových.

Deriváty od perfektiv byly zjištěny v pěti případech, nesou výhradně účelový význam. Pojí se zpravidla se jménem *list* (v. níže), ojediněle se jménem hmotného nástroje (*vystrúhací*). Při odvozování od odpovídajících imperfektiv by ve třech případech musela být východiskem slovesa na *-ávati* (*otvolací*, *provolací*, *zachovací*) (srov. MČ 1, s. 336), ve dvou však slovesa 6. inf. třídy (*rozkázací*, *vystrúhací*), od nichž se ve stč. období tvořila adjektiva příponou *-c(i)* pouze zřídka (v. 3.2.1.2).

Adjektiva s příponou *-c(i)* odvozená od inf./min. kmene sloves 5. inf. třídy jsou významově poměrně vyhraněná, slouží převážně k vyjadřování účelového významu (78 %

⁷² ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *pět kádí dobrých bracích a šestú kád' miesní a dva sudy pivná, prázdna, všecko to zbili a zsekali* ArchČ 21, 334 (1464).

adjektiv), přesto však nezřídka vyjadřují také významy jiné. Několik derivátů se řadí k adjektivům slovesným kategorie transpoziční (15 %) s významem činným i trpným, řídká nebo ojedinělá jsou pak adjektiva vlastnostní, možnostní a široce vztahová. U tří adjektiv (výhradně derivátů sloves vzoru *dělati*) byla zjištěna polysémie (*otpočívací, přebývací, zpívací*), ve dvou případech přes hranice uvedených kategorií (*otpočívací, přebývací*). Rozrůzněný nositel vlastnosti u adjektiv účelového významu byl zjištěn pouze u adjektiva *zpívací* (o ptáku, o knize).

Tabulka 6: Slovtvorné kategorie adjektiv odvozených příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves 5. inf. třídy

Onomaziologická kategorie	Slovtvorná kategorie	Počet adjektiv	
Mutační	účelová adjektiva	36	78 %
	vlastnostní adjektiva	2	4 %
	možnostní adjektiva	1	2 %
	široce vztahová adjektiva	2	4 %
Transpoziční	slovesná adjektiva	7	15 %
Celkem adjektiv		46	

Tabulka 7: Kolokace účelových adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves 5. inf. třídy příponou *-c(i)*

Nositel vlastnosti, jeho sémantická kategorie	Počet adjektiv	Z účelových adjektiv (36)	Z adjektiv s příponou <i>-c(i)</i> (46)
„hmotný předmět, zvl. nástroj“	18	50 %	39 %
„úřední dokument, zápis“ (<i>list</i>)	14	39 %	30 %
„budova“ (<i>dóm, chrám</i>)	2	6 %	4 %
<i>kniha</i>	1	3 %	2 %
„živočich“	2	6 %	4 %
Celkem adjektiv	36		

Centrem kategorie **účelových adjektiv** jsou již ve stč. období ta, která se pojí s pojmenováním hmotného předmětu, zvláště mechanického nástroje nebo jiného hmotného prostředku k vykonávání určité činnosti, ať už specializované řemeslné, nebo běžné, každodenní, do této skupiny spadá téměř polovina účelových adjektiv. Kolokaci „řemeslný nástroj“ mají např. adjektiva *dýmáci* „(o měchu) určený k rozdmýchávání ohně“, *postřiháci* „(o nůžkách) určený k postřihování“, *vystrúháci* „určený na úpravu koňských kopyt“, u nich lze zpravidla předpokládat přináležitost k řemeslnické terminologii. Do pivovarnické terminologie pak patří některá adjektiva s kolokací „nádoba“ (*poléváci* „určený k polévání“, *stieráci* „určený ke stírání“, *bráci* „scezovací, sloužící k oddělení mláta od sladiny (?)“). Jiná adjektiva se naopak pojí s pojmenováním běžných předmětů denní potřeby, např. *léháci* „(o textílii) sloužící k ležení, spaní“, *umývací* „(o nádobě) určený k umývání“.

Druhou nejčetnější skupinou účelových adjektiv podle nositele vlastnosti jsou jména pojící se se jménem *list*. Z nich čtyři adjektiva jsou fundována perfektiivními slovesy (*otvolací, provolací, rozkázací, zachovací*), tento fakt pravděpodobně souvisí s jejich terminologickým významem (srov. Šmilauer, 1971, s. 139). Podobnost s nositelem vlastnosti *list* lze spatřovat v nositeli vlastnosti ‚kniha‘ (*zpievací* ‚určený ke zpěvu‘), nadřazeným pojmem je ‚zapsaný text‘.

Ve dvou případech je nositelem vlastnosti ‚budova, stavba‘, tedy ‚místo, prostor k činnosti‘ (srov. Štícha et al., 2018, s. 844) vyjádřené motivujícím slovesem sledovaného adjektiva (*přebývací* ‚sloužící k přebývání‘, *žebrací* ‚určený k pronášení proseb, modliteb‘). K adjektivům s účelovým významem se dále řadí slova s kolokací ‚živočich‘ (*ščivací* ‚(o psu) honící‘, *zpievací* ‚(o ptáku) volavý, užívaný k tomu, aby vábil kořist svým zpěvem‘).

Velmi řídká jsou ostatní adjektiva kategorie mutační. Byla zjištěna pouze dvě **adjektiva vlastnostní**, a to jak aktivní (*otpočivací* ‚klidný‘), tak pasivní (*nabierací* ‚nabíraný‘), jediné adjektivum možnostní (*padací* ‚jsoucí na spadnutí‘) a dvě **adjektiva široce vztahová** (*právo přísáhací* ‚přísaha‘, *kázací* ‚kazatelský, obsahující kázání‘). Doklady na uvedená adjektiva se datují do období od 20. let 15. stol. do 2. pol. 15. stol.

Početnější je skupina **adjektiv slovesných** (7 slov, 15 %). Tato adjektiva jsou fundována výhradně imperfektivními slovesy a zachovávají vid (*otpočivací* ‚odpočívající‘, *podrývací* ‚podrývající, poškozující něco‘, *přebývací* ‚přebývající, žijící‘, *vysědací* ‚(o „krámu“) vystupující, vyčnívající (?)‘, *zasědací* ‚(o ptáku) sedící na vejcích‘). Ve dvou případech však nezachovávají slovesný rod, mají význam pasivní (*volací* ‚povolávaný před soud ve prospěch obžaloby (?)‘, *orací* ‚oraný‘). U všech uvedených slovesných adjektiv lze daný význam prokázat pouze jediným dokladem, některá z nich tak mohla vzniknout chybným zápisem participiálního adjektiva. Všechny doklady uvedených slovesných adjektiv se datují do období 2. poloviny 15. stol. až počátku 16. stol. Víc než polovina zjištěných slovesných adjektiv (*orací, volací, vysědací, zasědací*) pochází z Žilin, ostatní pak z různých pramenů (MamVíd, BřezKron, ChelčPostN).

Dále byly zaznamenány 4 deriváty doložené pouze v platnosti substantiva, výhradně se však vztahující ke slovesům vzoru *dělati*. Staročeské deriváty s příponou *-c(i)* tak mohly označovat osobu vykonávající činnost (*dělací* ‚kdo tělesně pracuje‘ AnsVít, *požehnavací* ‚kdo někomu žehná‘ BiblOl; též Michálek, 1963, s. 128), příponu *-c(ie)* pak měla neutra pojmenovávající poplatek (*opoviedacie* ‚úřední poplatek placený při „opovědi“‘) nebo materiál k činnosti (*otlévacie* (?) ‚odměrka na odlévání‘).

Účelová adjektiva s nositelem vlastnosti ‚konkrétním k vykonávání činnosti‘ tvořená příponou *-c(i)* existovala už na počátku 15. stol., jak prokazuje *přebývací* ‚(o chrámu) sloužící k přebývání‘ z prvního desetiletí 15. stol. (BiblLitTřeb) a snad též *sědací* ‚soubojový, určený k souboji‘ (SSL LibIudPlz II 1418). Účelová adjektiva s kolokací ‚mechanický nástroj neb jiný hmotný prostředek k vykonávání určité činnosti‘ se systémově odvozovala příponou *-c(i)* od sloves vzoru *dělati* a *tesati* prokazatelně od poloviny 15. stol. (např. *dýmací* PrávSasE, *léhací* ArchPís, *vystrúhací* SlovOstřS, *napínací* ArchČ 1445), účelová adjektiva s kolokací *list* pak již v období 10. – 40. let 15. stol. (např. *posielací* OtcB, BiblOl, *tresktací* ComestC, *otvolací* ArchČ 1414, *provolací* ArchČ 1415, *příznávací* ArchČ 1426).

Od poloviny 15. stol. tedy můžeme pozorovat poměrně výrazné vyhranění adjektiv odvozovaných příponou *-c(i)* od sloves 5. inf. třídy pro vyjadřování významu ‚určený k nějaké činnosti‘ s kolokací ‚hmotný předmět, zvl. nástroj‘ a zároveň jejich uplatnění v rámci řemeslnické terminologie. Ještě dříve, už během 1. pol. 15. stol., však můžeme sledovat jejich uplatnění v rámci právní a administrativní terminologie, a to převážně s kolokací *list* a s významy, které lze zobecnit jako ‚stvrzující nějaký právní úkon‘.

Platí tedy tvrzení E. Michálka, že adjektiva sledovaného typu existují již ve staročeském období (Michálek, 1963, s. 128), a neplatí tvrzení Šlosarovo, že „deverbální adjektiva vyjadřující účel“ se objevují „teprve na sklonku 15. století“, tedy v samém závěru stč. období (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 309). Šlosar dále konstatuje, že v češtině doby střední je „kategorie účelových adjektiv již plně konstituovaná“, a zároveň, že adjektiva s tímto významem se v té době „hromadně odvozují sufixem *-c(i)* připojeným k infinitivnímu kmeni“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, 310). Na základě uvedených zjištění toto tvrzení opravuji tak, že slovtvorný typ účelových adjektiv odvozovaných příponou *-c(i)* byl v rámci derivace od sloves 5. inf. třídy prokazatelně konstituován již v polovině 15. stol. Ještě v období 2. pol. 15. stol. však tato adjektiva zároveň vyjadřovala významy jiné, zvláště významy adjektiv slovesných, jak konstatuje Michálek (1963, s. 127–128), uvedené případy jsou však poměrně řídké.

3.2.1.2 Adjektiva odvozená příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves 6. inf. třídy (typ *spojovací*)

Byla zjištěna pouze 4 adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves 6. inf. třídy příponou *-c(i)*, a to *latovací* ‚(o hřebíku) určený k spojování latí‘,⁷³ *kartovací* ‚užívaný k upravování povrchu

⁷³ ESSČ s. v. *latovací*. Ojedinelý doklad *item pro clavis lathowaczye ad turriculas* 13 gr. SSL RegBerMis II (1400–1411) 28v (nezrev.).

tkaniny⁷⁴ ,*spojovací/spojěvací* ,spojovací, určený ke spojování⁷⁵ ,*vyrukovací* ,(o listu) zajišťující nebo sjednávající něčí propuštění na záruku⁷⁶.

Zatímco slovesa *spojovati/spojěvati* a *vyrukovati* ,propouštět na záruku⁷⁷ jsou ve staročeském období doložena, doklad na sloveso *latovati* ,přibíjet latě na střechu⁷⁷ pochází až z období středněčeského. Dále se nedochovalo sloveso **kartovati* ,upravovat povrch tkaniny⁷⁷ , jeho existenci však předpokládáme na základě stč. substantiva *kartování* ,upravování povrchu tkaniny⁷⁷ (ESSČ s. v.).

Tabulka 8: Kolokace účelových adjektiv typu *spojovací*

Nositel vlastnosti, jeho sémantická kategorie	Počet zjištěných adjektiv
,hmotný předmět, zvl. nástroj ⁷⁷	3
,úřední dokument, zápis ⁷⁷ (<i>list</i>)	1

Všechna adjektiva se řadí do kategorie mutační a jejich význam je účelový. Nositel vlastnosti je ,řemeslný nástroj⁷⁷ nebo ,materiál⁷⁷ (*spojovací/spojěvací* ,určený ke spojování⁷⁷ ,*kartovací* ,(o části rostliny) užívaný k upravování povrchu tkaniny⁷⁷ ,*latovací* ,určený k přibíjení latí⁷⁷), ojediněle *list* (*vyrukovací* ,zajišťující nebo sjednávající ,vyrukování⁷⁷“).

Doklady nacházíme především v administrativních textech, ojediněle v dobovém slovníku (*spojovací/spojěvací* SlovOstřS). Téměř všechny deriváty uvedeného typu jsou hapax legomena až na adjektivum *kartovací*, doložené dvakrát v témže rukopise. Pramen obsahující adjektivum *latovací* je datován již do let 1400 –1411 (SSL RegBerMis II), pramen obsahující adjektivum *kartovací* do 1. pol. 15. stol (KapPraž M 1), ostatní doklady pocházejí z 2. pol. 15. stol.

3.2.1.2.1 Závěry

Velmi nízký počet adjektiv uvedeného typu signalizuje, že tvoření adjektiv od inf./min. kmene sloves vzoru *kupovati* bylo ve stč. období spíše výjimečné. Jeho počátky můžeme spolehlivě prokázat pro období 2. pol. 15. stol. Řídké doklady však svědčí o tom, že zkoumaná slovtvorná forma byla již vyhraněna pro vyjadřování účelového významu. Zjištěné kolokace se shodují se zjištěními o převažujících kolokacích adjektiv odvozených od sloves 5. inf. třídy.

⁷⁴ ESSČ s. v. Doklady *virga pastoris ... polská ščětka kartowacze* KapPraž M 1, 85v; *contra vivam paralisim recipe herbam pannirode ščětka kartowacze, alias edere et excoque cum vino* KapPraž M 1,125v (nezrev.).

⁷⁵ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *compaginele zpogiewaczie železo* SlovOstřS 70.

⁷⁶ Srov. ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *jakož mi list poslal vyrukovací, poněvadž se nezdá tak udělati listu, tak jakoť jsem přiepís dal, ano já tak své musím vyrukovati* ArchČ 8,86 (1472).

⁷⁷ LDHBČ s. v. *latovati*. Doklad např. *latuji, latovati, ... latovávám, ... lat'mi střechu pošívám, tignos apponere, affigere, latten* RosaSlov III/764.

Neplatí tedy tvrzení, že účelová adjektiva se sufixem *-c(i)* odvozená od sloves 6. inf. třídy nejsou doložena ještě ani pro dobu střední (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 310), neboť první doklady na ně nacházíme již ve stč. období. Rozpor s uvedeným tvrzením konstatovala již Kalinová na základě stč. adjektiva *spojovací* (a chybně též *zachovací*) a střdč. *pozorovací* a *připalovací* (Kalinová, 2019, s. 139–140).

3.2.1.3 Průnik s desubstantivy se zakončením *-ač(i)/-áč(i)*⁷⁸

Ne všechna adjektiva uvedená v. oddílech 3.2.1.1–3.2.1.2 však prokazatelně přísluší k slovotvornému typu přídavných jmen utvořených od inf./min. kmene sloves příponou *-c(i)*. Některá mohou být též adjektivy desubstantivními (nebo deverbálními?) se zakončením *-č(i)* (2.3.2; 2.3.6), neboť ve staročeských rukopisech nebývají zpravidla rozlišovány fonémy *c* a *č* nebo bývají rozlišovány nedůsledně (srov. např. Křístek, 1978, s. 695–700; Porák, 1983, s. 21). Tuto pochybnost reflektují StčS a ESSČ v heslech *měřící*, *nosící/nosičí*, *postřihačí/postřihací*, *přisáhačí/přisahačí*, *střihací/střihačí* (StčS s. vv., ESSČ s. vv.).

Nejvíce pochybností vyvolávají především ta adjektiva s příponou *-c(i)*, od jejichž základového slovesa se prokazatelně tvořila též činitelská jména označující osobu vykonávající určitou činnost jako svou profesi nebo roli tvořená od původu *-k*-ovou příponou (*-č*, *-ák*); uvedená adjektiva pak mohou být deriváty od těchto činitelských jmen (srov. Dokulil, 1956, s. 63–64; MČ 1, 368; Osolobě, 2009, s. 120).⁷⁹ Sporná jsou především adjektiva s nositelem vlastnosti ‚hmotný předmět, zvláště mechanický nástroj‘ a s významem ‚určený k (mechanické, zvláště řemeslné) činnosti‘, neboť jejich význam lze pak interpretovat též jako ‚užívaný někým‘.⁸⁰ Odlišnost mezi oběma významy lze také vidět v rozdílu adresát (‚určený pro někoho‘) a účel (funkce; ‚určený k činnosti‘) (srov. Daneš, 1975, s. 173–174), nebo šířeji v rozdílu přináležitost něčeho někomu (srov. např. Fiedlerová, 1977, s. 23, 26, 105) a účel. Některá adjektiva s dvojí možnou formou však byla vztažena také ke slovesům pojmenovávajícím činnost abstraktní (*přisáhačí/přisahačí*, *rozkázací/rozkazačí*, *seznávací/seznavačí*), jejich nositel vlastnosti je *právo* nebo *list*; při vztažení k činitelskému jménu význam zůstává ‚vztahující se (k něčemu/někomu)‘ (*přisahačí právo*), nebo vzniká (na pozadí posunutého významu sousloví) rozdíl účelu a původce (*rozkázací/rozkazačí list*, *seznávací/seznavačí list*; k vztahu původce u derivátů od jmen osob např. Fiedlerová, 1977,

⁷⁸ Tento problém jsem stručně vysvětlila v článku Staročeská adjektiva typu *postřihací* (Fuková, 2019b), jednotlivé citace a parafráze vlastního textu zde nevyznačuji.

⁷⁹ Podobné deriváty existovaly ve staré polštině (srov. Kleszczowa, 2003, s. 101–102; 2.3.5) a staroslověnštině (Večerka, 1957, s. 32–33).

⁸⁰ Fiedlerová (1977) vztah těchto denominativních adjektiv odvozených od jmen osob k řídicímu substantivu vymezuje v rámci ‚vztahu přináležitosti‘ a charakterizuje jej jako ‚vztah užívání‘ (Fiedlerová, 1977, s. 106).

s. 24, 32–33, 108, příklady stč. vztahových adjektiv druhových tvořených od jmen osob konverzí např. Fiedlerová, 1977, s. 72).

V některých případech mohou být významové důvody společně s grafickým zápisem fonému *č* ve sporném slově pocházejícím z pramene, který důsledněji rozlišuje zápis fonémů *c* a *č*, rozhodujícím argumentem pro přiřazení k desubstantivním adjektivům se zakončením *-č(i)* i přes nedoloženost činitelského substantiva (*svolavač(i)*).⁸¹ Jindy je forma se zakončením *-č(i)* z významového hlediska méně obhajitelná, avšak zápis o ní svědčí (*přisáhací/přisahačí*,⁸² doložené výhradně v sousloví *právo přisáhací/přisahačí* ‚přísaha‘, a snad též *rozkázací/rozkazačí*, doložené výhradně v sousloví *list rozkázací/rozkazačí* ‚poslední vůle, závěť‘, doklad je však znám výhradně z edice Půh).⁸³

Vedle činitelského jména s analogickým významem je oporou pro možnou interpretaci adjektiva jako desubstantiva také jiné synonymní nebo významově blízké desubstantivní adjektivum se stejnou kolokací. Např. *žebračí* ‚(o domu) určený k pronášení proseb, modliteb‘ (ESSČ s. v.) vyčleňuje ESSČ oproti desubstantivnímu *žebračí* (ESSČ s. v.)⁸⁴ na základě dokladu *prosentā Zebraczy duom* SlovOstřS 105.⁸⁵ Interpretace tohoto slova jako deverbálního adjektiva odvozeného sufixem *-c(i)* však není jednoznačná, zvláště vzhledem k existenci adjektiva *žebračský* (ESSČ s. v.), doloženého se stejnou kolokací a zároveň taktéž v dobovém slovníku (*proseuca žebrazky duom* SlovKlem 76r).

Jedním z nejstarších dokladů na účelové adjektivum tvořené příponou *-c(i)* je *sědaci* z DalC 26,35 (*mnich dosáh mečě fyedaczcyeho, přětě soku štít i jej samého* DalC 26,35), tento doklad však patří k těm formálně sporným, neboť jej lze interpretovat také jako *sědáci* k doloženému *sědák* (srov. ESSČ s. v. *sědák*). Následující tabulka zachycuje textové varianty uvedeného slova v Dal.

Tabulka 9: Textové varianty v rukopisech Dalimilovy kroniky⁸⁶

1. redakce		
Cambridžský	pol. 14. stol.	<i>meczye fyedaczcyeho</i>

⁸¹ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *Accoeleth fwolawačie neb kazatedlné kniehy* MamVid 150r (Prol HierGal: *Ecclesiastes, jehož oni Koeleth dějí, točíšto Svolačie neb Kazatedlné knihy*).

⁸² Srov. ESSČ s. v. *přisáhací/přisahačí* (?) a StčS s. v. *právo* 7. Ojedinělý doklad *protož právem przyffahaczczym kázal jemu pán ruosti v osadu svú* EvOl 194v–195r (Sir 44,22: *spravedlným právem* BiblOl, *přísežným právem* BiblLit, *BiblPraž, právem přísežným* BiblPad) *jurejurando* (ESSČ s. v.).

⁸³ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *chci to [svůj nárok na dědictví] listem rozkázacím/rozkazačím (rozkázečím ed.) svého strýce ukázati a jiným dobrým svědomím* Půh 2,421 (1414).

⁸⁴ Oproti ESSČ však předpokládám *žebračí*, srov. *sědáci*.

⁸⁵ Srov. „neústrojné lat. *prosentā* (míněno patrně za řec. *proseuché*)“ (ESSČ s. v. *žebračí*).

⁸⁶ Textové varianty uvedeny podle Daňhelka et al. (eds.) (1988, s. 323), přiřazení rukopisů k redakcím podle Daňhelka et al. (eds.) (1988, s. 8–43), datace rukopisů podle Svobodová – Šimek (eds.) (2022, s. 38).

Františkánský	1440	<i>mecze sedacieho</i> ⁸⁷
Vídeňský	1. pol. 15. stol.	<i>meczie fyedaczieho</i>
2. redakce		
Lobkovický	pol. 15. stol.	<i>fweho meče sedalneho</i>
Cerronský	1443	<i>meczie zfyedadlného</i>
Pelclův	druhá třetina 15. stol.	<i>mecze sedaczieho</i>
Fürstenberský	konec 15. stol.	<i>mecze sedalneho</i>
3. redakce (?)		
Zebererův	1459	<i>mecze sedaczieho</i>

V edici Staročeská kronika tak řečeného Dalimila, volící za základní rukopis Vídeňský, je adjektivum transkribováno jako *sědaci*: *Mnich dosáh mečě sedacieho, přětě soku ščit i samého*. 26/35 (24/35) (Daňhelka et al. (eds.), 1988, s. 316). Stejně přepisují slovo také Hrabák – Havránek (eds.) (1957, s. 170), jenž volí za základní rukopis Cambridžský, přestože v obou rukopisech se spřežky *cz* užívá jak pro grafém *c*, tak pro grafém *č*. Bezdokladový MSS uvádí pouze heslo *sědaci* (srov. MSS s. v.). ESSČ, diferenční v této části abecedy ve vztahu k MSS, možné *sědáci* nedoplňuje.

Význam spojení *meč sedaci* formulují jako „meč vhodný k sedání, tj k soudnímu souboji,“ v poznámkách Hrabák – Havránek (eds.) (1957, s. 170 –171), z významového hlediska je tedy adjektivum interpretováno jako vyjadřující možnost. Vydání z r. 1958 vzalo za základní rukopis Lobkovický, pocházející z 1. pol. 15. stol., mající na témže místě lexém *sědalný*, jehož význam určuje závěrečný slovníček k edici právě jako „hodící se k zápasu, ... k souboji v turnaji“ (Havránek – Daňhelka (eds.), 1958, s. 332). Také bezdokladový MSS stanovuje význam adjektiv *sědaci* a *sědadlný* jako „hodící se k soudnímu souboji“ (MSS s. v.), pravděpodobně na základě uvedené edice. Adjektiva *sědadlný* a *sědaci/sědáci* v uvedeném kontextu mají však pravděpodobně význam účelový ‚určený k souboji‘,⁸⁸ případně ‚užívaný ‚sedáky‘, určený pro ‚sedáky‘, neboť kontext pro význam možnosti nesvědčí a adjektiva odvozená sufixem *-c(i)* vyjadřují význam možnosti pouze okrajově, u sledovaných adjektiv se zakončením *-č(i)* pak nebyl zjištěn vůbec. Adjektiva na *-dln(y)* zároveň nebyla ve staročeském období zcela vyhraněna pro vyjadřování významu možnosti, ale vykazují též významy jiné, mj. význam účelový (např. *nosidlný* ‚uzpůsobený k nošení, přenosný‘, StčS s. v.). Textová varianta *sědadlný* je argumentem pro primární interpretaci sledovaného adjektiva coby deverbativa s

⁸⁷ Ani Františkánský rukopis (NK XXIII F 39) fonémy *c* a *č* pravidelně nerozlišuje, srov. *mnich te rzeci pocze profiti* 160v (26,31), *czoz* 160v (26,24).

⁸⁸ Jako účelové interpretuje adjektivum *sědadlný* v uvedeném spojení Michálek (1963, s. 128).

příponou *-c(i)*, možnost, že zvl. v nejstarších rukopisech zápis představuje adjektivum *sědáci*, však nelze vyloučit.

Další dva doklady na adjektivum *sědaci/sědáci* mají význam účelový, případně je lze chápat též šířeji v rámci adjektiv vztahových, a to vzhledem k cizojazyčným ekvivalentům především deverbálních (,týkající se „sědání“, souboje, soubojový‘): *Ester in hoc iudicio reposuit plumale et gladium duellinum vulgariter sedaczii* SSL LibIudPlz II 113v, *sedlákóm a jich dětem má dána býti pokuta ten bleskot sedaczieho štíta* PrávSasE 131r.

K jednoznačným derivátům se zakončením *-č(i)* patří následující skupina adjektiv. Jejich nositel vlastnosti je především ,hmotný předmět, zvl. nástroj činnosti‘ (např. *hončí*,⁸⁹ *řezničí*,⁹⁰ *súkenničí*),⁹¹ kolokaci ,živočich‘ pak vykazuje např. adjektivum *hončí*.⁹² Všechna je možné vztahovat k činitelským jménům, označujícím řemeslníka nebo vykonavatele nějaké profese; lze předpokládat jejich odvození formantem *-i* a jejich lexikální význam lze vždy interpretovat ve shodě s významem slovtvorným jako ,sloužící/určený někomu, užívaný někým‘. Se jménem *list* se pak pojí např. adjektiva *správčí*,⁹³ *úmluvčí*,⁹⁴ uvedená spojení mají jako celek povahu frazému, vykazují významový posun oproti slovtvornému významu ,vztahující se k někomu‘ (tj. ,dokládající záruční závazek‘, ,smluvní‘ (ESSČ s. vv.), ale stejně tak je lze chápat jako deriváty od sloves nebo dějových substantiv s příponou *-č(i)*. Pro existenci samostatné přípony *-č(i)*, kterou by se odvozovala přímo od sloves nebo od dějových substantiv přídavná jména s významem adjektiv (široce) vztahových (srov. MČ 1, s. 350), svědčí slovo *nedochodčí*, doložené pouze jako součást frazému *nedochodčie hřivna* ,pokuta placená poddaným, neusadí-li se na místě, kam si vyžádal propuštění‘ (StčS s. v.), a *podielčí* ,(o listu) obsahující rozhodnutí o „podielu“, rozdělení majetku‘ (StčS s. v.), k nimž odpovídající činitelská substantiva ani nejsou doložena. Tato adjektiva patří k adjektivům široce vztahovým, vyjadřují specifické pojmy z administrativní a právní oblasti. Příponu *-č(i)* připojenou k činitelskému jménu pak dokládá *píсарčí* ,(o peru) písařský‘ (StčS s. v.; Fiedlerová, 1977, s. 72).

Adjektiva se zakončením *-č(i)*, která byla odvozena konverzí (transflexí) z činitelských jmen, tak představují širší skupinu různorodých adjektiv s významem ,vztahující

⁸⁹ ESSČ s. v. Doklad že ... *mně a mé ženě pobral stříbro, rúcho ... koně a hončí zbroj* Půh 2, 51 (1406).

⁹⁰ ESSČ s. v. Doklad *macera masný krám, rzeznicyz nuož vel meč šarměřský* SlovOstřS 93.

⁹¹ ESSČ s. v. Doklad např. *verticula kolovrat fukenníčij* SlovKlem 89v.

⁹² *Doklad [kán má] psów a honczich ptáków ... bez čísla CestMandC 100v (honyczich CestMandA).*

⁹³ ESSČ s. v. Doklad např. *že mi slíbil zpraviti zboží, jakož jsem u Jana v Bošovicích kúpil, a z toho mě pohoní. Zná li etc. ale chci listem zpravčím ukázati* Půh 2,422 (1414).

⁹⁴ ESSČ s. v. Doklad např. *Vaněk z Logova poh. p. Albrechta ..., že mi slíbil za Vanka Pivo za pět set zl. a nechce mi plniti jako jiní rukojmí. Zná li etc., chci naň hlavním listem pokázati i listem úmluvčím* Půh 6,120 (1481).

se k někomu‘, ze které se specifikací vyděluje především frekventovanější typ ‚(o prostředku činnosti) určený někomu, užívaný někým‘, blízký adjektivům účelovým s významem ‚určený, užívaný k nějaké činnosti‘, a méně často též typ ‚(o listu) vydaný, potvrzený někým‘, který splývá s účelovými adjektivy s významem ‚(o listu) potvrzující, prokazující něco‘ (srov. Fuková, 2019a, s. 7). Šíře vztahových významů a frekventovanost formantu *-í* při derivaci vztahových adjektiv od jmen osob (srov. Fiedlerová, 1977, s. 70) (a též od činitelských jmen) pak umožnila vznik okrajové přípony *-č(i)* připojované k slovesnému základu, kterou se odvozovala nečetná adjektiva široce vztahová.

Vysoká frekvence adjektiv odvozených od jmen osob pak souvisí s vysokou frekvencí a různorodostí desubstantivních vztahových adjektiv ve starších fázích vývoje češtiny (srov. Fiedlerová, 1970, s. 337; Fiedlerová, 1977, s. 3) a slovanských jazycích vůbec (srov. Večerka, 1957, s. 25), neboť v češtině se původně (stejně jako v praslovanštině) uplatňovala „tendenc[e] k vyjadřování atributivních vztahů shodným adjektivním přívlastkem“ na úkor přívlastku neshodného (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 360; srov. Fiedlerová, 1970, s. 337; Janečka – Bláha, 2020, s. 29; Voleková, 2021, s. 20). Jejich pozvolný ústup ve prospěch neshodného přívlastku datovala Fiedlerová do období 15. stol., jako zvláště výrazný jej pak označila v období od pol. 15. stol. (Fiedlerová, 1970, s. 337; Fiedlerová, 1977, s. 57). Voleková (2021) však v rámci překladu žaltáře konstatovala „změn[u] frekvence užívání vztahových adjektiv za latinský adnominální genitiv ... již v druhém překladu žaltáře, tedy kolem poloviny 14. stol.“, ale vysvětlila ji důslednější snahou o doslovný překlad latinské předlohy (Voleková, 2021, s. 21).

Předpokládám, že k mísení adjektiv uvedených typů, tj. jednak vztahového desubstantivního s významem ‚užívaný někým, určený pro někoho‘ a deverbálního s významem ‚užívaný n. určený k nějaké činnosti‘, jednak vztahového desubstantivního s významem ‚(o listu) vydaný, potvrzený někým‘ a ‚(o listu) potvrzující, prokazující něco‘ ve staročeském období skutečně docházelo, neboť jejich významy jsou velmi blízké, obojí adjektiva lze chápat jako účelová a zároveň též šířeji jako vztahová (jak deverbální, tak desubstantivní), a jejich kolokabilita je totožná. Zatímco však produktivita adjektiv odvozovaných od jmen osob konverzí již dosáhla svého vrcholu, adjektiva odvozovaná od inf./min. kmene sloves příponou *-c(i)* byla naopak jevem nastupujícím a progresivním. Vyjadřování účelového významu, jehož podstata je vztahová (‚určený někým pro někoho na něco, užívaný (obvykle) někým na něco, k něčemu‘), různými desubstantivy mohlo být tedy staršího původu než jeho vyjadřování deverbativy (srov. situaci ve staré polštině, v. 2.3.5).

Projevy mísení obou uvedených slovotvorných typů lze pozorovat například ve SlovKlem, v němž jsou fonémy *c* a *č* zpravidla graficky odlišeny (srov. např. *počinavé – poczinawe* 3r), nikoliv však zcela důsledně (srov. např. *užitečnost – vžitecznoft* 2v). Diakritikon je zde vyznačeno nad digrafem *cz* ve slově *postřihací/postřihačí* (*forfex nuože postrzihaczie* SlovKlem 49r; StčS s. v.) a *otjímací*, kde se jeví spíše jako chyba (*emunctorium otgimaczie železo, unde candela extingvitur* SlovKlem 44r; StčS s. v.), naopak chybí u *sěkací* (*cadtebra nuož sekaczy* SlovKlem 34r) a *zapadací* (*cadentula zapadaczy zámek* SlovKlem 34r).

3.2.1.3.1 Formálně nejednoznačná adjektiva se zakončením *-ac(i)/-ač(i)*

dýmací ,(o měchu) určený k rozdmýchávání ohně / **dymačí** ,používaný „dymačem“⁹⁵, srov. *dymač*,kdo dýmá a kuje‘ (ESSČ s. v.)

postřihací ,(o nůžkách) určený k postřihování / **postřihačí** ,(o nůžkách) postřihačský, používaný „postřihačem“, určený pro „postřiháče“ (srov. StčS s. v.), srov. *postřiháč* ,řemeslník provádějící postřihování‘ (StčS s. v.), *postřiháčový* ,používaný „postřiháčem“, *postřiháčský* ,určený pro postřiháče‘ (StčS s. vv.)

přisáhací/přisahačí, dolož. jen v sousloví *právo přisáhací* ,přísaha‘ (ESSČ s. v., doklad v. pozn. 82)

rozkázací/rozkazačí,⁹⁶ dolož. jen v sousloví *list rozkázací/rozkazačí* ,poslední vůle, závět‘ (ESSČ s. v., doklad v. pozn. 83)

sědací ,(o meči, štítu) soubojový, určený k souboji / **sědáčí** ,(o meči, štítu) používaný „sědáky“ (srov. MSS s. v. *sědací*, doklady v. 3.2.1.3), srov. *sědák* ,protivník v (soudním) souboji; bojovník‘ (ESSČ s. v.)

sěkací ,(o stolu, noži) určený k sekání / **sěkací** ,(o stolu, noži) používaný „sěkáčem“, určený pro „sěkáče“⁹⁷, srov. *sěkáč* ,kdo seká‘ (MSS s. v. a doklad *řemeslníky tyto rozmohl jest [Nemroth]: Na kovy zlatníky ... chvostištník, sekáče, kuchaře* ŽidSpráv 114)

seznávací/seznavačí ,(o listu) rozhodčí⁹⁸, srov. *seznavač* ,rozhodčí‘ (ESSČ s. v.)

střihací ,(o nůžkách) určený ke stříhání / **střihačí** ,(o nůžkách) používaný střiháčem⁹⁹, srov. *střiháč* ,kdo stříhá‘ (ESSČ s. v.)

⁹⁵ ESSČ s. v. *dýmací*. Doklady *follis dymaczi mých* SlovOstřS 81, *dymaczi mýchové přikování...*, *ty neslušejí k domu* PrávSasE 51v.

⁹⁶ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *chci to [svůj nárok na dědictví] listem rozkázacím/rozkazačím (rozkázečím ed.) svého strýce ukázati a jiným dobrým svědomím* Půh 2,421 (1414).

⁹⁷ ESSČ s. v. Doklady např. *všichni Sekaczi stolové, kteříž k řemeslu příslušejí, kteříž v domu v zemi a v stěně utvrzení by byli, ty neslušejí také k domu* PrávSasE 53v; *cadtebra nuož sekaczy* SlovKlem 34r.

⁹⁸ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *jestliže by strana držicie listuov seznávacích proti straně nezdržící na svrchupsaných čtyrech ubrmanech a seznávacích s pečetmi jich požádala* ArchČ 1,224 (1429).

⁹⁹ Srov. ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *sargillum strzihaczi nože* SlovOstřS 109.

súkací ‚sloužící k soukání‘ / *súkačí* ‚používaný „súkačem“‘,¹⁰⁰ srov. *súkač* (ESSČ s. v. na základě dokladu *verticulator špulěr vel fukacz* SlovOstřS 119v)

žebráci ‚(o domu) určený k pronášení proseb, modliteb‘ / *žebráci* ‚určený pro posebníky‘,¹⁰¹ srov. *žebrák* (ESSČ s. v.), *žebrácký* ‚(o domu) určený k pronášení proseb, modliteb‘ (ESSČ s. v. na základě dokladu *proseuca žebraczky duom* SlovKlem 76r)

3.2.2 Paradigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves 5. a 6. inf. třídy

3.2.2.1 Paradigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves 5. inf. třídy

Mezi participiální adjektiva odvozená od sloves 5. inf. třídy se řadí deriváty sloves vzoru *dělati* (3.2.2.1.1), *tesati* (3.2.2.1.2), *kovati* (3.2.2.1.3) a *bráti* (3.2.2.1.4).

3.2.2.1.1 Paradigmatická participiální adjektiva typu *dělající*

Celkem bylo zjištěno 148 paradigmatických participiálních adjektiv odvozených z *nt*-ových participií sloves vzoru *dělati*. Dále bylo zaznamenáno 37 derivátů doložených pouze v platnosti substantiva.¹⁰²

Deriváty tohoto typu jsou fundovány převážně imperfektivními slovesy, zřídka však též perfektivními (*oklamající*, *omakající*, *otvolající*, *potkající*, *poznající*, *pozůfající*, *požadující*, *požehnavující*, *přezpíevající*, *setrvávající*, *uznamenávající*). Některá adjektiva odvozená od perfektiv náleží k adjektivům slovesným, pak je jejich význam imperfektivní, a nezachovávají tedy vid (např. *pozůfávající* ‚zoufající si‘, *setrvávající* ‚setrvávající‘), někdy lze však jejich význam chápat též jako perfektivní (např. *potkávající* ‚který někoho postihne‘),¹⁰³ další deriváty od perfektiv pak náleží do kategorie mutační a vyjadřují stálou vlastnost (*oklamávající* ‚úskočný, lstivý‘) nebo možnost (*omakávající* ‚hmatatelný‘, v. níže).

Tato přídavná jména převážně patří k adjektivům slovesným (86 %). V rámci kategorie mutační se nejčastěji řadí k adjektivům vlastnostním (14 %) a účelovým (11 %), velmi zřídka pak k široce vztahovým (4 %) a možnostním (4 %).

¹⁰⁰ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *girria sukaczie civkové železo* SlovOstřS 82.

¹⁰¹ ESSČ s. v. *žebráci*. Ojedinelý doklad *prosentia zebraczi duom* SlovOstřS 105.

¹⁰² Mezi paradigmatické deriváty typu *dělávající* jsou započítány i deriváty s formantem *-ajúc(i)* od sloves původně náležejících ke vzoru *tesati*, pokud vykazovala ve staročeském období také přítomní tvary podle typu *dělati* (např. *létající* k *létati*, *-cu/-aju*, *hýbající* k *hýbati*, *-bu/-aju* apod., dále též *blýskající*, *plesající/plésající*).

¹⁰³ Srov. StčS s. v. *potkati* 3, kde je v rámci adj. *potkávající* uveden doklad *z přestalý hřečh dávána bývá [almužna], ne za potkagici...*, *ne abychom skrze peníze dopuštění hřešení kúpili* HusSvátA 467v *peccato ... occurente* s výkladem významu daného kontextu ‚který nás teprve postihne‘ (StčS s. v. *potkati* 3).

Tabulka 10: Slovtvorné kategorie paradigmatických participiálních adjektiv odvozených od sloves vzoru *dělati*

Onomaziologická kategorie	Slovtvorná kategorie	Počet adjektiv	
Transpoziční adjektiva	slovesná adjektiva	127	86 %
Mutační adjektiva	vlastnostní adjektiva	20	14 %
	účelová adjektiva	16	11 %
	možnostní adjektiva	6	4 %
	široce vztahová adjektiva	6	4 %
Celkem adjektiv		148	

Účelový význam byl zjištěn u 16 (11 %) adjektiv. Účelová adjektiva této podskupiny se odvozují výhradně od imperfektiv, zpravidla nezachovávají rekcí motivujícího slovesa.

Tabulka 11: Kolokace paradigmatických participiálních adjektiv typu *dělající* nesoucích účelový význam

Nositel vlastnosti, jeho sémantická kategorie	Počet adjektiv	Z účelových adjektiv (16)	Z paradigmatických partic. adjektiv (148)
„lék“	7	44 %	5 %
„úřední zápis, dokument“ (<i>list, spis</i>)	4	25 %	3 %
„tělesný orgán, ústrojí“	2	13 %	
„hmotný předmět“	1	6 %	
„místo“	1	6 %	
<i>kniha</i>	1	6 %	
„osoba“	1	6 %	
Celkem adjektiv	16		

Adjektivum pojící se s pojmenováním hmotného předmětu a významem „určený k něčemu“ bylo v rámci této skupiny zjištěno ojedinele (*přikrývající* „zakrývací, určený k zakrývání (?)“),¹⁰⁴ uvedený doklad lze navíc chápat také jako adjektivum slovesné s elipsou přímého objektu. Účelový význam „sloužící k určité činnosti“ pak mají adjektiva *dýchající* „(o ústrojí) dýchací, sloužící k dýchání“¹⁰⁵ a *zažívající* „(o ústrojí) zažívací“.¹⁰⁶

Účelový význam nese také adjektivum *přebývající* „(o místu) sloužící k obývání“, tak jej vymezuje StčS pro doklad *tu jest kúpadlo Siloe, prostřed světa przebywagiczieho posazené, domy překrásnými ozdobené* ŽidSpráv 264 (StčS s. v. *přebývající* 2). Význam uvedeného

¹⁰⁴ Ojedinelý doklad *ženy pak pod šlojierem neb jiným přikryvadlem hlavy modlitebník neb rúchu przikrywagicy nad čelem mějte* PrávJihlA 126r.

¹⁰⁵ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *lékařství veliké pomoci těm, jimž materi hrubá a lepká, nesnadná k sezení jest přeplněna v oudech dychagjnych ..., prospívá těžkému oddýchání, bolesti bokuo i prsí* Apat 72v.

¹⁰⁶ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *údy zaživagjcy zahřívá [lék]* Apat 16v.

adjektiva lze však interpretovat také jako pasivní ‚osídlený‘, tj. v rámci verbálních adjektiv, podobně jako např. *doufající* ‚žádaný‘ (srov. níže).

Účelové adjektivum *zpievajúci*¹⁰⁷ ‚(o knize) určený ke zpěvu‘ (ESSČ s. v.) pak lze interpretovat také jako široce vztahové ‚obsahující zpěvy‘ (srov. *zpievací*; 3.2.1.1.1). Všechna uvedená slova jsou v účelovém významu doložena pouze pozdními doklady, spadajícími do období poslední třetiny 15. stol.

K účelovým se řadí také adjektiva s kolokací ‚léčivo (odvar, obklad, mast apod.)‘ (srov. Michálek, 1963, s. 127), jejichž význam lze většinou zobecnit jako ‚působící něco, určený k působení něčeho‘. Zpravidla jsou součástí lékařské terminologie.

Jejich řídicí substantivum označuje prostředek užívaný k dosažení nějakého účinku, tj. děje vyjádřeného motivujícím slovesem sledovaného adjektiva, jejich nositel vlastnosti tak předurčuje možné chápání jejich významu jako účelového, jejich (slovníková) významová definice jej však explicitně nevyjadřuje. Lze je chápat také jako adjektiva vlastnostní, v některých dokladech též jako adjektiva slovesná (*prospievajúci* ‚prospěšný, pomáhající, léčící‘¹⁰⁸ k *prospievati* ‚prospívat někomu, přinášet prospěch‘ (srov. StčS s. v. *prospěti/prospievati* 7, 8), *otvierajúci* ‚uvolňující, projímavý‘¹⁰⁹ k *otvierati* ‚uvolňovat, odstraňovat ucpaní vnitřností‘ (StčS s. v.), *prodievajúci* ‚působící proděravění něčeho‘¹¹⁰ k *prodievati* ‚proděravovat (nástrojem nebo účinkem nějaké náplasti‘ (StčS s. v.).

Ojedinele pak mají vedle adjektiv účelových nejbliže k adjektivům široce vztahovým (*požívající* ‚umožňující nebo urychlující „požívání“, trávení‘).¹¹¹ Jejich blízkost slovesným adjektivům prokazuje i zachování rekce motivujícího slovesa v některých případech, např. *požívající* čeho ‚vstřebávající něco‘.¹¹²

Stejný charakter jako slova této skupiny mají adjektiva pojící se s pojmenováním přírodniny (např. rostliny, suroviny) a vykazující význam ‚působící něco, mající při použití jako lék nebo jeho složka určitý léčebný účinek‘ (*okřievajúci* ‚oživující, dávající životní sílu‘,¹¹³

¹⁰⁷ Ojedinelý doklad *cum sine macula libri teneantur, cantuales* (nadeps. *libri zpiewagiczie*) *penitus in cura habeantur* UK V H 28, 77v (Pravidla školní).

¹⁰⁸ StčS s. v. Doklady *prospiewagyczym lékařstvím* GlosSed 89r *proficiente; ox<i>mel prostý Mesue prospiwagjcy v materiích flegmových* Apat 134r *conferens* (StčS s. v.).

¹⁰⁹ StčS s. v. Doklad *ktará kořeni se kladou do lektvaří posilujících, otwragjech aneb proměňujících* Apat 15r *aperientibus* (StčS s. v.).

¹¹⁰ StčS s. v. Doklad např. *když zprostranie [otvor píštěle] mastí prodiewagiczy neb zprýštívú* LékRhaz 80 (StčS s. v.).

¹¹¹ StčS s. v. Doklad např. *slušie posiliti jatr věcmi pozywagiczymi* LékRhaz 171 (StčS s. v.).

¹¹² Srov. StčS s. v. *požívající* 2, doklad *o lékařství rozpuštělitedlném neb obměkčujícím a poziwagiczym nežitov i žil a mokrostí sebranych v údech* LékSalM 796 *digestivis* (StčS s. v.).

¹¹³ StčS s. v. Doklad *vezmi [unci] ... vegetabilis, totiž wokrziewagiczyho, to jest vohně přirození, totiž soli hořké* AlchLull 32 (StčS s. v.).

sezárajúci ‚způsobující n. urychlující ‚sezáraní‘ při hojení postižené tkáně,¹¹⁴ *stierajúci* ‚odstraňující nežádoucí projev nemoci‘).¹¹⁵ Jejich přináležitost k účelovému významu je však v důsledku kolokace ‚přírodnina‘ ještě více oslabena, a navíc lze jejich význam chápat též jako možnostní (‚mající schopnost působit‘) (srov. Nejedlý, 2018, s. 117).

V rámci historických slovníků je potencialita při výše uvedené kolokaci např. součástí významové definice adjektiva *pronikajúci* ‚schopný pronikat, vstřebávat se (?)‘ a *projiedajúci* ‚schopný prostupovat zaživačím traktem‘.¹¹⁶ Důvodem přiřazení těchto slov k možnostním adjektivům je zřejmě vedle jejich kolokace rozvíjející adverbium *viece*. Domnívám se však, že definovat význam těchto adjektiv jako možnostní není ve srovnání s podobnými adjektivy uvedenými výše opodstatněné a řadím je k adjektivům vlastnostním s významy ‚působící prostupování, vstřebávání‘ (srov. StčS s. v. *pronik(áv)ajúci/pronikující* 2, Apat 7v) a ‚leptavý, působící leptání‘. Rozvíjející adverbium *viece* sice vyřazuje adjektivum v uvedeném kontextu ze skupiny adjektiv účelových, ale jeho chápání v rámci adjektiv vlastnostních, blízkých adjektivům slovesným, neznemožňuje.

Doklady na adjektiva s účelovým významem a kolokací ‚lék apod.‘ jsou poměrně pozdní. Jsou datovány do 2. pol. 15. stol.

K adjektivům účelovým řadím také jména pojící se se substantivem *list* apod., pokud jejich význam může být chápán jako účelový (např. *příznávající* ‚takový, kterým se k něčemu přihlašuje, připojuje; takový, kterým se přihlašuje k příměří‘).¹¹⁷ Lze je však řadit také k adjektivům vlastnostním a v některých kontextech je lze chápat též v rámci adjektiv slovesných (*napomínající* ‚povzbuzující, nabádající; upomínací, vybízející ke splnění závazku jeho připomenutím‘).¹¹⁸ Jejich blízkost slovesným adjektivům prokazuje i zachování rekce motivujícího slovesa v některých dokladech (*příznávající k čemu*). Adjektivum *vyznávající*

¹¹⁴ ESSČ s. v. Doklad *ta [rostlina] jest obměkčující a rozpouštějící a sežrawagicy* Apat 189v.

¹¹⁵ Srov. ESSČ s. v. Doklad *jest [rostlina] zahřívající a otvírající zacpání a střragický* Apat 78r.

¹¹⁶ StčS s. v. *pronikajúci, projiedajúci*. Doklad *proč se to dvě [tj. složky] páli, aby byly více projídající a pronjkagický* Apat 67r *corrosiva et penetrantia* (StčS s. v.).

¹¹⁷ Srov. ESSČ s. v. Doklady např. *jestliže by kto ... listu svého k těmto umluvám příznávajícíeho (příznawajícíeho ed.) pod svú pečeti k tomuto listu hlavniemu nepoložil* ArchČ 3,261 (1426); *jestliže by kteří dobří lidé v království ... svými jednotami nebo příznávajícími (příznávajícími ed.) listy dáti věduc náš již psaný dobrý úmysl pro obecné dobré a v témž vedlé nás státi* ArchČ 4,414 (1465); *jakož mi píšete, posílajíce mi příměrné a příznávající (příznávající ed.) spisy* ArchČ 6,131 (1476).

¹¹⁸ StčS s. v. Doklady *listové posélačí ... sú ... jedni otevření ..., druhý zavření a ti jsou mnozí, to jest prosieci, radu dávající, napominagiczí, učiece, odvodiece* ProkArs 183r; *věno své ve dskách ohledajíc [vdova], žádať najprvé listu od úřadu napominagiczíeho nebo výstražního k tomu, ktož jejie věno drží a jie věna jejieho dáti ani dědin věnných postúpiti nechce* VšeK 140r (StčS s. v.).

(s větou obsahovou) ,vyhlašující nebo dosvědčující platnost něčeho‘¹¹⁹ s kolokací *list* se pak řadí výhradně k adjektivům slovesným.

Okrajové je z hlediska účelového významu pasivní *posielajúci* ,(o listu) doručovaný poslem‘,¹²⁰ příp. ,určený k posílání poslem‘, a *otsielajúci* (v sousloví *otsielajúci listy* ,listinný materiál odesílaný s popisem pře při odvolání vyšší instanci‘).¹²¹ Jako účelové lze chápat adjektivum *posielajúci* také s kolokací ,osoba‘ v pasivním významu ,(o služebník)u posílaný, vysílaný s něčím k někomu‘.¹²²

Uvedená adjektiva s kolokací *list* zpravidla mají charakter právních a administrativních termínů. Jejich výskyty byly zjištěny v období od 20. let 15. stol. (*příznávající* ArchČ 1426).

Participiální adjektiva odvozená od sloves vzoru *dělati* se však převážně a od nejstarších dokladů řadí k **adjektivům slovesným**, náleží k nim 127 (86 %) adjektiv uvedeného typu. Tato adjektiva jsou fundována imperfektivními slovesy, zřídka též perfektivními. Zachovávají vid, pouze u adjektiv odvozených od perfektiv je dokonavý vid motivujícího slovesa v rozporu s jejich nedokonavým významem (v. výše). Zpravidla zachovávají slovesný rod, v několika případech však nesou význam pasivní (např. *doufající* ,žádaný, s doufáním očekávaný‘,¹²³ *čakající* ,očekávaný‘;¹²⁴ srov. Němec, 1968, s. 59–60). Mají-li význam pasivní, nezachovávají rekcí motivujícího slovesa.

Pokud jsou odvozena od sloves tranzitivních, často zachovávají přímý objekt (např. *dávající* co ,dávající něco‘),¹²⁵ pokud od objektových sloves intransitivních, často zachovávají nepřímý objekt (např. *doufající* komu ,důvěřující někomu‘),¹²⁶ pokud jsou slovesná adjektiva odvozena od subjektivních sloves, zpravidla zachovávají nutná adverbialní doplnění (*obývající* kde ,přebývající někde‘),¹²⁷ nevyjádřený objekt nebo nevyjádřené obligatorní adverbialní

¹¹⁹ Srov. ESSČ s. v. Doklad *item list s časlavskou pečeti vyznávající, kterak před nimi Niklas Sutvor vyznal, že jest prodal na svém dvoře ... 10 šβ platu za 100 gr. ... Václavovi* ArchČ 2,204 (1451).

¹²⁰ StčS s. v. Doklady např. *dokavadž by Pilát jemu neposlal listu pošielagicieho, aby jeho ujistil* VeronK 102; *listuov dil pošylajících a dil v řezaných cedulích* Půh 5,229 (1490) (StčS s. v.).

¹²¹ StčS s. v. *otsielací/otsielající*. Doklady *žádá [Beliál] ..., aby jemu odsélie listy a té pře vedenie kázal [soudce] dáti ... Když Šalomún to otvolanie ot Beliala príje, ihned dá jemu rok z práva, aby vzal listy odselagiczie a sepsané v deseti dnech* BelA 192r appellationes; *ať vezmu [Beliál] listy tvé ofselagiczie a seprenie popsaná* BelA 192r appellationes (srov. StčS s. v. *otsielací*).

¹²² StčS s. v. Doklad *sublega pošielagiczy pacholek* SlovKlem 84v (StčS s. v.).

¹²³ Doklad *sperandarum rerum dovfagicich věcí* VýklKruml 325r (Hb 11,1: *jestit' pak viera nadějitedlných věcí podstata* BiblOl, *nadějnych* BiblPad, *o nichž naději máme* BiblPraž).

¹²⁴ ESSČ s. v. Doklad *tehdy přide k sídu spasitel czezagiczi* ComestC 52r expectatus.

¹²⁵ Doklad např. *vítaj, kráľu všemohúci ..., věčný život dauaiuci* ModlKunhA 146v.

¹²⁶ Doklad např. *neb lidem bohu dovfagyczym duch svatý přítomen jest k naučení* LyraMat 72v.

¹²⁷ Doklad např. *každý člověk obývající v Bystřici* ArchČ 16,195 (1476).

doplnění jsou pak v případě slovesného adjektiva s aktivním významem elipsou (např. *stíhající* ‚pronásledující někoho‘,¹²⁸ *pomáhající* ‚pomáhající někomu‘,¹²⁹ *pronikající* ‚pronikající do nějaké dutiny‘)¹³⁰ (srov. MČ 1, s. 321; Fried, 2015, s. 60–63), nezřídka doloženou též u slovesa, jindy jsou však projevem sémantického posunu adjektiva oproti významům motivujícího slovesa, a tedy jeho příslušnosti k adjektivům kategorie mutační (např. *oklamávající* ‚klamný‘).¹³¹

Jejich kolokabilita je neomezená. Pojí se především s pojmenováním bytosti, zvláště osoby (např. *pomáhající* ‚pomáhající někomu‘,¹³² *pozufající* ‚zoufající si‘),¹³³ ale často vykazují i kolokace jiné, pojí se jak s konkrétem (např. *hltající* ‚pohlcující něco‘,¹³⁴ *blýskající (se)* ‚blýskající se‘,¹³⁵ *kapající* ‚kapající‘),¹³⁶ tak s abstraktem (*nastávající* ‚nastávající‘).¹³⁷

Přibližně 20 (13 %) adjektiv se řadí k **vlastnostním adjektivům**, označujícím stálou, trvalou, příznačnou vlastnost (srov. MČ 1, s. 326). Přechodová oblast mezi adjektivy slovesnými a vlastnostními je však velmi široká (srov. MČ 1, s. 322, 326), a proto je výsledné rozřazení do dvou skupin a jeho početní vyjádření částečně relativní. Příkladem plynulého přechodu mezi oběma kategoriemi je hapaxní *oklamávající*, jehož význam je ve StčS formulován jako ‚oklamávající‘ a zároveň též jako ‚úskočný, lstivý‘,¹³⁸ nebo taktéž hapaxní *přehovívající* ‚shovívavý?‘,¹³⁹ které StčS hodnotí jako slovesné ‚odpouštějící něco‘ i přes rekcii odlišující se od slovesa, latinský ekvivalent *praestabilis* a textovou variantu *přehovívavý*. K vlastnostním adjektivům aktivním se dále řadí např. *čakající* ‚trpělivý‘,¹⁴⁰ *čmýrající* ‚hemživý‘,¹⁴¹ *lapající*

¹²⁸ Doklad *a když se lid bál faraona stihagiczieho, udeřil Mojžies holi v moře* ŽidSpráv 235.

¹²⁹ Srov. StčS s. v. Doklad např. *ty, bratře pomahagicyu, pomáhaj jim, ješto sú se mnú usilovali ve čtení BiblDrážď Ph 4,3 (spolurovný BiblOl, tovařiši muoj BiblPraž) compar* (StčS s. v.).

¹³⁰ StčS s. v. Doklad např. *o ráne pronikacie i nepronikacie na prsech a hrudech od meče* LékSaIM 416 (StčS s. v.).

¹³¹ Srov. StčS s. v. Doklad např. *z boží pomoci budeš moci vyplúti...z tohoto bídného a oklamawagiczego světa* RokPostB 143 (StčS s. v.).

¹³² Doklad např. *Domino cooperante s Páně pomoci, s Pánem pomahagiczim* MamKapR 123v (Mc 16,20) (StčS s. v. *pomáhající*).

¹³³ Doklad *Břetislava v oruží svém pozufagiczyho...obležechu* SilvKron 25b diffidentem (StčS s. v. *pozufati*).

¹³⁴ ESSČ s. v. Doklad např. *zvuk plamene ohně hltajícíeho strniště* BiblPraž JI 2,5 (*pálacieho* BiblDrážď, *pálijicieho* BiblOl) devorantis.

¹³⁵ ESSČ s. v. Doklad např. *slunce a měsíc ... pójdu ... v skvělosti blyfkacieho kopie tvého* BiblPad Hab 3,11 (*v bleskotě blyfkagycym kopie tvá* BiblDrážď, *v bleskotě blýskajicie kopie tvá* BiblOl, *v blesku blýskajicieho se kopie tvého* BiblPraž) fulgurantis.

¹³⁶ ESSČ s. v. Doklad např. *plást kapagici [jsou] rtové nevěstky* BiblPad Pr 5,3 (*plást strdi kropě* BiblDrážď, BiblOl, *plást strdi tekúcie* BiblPraž) distillans.

¹³⁷ MSS s. v. Doklad *instantis nynějšého času vel naftawagicého vel nastalého* VýklKruml 323r (Hb 9,9: *času nynějšého* BiblOl) (StčS s. v. *nastávající*).

¹³⁸ StčS s. v. Doklad *oklamagice chytrosti lišky a lsti mnohé* Čtver 11r *deceptivae* (StčS s. v. *oklamávající*).

¹³⁹ Srov. StčS s. v. *přehovívati*. Doklad *dobrotivý a milosrdný jest [Bůh] ...a přehowiewagici nad zlostí* BiblLit JI 2,13 (*přehovívavý* BiblOl, *shovívající* BiblPad) *praestabilis* (StčS s. v. *přehovívající*).

¹⁴⁰ ESSČ s. v. Doklad *hospodin čakající a mnohého milosrdie, otjímaje nepravost i hříech* BiblOl Nu 14,18 (*trpělivý* BiblPad, BiblPraž) patiens.

¹⁴¹ ESSČ s. v. Doklad *však slušie věděti, že hmyz jest trój, ... třetí czmyragiczi, jako ještěrky a žáby* BřezSvět 2r.

,uchvacující, dravý, hltavý,¹⁴² *obživující* ,živý,¹⁴³ *ostávající* ,stálý, trvalý,¹⁴⁴ *přeplyvající* (o citu) překypující, nadměru silný.¹⁴⁵ Pasivní jsou vlastnostní adjektiva *přelámající* ,(o zvuku) přerývaný¹⁴⁶ a *žadající* ,vytoužený, drahý, vzácný.¹⁴⁷

Do kategorie mutační patří také 6 adjektiv (4 %) nesoucích význam možnosti, a to *dotýkající* ,hmatatelný,¹⁴⁸ *hýbající (sě)* ,pohyblivý, schopný pohybu; (o majetku) *movitý*; (o jménu) přenositelný, přenosný,¹⁴⁹ *makající* ,hmatatelný,¹⁵⁰ *omakající* ,hmatatelný,¹⁵¹ *otvolající* ,odvolatelný, zrušitelný¹⁵² a *znající* ,poznatelný.¹⁵³

K široce vztahovým adjektivům se řadí 6 adjektiv (4 %). Jsou jimi *otpovedajúci* ,odporu, reptání (gen.)‘ (v. níže), *padajúci* ,západní,¹⁵⁴ *zapadajúci* ,západní,¹⁵⁵ *počítajúci* ,početní,¹⁵⁶ *počínajúci* ,počáteční, jsoucí na počátku,¹⁵⁷ *tápajúci* ,bludný, zavádějící špatným směrem, působící bloudění.¹⁵⁸

Slovo *otpovedajúci* je v ojedinělém dokladu *pokusich tebe u Vody odpowiedagyczye* ŽaltPod 80,8 (*otpovedanie* ŽaltWittb, BiblDrážď, *protiřečeněj* ŽaltKap) *apud aquam contradictionis* (srov. StčS s. v.) ve StčS definováno jako adjektivum užitě „ve funkci genitivu“ substantiva (StčS s. v. *otpovedajúci* 3). Jako adnominální adjektiva užitá ve funkci genitivu

¹⁴² Srov. ESSČ s. v. Doklad *poslúchajte od krívých prorokóv, ješto přichodie k vám v rúšě ovčiem a vnitř jsú vlcie lapagyczy* EvRajhr 121r (Mt 7,15: *chvací* BiblDrážď, *chvátaví* BiblOl, *hltaví* BiblPad, BiblPraž, EvKlem, *lakomí* EvSeit) rapaces.

¹⁴³ Srov. StčS s. v. Doklad *všem živočíchóm země...a všemu tomu, což se hýbe po zemi a v němž je duše obžywagicy* BiblPraž Gn 1,30 (*živá* EvOl) *anima vivens* (StčS s. v. *obživující*).

¹⁴⁴ StčS s. v. Doklad např. *nemá zde [na poušti] bydla ofšawagicieho* ChelčPostN 38r (StčS s. v. *ostávající*).

¹⁴⁵ StčS s. v. Doklad např. *dovodě [sv. Lukáš] té milosti přeplywagijcý* JakPost 89r (StčS s. v. *přeplyvající*).

¹⁴⁶ StčS s. v. Doklad *concisior przielamagiczi* MamKapR 21r (Jos 6,5: *když zazní zvuk trúbny, delší i proměnný* BiblOl, *prolomitéjší* BiblKladr) (srov. StčS s. v. *přelámající*).

¹⁴⁷ Srov. MSS. Doklad např. *všeliká věc zadagiczie nemož sě jie [moudrosti] přirovnati* BiblOl Pr 8,11 (*žadostivá* BiblPad, *kteřáž muož požádána býti* BiblPraž) *desiderabile*.

¹⁴⁸ Srov. ESSČ s. v. Doklad *nenie [Bůh] čitedlný... vonějíci, okušějíci, dotykagyczy* AlbRájA 100v (*dotýkající* AlbRájB).

¹⁴⁹ Srov. ESSČ s. v. Doklady *ten' [jazyk] přijímá od sudy žiliny šesté mozkové žilnu čitedlnú a od sedmé sudy žilnu hýbající* LékSalM 753 (,pohyblivý, schopný pohybu); *hybagiczie jest jmě otcovo na syny, neb i Judas někdy byl boží syn a někdy nebyl* ComestC 296r *mobile* (,přenosný, přenositelný); *záležít puojčenie v mohovitých věcech a se hybagiczych a druhdy také i ne v mohovitých* PrávJihlA 42v (,movitý).

¹⁵⁰ GbSlov s. v. Doklad např. *dvě věci ... sobě protivně ukázal jim Jesus: Tělo své nezrušlivé a makajície. Neb co sě nezrušíje, to sě makati nemůže, a co mohú makati, to sě zrušiti musí* ComestC 342v *palpabile*.

¹⁵¹ StčS s. v. Doklad *tělo Jesu bylo ohebné...a omakagiczie pravdú přirozenie, točíš ukázáno jest, že jest makajície, aby pravdu masa ukázalo* ComestC 342v *palpabile* (StčS s. v. *omakající*).

¹⁵² StčS s. v. Doklad *měl li by pak ten súd odwolagiczi býti, Kristus nebyl by Kristem* JeronM 10v *revocabilis* (StčS s. v. *otvolající*).

¹⁵³ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *nenie [Bůh] znagyczy* AlbRáj A 100v.

¹⁵⁴ StčS s. v. Doklad *Arabes pokorní nebo padagiczi* VýklHebrL 181r *occidentales* (StčS s. v.).

¹⁵⁵ Doklad *Arabia ... pokorná nebo zapadagiczi* VýklHebrL 181r *occidentalis*.

¹⁵⁶ Srov. StčS s. v. *počísti* 2. Doklad *Vagedaber kniehy pocziticie nebo kniehy počtu, čísla* VýklHebrL 230v *numerans* (StčS s. v.).

¹⁵⁷ StčS s. v. Doklad např. *inicialis poczynagicy* SlovOstřS 85 (StčS s. v. *počínající*).

¹⁵⁸ Doklad <v pekle> *zatracených <jest dým a oheň nezhasilý, ... črvie svědomie a tmy> <tá>pající* ZrcSpasA 3v (*makavé* ZrcSpasK) *palpabiles*.

substantiva se však ve stč. období uplatňují adjektiva desubstantivní (srov. Fiedlerová, 1981, s. 212). Jsou to vztahová adjektiva vyjadřující prostý, pouze gramatický vztah substance k určované substanci, navíc vztah jedinečný, nenabývající obecné platnosti, tudíž „[se] nestávají pojmenováními ... vlastností“ (Fiedlerová, 1981, s. 214–216; srov. MČ 1, s. 350).

Adjektivum *otpviedajúci* se vyskytuje v biblickém překladu za lat. genitiv substantiva a dnešní genitiv substantiva ‚odporu, reptání‘ jeho význam vystihuje nejlépe (srov. *při Vodách sváru* Ps 80,8 ČEP). Významovou definicí s genitivem substantiva je však děj, který je k určované substanci vztažen, pojat výhradně jako substance, přestože adjektivum *otpviedajúci* má formu deverbativa; nová čeština ale adjektivum, kterým by mohl být význam vystižen lépe, nemá (srov. Komárek, 2012, s. 20).

Coby deverbativum je adjektivum *otpviedajúci* široce vztahovým adjektivem s obecným významem ‚vztahující se k něčemu (ději)‘ (MČ 1, s. 342), nepojmenovává však obecnou vlastnost, ale vyjadřuje jedinečný (nikoliv obecný) vztah děje k určované substanci, a to děje určitého (srov. MČ 1, s. 342; Fiedlerová, 1981, s. 214–216), a navíc takového, který se již uskutečnil, vyjadřuje tedy význam ‚vztahující se k určitému proběhнувšimu ději‘.

Textová varianta *protiřečený* z ŽaltKap ukazuje, že stejnou funkci mohla plnit i jiná participiální adjektiva. Tím, že pojmenovaný děj je „transponovaný ve vlastnost a ... převedený do slovnědruhové kategorie adjektivní“ pouze „formálně“, aniž by vyjadřoval vlastnost obecnou (MČ 1, s. 321), se uvedené adjektivum blíží participiálním adjektivům kategorie transpoziční. Uvedený jev je projevem starobylé tendence „ke kongruentnímu vyjadřování přívlastků“ (v neprospěch přívlastků neshodných) (Fiedlerová, 1970, s. 337; v. 3.2.1.3).

U participiálních adjektiv uvedeného typu byla velmi často zjištěna substantivizace, a to u 53 adjektiv. Dále bylo zaznamenáno 37 slov doložených výhradně v platnosti substantiva. V platnosti substantiva je tedy celkem doloženo 90 derivátů ze 185. Téměř všechny označují osobu konající nějakou činnost, výjimkou jsou pojmenování živočichů *plavajúci* ‚vodní živočich‘ (StčS s. v. *plavajúci* 3), *čepýrajúci* ‚plazící se n. po zemi lezoucí živočich‘ (ESSČ s. v.), *létajúci* ‚ptactvo‘.¹⁵⁹

Analyzovaná skupina adjektiv vykazuje polysémii častěji než adjektiva odvozená od inf./min. kmene, a to nezřídka též přes hranice uvedených významových kategorií. Přibližně třetina adjektiv je doložena ojediněle.

¹⁵⁹ Doklad *všeliká hovada v rodu svém i všecko, což se hýbe na zemi, a všecko letagicie podlé rodu svého* BiblPad Gn 7,14 (*ptačstvo* BiblOl, *což létati muože* BiblPraž) volatile.

3.2.2.1.2 Paradigmatická participiální adjektiva typu *tešúci*

Celkem bylo zjištěno 8 paradigmatických participiálních adjektiv typu *tešúci*, tj. odvozených od přítomného kmene sloves typu *tesati* formantem *-úci(i)*, případně vzniklých ze slovesných participií sloves vzoru *tesati* (*dřiemúci*, *kážúci*, *mecúci*, *píšúci*, *plačúci*, *repcúci*, *skáčúci*, *treskúci*). Dále byly zaznamenány 2 deriváty doložené pouze v platnosti substantiva (*stoňúci*, *žebřúci*).

Původní formant *-úci(i)* se po měkké souhlásce mění na *-íci(i)* v důsledku přehlásky *ú* v *í*, k níž dochází přibližně od poloviny 14. stol. (Komárek, 1962, s. 115), takže v dokladech uvedených slov nacházíme původní formu *-úci* již pouze ojediněle (*placziuci* ŽaltKlem 34,14).¹⁶⁰

Uvedená adjektiva jsou fundována výhradně imperfektivními slovesy, a to bezpředponovými, zachovávají vid a slovesný rod. Jsou převážně motivována slovesy pojmenovávajícími lidskou činnost a nezřídka zachovávají rekcí.

Všechna jsou adjektiva slovesnými. Pojí se převážně s pojmenováním osoby (např. *dřiemúci* ‚dřímající‘),¹⁶¹ jediné se pojí s pojmenováním neosobovým, a to s pojmenováním látky, tekutiny (*skáčúci* ‚tryskající, vyvěrající‘).¹⁶²

Substantivizace byla zjištěna u 3 adjektiv (*kážúci*, *plačúci*, *treskúci*). Dále byly zaznamenány 2 deriváty doložené pouze v platnosti substantiva (*stoňúci*, *žebřúci*). V platnosti substantiva je tedy celkem doloženo 5 derivátů z 10. Všechny označují osobu konající nějakou činnost.

Deriváty této skupiny jsou doloženy ojediněle (*dřiemúci*, *píšúci*, *žebřúci*) nebo řídce.

3.2.2.1.3 Paradigmatická participiální adjektiva tvořená od sloves vzoru *kovati*

Byly zaznamenány dva paradigmatické deriváty utvořené od slovesa vzoru *kovati*, a to *pl'ujúci*, odvozené od *pl'vati*, a *pl'vajúci/plivajúci* z novějších přítomných tvarů téhož slovesa *plivaju*,

¹⁶⁰ Adjektivum *plavúci* bylo zařazeno k neparadigmatickým participiálním adjektivům odvozeným od sloves vzoru *dělati* (3.2.3.1.1). Existují sice pozdější, nepůvodní přítomné tvary *-vu*, *-ve* slovesa *plavati* (srov. Gebauer, 1958, s. 354; StČS s. v. *plavati*), nikoliv však *-v'ú* (srov. „v střeštině sloves *-vati* praes. *-v'ú* atd. trvám nebylo“, Gebauer, 1958, s. 354). Adjektivum *plavúci* tak na rozdíl od těch výše uvedených nepodléhá přehlásce, jak prokazují jeho pozdní doklady.

¹⁶¹ ESSČ s. v. Doklad *ta písma, kteráž sú ... ot písaróv drziemicich anebo sú přídána, anebo proměněna, proč bychom neopravili* ProlBibl 163r.

¹⁶² Srov. ESSČ s. v. Doklad např. *ti takoví [křesťané] mohou utéci se k studnici a k prameni vody škácijęzy do života, totiž požíváním kalicha Páně ohražení sůce* JakZjev 30r (srov. J 4,14).

plivá. Oba jsou však doloženy pouze v platnosti substantiva ‚plivající (zpodst.), kdo pliváním projevuje pohrdání‘.¹⁶³

3.2.2.1.4 Paradigmatická participiální adjektiva typu *berúci*

Celkem byly zjištěno 5 paradigmatických derivátů typu *berúci*. Jsou fundovány výhradně bezpředponovými imperfektivními slovesy (*berúci*, *berúci sě*, *derúci*, *ssúci*, *žerúci*). Zachovávají vid a slovesný rod a nežřídka též rekcí motivujícího slovesa.

K adjektivům slovesným náleží čtyři slova, *berúci sě* ‚(o osobě) přicházející‘,¹⁶⁴ *berúci* ‚přijímající‘,¹⁶⁵ *ssúci* ‚(o mláděti) sající mléko‘,¹⁶⁶ *žerúci* ‚(o živočichu) žeroucí‘,¹⁶⁷ *sžirající*, *stravující*‘.¹⁶⁸

Substantivizace byla zjištěna u 3 adjektiv (*berúci*, *ssúci*, *žerúci*). Výhradně v platnosti substantiva bylo zjištěno *derúci* ‚rozdírající‘.¹⁶⁹ Všechna substantivizovaná adjektiva označují osobu konající nějakou činnost.

3.2.2.1.5 Shrnutí

Celkem bylo zjištěno 160 paradigmatických participiálních adjektiv odvozených od sloves 5. inf. třídy, přičemž většina adjektiv byla odvozena od sloves vzoru *dělati* (typ *dělající* 148, *tešící* 8, *berúci* 4). Dále bylo zaznamenáno 42 derivátů doložených pouze v platnosti substantiva (typ *dělající* 37, *tešící* 2, *kující/kovající* 2, *berúci* 1).

Deriváty tohoto typu jsou fundovány převážně imperfektivními slovesy, v rámci derivátů od sloves vzoru *dělati* však zřídka též perfektivními (např. *oklamající*, *omakající*, *otvolající*).

Tato adjektiva převážně náleží k adjektivům slovesným (87 %). Protože základním východiskem této práce je slovní zásoba zpracovaná ve slovnících a zachycená ve slovníkových kartotékách, lze předpokládat, že uvedených participiálních adjektiv existuje v dochovaných textech ještě mnohem více, neboť slovníky (nejen historické) se na tato adjektiva transpoziční kategorie zpravidla podrobněji nezaměřují, důsledně je zpracovávají,

¹⁶³ Srov. StěS s. v. *plvati*. Doklad *tváři mé sem neodvrátil od lajících a pl<i>wagycych* (i vyradováno) *na mě BiblDrážď Is 50,6 (plywagyczych Pror, pligicych BiblPraž)* (StěS s. v. *plvati*, *plující*, *plvající*, *plivající*).

¹⁶⁴ Doklad *vidúce [bratři] Jozefa zdaleka se beruczieho, rozhněvali sú se naň AsenM 3v*. Zjištěno nově oproti ESSČ.

¹⁶⁵ Doklad *syn boží jest druhá v božství osoba, z bytu otcovského narozená, beruczi svým východem od otce též všechen a dokonalý byt ŽidSpráv 159*.

¹⁶⁶ ESSČ s. v. Doklad *lactens ffuczii MamMarchL 326v* (in m.).

¹⁶⁷ Doklad *kteřížto chlísty, totižto škrkavice zerucze, mají LékChir 292v*.

¹⁶⁸ Doklad *mnoho tisíc lidu již zhynulo jest na těle mečem zeruczym ŽidSpráv 45*.

¹⁶⁹ ESSČ s. v. Doklad *všem radí tak sobě deraucym roucho království božího BechNeub 138r*.

teprve stávají-li se adjektivy kategorie mutační (srov. SSJČ, s. VII; StčS 1968, s. 30–31; Michálek, 1963, s. 129; Šimandl, 2002, s. 28).¹⁷⁰

Adjektiva kategorie mutační jsou zastoupena zřídka a byla zjištěna výhradně v rámci typu *dělající* (v. 3.2.2.1.1). V jejím rámci převažují adjektiva vlastnostní (13 %) a účelová (10 %), velmi zřídka pak byla zaznamenána adjektiva možnostní (4 %) a široce vztahová (4 %).

Tabulka 12: Slovtvorné kategorie paradigmatických participiálních adjektiv odvozených od sloves 5. inf. třídy

Onomaziologická kategorie	Slovtvorná kategorie	Počet adjektiv	
Transpoziční	slovesná adjektiva	139	87 %
Mutační	vlastnostní adjektiva	20	13 %
	účelová adjektiva	16	10 %
	možnostní adjektiva	6	4 %
	široce vztahová adjektiva	6	4 %
Celkem adjektiv		160	

Účelový význam byl zjištěn u 16 adjektiv (10 %). Nejčtenější jsou v rámci účelových adjektiv této skupiny slova s kolokací ‚lék (odvar, obklad, mast apod.)‘ (např. *otvierajúci* ‚uvolňující, projímavý‘, *prodiievajúci* ‚působící proděravění něčeho‘). Jejich doklady jsou datovány do 2. pol. 15. stol. (Apat, Lékrhaz).

Druhou nejčtenější skupinou jsou pak adjektiva pojící se se substantivem *list* (např. *napomínajúci* ‚(o listu) upomínací, vybízející ke splnění závazku jeho připomenutím‘). Byla zjištěna v období od 20. let 15. stol. (*přiznávající* ArchČ 1426).

Bylo zachyceno jediné adjektivum s kolokací ‚mechanický nástroj nebo jiný mechanický prostředek k vykonávání určité činnosti‘ (*přikrývající* ‚zakrývací, určený k zakrývání‘); s pojmenováním místa se pojí *přebývající* ‚sloužící k obývání‘. S pojmenováním tělesného ústrojí se pojí *dýchající* ‚dýchací, sloužící k dýchání‘ a *zažívající* ‚zaživací‘. Uvedená účelová adjektiva jsou doložena pouze pozdními doklady, spadajícími do období poslední třetiny 15. stol. (Apat, ŽidSpráv, PrávJihlA).

Přibližně 20 adjektiv (13 %) se řadí k vlastnostním adjektivům charakterizačním, označujícím stálou, příznačnou vlastnost (např. *čakající* ‚trpělivý, shovívavý‘, *čmýrající* ‚hemživý‘, *lapající* ‚dravý, hltavý‘). Pouhých 5 adjektiv (3 %) nese význam možnosti (např. *dotýkající* ‚hmatatelný‘, *hýbající (se)* ‚(o majetku) movitý‘). K široce vztahovým adjektivům

¹⁷⁰ StčS hnízduje monosémní paradigmatická adjektiva z přičestí do hesla motivujícího slovesa, mají-li význam slovesných adjektiv, a jejich význam zároveň neuvádí od r. 1981 (Němec – Nedvědová – Pečírková, 1981, s. 243).

se řadí 6 adjektiv (4 %), např. *zapadající* ,západní‘, *počítající* ,početní‘, *počínající* ,počáteční, jsou na počátku‘.

3.2.2.2 Paradigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves 6. inf. třídy (typ *kupující*)

Celkem bylo zjištěno 197 paradigmatických adjektiv odvozených z participií sloves vzoru *kupovati*. Dále bylo zaznamenáno 45 derivátů stejného typu doložených pouze v platnosti substantiva. Deriváty tohoto typu jsou fundovány téměř výhradně imperfektivními slovesy, výjimkou je *přestěhující (se)* ,stěhující se‘ k pf. *přestěhovati se*, náležející k adjektivům slovesným.

Tato adjektiva převážně patří k adjektivům slovesným (84 %). V rámci kategorie mutační se nejčastěji řadí k adjektivům účelovým (18 %), adjektiva vlastnostní (5 %), možnostní (2 %) a široce vztahová (4 %) jsou zastoupena zřídka.

Tabulka 13: Slovtvorné kategorie paradigmatických participiálních adjektiv odvozených od sloves vzoru *kupovati*

Onomaziologická kategorie	Slovtvorná kategorie	Počet adjektiv	
Transpoziční	slovesná adjektiva	165	84 %
Mutační	účelová adjektiva	35	18 %
	vlastnostní adjektiva	9	5 %
	možnostní adjektiva	3	2 %
	široce vztahová adjektiva	7	4 %
Celkem adjektiv		197	

Do skupiny participiálních adjektiv s **účelovým významem** se řadí 35 přídavných jmen (18 %). Přibližně 40 % z jejich forem vykazuje vedle účelového významu též významy jiné slovtvorné kategorie, zpravidla adjektiv slovesných (např. *proměňující* ,(o léku) působící zhnisání; *proměňující*; *proměnlivý*‘, srov. StěS s. v.). Na základě kolokací, případně též na základě terminologické příslušnosti, se uvedená účelová adjektiva dělí na několik skupin.

Tabulka 14: Kolokace paradigmatických participiálních adjektiv typu *kupující* nesoucích účelový význam

Nositel vlastnosti, jeho sémantická kategorie	Počet adjektiv	Z účelových adjektiv (35)	Z paradigmatických partic. adjektiv (197)
,lék‘ a ,alchymistický prostředek‘	23 (19+ 4)	66 %	12 %
,hmotný předmět, zvl. nástroj‘	6	17 %	3 %
<i>list</i>	2	6 %	1 %
<i>forma</i>	1	3 %	

‚pramen‘	1	3 %	
‚svátost‘, ‚boží zákon‘	1	3 %	
‚myšlenka‘	1	3 %	
‚(slovesný) způsob‘	1	3 %	
‚osoba‘	1	3 %	
Celkem adjektiv	35		

Skupina šesti adjektiv s účelovým významem vykazuje nositele vlastnosti ‚hmotný předmět‘. Je jím zpravidla nástroj (*uražující* ‚(o zbrani) sloužící k útoku‘,¹⁷¹ *zbraňující* ‚(o zbrani) obranný‘,¹⁷² *opravující* ‚(o žezlu) určený k vedení, řízení‘,¹⁷³ dále též jiný hmotný prostředek činnosti (*rozvražující* ‚(o nádobě) sloužící k (o)chlazení‘,¹⁷⁴ *zastavující* ‚určený k zadržování něčeho‘)¹⁷⁵ a ojedinele také patiens (*podkažující* ‚určený k zápalné oběti‘).¹⁷⁶ Žádné z uvedených adjektiv nezachovává rekci motivujícího slovesa ani není rozvíjeno adverbium.

Nejstarší doklady této skupiny jsou datovány již do r. 1395 (*opravující* ŽaltPod), na začátek 15. stol. *zbraňující* UK VI F 4 (1405) a do 10. let 15. stol. (*podkažující* BiblOl). Další doklady pak pocházejí z 2. poloviny 15. stol. (SlovOstřS, PrávJihlA, ComestK). Je tedy zřejmé, že účelová adjektiva této formy existovala už na přelomu 14. a 15. stol. Dále tak tyto doklady prokazují, že pro vyjadřování účelového významu při nositeli vlastnosti ‚hmotný nástroj činnosti‘ nesloužila výhradně adjektiva tvořená od inf./min. kmene příponou *-c(i)*, ale též participiální adjektiva, a to ještě i na konci 15. stol. (ComestK, PrávJihlA).

Největší podskupinu účelových adjektiv však představují ta s nositelem vlastnosti ‚zpracovaný lék (odvar, obklad, mast apod.)‘ a významem ‚působící něco, určený k působení něčeho‘. Od dokladů adjektiv této skupiny se zpravidla téměř neodlišují ty s kolokací ‚přírodnina, např. rostlina nebo její část‘ s významem ‚mající při použití jako lék nebo jeho složka určitý léčebný účinek‘, proto jsou zde popsány souhrnně jako jediný celek, přestože jejich význam lze též interpretovat jako ‚mající schopnost působit‘ (srov. 3.2.2.1.1). Uvedená účelová adjektiva lze nezdědkat chápat též v rámci adjektiv vlastnostních a v některých

¹⁷¹ Ojedinelý doklad *rychtář a přísežní nemají práva k brani, již se člověk brání, než toliko k vrazugiczy, nebo obrana se nezapoviedá, ale úraz se zapoviedá* PrávJihlA 29v.

¹⁷² Ojedinelý doklad *ponit autem Apostolus sex armaturas, quinque defensivas (zbranyugiczi gl. v rkp. UK VI F 4 13r) et sextam invasivam* SSL HusCollecta 563 (SSL s. v. *defensivus*).

¹⁷³ Srov. StčS s. v. Ojedinelý doklad *prut opravugyczy, prut královstvie tvého* ŽaltPod 44,7 (*prut na opravenie ŽaltWittb, metla zpravenie ŽaltKlem, prut zpravovanie ŽaltKap, berla priemosti* BiblPraž) *virga directionis* (StčS s. v. *opravující*). Ve StčS je však adj. interpretováno jako slovesné ‚řídící, určující správný směr‘.

¹⁷⁴ Ojedinelý doklad *mezi těmi [nádobami] Jozefus pokládá osudie rozvražajicie* ComestC) *refrigeratoria*.

¹⁷⁵ Ojedinelý doklad *tenecitarium zaftawugiczi dcka vel taras* SlovOstřS 116.

¹⁷⁶ StčS s. v. Doklad *jenž [kněz] zakadí podkazygiczie věci, tuk na oltári* BiblOl Lv 7,31 (StčS s. v.).

kontextech také slovesných (*obměkčující* ,změkčující, zvláčňující‘,¹⁷⁷ *otražující* ,zahánějící něco‘,¹⁷⁸ *počišťující* ,pročišťující‘,¹⁷⁹ *posilující* ,posilující, léčící‘,¹⁸⁰ *proměňující* ,působící zhnisání, tj. „proměnění v hnój“‘,¹⁸¹ *propalující* ,vypalující, žíravý‘,¹⁸² *přitahující* ,způsobující odcházení hnisu‘,¹⁸³ *rozpuščující* ,rozpouštějící zánět‘,¹⁸⁴ *stahující* ,určený k stahování‘,¹⁸⁵ *stavující* ,zastavující tok něčeho‘,¹⁸⁶ *usdravující* ,uzdravující, hojivý‘,¹⁸⁷ *vyhnojující* ,působící vyhnisání‘,¹⁸⁸ *ztvrzující* ,posilující‘).¹⁸⁹ Další se nacházejí na hranici adjektiv účelových a široce vztahových (*naroščující* ,podporující narůstání nové tkáně‘,¹⁹⁰ *objětrující* ,urychlující zhnisání‘).¹⁹¹

Jejich úzkou souvislost se slovesnými adjektivy kategorie transpoziciální potvrzuje zachování rekce motivujícího slovesa v některých dokladech, např. *obměkčující* něčeho (poraněného místa),¹⁹² *posilující* čeho (postiženého místa),¹⁹³ *stavující* co (krev),¹⁹⁴ *vyhnojující* čeho (rány).¹⁹⁵

Některá adjektiva s kolokací ,lék‘ jsou dokonce doložena pouze s rekcí odpovídající motivujícímu slovesu, např. *oddělující* co (bolest) ,odstraňující‘,¹⁹⁶ *rozšiřující* co (prsá)

¹⁷⁷ StčS s. v. Doklad např. v *čas přibývání [nežitu] přikládaj diel otrážejších a diel obmiekczygicznych [věci] LékRhaz 95* (StčS s. v.).

¹⁷⁸ StčS s. v. Doklad např. *učíň flastr po léku otrazugicim LékSalM 823 post repercussionem* (StčS s. v.).

¹⁷⁹ StčS s. v. Ojedineľý doklad *třetí [část bude] o lékařstv<ich> počifšugických Apat IXv* (StčS s. v. *počistivý/počiščeující/počišťující*).

¹⁸⁰ StčS s. v. Doklad např. *prach hlavní, rostící a pofylugici LékSalM 433 confortativum* (StčS s. v. *posilující*).

¹⁸¹ StčS s. v. Ojedineľý doklad *kořeni [kladena] ... do lektvaří posilujících, otvirajících aneb proměňugjycych mají se čistě třítí Apat 15r alterantibus* (StčS s. v.).

¹⁸² StčS s. v. *propáliti*. Ojedineľý doklad *o lékařství propalugiczym a objětrjícím LékSalM 796 cauterizativis* (StčS s. v. *propáliti* 1).

¹⁸³ ESSČ s. v. Doklad např. *přikládaj lék przitahugiczy, jenž hnój mocně vytáhne a ránu vyčistí LékRhaz 105*.

¹⁸⁴ ESSČ s. v. Doklady *lékařství rozpuffugicie neb obměkčujícíe a požívajícíe bývá činěno druhy obyčejem LékSalM 823 medicinae resolutivae et digestivae; mast rozpufftiugicy neb obměkčující a zrající hlíz i nežitov takto má býti dělana LékSalM 826 unguentum resolutivum et maturativum*.

¹⁸⁵ ESSČ s. v. Doklad např. *na to obinadlo ať vloží flastr stahugicy LékSalM 706, pod. LékSalM 710, 717 ad*.

¹⁸⁶ ESSČ s. v. Doklad např. *k tomu přilož pelyněk, šišky dubové, zvařiz u víně, vařené s těmi věcmi již pravenými stawugiczymi LékRhaz 126*.

¹⁸⁷ ESSČ s. v. Ojedineľý doklad *vkládaj stred ruožený s prachy hnojícími a narostujícími a vzdrawugiczymi LékSalM 477*.

¹⁸⁸ ESSČ s. v. Doklady *o lékařství vyhnougiczych, vysušujícím, s leptáním i bez leptanie. Flastr vyhnougiczy úrazov a ran ... tiemto obyčejem bývá dělán LékSalM 830 mundificativum*. *Vyhnojovati* je ve stč. obd. doloženo pouze jako objektové sloveso ,působit vyhnisání něčeho‘.

¹⁸⁹ Ojedineľý doklad *cerát ... jest stvrzugicy a zahojující střeva roztrženého Apat 194r consolidativum*.

¹⁹⁰ StčS s. v. Doklad např. *o mastech naroftigicich a celistivých LékSalM 223 de ungentis incarnativis* (StčS s. v.).

¹⁹¹ Srov. StčS s. v. Ojedineľý doklad *o lékařství propalujícím a obgietrzugiczym LékSalM 796 de medicinis cauterizativis et ulcerativis* (StčS s. v.).

¹⁹² StčS s. v. Srov. např. *s mazáním obmiekcugiczim a posilujícím miesta raněného LékSalM 464 cum unctionibus...mollificantibus* (StčS s. v. *obměkčující*).

¹⁹³ StčS s. v. Srov. např. *s mazáním...pofylugiczim miesta raněného t. 464 confortantibus* (StčS s. v. *posilující*).

¹⁹⁴ Srov. doklad *přikládaj věci krev stavujícíe LékSalM 514*.

¹⁹⁵ ESSČ s. v., srov. doklad *flastr vyhnougiczy úrazov a ran ... tiemto obyčejem bývá dělán LékSalM 830 mundificativum*.

¹⁹⁶ StčS s. v. Ojedineľý doklad *oleum liliorum...jest oddělugjcy bolesti, kteréž bývají od studenosti, a prospívá proti bolestem prsí Apat 204r separativum dolorum* (StčS s. v. *oddělující*).

„rozšiřující něco, zlepšující průchodnost něčeho“,¹⁹⁷ *ukročující* co (bolest) „zmírňující“,¹⁹⁸ *zahojující* co (orgán) „hojící“.¹⁹⁹ Zároveň se nezřídka objevují v platnosti přísudku, po sponě *býti*, kde mohlo stát i *nt*-ové participium (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 356), mohou tak být hodnocena také jako adjektiva verbální (podobně jako např. *ten súd jest nám skrytý, abychom vždy bděli a byli pána czekagíczy* HusDcerkaM 219r). Uvedené výroky o účincích léků však mají obecnou platnost, nikoliv výhradně aktuální, proto jsou tato adjektiva zařazena do kategorie mutační a interpretována především jako vyjadřující účel nebo stálou vlastnost substance (srov. Fried, 2010, s. 14). Hypotetickou možnost výskytu účelového adjektiva ve jmenné části přísudku v současné češtině („*tyhle vidle nejsou rycí*“) konstatuje Šimandl (2002, s. 31), dále konstatuje výskyt adjektiv participiálních ve jmenné části přísudku „v hodnotících soudech (procesuálnost je oslabená) typu *situace je alarmující*“ (Šimandl, 2002, s. 32), tedy ve významu adjektiv vlastnostních („*situace je znepokojující/znepokojivá*“).²⁰⁰

Výhradně s rozvíjejícím adverbium (*divně, poznenáhlu, velmi, vice*) jsou pak doložena adjektiva *posilňující* „posilující“,²⁰¹ *vysušující* „vysušující, působící vysušení“²⁰² a *vyvozující* „rozpouštějící, působící vylučování“.²⁰³ K účelovým adjektivům je proto nelze řadit, jsou započítány k adjektivům vlastnostním. V rámci historických slovníků jsou podobné případy, kdy je adjektivum s touto kolokací doloženo s rozvíjejícím adverbium, zpracovány různě. Potencialita je součástí významové definice adjektiva *pronikající* „schopný pronikat, vstřebávat se (?)“ (StčS s. v.,²⁰⁴ v. 3.2.2.1.1) a *vysušující* „vysušující, schopný vysušet“²⁰⁵ (ESSČ s. v.). Naopak není obsažena ve významové definici adjektiva *vyvozující* „uvolňující, rozpouštějící, působící vylučování“ (ESSČ s. v.), doloženého výhradně v pozici přísudku a také s rozvíjejícím adverbium *vice*, ani ve významové definici adjektiva *posilňující*, doloženého ve spojení s adverbium *divně* a *velmi*, interpretovaného jako adjektivum slovesné (StčS s. v. *posilniti* 1). Důvodem přiřazení uvedených lexíí *pronikající* a *vysušující* k možnostním adjektivům v historických slovnících je pravděpodobně právě rozvíjející adverbium.

¹⁹⁷ Srov. ESSČ s. v. Doklad např. *sirop tento [jest] rozšřirující prsi* Apat 136r.

¹⁹⁸ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *ta mast' ... dostit' hnojicie jest a ukročujicie bolesti* LékSalM 560.

¹⁹⁹ Srov. ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *cerát ... jest ... zahogugicy střeva* Apat 194r. ESSČ formuluje význam jako „mající schopnost hojit něco“.

²⁰⁰ Mimo jiné uvádí též zjištěný příklad „*on(a) je splachovací*“ (Šimandl, 2002, s. 32), potvrzující výskyt adjektiva vlastnostního (charakterizačního) s příponou *-c(i)* ve jmenné části přísudku.

²⁰¹ Srov. StčS s. v. *posilniti* 1. Doklady *divně pošylňugjcy a zatvrzující [sirup]* Apat 126v *confortans; čini vodu slunce... velmi pošylňugiczy lidské přirození* AlchLull 34 (StčS s. v.).

²⁰² Srov. ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *naučenie k léčení té nemoci s věcmi wyfuffugicymi poznenáhlu* LékSalM 212.

²⁰³ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *aloes epaticum jest vice wywozugjcy* Apat 79r *magis est solutivum*.

²⁰⁴ Doklad *proč se to dvě [tj. složky] páli, aby byly více projídací a pronjkagjcy* Apat 67r *penetrantia* (StčS s. v. *pronikající/pronikávající*).

²⁰⁵ Ojedinelý doklad *naučenie k léčení té nemoci s věcmi wyfuffugicymi poznenáhlu* LékSalM 212.

Slovníková zpracování lexii *posilňující* a *vyvozující* naopak ukazují, že předpokládat význam možnosti v tomto případě na rozdíl od jiných obdobných není opodstatněné. Rozvíjející adverbium *viece* vyřazuje adjektivum v uvedených kontextech ze skupiny adjektiv účelových, ale neznemožňuje jeho chápání v rámci adjektiv vlastnostních (ani dějových; pod. 3.2.2.1.1).

Převážná většina dokladů této skupiny pochází z lékařských knih. Všechny doklady na výše uvedená adjektiva datujeme do období 2. pol. 15. stol. a na přelom 15. a 16. stol.

Podobnou kolokaci ‚alchymistický přípravek nebo surovina‘, podobné významy a stejné vlastnosti jako uvedená jména z lékařských spisů mají některá adjektiva, která jsou součástí spisů alchymistických (*obracující* ‚působící přeměnu obecných kovů v drahé‘,²⁰⁶ *očičšťující* ‚očišťující, očistný‘,²⁰⁷ *porušující* ‚způsobující rozpouštění‘,²⁰⁸ *zkažující* ‚ničící‘).²⁰⁹ Všechna pocházejí z AlchLull, datovaného na přelom 15. a 16. stol.

Nositel vlastnosti *list* byl zjištěn u adjektiva *vyrukující* koho (gen.) ‚zajišťující n. sjednávající něčí vysvobození ze stavu ručení‘,²¹⁰ *listu* je významově blízká *forma* (*očičšťující* ‚ospravedlňující‘).²¹¹ Se jménem *list* se dále pojí také adjektivum *utěšující* ‚utěšující, útěšný‘,²¹² stojící však mimo právní a administrativní terminologii. Jejich výskyty datujeme do 2. poloviny 15. stol.

Součástí gramatické terminologie je *ukazující* ‚(o způsobu) ukazovací‘.²¹³ Ojedinělý doklad na jeho účelový význam pochází z 2. pol. 15. stol. (SlovOstřS).

Některá účelová adjektiva pak stojí mimo terminologické subsystemy a odborně zaměřené prameny, a to *obživující* ‚(o léku (přen.), svátosti, božím zákonu) uzdravující, posilující‘,²¹⁴ *obranující* ‚(o myšlence) sloužící k obhajobě‘,²¹⁵ *očičšťující* ‚(o prameni) očišťující, očistný‘.²¹⁶ Jsou doložena poměrně starými doklady, a to již z 2. desetiletí 15. stol.

²⁰⁶ StčS s. v. Doklad např. *skrze rozdiel materi obracuzigiczych* AlchLull 107 (StčS s. v.).

²⁰⁷ StčS s. v. Doklad *stříbro živé jest mokrost oczišťugiczij a tekúci* AlchLull 96 (StčS s. v.).

²⁰⁸ StčS s. v. Ojedinělý doklad *o vodě poruffugiczy, kteráž...rozpouští všecko [zlato]* AlchLull 33 (StčS s. v.).

²⁰⁹ MSS s. v. Doklad *oba dva [elementy] jsú zkažugicziú a příliš smrtedlní k rození* AlchLull 45.

²¹⁰ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *posieláme list vyrukující panu Hradeckému těch věžňón* ArchČ 7,293 (1467).

²¹¹ StčS s. v. Ojedinělý doklad *forma expurgatoria (oczišťugiczi gl.) per sentencias ad mortem alterius hominis* ProkPraxD 75r (StčS s. v. *očičšťující* 2).

²¹² ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *consolatoriam epistolam utěšení list vel vtieffugici list* VýklKruml 291v (Prol. 3 ad 2 C: *po učinění pokánie utěšenú epištolu píše jim z Trojady skrzě Tita a chvále jě napomíná jě k lepšiemu, a že sú byli smúcení zajisté a že se sú již polepšili, to ukazuje BiblDrážď*).

²¹³ MSS s. v., srov. SSL s. v. *indicativus*. Doklad *indicativus vkazugiczy* SlovOstřS 84.

²¹⁴ StčS s. v. Doklady např. *žádají li také kteří [křestáné] obživujícíeho lékařstvie pro vypuzenie nemocné křehkosti lidské* ArchČ 3,204 (1417); *aby k této obživujícíe svátosti dvojie zpôsoby a jedné viery ...se utiekali [křestáné]* ArchČ 3,204 (1417) (StčS s. v.).

²¹⁵ StčS s. v. Doklad *mezi sebu vespolek [majíce] myšlení žalujících aneb také obranugicich v den, kterýž súditi bude buoh tajnosti lidské* BiblLit R 2,15 *cogitationibus... defendentibus* (srov. StčS s. v.).

²¹⁶ StčS s. v. Doklad *Aynagastim...studnicě oczišťugici* VýklHebrL 178r *fons inundans* (StčS s. v. *očičšťující* 1, kde se uvádí též vysvětlení, že „překl. měl v předloze n. četl mundans“).

Ojedinele bylo zjištěno účelové adjektivum pojící se s pojmenováním osoby, a to *prisluhující* ‚služebný, ustanovený k službě‘.²¹⁷ Tento význam uvedeného polysémního adjektiva je doložen jediným výskytem datovaným do poloviny 15. stol. (VýklKruml).

Participiální adjektiva odvozená od sloves vzoru *kupovati* však náleží převážně k **adjektivům slovesným**, řadí se do ní 165 slov sledovaného formálního typu (84 %). Tato adjektiva jsou fundována téměř výhradně imperfektivními slovesy, výjimečně slovesem perfektivním (*přestěhující* (*sě*) ‚stěhující se‘). Zachovávají vid, pouze u adjektiva *přestěhující* (*sě*), odvozeného od perfektiva, je dokonavý vid motivujícího slovesa *přestěhovati* *sě* v rozporu s jeho nedokonavým významem ‚stěhující se‘. Zpravidla zachovávají slovesný rod, pouze velmi zřídka dochází k jeho prokazatelné změně (*milující* ‚milovaný‘;²¹⁸ srov. Němec, 1968, s. 59–60; 3.2.2.1.1), v případě pasivního *opětující* ‚opakovaný‘²¹⁹ mohlo být vedle *opětovati* též východiskem reflexivum *opětovati* *sě*. Často zachovávají rekcí motivujícího slovesa (v. 3.2.2.1.1). Jsou-li odvozena od reflexiv, zachovávají někdy též formant *sě* (např. *navracující* *sě*, *přestěhující* *sě*).

Pojí se s pojmenováním bytosti, zvláště osoby, např. *bojující* ‚bojující‘, *radující* ‚radující se‘, *jmenující* ‚jmenující se‘, *zahynující* ‚hynoucí‘ (ESSČ s. vv.), často však též vykazují kolokabilitu neosobovou, pojí se jak s konkrétem, tak s abstraktem, např. *přepalující* ‚(o ohni) spalující‘,²²⁰ *pominující* ‚(o čase, časovém úseku) pomíjející‘ (StčS s. v.).

Přibližně 9 adjektiv (5 %) patří k **vlastnostním adjektivům**. Řadí se sem *hodující* ‚nadměrně se oddávající hodování‘,²²¹ *nakažující* ‚nakažlivý‘,²²² *proměňující* ‚proměnlivý‘,²²³ *proskakující* ‚(o meči, (přen.) o řeči) pronikající, pronikavý‘,²²⁴ *sstupující* ‚sestupný‘²²⁵ a

²¹⁷ ESSČ s. v. Doklad *administratorii przyśluhugiczi vel prisluhovatedlný* VýklKruml 318r (Hb 1,14: *všickni jsú prísľužebni duchové v službu poslaní pro ty, jízto dědičstvie přijímají zdravie* BiblDrážď, pod. BiblOl, BiblPad, *služebni* BiblPraž) (ESSČ s. v.).

²¹⁸ Doklad *ach, kam zašel mój žádúci, kam li se děl miluguczy* HradMagd 38r (zpodst.).

²¹⁹ StčS s. v. Doklad např. *tato žaloba slóve žaloba opietugiczy, nebo každý muož jěj opětovati* PrávJihlA 108r (StčS s. v. *opětující*).

²²⁰ Srov. StčS s. v. *přepáliti/přepalovati* 1. Ojedinelý doklad *jako oheň przepalugiczy a jako bylina pradlcova* BiblPraž Mal 3,2 *conflans* (StčS s. v.).

²²¹ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *figura* [tj. obraz] *toho na onom králi Baltazarovi, mocném, veselém, bezpečném a hodugicziem* PříbrZamP 300v.

²²² StčS s. v. Ojedinelý doklad *protož dáva zde [Bůh] vody dobré a zapoviedá vody kradené a zlé, kteréž sou jedovate a nakažugijeye* JakZjev 357r (StčS s. v. *nakažující*).

²²³ StčS s. v. Ojedinelý doklad *variabilis promeniegydzie* (m. -niu- [oprava StčS]) SlovOstřS 119 (StčS s. v. *proměňující*).

²²⁴ Srov. StčS s. v. *proskakovati* 3, doklad *viece proskakugicie* Bibl Muz I A 13 Hb 4,12 (*živá jest řeč božie a mocná a próchodivějšie všelikého meče na obě straně ostrého* BiblDrážď, *procházející* EvOl, *prorazivější* MamBřevn 148r, *hluk pronikující* BiblPraž) *penetrabilior* (StčS s. v. *proskakovati* 3, *próchodivý*).

²²⁵ Doklady *kapitola prvnie o řádu přátelstva neb přibuznosti a o stupniech přirozenie vstupujících a sftupugiczych, jenž obecně slovú kolena neb poslúpnost* PrávJihlA 85r; *opět dokudž jsú živi přibuzni v řádu vstupujícíem a sftupugicziem rovně, dotud dědictvie nespada na pobočnie* PrávJihlA 88r.

vstupující ‚vzestupný‘,²²⁶ přičemž adjektivum *proměňující*, doložené výhradně jako překlad lat. *variabilis*, by mohlo být řazeno též k adjektivům možnostním, stejně tak i *proskakující* ‚pronikavý, schopný pronikat‘, srov. Hb 4,12 *penetrabilior*). Dále sem patří vlastnostní adjektiva pasivní *otlučující* ‚výlučný, výjimečný (?)‘,²²⁷ *pochybující* ‚pochybný, vzbuzující pochybnost‘,²²⁸ *potřebující* ‚potřebný‘,²²⁹ související s možností slovesných participiálních adjektiv vyjadřovat pasivní význam (v. výše). K adjektivům vlastnostním, a nikoliv účelovým pak byla započítána adjektiva, která jsou při kolokaci ‚lék‘ doložená pouze s rozvíjejícím adverbem (*divně, poznenáhlu, velmi, více*), *posilňující* ‚posilující‘, *vysušující* ‚vysušující, působící vysušení‘ a *vyvozuující* ‚působící vylučování‘ (v. výše).

Pouhá 3 adjektiva (2 %) nesou **význam možnosti**, a to *dotykující* ‚hmatatelný, takový, kterého je možné se dotknout‘,²³⁰ *okušující* ‚okusitelný‘²³¹ a *zapalující* ‚vznětlivý, hořlavý (?)‘.²³² Význam možnosti lze však přisuzovat též některým adjektivům vlastnostním (*proměňující, proskakující*, v. výše) a dále též některým dalším adjektivům s kolokací ‚lék‘, vyčleněným jako samostatná skupina v rámci účelových a vlastnostních adjektiv (v. výše).

Do skupiny **široce vztahových přídavných jmen** se řadí 7 adjektiv (4 %), a to *kupující* ‚(o sporu) takový, jehož předmětem je koupě‘,²³³ *obraňující* jako součást sousloví *právo obraňující* ‚věřitelovo právo držby vyplývající z neplnění dlužníkovy závazku (?)‘,²³⁴ *pronikující* ‚(o vlastnosti) působící prostupování, vstřebávání (?)‘,²³⁵ *připuzující* ‚(o moci)

²²⁶ Doklad *wftupugicznych, wftupugicze*<m> v. předchozí pozn. k *vstupující* PrávJihlA 85r, 88r.

²²⁷ StčS s. v. Ojedinelý doklad *per hanc dictionem exclusivam* (odluczugiczie gl.) Káz UK VI F 4,132v (StčS s. v. *otlučující*).

²²⁸ StčS s. v. *pochybující* 3, *pochybný* 2. Doklad např. v *nejistých neb v pochybugicznych věcech bezpečna budeš Čtver 17v in dubiis* (StčS s. v. *pochybující*).

²²⁹ StčS s. v. Ojedinelý doklad *abychom sobě železa, soli a jiných potřeb na zámek potřebujících zjednali* ArchČ 15,13 (1476) (StčS s. v. *potřebující*).

²³⁰ Srov. ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *nenie [Bůh] vidúci, slyšící, vonějící, okušující, dotikugicy* AlbRájB 139r (*dotýkající* AlbRájA).

²³¹ StčS s. v. Ojedinelý doklad *nenie [Bůh] vidúci, slyšící, vonějící, okuffugicy, dotykující* AlbRájB 139r (*okúšějící* AlbRájA) *tangibilis* (stčS s. v. *okušující*).

²³² Ojedinelý doklad *věz, že vsecky klovatiny málo mohou snésti tření ... i vsecka lékařství zapalugjcy, jako klovatiny bdelium a serapinum. Toho rozum tento, že skrze tření přijímá moc zapalování, kteréž přichází od hýbání. Hýbání činí zahřívání ..., tato lékařství sou schopna k zapálení z příčiny podstaty a čistoty* Apat 26v *inflammabiles*.

²³³ Ojedinelý doklad *jest otázka, muož li prodavač býti svědkem v kupugicie při miesto kupujícíeho, a jest odpověd, že nic* PrávJihlA 167r.

²³⁴ StčS s. v. Ojedinelý doklad *já mám k tomu zboží právo obranugice, měl sem jistotu na to rok a den a žádné právo mi toho neodmlúvalo* Žilin 122r (StčS s. v.).

²³⁵ StčS s. v. *pronik(áv)ající/pronikující* 2, ojedinelý doklad *ocet přidává jemu [kminu] moci pronikugjcy a rozrázející* Apat 7v *profundationis* (StčS s. v.).

donucovací‘,²³⁶ *přinucující* ‚(o moci) donucovací‘,²³⁷ *rozdělující* ‚rozdělení (gen.), vztahující se k rozdělení‘ (v. níže), *svěčující* ‚(o dni) slavný, naplněný slávou‘.²³⁸

Adjektivum *rozdělující* je zastoupeno jediným biblickým dokladem *protož sú nazvali to miesto skalú rozdyeligiczy* BiblOl 1 Rg 23,28 (pod. BiblPad, BiblPraž) *Petram dividetem*, je překladem za lat. participium. Jeho význam nejlépe vystihuje genitiv substantiva ‚rozdělení‘ (srov. *proto se to místo nazývá Skalisko rozdělení* 1 S 23,28 ČEP), přestože je deverbální. Má význam široce vztahového adjektiva, tedy ‚vztahující se k něčemu (ději)‘ (MČ 1, s. 342), přesto však nepojmenovává ‚vlastnost, založenou na obecném, nespecifikovaném vztahu neaktuálně pojatého děje k určované substanci‘ (MČ 1, s. 342), ale vyjadřuje jedinečný vztah děje k určované substanci, a to děje určitého, a navíc takového, který se již uskutečnil (srov. MČ 1, s. 323; srov. *otповідajúcí*). Vlastnost tak vyjadřuje dané adjektivum pouze formálně, převodem ‚do slovnědruhové kategorie adjektivní‘ (srov. MČ 1, s. 321). Podobá se tak adnominálním desubstantivním vztahovým adjektivům, která jsou ve významových definicích StčS označována jako ‚(ve funkci gen.)‘ (např. *přesničí*, StčS s. v.), neboť nejsou pojmenováními obecných vlastností (Fiedlerová, 1981, s. 214–216). Nositelem vlastnosti je objekt v krajině (*skála*), dějem, který se k němu vztahuje, je událost, která se odehrála v jeho blízkosti (*rozdělení*), a slovní spojení jako celek představuje pojmenování místa – stejně jako v případě adjektiva *otповідajúcí* (3.2.2.1.1).

U adjektiv uvedeného typu dochází velmi často k substantivizaci. Byla zjištěna u 54 adjektiv, dále bylo zaznamenáno 45 derivátů doložených pouze v platnosti substantiva. V platnosti substantiva je tedy celkem doloženo 99 derivátů z 242. Téměř všechny označují osobu, zpravidla vykonávající nějakou činnost, např. *poddymující* ‚dmychač‘, *opatrující* ‚pozorovatel, divák‘, *omluvující* ‚pomlouvač‘ (StčS s. vv.). Výjimkou je neutrum *pochycující* ‚kořist‘ (StčS s. v. *pochycující* 2).

²³⁶ Srov. ESSČ s. v. Doklady jich [duchovních] ustanovením řádně učiněným vladař neb purkrabie má tu moc připuzující neb požívání práva moci ArchČ 3,411 (1433) potestatem coactivam; k takému soudu [mezi bratry] musí býti moc przipuzugicie z potreby, aby musili úředníkóm poddání býti ti, ješto se chtie vaditi na soudě ChelčSíť 16r.

²³⁷ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad bylo jest také hnuto, zdali ta moc přinucující, která má vedena býti od vladaře, u preláta jest duchovníeho ArchČ 3,410 (1433) potestas coactiva (ESSČ s. v. *přinucující* 1).

²³⁸ Srov. ESSČ s. v. Ojedinělý doklad nazývati budete ten den fwyeczugyczy i také svatý EvOl 151r (Lv 23,21: *přeslavný* BiblOl, BiblPad, *najslavnější* BiblPraž) *celeberrimum*.

3.2.2.2.1 Shrnutí

Staročeská paradigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves 6. inf. třídy zpravidla náleží k adjektivům slovesným, poměrně hojná jsou však adjektiva s účelovým významem. Celkem 35 participiálních adjektiv odvozených od sloves vzoru *kupovati* (18 %) prokazuje, že pro vyjadřování účelového významu nesloužila výhradně adjektiva tvořená příponou *-c(i)*, ale též participiální adjektiva, a to ještě i v 2. pol. 15. stol.

Staročeská paradigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves 6. inf. třídy nesoucí účelový význam mají nejčastěji kolokaci ‚lék‘ stejně jako formálně shodná adjektiva odvozená od sloves 5. inf. třídy (3.2.2.1.5). V několika případech však byla zjištěna též kolokace ‚hmotný předmět, zpravidla nástroj‘, zatímco mezi deriváty od sloves 5. inf. třídy s účelovým významem je ojedinelá.

Tvrzení, že účelová adjektiva tohoto typu existovala už na přelomu 14. a 15. stol. a v prvních desetiletích 15. stol., se zde opírá o adjektiva *opravující* ‚(o žezlu) určený k vedení, řízení‘ (ŽaltPod), *zbraňující* ‚(o zbrani) obranný‘ (UK VI F 4 (1405) a *podkažující* ‚určený k zápalné oběti‘ (BiblOl).

3.2.3 Neparadigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves 5. a 6. inf. třídy

Mezi neparadigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves 5. inf. třídy se řadí deriváty sloves vzoru *dělati* (4.1.1), *tesati* (4.1.2) a *bráti* (4.1.3).

3.2.3.1 Neparadigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves 5. inf. třídy

3.2.3.1.1 Neparadigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves vzoru *dělati*

Bylo zjištěno pouze 6 neparadigmatických participiálních adjektiv odvozených od sloves vzoru *dělati* (*běhující*, *plavící*, *požadující*, *strádající*, *vyvstavující*, *žádající*). Uvedené deriváty jsou fundovány téměř výhradně imperfektivními slovesy až na *požadující*, jehož motivující sloveso však snad původně bylo imperfektivem (srov. StČS s. v. *požádati*). Jsou tvořeny sufixy *-ujúc(i)* a *-úc(i)*.

Sledované odvozeniny náleží převážně k adjektivům slovesným (*běhující* ‚(o kole) běžící, točící se‘,²³⁹ *plavící* ‚plavící se; (o tekutině) řinoucí se‘,²⁴⁰ *strádající* ‚strádající‘,²⁴¹ *vyvstavující* ‚zbývající‘),²⁴² řidčeji pak k adjektivům vlastnostním, a to aktivním (*požadující* ‚žádnostivý, žádnostivě toužící‘)²⁴³ i pasivním (*žádající* ‚žádoucí, vytoužený; drahý, vzácný‘).²⁴⁴ V rámci adjektiv vlastnostních, tedy jako ‚chudý, nuzný‘, lze hodnotit též výše uvedené *strádající*.

Uvedené deriváty jsou převážně hapaxní, pouze *žádající* je velmi frekventované, je doloženo několika desítkami dokladů (podrobně se jím zabývala M. Fried, 2010). Výskyty adjektiv této skupiny jsou datovány do období od 60. let 14. stol. (*žádající* HradMagd) do 2. poloviny 15. stol.

3.2.3.1.2 Neparadigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves vzoru *tesati*

Bylo zjištěno 6 neparadigmatických participiálních adjektiv odvozených od sloves vzoru *tesati* (*lízající/lzající*, *otázající*, *pisající*, *skáčieci*, *skáčující*, *skákající*) a 4 deriváty doložené pouze v platnosti substantiva (*mumtající*, *plačující*, *stonající*, *treskující*).

Uvedené deriváty jsou fundovány téměř výhradně imperfektivními slovesy s výjimkou adjektiva *otázající* (k pf. *otázati*). Převážně obsahují sufix *-ajúc(i)*, dále též sufixy *-iec(i)*, *-úci(i)*, *-ujúc(i)*.

²³⁹ Ojedinělý doklad *poněvadž vsichni v kole byehugiczem rytieřujem* AlexPovD 38v (*běhúcieho štěstie* AlexPovB, pod. AlexPovA, AlexPovC).

²⁴⁰ StčS s. v. *plavati* 2. Doklady *natans plawuczy* SlovKlem 66r (StčS s. v.); *ten [korál] všelikú krev plawuczi stavuje* LékCzart 224.

²⁴¹ MSS s. v. *stradúci*. Ojedinělý doklad *ale jáz straduczy a chudý jsem* ŽaltWittb 69,6 (*nedostatečný* ŽaltWittb, *sírotek* BiblOl, *chudý* BiblPraž) egenus.

²⁴² Ojedinělý doklad *dlužna jest nedostatek toho vyvstavujícíeho dluhu i svým statkem Alšíkovi vyplniti* NaučBrn 39.

²⁴³ StčS s. v. *požadavý/požádlivý/požádúci*. Ojedinělý doklad *Machosis požádanie nebo pozaduczi* VýklHebrL 211v *concupiscibilis* (StčS s. v.) je ve StčS jednoznačně interpretován s významem ‚žádnostivý‘, a nikoliv (též) jako ‚žádoucí‘ (srov. SSL s. v. *concupiscibilis*).

²⁴⁴ Srov. MSS s. v. Doklady např. *ó, zaduczy milovaný, milostníče přěžádaný* HradMagd 41v (zpodst.?); *položim ... všěcky krajě tvé v kamenie zaduczye* Pror Is 54,12 (pod. BiblOl, BibPad, BiblPraž) in lapides desiderabiles.

Adjektiva této skupiny náleží výhradně k adjektivům slovesným (*lízající/lzající*, *lízající*²⁴⁵, *otázající*, *tázající se*²⁴⁶, *pisající*, *píšící*²⁴⁷, *skáčící*, *(o prameni) vyvěrající*²⁴⁸, *skáčující*, *(o prameni) vyvěrající*²⁴⁹, *skárající*, *(o prameni) vyvěrající*²⁵⁰).

Výhradně v platnosti substantiva nacházíme odvozeniny *mumtající*, *mrmlající* (*expr.*)²⁵¹, *plačující*, *kdo truchlí*²⁵², *stonající*, *sténající*²⁵³, *treskající*, *kdo trestá*²⁵⁴. Těž v platnosti substantiva se vyskytuje *otázající* (StčS s. v.).

Deriváty této skupiny jsou doloženy ojediněle nebo řídce. Byly zjištěny v období od pol. 14. stol. (ŽaltWittb) do poslední třetiny 15. stol. (RokLuk).

3.2.3.1.3 Neparadigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves vzoru *bráti*

Bylo zjištěno jediné neparadigmatické participiální adjektivum odvozené od slovesa vzoru *bráti*, je však doloženo výhradně v platnosti substantiva (*ssující*, *sající*)²⁵⁵.

3.2.3.1.4 Shrnutí

Bylo zaznamenáno 12 neparadigmatických participiálních adjektiv odvozených od sloves 5. inf. třídy (*dělati* 6, *tesati* 6). Dále bylo zaznamenáno 5 derivátů doložených pouze v platnosti substantiva (*tesati* 4, *bráti* 1). Odvozeniny od sloves vzoru *kovati* nebyly zjištěny.

Deriváty tohoto typu patří převážně k adjektivům slovesným. V rámci kategorie mutační byla zjištěna pouze dvě adjektiva vlastnostní (*požadující/požádující*, *žádostivý*, *žadující/žádující*, *žádoucí*, *vytoužený*; *drahý*, *vzácný*).

²⁴⁵ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *Amalechite lide hovadný nebo lide lizagiczi* VýklHebrL 178v *lambentes*.

²⁴⁶ StčS s. v. Doklad *nalezli sú jeho [Ježíše rodiče] v chrámě sedícíeho mezi učiteli, poslouchajícíeho jich a otazagicie(ho)* BiblLit L 2,46 *interrogantem eos* (StčS s. v. *otázající*, *otazující*).

²⁴⁷ StčS s. v. Doklady *jazyk mój trest múdrého pisce náhle piffayuczieho* ŽaltWittb 44,2 (*piffagiechieho* ŽaltKap, *píšícíeho* ŽaltKlem) *scribentis; král patřieše na články ruky pyfagyczye* Pror Dn 5,5 (StčS s. v.).

²⁴⁸ MSS s. v. Ojedinělý doklad *jakož sám řekl [Ježíš], že bude skacziecie voda k životu věčnému, oné Samaritance* RokLukA 151r (srov. J 4,14).

²⁴⁹ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *voda, kteroužto dám jemu, bude v něm studnicě vody skaczigiczie v věčný život* EvZimn 14r (J 4,14: *skárajícíe* EvKap, *vzpručné* BiblDražď, *skočícíe* BiblPad, *ješto skáče do života* BiblPraž) *fons aquæ salientis*.

²⁵⁰ Srov. ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *bude v něm studnice vody skakagiczie v život věčný* EvKap 77r (J 4,14) *fons aquæ salientis*.

²⁵¹ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *Oron ... bolest mumtagicich* VýklHebrL 218r *musitantium*.

²⁵² StčS s. v. *plačující/plačující*. Doklady např. *tu precessi placzigicich [žen] znamenáváme, když letanie činíme pro budúcie strasti* ComestC 336v (srov. L 23,27) *plangentium* (StčS s. v.); *nezastieraj úst rúchem ani jěz krmě placzigicich* ComestC 220r (*plačících* ComestK) *lugentium*.

²⁵³ ESSČ s. v. Doklady *Asraol oheň ftonagicich* VýklHebrL 184r *gementium*; *Eschaul ... oheň ftonagicich* VýklHebrL 198v *parturientium*.

²⁵⁴ Ojedinělý doklad *nenáviděli sú u bráně treskiciciego* BiblOl Am 5,10 (*treskícíeho* BiblPad, BiblPraž) *corripientem*.

²⁵⁵ MSS s. v. Ojedinělý doklad *sberťe dietky a sfugiczie prsi* BiblOl Jl 2,16 (*ty, ješto u prsi ssú* BiblPad).

3.2.3.2 Neparadigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves 6. inf. třídy

Bylo zjištěno pouze 8 neparadigmatických participiálních adjektiv odvozených od sloves 6. inf. třídy (*obkľučúci*, *opojúci*, *přechozějúci*, *přibľížějúci*, *přibľížúci*, *rozražúci*, *rozvlažajúci*, *zapojujúci*) a 3 deriváty v platnosti substantiva (*věščbúci*, *vybojúci*, *zbojúci*). Uvedené deriváty jsou fundovány výhradně imperfektivními slovesy. Obsahují sufixy *-ějúc(i)*, *-ajúc(i)* a *-úc(i)*.

Většinu uvedených slov je možné coby neparadigmatická adjektiva vztáhnout též k jiným slovesům, zvláště k perfektivům vzoru *prosiťi*. Odvození od sloves vzoru *prosiťi* je zvláště pravděpodobné v případě všech slov s formantem *-úc(i)*, *obkľučúci*, *opojúci* (srov. StčS s. v.), *přibľížúci* (srov. StčS s. v.), *rozražúci*, *zapojujúci* (v. 3.2.6.4.2). U *rozražúci* nelze vyloučit též odvození od ipf. *rozrážeti*.

Sledované odvozeniny náleží převážně k adjektivům slovesným (*obkľučúci* ‚obkľičující‘,²⁵⁶ *přechozějúci* ‚přecházející, procházející někudy‘,²⁵⁷ *přibľížějúci* ‚přibľížující se, nastávající‘,²⁵⁸ *přibľížúci* ‚spějící k něčemu‘,²⁵⁹ *rozražúci* co ‚(o Bohu) uvádějící v třesení‘).²⁶⁰ Mezi vlastnostní adjektiva patří *opojúci*, *zapojujúci* ‚opájející, opojný‘ (srov. 3.2.6.3.3).²⁶¹ Ojedinele nacházíme adjektivum účelové (*rozvlažajúci* ‚(o nádobě) užívaný k (o)chlazení‘).²⁶² Tři deriváty jsou pak doloženy výhradně v platnosti substantiva, označují osobu, vykonávající nějakou činnost (*zbojúci*, *vybojúci* ‚bojující proti někomu (zpodst.)‘,²⁶³ jediné pak pravděpodobně označuje činnost, a je tedy užito ve funkci slovesného substantiva (*věščbúci* ‚věštění‘),²⁶⁴ avšak chápání jeho významu coby osoby vykonávající nějakou činnost nelze vyloučit (srov. MamVíd 129v).

²⁵⁶ Srov. StčS s. v. *obkľučujúci/obkľučúci*. Ojedinelý doklad *nebáti sě budu tisícě lida obkľicziczych mě* ŽaltKap 3,7 (*okľuczycich mě* ŽaltKlem, *obkľičených mne* ŽaltWittb, *obkľičejice mě* ŽaltPod, *obkľičijicieho mě* BiblOl) circumdantis (srov. StčS s. v.).

²⁵⁷ StčS s. v. *přechozujúci/přechozující*, ojed. doklad *neb sú zažžena proto, že jest nebylo muže przechozegiczieho* BiblLitTřeb Jr 9,10 (*přechozijicieho* BiblDrážď, BiblOl) pertransiens (srov. StčS s. v.).

²⁵⁸ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *vergens przibľiziegiczy, nastávající* SlovOstřS 119 (srov. ESSČ s. v. *přibľížující*).

²⁵⁹ Srov. ESSČ s. v. *přibľížúci*. Doklady *život můj bieše přibľížúci v peklo v nízkost* EvOl 197r (Sir 51,9: *přibľížující* BiblPad) *appropinquans erat inferno* (ESSČ s. v.); *chvála všem svatým jeho, synóm Izrahelovým, lidu přibľížiciemu k němu* BiblDrážď Ps 148,14 (*přibľížujícíemu* ŽaltWittb) *appropinquanti sibi* (ESSČ s. v.).

²⁶⁰ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *[boží] hlas rozrazyuczy púšci* ŽaltWittb 28,8 (*ztepující* ŽaltPod, *poplaňující* ŽaltKlem, *pobíjicieho* ŽaltKap) *concutientis*.

²⁶¹ StčS s. v. Ojedinelý doklad *otučnil si [Hospodine] v oleju hlavu mú, a strast má opogiucie kak přěkrásná jest* ŽaltKlem Ps 22,5 (*opojici* ŽaltKap, *čieš má zapoyuczie* ŽaltWittb, *kalich muoj zapájejici* BiblPraž) *inebrians* (srov. StčS s. v.).

²⁶² Ojedinelý doklad *mezi těmi Jozefus pokládá nádobie rozvlažagyczie* ComestC 239r (*rozvlažujícíe* ComestK) *refrigeratoria*.

²⁶³ Ojedinelý doklad *zbojuj zbojuczye mě* ŽaltWittb 34,1 (*wybojycze* ŽaltKap, *wybojujúcie* ŽaltKlem, *wybojijicie* ŽaltKap) *impugnantes me*.

²⁶⁴ Srov. ESSČ s. v. Doklady *protiviti sě jest jako hřiech wiefťbucieho* BiblMlyn 1 Rg 15,23 (*protiviti sě jest hřiech jako věšťbu zjadovati* BiblOl, *protiviti se jest jako hřiech věščbu čeho radovati* BiblDuch, *jakožto hřiech kúzedlný jest protiviti sě* BiblPad, *jako hřiech jest kouzedlnictvo, tak jest hřiech odpierati* BiblPraž) *quasi peccatum ariolandi est, repugnare; ariolandi wiefťbucieho zjadovati (zzadowati rkp.)* MamVíd 129v (1 Rg 15,23).

Téměř všechny deriváty jsou hapaxní. Jsou doloženy výskyty od poloviny 14. stol. (*zbojící* ŽaltWittb) do 2. poloviny 15. stol.

3.2.3.3 Shrnutí a závěry

Celkem bylo zjištěno 20 neparadigmatických adjektiv odvozených od sloves 5. a 6. inf. třídy. Dále bylo zaznamenáno 8 derivátů doložených pouze v platnosti substantiva.

Deriváty tohoto typu patří převážně k adjektivům slovesným. V rámci kategorie mutační byla zjištěna pouze 4 adjektiva vlastnostní (*požadující* ‚žádostivý‘, *žadující* ‚žádoucí, vytoužený; drahý, vzácný‘, *opojující*, *zapojující* ‚opájející, opojný‘) a jediné adjektivum účelové (*rozvlažající* ‚(o nádobě) užívaný k (o)chlazení‘).

Tabulka 15: Slovtvorné kategorie neparadigmatických participiálních adjektiv odvozených od sloves 5. a 6. inf. třídy

Onomaziologická kategorie	Slovtvorná kategorie	Počet adjektiv	
Transpoziční	slovesná adjektiva	15	75 %
Mutační	účelová adjektiva	1	5 %
	vlastnostní adjektiva	4	20 %
Celkem adjektiv		20	

Uvedený materiál svědčí o tom, že neparadigmatická participiální adjektiva obecně vykazují stejné vlastnosti jako participiální adjektiva paradigmatická. Pokud k jejich významovému vyhranění oproti participiálním adjektivům paradigmatickým dochází, děje se tak v rámci adjektiv vlastnostních. K (systémové) významové diferenciaci dvojic typu *žadající* – *žadující* dochází pouze zřídka.

3.2.4 Srovnání adjektiv odvozených příponou *-c(i)* a participiálních adjektiv odvozených od sloves 5. a 6. inf. třídy

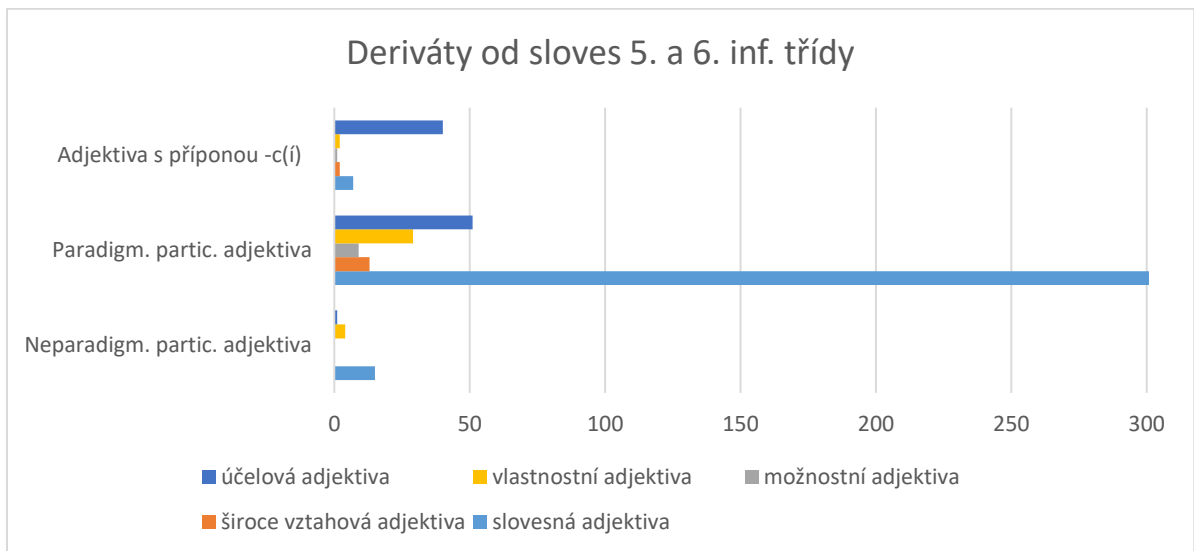
Z oddílů 3.2.1–3.2.3 byly zjištěny následující souhrnné údaje o adjektivech odvozených od sloves 5. a 6. inf. třídy (tab. 16). Údaje z tabulky 16 jsou zobrazeny v grafu 1. V tabulce 17 jsou porovnány údaje o adjektivech odvozených od sloves 5. inf. třídy s daty o adjektivech odvozených od sloves 6. inf. třídy.

Tabulka 16: Deriváty od sloves 5. a 6. inf. třídy

Slovtvorná kategorie	Adjektiva s příponou <i>-c(i)</i>	Paradigmatická partic. adjektiva	Neparadigmatická partic. adjektiva
účelová adjektiva	40	51	1
vlastnostní adjektiva	2	29	4

možnostní adjektiva	1	9	0
široce vztahová adjektiva	2	13	0
slovesná adjektiva	7	304	15
Celkem adjektiv	50	357	20

Graf 1

Tabulka 17

Slovotvorná kategorie	Deriváty od sloves 5. inf. třídy		Deriváty od sloves 6. inf. třídy	
	Adjektiva s příponou -c(i)	Paradigmatická participiální adjektiva	Adjektiva s příponou -c(i)	Paradigmatická participiální adjektiva
účelová adjektiva	36	16	4	35
vlastnostní adjektiva	2	20	0	9
možnostní adjektiva	1	6	0	3
široce vztahová adjektiva	2	6	0	7
slovesná adjektiva	7	139	0	165
Celkem adjektiv	46	160	4	197

Analýzy uvedené v odd. 3.2.1, 3.2.2 a 3.2.3 potvrzují, že účelová adjektiva existovala už ve staročeském období a že se vyskytují jak mezi adjektivy odvozenými příponou *-c(i)*, tak mezi adjektivy participiálními (Michálek, 1963, s. 128), a to paradigmatickými, ojediněle též neparadigmatickými. Participiálních adjektiv s účelovým významem bylo v celkovém součtu zjištěno víc než účelových adjektiv s příponou *-c(i)*.

Nejstarší doklady na účelová adjektiva pocházejí již z přelomu 14. a 15. stol. a z prvních desetiletí 15. stol. Byly zjištěny jak v rámci derivátů s příponou *-c(i)* (*přebývací* ‚(o chrámu) sloužící k přebývání‘ BiblLitTřeb), tak v rámci participiálních adjektiv paradigmatických (*opravujúcí* ‚(o žezlu) určený k vedení, řízení‘ ŽaltPod, *zbraňujúcí*

‚(o zbrani) obranný‘ UK VI F 4 (1405), *podkažující* ‚určený k zápalné oběti‘ BiblOl) a neparadigmatických (*rozvlažající* ComestC).

Zatímco však adjektiva odvozená příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves 5. a 6. inf. třídy zpravidla vyjadřují účelový význam (75 % až 100 %), v rámci paradigmatických participiálních adjektiv byl zjištěn pouze v 10 % až 18 % případů, v rámci adjektiv neparadigmatických pak pouze ojediněle (5 %). Tato srovnání svědčí o tom, že oba sledované formální typy adjektiv byly ve stč. období vzájemně poměrně výrazně významově vyhraněné, přestože ve vyjadřování účelového významu byly částečně synonymní.

Dále byly zjištěny poměrně významné odlišnosti v četnosti derivátů odvozených od inf./min. kmene sloves 5. inf. třídy a 6. inf. třídy. Oproti 46 adjektivům odvozeným od sloves 5. inf. třídy byla zaznamenána pouhá 4 adjektiva odvozená od sloves 6. inf. třídy. Zatímco tedy od inf./min. kmene sloves 5. inf. třídy (zvl. vzoru *dělati*) se adjektiva příponou *-c(i)* odvozovala poměrně hojně, bylo tvoření adjektiv od inf./min. kmene sloves vzoru *kupovati* ve stč. období výjimečné. Deriváty od sloves vzoru *dělati* pak měly v rámci derivace od inf./min. kmene sloves příponou *-c(i)* zvláštní postavení, derivace od sloves tohoto vzoru byla ve stč. období produktivní. Ze srovnání počtu zjištěných adjektiv s příponou *-c(i)* (8) a paradigmatických participiálních adjektiv odvozených od sloves vzoru *tesati* (8) však vyplývá, že odvozování sufixem *-c(i)* bylo produktivní i v rámci tohoto vzoru.

S výše uvedeným zjištěním koresponduje odlišný poměr paradigmatických participiálních adjektiv s účelovým významem odvozených od sloves 5. a 6. inf. třídy. V rámci participiálních adjektiv odvozených od sloves 5. inf. třídy je tento poměr výrazně nižší (10 %, 16 adjektiv) než v rámci participiálních adjektiv odvozených od sloves 6. inf. třídy (18 %, 35 adjektiv). Paradigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves 5. inf. třídy tak oproti účelovým adjektivům s příponou *-c(i)* vykazují vyšší míru významové vyhraněnosti než paradigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves 6. inf. třídy.

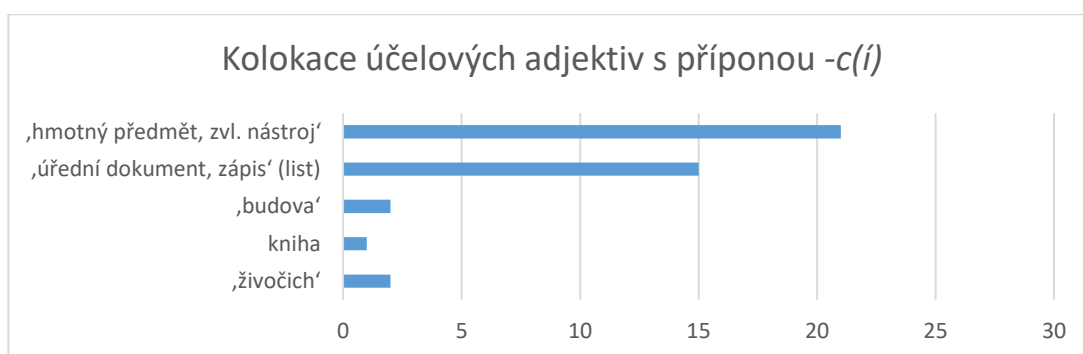
Tabulka 18 uvádí přehled zjištěných nositelů vlastnosti účelových adjektiv jednotlivých formálních typů. V grafech 2 a 3 jsou pak samostatně zobrazeny kolokace účelových adjektiv s příponou *-c(i)* a paradigmatických participiálních adjektiv.

Tabulka 18: Kolokace účelových adjektiv (deriváty od sloves 5. a 6. inf. třídy)

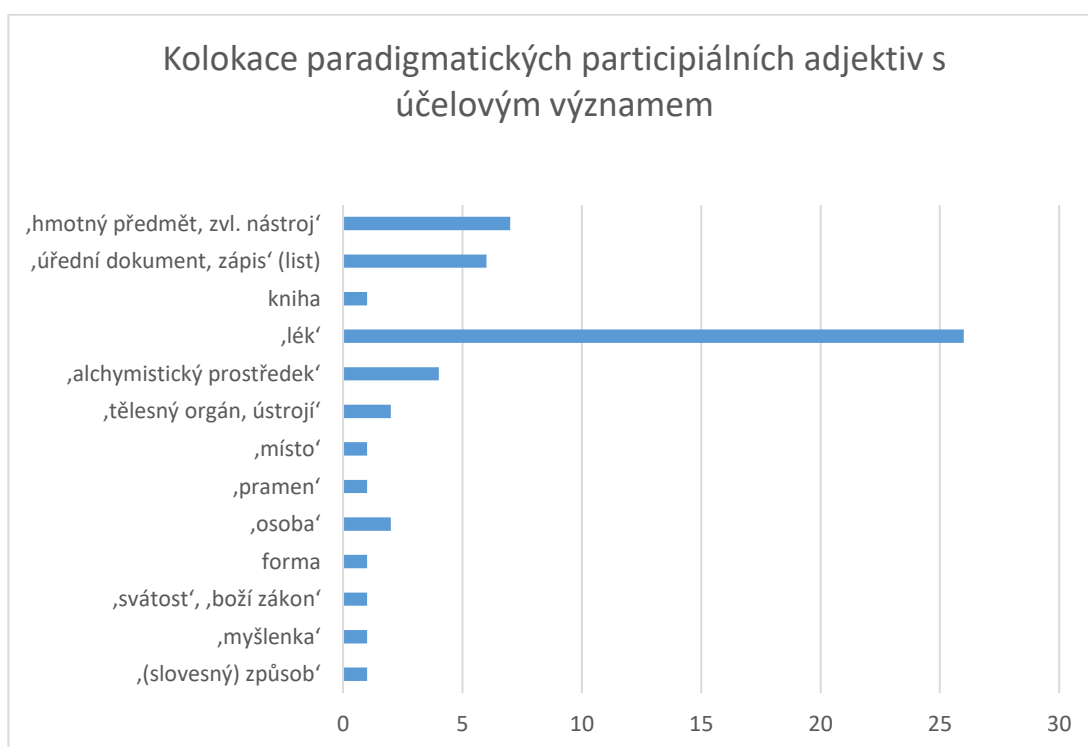
Nositel vlastnosti, jeho sémantická kategorie	Adjektiva s příponou <i>-c(i)</i>	Paradigmatická partic. adjektiva	Neparadigmatická partic. adjektiva
‚hmotný předmět, zvl. nástroj‘	21	7	1
‚úřední dokument, zápis‘ (<i>list</i>)	15	6	0

‚budova‘	2	0	0
<i>kniha</i>	1	1	0
‚živočich‘	2	0	0
‚lék‘	0	26	0
‚alchymistický prostředek‘	0	4	0
‚tělesný orgán, ústrojí‘	0	2	0
‚místo‘	0	1	0
‚pramen‘	0	1	0
‚osoba‘	0	2	0
<i>forma</i>	0	1	0
‚svátost‘, ‚boží zákon‘	0	1	0
‚myšlenka‘	0	1	0
‚(slovesný) způsob‘	0	1	0
Celkem adjektiv	40	51	1

Graf 2

Graf 3

Sledování kolokací adjektiv s účelovým významem dále umožnilo postihnout dílčí shody a rozdíly ve vyjadřování účelového významu v rámci obou formálních typů. Staročeská účelová adjektiva s příponou *-c(i)* odvozená od inf./min. kmene sloves 5. i 6. inf. třídy se nejčastěji pojí s pojmenováním mechanického nástroje nebo jiného hmotného prostředku k vykonávání určité činnosti a dále se jménem *list*, v těchto případech často náleží k terminologickým subsystémům slovní zásoby, zvláště k terminologii řemeslnické a administrativní (pod. Michálek, 1963, s. 128). Účelová adjektiva s kolokací *list* se odvozovala příponou *-c(i)* od sloves vzoru *dělati* již v období 10. – 40. let 15. stol. Účelová adjektiva s kolokací ‚mechanický nástroj neb jiný hmotný prostředek k vykonávání určité činnosti‘ se systémově odvozovala příponou *-c(i)* od sloves vzoru *dělati*, *tesati* a *kupovati* prokazatelně v období 2. poloviny 15. stol. (v. 3.2.1).

Paradigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves 5. inf. třídy nesoucí účelový význam byla zjištěna pouze v rámci derivátů od sloves vzoru *dělati*, mají nejčastěji kolokaci ‚lék‘ a *list*. Adjektiva s kolokací ‚lék‘ se datují do 2. pol. 15. stol., adjektiva s kolokací *list* se objevují od 20. let 15. stol. Kolokace ‚mechanický nástroj nebo jiný mechanický prostředek k vykonávání určité činnosti‘ u nich byla zjištěna pouze ojediněle. Paradigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves vzoru *kupovati* nesoucí účelový význam pak také nejčastěji vykazují kolokaci ‚lék‘ stejně jako adjektiva odvozená od sloves vzoru *dělati*, ale kolokace ‚hmotný předmět, zpravidla nástroj‘ u nich byla zjištěna v několika případech.

Ze srovnání kolokací obou formálních typů adjektiv nesoucích účelový význam tedy dále vyplývá, že zatímco účelová adjektiva s příponou *-c(i)* se převážně pojila s pojmenováním hmotného předmětu, zvl. mechanického nástroje činnosti, u účelových adjektiv participiálních se s touto kolokací setkáváme řidčeji. Naopak zatímco účelová participiální adjektiva se často pojila s pojmenováním léku, u účelových adjektiv s příponou *-c(i)* nebyla tato kolokace vůbec zjištěna.

Uvedená účelová pojmenování z lékařských spisů tedy náleží výhradně k adjektivům participiálním. Tato formální jednotnost adjektiv s významem ‚(o léku) působící něco‘ může být důsledkem jak časté nezbytnosti zachování rekce motivujícího slovesa, tak specifického charakteru léčivých prostředků, nelze však také vyloučit převážně jednotné autorství českých lékařských spisů, případně též českých překladů lékařských knih. Jako léčivé prostředky byly užívány především přírodniny (rostliny, kameny apod.) a zvířata nebo výrobky z nich a tato léčiva, užívaná jak vnitřně, tak zevně, se nechávala působit, neboť existovala víra v jejich ‚léčebnou sílu‘ (Černá, 2009, s. 15–20; pod. Nejedlý et al., 2019, s. 112); podobně byly užívány

amulety nebo nápisy, které byly přikládány na postižené místo (Černá, 2009, s. 20). Se samostatným, aktivním působením léčiv pak koresponduje forma participiálního adjektiva specifikujícího jejich účinek. Pokud jde o otázku jednotného autorství česky psaných lékařských spisů, některé z nich (např. LékFrant, LékJádro) se sice připisují mistru Křišťanovi z Prachatic (Černá, 2009, s. 19), avšak ani to, které z nich nebo jejich částí jsou dílem jediného člověka, nelze jednoznačně určit (Černá, 2009, s. 19). Dále se předpokládá, že Křišťan byl „iniciátorem překladů dvou spisů chirurgických“ (LékSal a LékRhaz) (Černá, 2009, s. 22) a ty pak byly pojaty do dalších lékařských sborníků vzniklých v 15. stol., nadále upravovaných a vydávaných tiskem (Černá, 2009, s. 22).

Oba formální typy adjektiv nesoucích účelový význam pak nezdědka vykazují kolokaci *list*. Při tomto nositeli vlastnosti zjišťujeme synonymii obou slovtvorných typů vedle nositele vlastnosti ‚hmotný předmět, zvl. nástroj‘ nejčastěji. Oba slovtvorné typy pravděpodobně vykazovaly synonymii také při kolokaci ‚osoba‘, u adjektiv odvozených příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves vzoru *dělati* ji však lze prokázat pouze nepřímou, adjektivem v platnosti substantiva *dělací* ‚kdo tělesně pracuje‘.²⁶⁵

Nositel vlastnosti účelových adjektiv s příponou *-c(i)* je méně rozrůzněný než nositel vlastnosti účelových adjektiv participiálních. Účelová adjektiva s příponou *-c(i)* se pojí pouze s konkréty na rozdíl od účelových adjektiv paradigmatických, vykazujících spojitelnost také s abstrakty. Spojitelnost s abstrakty však byla v rámci adjektiv s příponou *-c(i)* zjištěna v případě adjektiv široce vztahových (*přisáhací právo*).

3.2.5 Stanovení postupu analýzy a vydělení adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves 1.–4. inf. třídy z formálně nejednoznačných adjektiv

Ze zjištění uvedených v odd. 3.2.4 vyplývá následující postup pro analýzu adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves 1.–4. inf. třídy. Primární kritérium je formální, neboť také v rámci adjektiv odvozených od sloves ostatních tříd existují některá slova, která lze výhradně z formálního hlediska jednoznačně identifikovat jako odvozená od inf./min. kmene a nemohou být zároveň též adjektivy participiálními (paradigmatickými ani neparadigmatickými). Význam a kolokace těchto adjektiv poslouží ke kontrole výsledků uvedených v odd. 3.2.1–3.2.4. V případě, že však adjektivum může být z formálního hlediska hodnoceno jak jako derivát

²⁶⁵ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *neb šlechticě viec malá ranka sadá, než sprostnieho dyelaczyeho pot sadá* AnsVít 47r.

s příponou *-c(i)*, tak jako participiální adjektivum (paradigmatické nebo neparadigmatické), rozhoduje o jeho přiřazení k formálnímu typu jeho význam a kolokace.

U adjektiv s účelovým významem a zároveň kolokací ‚hmotný předmět, zvl. mechanický nástroj‘ je v případě nejednoznačné formy pravděpodobný předpoklad derivace od inf./min. kmene, a to bez ohledu na stáří dokladu, formu participiálního adjektiva však nelze vyloučit. Řadím je proto k adjektivům odvozeným od inf./min. kmene, zároveň však uvádím jako možnou též formu participiálního adjektiva.

V případě formálně nejednoznačných adjektiv s účelovým významem a zároveň kolokací *list* je předpoklad formy derivátu od inf./min. kmene i formy participiálního adjektiva rovnocenný. Řadím je proto k adjektivům odvozeným od inf./min. kmene, zároveň však předpokládám též formu participiálního adjektiva.

U adjektiv s účelovým významem a zároveň kolokací ‚lék‘ je v nejednoznačných případech pravděpodobný výhradní předpoklad formy participiálního adjektiva. Stejně je tomu u účelových adjektiv s nositelem vlastnosti ‚orgán, ústrojí‘ a s abstraktním nositelem vlastnosti, avšak tato adjektiva byla zjištěna pouze zřídka.

Adjektiva s kolokací ‚živočich‘ a významem ‚užívaný k tomu, aby (samostatně) vykonával nějakou činnost,‘ byla zjištěna pouze u adjektiv odvozených od inf./min. kmene, avšak pouze dvakrát. Vzhledem k jejich okrajovému postavení v rámci účelových adjektiv, aktivnímu významu a nositeli vlastnosti příznačnému pro dějová adjektiva (živá bytost) však nelze v nejednoznačných případech vyloučit formu participiálního adjektiva.

Adjektiva s účelovým významem a jinou kolokací, než jsou výše uvedené, pak řadím k adjektivům odvozeným od inf./min. kmene, zároveň však předpokládám též formu participiálního adjektiva.

V případě formálně nejednoznačných adjektiv s významem adjektiv slovesných je naopak pravděpodobný předpoklad formy participiálního adjektiva. Formu derivátu od inf./min. kmene nelze vyloučit, zároveň však není důvodné ji předpokládat, uvedená adjektiva proto řadím výhradně k adjektivům participiálním.

Tabulka 19

Formální jednoznačnost/nejednoznačnost	Význam a nositel vlastnosti	Přiřazení k adjektivnímu typu
Adjektivum bylo odvozeno od inf./min. kmene a co do formy je jednoznačně odlišitelné od participiálního adjektiva		přiřazení k adjektivům odvozeným od inf./min. kmene

Adjektivum může být z formálního hlediska hodnoceno jak jako derivát s příponou <i>-c(i)</i> , tak jako adjektivum participiální	účelový význam + ‚hmotný předmět, zvl. mechanický nástroj‘	přiřazení k adjektivům odvozeným od inf./min. kmene i k participiálním adjektivům
	účelový význam + <i>list</i>	přiřazení k adjektivům odvozeným od inf./min. kmene i k participiálním adjektivům
	účelový význam + ‚lék‘	přiřazení k participiálním adjektivům
	účelový význam + ‚orgán, ústrojí‘	přiřazení k participiálním adjektivům
	účelový význam + abstraktum	přiřazení k participiálním adjektivům
	účelový význam + ostatní	přiřazení k adjektivům odvozeným od inf./min. kmene i k participiálním adjektivům
	význam adjektiva slovesného	přiřazení k participiálním adjektivům

3.2.6 Vydělení adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves 1.–4. inf. třídy příponou *-c(i)* z formálně nejednoznačných adjektiv na základě významových kritérií

3.2.6.1 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves 1. inf. třídy příponou *-c(i)*

Mezi adjektiva odvozená od sloves 1. inf. třídy příponou *-c(i)* se řadí deriváty sloves vzoru *vésti* (3.2.6.1.1), *pieti* (3.2.6.1.2), *třieti* (3.2.6.1.3), *krýti* (3.2.6.1.4), *láti* (3.2.6.1.5) a dále všechny zjištěné odvozeniny od sloves atematických (3.2.6.1.6). Adjektiva odvozená příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves vzoru *nésti*, *hřésti*, *péci* nebyla zjištěna.

3.2.6.1.1 Adjektiva odvozená od inf. kmene sloves vzoru *vésti*

Bylo zjištěno jediné adjektivum, které bylo odvozeno od inf. kmene slovesa vzoru *vésti* příponou *-c(i)*, a to *přijící/přijící*, derivace od min. kmene je přitom vyloučená. Je fundováno předponovým perfektivem.

Je polysémní, jedním z významů patří k slovesným adjektivům (‚takový, který přijde‘, případně ‚přicházející, nastávající‘),²⁶⁶ lze jej klasifikovat jak jako zachovávající vid (‚takový, který přijde‘), tak jako vid nezachovávající (‚přicházející, nastávající‘). Zařazení mezi slovesná adjektiva však není jednoznačné, lze jej chápat také v rámci kategorie mutační jako adjektivum

²⁶⁶ ESSČ s. v. Doklady *jini prorokov ... prorokovali sú ... afuturum iubar przigiczij bleskot to. syna božieho* HymnUKA 79r (též HymnUKB); *adhibe pridaj [Bože] custodiam stráži a futuris od przigiczich hriechuov* HymnUKA 31v (ot *přihod* HymnUKC) (srov. ESSČ s. v.).

vlastnostní („příští, budoucí“). V tomto významu je doloženo pouze v HymnUK, jehož rukopisy jsou datovány do r. 1429 (HymnUKA) a 1. pol. 15. stol (HymnUKB). Dále se vyskytuje v KlarVokF jako gramatický termín „(o slovesném čase) budoucí, vyjadřující, že děj teprve přijde“²⁶⁷ (srov. SSJČ s. v.), řadí se k adjektivům široce vztahovým, uvedený rukopis pochází z poč. 15. stol.

3.2.6.1.2 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru *pieti*

Byla zjištěna čtyři adjektiva, která mohou být z formálního hlediska hodnocena jako odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru *pieti* příponou *-c(i)*, a to *dúci/duci*, *nadúci/naduci*, *vzdúci/vzduci* a *klecí*. Jsou fundována jak imperfektivy (*dúci/duci*, *klecí*), tak perfektivy (*nadúci/naduci*, *vzdúci/vzduci*).

Z hlediska významu se uvedená slova řadí převážně k adjektivům slovesným (*dúci/duci* „dmoucí se, nadýmající se“,²⁶⁸ dále *nadúci/naduci* „dmoucí se, nadýmající se“, předpokládáme-li změnu vidu, případně „takový, který se nadme“, předpokládáme-li zachování vidu,²⁶⁹ *vzdúci/vzduci* „(o ohni) tavící, rozpouštějící kov“).²⁷⁰ Předpoklad, že stejnořenná adjektiva *dúci*, *nadúci*, *vzdúci* jsou neparadigmatickými participiálními adjektivy, nelze opřít o žádné obdobné tvary neparadigmatických participií uvedeného kořene ani vzoru.

Jediný derivát patří k adjektivům účelovým, a to *klecí* „(o listu) osvědčující „klatbu““,²⁷¹ náleží do administrativní a právní terminologie. V kořeni adjektiva *klecí* předpokládá ESSČ krácení oproti inf. kmeni, případně zachování krátké samohlásky kmene minulého.

Uvedená adjektiva jsou hapaxní, výskyty jsou datovány do 1. pol. 15. stol. Doklad na adjektivum *klecí* pochází již z r. 1410.

²⁶⁷ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *tempus čas, presens nenější, przygyczy futurum* KlarVokF 100 (De grammatica; *příščique* KlarVokM).

²⁶⁸ Ojedinělý doklad *vejděte vody kleté u břicho tvé a břichu duciemu vzhní lóno* BiblCard Nu 5,22 (*nadúciemu* BiblOl, *dmúciemu* BiblMuzSZ) utero tumescete.

²⁶⁹ Srov. StčS s. v., kde je však význam určen jako „nadmutý, nafouklý“. Ojedinělý doklad *vejděte vody kleté u břicho tvé a břichu naduciemu vzhní lóno* BiblOl Nu 5,22 (*dúciemu* BiblCard, *když se bude odýmati* BiblPad, *voteka* BiblPraž) utero tumescete (StčS s. v.).

²⁷⁰ Srov. ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *an jako oheň wzduczy* EvOl 95v (Mal 3,2: *neb on jako oheň slévaje* BiblOl, *jako oheň slévající* BiblPad, *přepalující* BiblPraž) *ignis conflans*.

²⁷¹ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *pakli by kdo kdy byl pohnán a listu klecího dobyl proti puohonu, aby byl staven a právo aby předce šlo* ArchČ 4,539 (1410).

3.2.6.1.3 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru *třieti*

Bylo zaznamenáno jediné adjektivum, které mohlo být odvozeno od inf./min. kmene slovesa vzoru *třieti* příponou *-c(i)*, a to *třěcí/třiecí* ‚(o rybě) určený/připravený k tření / schopný tření (vypouštění jiker při rozmnožování)‘.²⁷² ESSČ předpokládá v kořeni adjektiva *třěcí* krátkou samohlásku (srov. ESSČ s. v.), tedy krácení oproti inf. kmeni, případně zachování krátké samohlásky kmene minulého, existenci krátké samohlásky v kořeni však nelze jednoznačně prokázat. Reprezentativní forma uvedeného adjektiva by mohla být i *třiecí* a jeho forma v uvedených dvou výskytech v témže prameni, dostupném pouze v transkripci, též *třěcí*, tj. s projevem depalatalizace, případně ztráty jotace v dlouhých slabikách,²⁷³ případně v uvedeném kontextu mohlo dojít k jejímu krácení vlivem nářečí (srov. Gebauer, 1958, s. 87). Jeho interpretace jako derivátu od inf./min. kmene proto není zcela jednoznačná, neboť může být chápáno také jako neparadigmatické participiální adjektivum, srov. tvary participia *tra*, *tríc-*, analogií též *třa* a mladší doklady na participiální adjektivum *dřící* (*dřjcy*, *dřícýmu* Gebauer, 1958, s. 196) a středč. *třící* (v. 3.6.4.1.3).²⁷⁴

Uvedené adjektivum má účelový význam, ale v rámci účelových adjektiv zaujímá zvláštní postavení, neboť má kolokaci ‚živočich‘ a význam ‚užívaný k tomu, aby sám vykonával nějakou činnost‘, obdobná adjektiva byla zjištěna pouze v rámci derivátů s příponou *-c(i)* odvozených od sloves vzoru *dělati* (*ščivací*, *zpievací*; 3.2.1.1.1). Vedle účelového jej však lze chápat také jako adjektivum možnostní, nebo i charakterizační, interpretujeme-li uvedené spojení jako sousloví s významem ‚pohlavně zralá samice kapra, jikernačka‘. Adjektivum je doloženo jediným dokladem z r. 1490.

3.2.6.1.4 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru *krýti*

Byla zjištěna tři adjektiva, která pravděpodobně vznikla odvozením od inf./min. kmene sloves vzoru *krýti* příponou *-c(i)* (*krycí*, *pící/pící*, *rycí*). Jsou fundována výhradně bezpředponovými imperfektivy. Krátkost samohlásky v jejich kořeni, jak ji uvádějí slovníky (StčS s.v., ESSČ s. vv.), je hypotetická, krátká samohláska odpovídá vokálu v min. kmeni motivujících sloves.

²⁷² Srov. ESSČ s. v. Doklady v *dlúhem rybníčku jest XVI kapruov třecích ...*, ve *Zlivském hořejšiem rybníce jest sto kapruov třeciech* ArchČ 16,348 (1490).

²⁷³ Srov. „jsou i doklady na prostou depalatalizaci v slabikách dlouhých, srov. *césař*, *sésti*, *vzėti* ...“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 92, pod. též s. 104), „v míře značně menší než v slabikách krátkých klesá jotace v slabikách dlouhých“ (Komárek, 1969, s. 122), „ztráta jotace se v památkách vyskytne také u dlouhého *ie*, v některých památkách dosti často“ (Komárek, 2012, s. 96).

²⁷⁴ Kalinová však středč. *třící* ‚(o kameni) určený ke tření‘ považuje za adjektivum odvozené příponou *-c(i)* s nenáležitou délkou samohlásky ve slabice před sufixem (Kalinová, 2019, s. 139).

Přídavné jméno *picí* lze zároveň interpretovat také jako paradigmatické participiální adjektivum *picí*, srov. participium „*pie, p'úc-, piúc-, píc-*“ (Gebauer, 1958, s. 212 a 213).

Slovo *krycí* je hapaxní a jeho doklad vyžaduje rekonstrukci.²⁷⁵ Je doložené pouze jako součást sousloví *krycí mistr* ‚řemeslník pokrývající dům střechou‘ (ESSČ s. v.), z významového hlediska se tak nejpravděpodobněji řadí k adjektivům slovesným, neboť nositel vlastnosti je agentem činnosti vyjádřené motivujícím slovesem sledovaného adjektiva.

K adjektivům účelovým pak náleží jména *picí/pící* ‚(o nádobě, o poživatině) určený k pití; (o objemové míře) užívaný při odměřování nápojů‘²⁷⁶ a *rycí* ‚(o nástroji) určený k rytí‘.²⁷⁷ Účelová adjektiva se pojí s pojmenováními konkrétních předmětů, zvl. nástrojů, dále též s pojmenováním pacientu (*picí/pící* ‚(o poživatině) určený k pití‘).

Všechny doklady na slova uvedené skupiny pocházejí z 2. pol. 15. stol.

Dále bylo zjištěno formálně nejednoznačné *plúci* ‚tekoucí, plynoucí‘,²⁷⁸ interpretují jej však podle StčS výhradně jako neparadigmatické participiální adjektivum, a to s oporou o tvar participia *neplúce* BiblOl Sap 16,22²⁷⁹ (Gebauer, 1958, s. 233), neboť se z významového hlediska řadí k adjektivům slovesným. Adjektivum s formou *plúci* však vykazuje také další význam, a to ‚tekutý‘,²⁸⁰ jímž se řadí k adjektivům charakterizačním. Vlastnostní adjektiva byla zaznamenána jak v rámci adjektiv participiálních paradigmatických (srov. 3.2.2.1.1) a neparadigmatických (srov. 3.2.3.3), tak v rámci adjektiv odvozených příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves (srov. 3.2.1.1.1). Tuto lexii přesto chápou podle StčS jako druhý význam téhož neparadigmatického participiálního adjektiva, neboť adjektiva slovesná a vlastnostní, mají-li formu adjektiv participiálních, jsou obecně vzájemně provázána širokou přechodovou oblastí (srov. MČ 1, s. 321),²⁸¹ ve stejném významu ‚tekutý‘ je navíc doloženo také neparadigmatické

²⁷⁵ Doklad *architectus kry<cz>y mistr* SlovOstřS 61. Vyznačená střední část slova je v rkp. vynechána, rekonstrukce podle přípravy kritického aparátu plánované edice Klaretových slovníků Bohumila Ryby (Ryba (ed.), nedatováno, s. 8), stejně přepisuje Voleková (ed.), 2012.

²⁷⁶ Srov. StčS s. v. *picí*. Doklady např. *že sem puojčil stříbra picího tři šaluov stříbrných a tři lžic stříbrných* Půh 4,410 (1464) (StčS s. v.); *také med picí hotov jest, čtyři súdci* ArchČ 14,94 (1459) (StčS s. v.); *dvěma [úředníkům mají svěřit] úřad šenku, jenž slovú přelevači neb úředníci nad piczyⁱ mierami* PrávJihlA 117v.

²⁷⁷ ESSČ s. v. Doklady *celtes dláto, rycie (rytie rkp.) železo* SlovKlem 36v; *cilium rzydzie železo* SlovOstřS 70r.

²⁷⁸ StčS s. v. *plovúci/plúci*. Ojedinelý doklad *aby člověk ... všěcky zemské věci před se plvčye viděl* OtcB 102r defluere (StčS s. v.).

²⁷⁹ Doklad *snieh a led trpiechu moc ohněvú, nepluce róžno* BiblOl Sap 16,22 (*neplowuce* BiblLit, *nerozpuštieváchu sě* BiblPad, *nerozplynuly se* BiblPraž) non tabescebant (StčS s. v. *plúti* 2).

²⁸⁰ StčS s. v. *plovúci/plúci*. Doklad *ze všech ofěr plvčych* BiblLitTřeb L2 Nu 28,24 (*z mokrých* BiblPad) de libationibus (StčS s. v.).

²⁸¹ Srov. však polysémní *láci*, doložené taktéž jako adjektivum slovesné a zároveň vlastnostní (mimo to ale též jako účelové, 3.2.6.1.5).

plováci (srov. StČS s. v.). Doklady na adjektivum *pláci* pocházejí již z 10. let 15. stol. (OtcB, BiblLitTřeb).

3.2.6.1.5 Adjektiva tvořená od inf./min. kmene sloves vzoru *láti*

Byla zaznamenána dvě adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru *láti*, a to *láci* a *vieci*. V případě *láci* předpokládá ESSČ dlouhou samohlásku v kořeni (ESSČ s. v.), tedy zachování kvantity kořenného vokálu inf./min. kmene, v případě *vieci* však předpokládá krátkou (srov. ESSČ s. v. *věci*), tedy krácení jak oproti infinitivnímu, tak oproti minulému kmeni (srov. *vál*, *vieli*, Gebauer, 1958, s. 391), vzhledem k obdobným derivátům od sloves 1. inf. třídy je vhodnější předpokládat zachování kvantity samohlásky min. kmene.

Slovo *láci* se pojí se substantivem *list*, jako součást sousloví s významem ‚list upomínající dlužníka při neplnění závazku‘²⁸² je součástí právní terminologie, v tomto významu se řadí do skupiny adjektiv účelových. Ve spojení se substantivem *slovo* nebo *řeč* jej lze pak hodnotit jak jako adjektivum účelové, tak charakterizační ‚(o výroku) hanlivý, utrhačný‘.²⁸³ Vydělení významu ‚lající‘ na základě dokladu bez kontextu ve SlovKlem²⁸⁴ je sporné. K adjektivům účelovým dále patří také jméno *vieci* ‚(o lopatě) užívaný k provívání obilí‘.²⁸⁵

Polysémní adjektivum *láci* je doloženo několika mladšími výskyty, jako součást sousloví *láci list* v účelovém významu jej však nacházíme již od 1. čtvrtiny 15. stol. (ArchČ 1424). Adjektivum *vieci* je doloženo pouze ve SlovOstřS z 2. pol. 15. stol.

3.2.6.1.6 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves atematických

Byla zjištěna pouhá čtyři adjektiva, která mohla být z formálního hlediska odvozena příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves atematických, a to *nadací*, *podací*, *poddací* a *jiescí*, které je však obtížně vysvětlitelnou zvláštností, snad spíše chybou. Formy *podací* a *poddací* jsou doloženy též v platnosti substantiva (mask.), vedle nich existuje též neutrum *podacie*. Výhradně v platnosti substantiva je pak doloženo neutrum *vzdacie*. Uvedená slova se odvozují jak od bezpředponových imperfektiv (*jiescí* k *jiesti*), tak od předponových perfektiv (*nadací* k *nadati*, *podací* k *podati*, *poddací* k *poddati*).

²⁸² ESSČ s. v. Doklad např. *při tom sněmu toho ohlášení a slyšení nemá býti žádných ústrkuov ... ani kterých hanění a upomínání ani listov lácích a hanivých nemá bito ani metáno býti* ArchČ 3,249 (1424).

²⁸³ Srov. ESSČ s. v. Doklady v *hněvivosti nevyščrbuj a nevypúšťěj slova lácieho, nebo to nepoctivost (nepoctivost rkp.) jest* BurleyMudrC 205r; *múdrý netbá na střely řeči laczych, poněvadž jemu uškoditi nemohú* GuallCtnostM 38v (*lajících* GuallCtnostN) *conviciorum*.

²⁸⁴ Srov. ESSČ s. v. Doklad *obiurgans laczij* SlovKlem 67v.

²⁸⁵ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *ventilabrum větrník vel wieczie lopatka* SlovOstřS 119.

K adjektivům slovesným patří hapaxní *jiesci* ‚jedoucí‘.²⁸⁶ ESSČ předpokládá dlouhou samohlásku v jeho kořeni (srov. ESSČ s. v.), tedy zachování kvantity kořeného vokálu inf. kmene. Derivace od min. kmene je vyloučená, uvedené adjektivum lze však vztáhnout též k *nt-*ovému participiu v nář. formě *jeza* (Gebauer, 1958, s. 136), pak by bylo doloženo se zapsanou spodobou znělosti koncové kořenné souhlásky. Řadilo by se tak k neparadigmatickým participiálním adjektivům, bylo by však nesystémově tvořeno nebo chybně zapsáno bez dlouhé samohlásky v příponě. ESSČ uvádí na základě zápisu slova též možnou formu *jieščí* (ESSČ s. v. *jiesci*), ze slovtvorného hlediska ji však nelze vysvětlit.

K adjektivům vlastnostním pasivním (spíše než k slovesným pasivním) patří *poddaci* (k *poddati*) ve významech ‚(o člověku) poddaný, podřízený vrchnosti; svěřený knězi‘,²⁸⁷ nezachovávající v žádném z dokladů rekcí motivujícího slovesa.

S pojmenováním osoby se dále pojí široce vztahové adjektivum *podaci* ‚(o vrchnosti, tj. patronu kostela) mající patronátní právo (tj. právo a povinnost dohlížet na majetek a hospodaření kostela), zvl. prezentační právo (tj. právo navrhnout někoho do daného církevního úřadu)‘ (srov. StčS s. v. *podaci*, *podacie* 1, *podaci* mask.; Janák – Hledíková, 1989, s. 210), z hlediska významového vztahu k motivujícímu slovesu pak ‚mající práva plynoucí z udělení, postoupení něčeho (srov. ‚udělit, propůjčit něco; postoupit něco k užívání‘ (StčS s. v. *podati* 6), zvl. právo navrhnout někoho ke jmenování do církevního úřadu‘ (srov. ‚udělit výkonem prezentačního práva církevní úřad‘ (StčS s. v. *podati* 6) a ‚dosadit kněze podle prezentačního práva‘ (StčS s. v. *podati* 7)).²⁸⁸ Východiskem mohl být význam adjektiva slovesného ‚udělující, propůjčující něco, postupující něco k užívání‘ (srov. poznámku k heslu *podacie*, StčS s. v.) nebo ‚dosazující kněze‘.

K široce vztahovým adjektivům se *podaci* řadí také jako součást sousloví *podacie právo* ‚patronátní právo, zvl. prezentační právo‘,²⁸⁹ tedy ‚souhrn práv patronátního pána, zahrnující zvl. výkon prezentačního práva‘ (srov. StčS s. v. *podacie* a *podaci* mask.). Adjektivum *podaci* ve spojení se jménem *právo* tak ze slovtvorného hlediska znamená ‚právo plynoucí z udělení, postoupení něčeho‘ a zároveň ‚právo navrhnout někoho, aby byl jmenován do církevního úřadu‘.

²⁸⁶ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *Albík již předtím duostojenstvie byl postúpil, když čeledi giffczij (giffzizij? rkp.) a pijící sněsti je nemohl, a na menším úřadu dosti maje, lakomstvímu posluhováše* SilvKron 51v cum familiam edentem bibentemque ferre non posset.

²⁸⁷ StčS s. v. Doklady např. *některým poddácym lidem neb poddaným rodiči jich...nebývají dopuštění k dědictví* HusKorCh 103v; *jim to dává [Bůh kněžím duchovní dary] i pro ně, i pro lid poddaczy, aby je uměli vésti* RokLuka 60r (StčS s. v.).

²⁸⁸ Tato slovtvorná souvislost adjektiva s uvedenými významy motivujícího slovesa *podati* je uvedena ve StčS v hesle *podaci* (mask.) ‚patronátní pán‘ a v poznámce k heslu *podacie*. Srov. též PSJČ s. v. *podaci*.

²⁸⁹ Srov. StčS s. v. Doklad např. *k jeho Velebnosti právo podacie příslušie* MajCarA 24 (StčS s. v.).

K adjektivům široce vztahovým náleží *podací* i ve významu ‚(o knězi, kostelu) podléhající patronátnímu právu‘,²⁹⁰ jak jej interpretuje StčS s. v. *podací* 2. Uvedené doklady však lze chápat také jako dva významy slovesného nebo vlastnostního pasivního adjektiva ‚(o knězi) dosazený podle prezentačního práva (k *podati* 7)‘ a ‚(o kostelu) udělený (k *podati* 6)‘ (srov. ‚majetek propůjčením příslušející k danému církevnímu úřadu‘ (StčS s. v. *podacie* 2).

Dalším z významů uvedeného adjektiva *podací* je ‚(o právu) purkrechtní, zákupní‘,²⁹¹ interpretovaný však ve StčS jako druhý význam adjektiva *poddací* (k *poddati*, StčS s. v. *poddací* 2) i přes existenci *podati* ‚udělit, propůjčit, postoupit k užívání (právo, statek, léno)‘ (StčS s. v. *podati* 6) a vymezení polysémie ‚patronátní právo; purkrecht, zákupní právo‘ v rámci neutra *podacie* (s nepůvodní formou *poddacie*, k *podati*, StčS s. v. *podacie*), na konci jehož heslové stati je uvedena poznámka o tom, že pojmenování *podacie* ‚purkrecht‘ vzniklo ‚podle starší domácí formy donační ..., ale později [bylo] chápán[o] jako poddanská závislost ...; odtud neol. znění *poddacie*“ (StčS s. v.). Formy *poddac-* místo *podac-* se objevují také u adjektiva *podací* ve významu ‚(o vrchnosti) mající patronátní právo‘ (*poddacích* CJM 1,218 (1435), StčS s. v. *podací* adj. 1) a u maskulina *podací* ‚patronátní pán‘ (*poddaczij* GuallCtnostK 160 ad., StčS s. v. *podací* mask.).

K široce vztahovým adjektivům se dále řadí také *poddací* (k *poddati*) ‚(o majetku n. závazku) poddanský‘.²⁹²

Účelový význam pak vykazuje *nadací*, doložené výhradně jako součást sousloví *list nadací* ‚nadační dekret, listina, jíž se zřizuje „nadání““²⁹³ a *podací* (*poddací*?) ‚(o listu) zajišťující, potvrzující zákupní právo‘.²⁹⁴ Uvedená adjektiva tak jsou zpravidla součástí právní terminologie.

V platnosti substantiva je *podací* doloženo ve významu ‚patronátní pán‘ (StčS s. v.), neutrum *podacie* pak má významy ‚patronátní právo; purkrecht, zákupní právo‘ a dále ‚majetek propůjčením příslušející k danému církevnímu úřadu; plat vrchnosti za vydání nemovitosti do dědičné držby‘ (StčS s. v.). Obě uvedená substantiva tak mají ve všech významech povahu právních termínů. V platnosti substantiva je dále doloženo také *poddací* ‚poddaný (mask.)

²⁹⁰ StčS s. v. Doklady např. *farář podací náš v Olšanech umřel* Půh 3,546 (1446); *na to, což v Šunvaldě má [Lidmila z Miličina] ... na kaplu podací Matky boží pod Brníčkem* DeskyMorOl 65 (1492 (StčS s. v.).

²⁹¹ Doklad např. *to [dvůr] jsem prodal v purkrechtnie právo podacie, jenž slove zákup, těm lidem* ListářPlz 2,190 (1476) (StčS s. v. *poddací* 2).

²⁹² StčS s. v. Ojedinělý doklad *kterížto [měšťané] poplatky a úroky i jiná obtieženie podacích věcí...trpie* CJM 4/2,330 (1494) (StčS s. v.).

²⁹³ StčS s. v. Ojedinělý doklad *jestliže by kněz farář svrchupsaný neb potomci jeho vedlé toho zádušie nadání, jakož v tom listu nadacím hned zřetedlně postaveno jest, že ..., pakli by toho neudělal* ArchČ 10,398 (1494) (srov. StčS s. v.).

²⁹⁴ Srov. StčS s. v. *poddací* 2. Doklad např. *forma emphio<te>tica purkrechtnský list neb poddaczij* Slov KapPraž M 136,107r, pod. Slov KapPraž O 56,53v (StčS s. v. *poddací* 2).

podřízený vrchnosti; něčí podřízený (mask.); svěřenec kněze' (StčS s. v.), které vzniklo substantivizací adjektiva (srov. StčS s. v. *poddací* mask.).

U maskulina *podací* však předpokládá StčS přímé odvození od slovesa *podati*, (StčS s. v. *podací* mask.), maskulinum by tak bylo utvořeno homonymním sufixem *-c(i)* sloužícím pro odvozování činitelských jmen. Takový sufix ale nebyl v rámci průzkumu derivace stč. činitelských maskulin zjištěn (srov. Nejedlý et al., 2019, s. 41–93), zato význam ‚patronátní pán, pán mající patronátní právo‘ (StčS s. v. *podací* mask.) odpovídá významu adjektiva *podací* ‚(o vrchnosti) mající patronátní právo‘ (StčS s. v., viz výše). V platnosti substantiva s příponou *-c(i)* označujícího osobu vykonávající nějakou činnost pak byly v této práci zjištěny pouze dva deriváty, *dělací* ‚kdo tělesně pracuje‘ a *požehnavací* ‚kdo někomu žehná‘, u něhož však nelze vyloučit chybný zápis místo *požehnavající* (v. 3.2.1.1.1). Jako pravděpodobnější se tak jeví vznik substantivizací z adjektiva, stejně jako je to běžné v případě substantivizace adjektiv participiálních.

Neutrum *podacie* je pak ve StčS vztaženo jak k adjektivu *podací*, tak ke slovesu *podati* (StčS s. v. *podacie*), připouští se tedy jak možnost vzniku substantivizací adjektiva, tak derivací od slovesa homonymním sufixem *-c(ie)*, pravděpodobně však abstrahovaným z deverbálních adjektiv se sufixem *-c(i)*. Martínek doplňuje možnost vzniku univerbizací ze spojení *podacie právo* (Martínek, nedatováno, s. 2). Stejný sufix pak vykazuje neutrum *vzdacie* ‚poplatek za převod postoupeného majetku‘²⁹⁵ a dále také substantiva odvozená od sloves 4. a 5. inf. třídy *opoviedacie* ‚úřední poplatek placený při „opovědi“ (k *opoviedati*, StčS s. v.; 3.2.1.1.1) a snad též *pálicie* (n. *pálécie*?) ‚palivové dříví‘ (StčS s. v. *pálicie*), v nichž se sufix *-c(ie)* připojuje také k inf./min. kmeni (Nejedlý et al., 2019, s. 276 a s. 161).

Nejstarší doklad na adjektivum této skupiny ve spojení se jménem *právo* je datován na počátek 15. stol. (*podacie právo* MajCarA), nejstarší doklad na adjektiva s kolokací ‚osoba‘ pochází taktéž z poč. 15. stol. (*poddacích* CJM 2,973 (1402), StčS s. v. *poddací* adj.), další pak z 30. a 40. let 15. stol. (*podací* CJM 1,218 (1435); Půh 3,546 (1446), StčS s. v.). Nejstarší účelová adjektiva pojící se se jménem *list* se datují do 1. pol. 15. stol. (*podací* KapPraž M 136, KapPraž O 56; v. Patera – Podlaha, 1910–1922, 2. sv., s. 350 a 531).

Z počátku 15. stol. pak pochází také nejstarší doklad na substantivum *podací* m. (ArchČ 1407, StčS s. v.). Největší starobylost však vykazují uvedené formy v platnosti substantiva neutra (DeskyZemEm 1322; Reg 1334 ad., StčS s. v.).

²⁹⁵ ESSČ s. v. Doklady *quilibet adveniens et recedens de bonis solvit per 1 gr., quod vulgariter vocatur przygemne et wzdaczie* UrbEml 252 (1410) (srov. SSL s. v. *adventionales*), pod. *wzdaczie* UrbEml 255, 263, 268 (1410).

Poměrně starobylé adjektivum *podací* tak má oproti jiným zjištěným adjektivům s příponou *-c(i)* nezvykle širokou kolokabilitu. Pojí se jak s pojmenováním osoby coby činitele děje i pacientu, tak s pojmenováním hmotného předmětu (majetku) coby pacientu, dále s pojmenováním prostředku děje (*list*) i s pojmenováním abstraktního pojmu (*právo*). Všechny doklady pocházejí z pramenů právních a administrativních, jejich význam zpravidla odpovídá široce vztahovým adjektivům, navíc je většinou spojuje nadřazený pojem ‚určený, ustanovený (nějakým právním aktem)‘, mající blízko k významu účelovému. Nelze vyloučit, že sufix uvedeného adjektiva měl v některých případech též formu *podací* (k *podací* m., srov. *podáčny* ‚(o právu) patronátní, StčS s. v.).

3.2.6.1.7 Shrnutí a závěry

Tabulka 20: Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves 1. inf. třídy

Slovotvorná kategorie			Nositel vlastnosti	Předpokládáno adjektivum odvozené od inf./min. kmene příponou <i>-c(i)</i>	Předpokládány obě formy adjektiv
účelová adjektiva	8	50 %	‚hmotný předmět‘	<i>rycí, viecí</i>	<i>píci/pící</i>
			<i>list</i>	<i>klecí, láci, nadací, podací</i>	
			‚výrok‘	<i>láci</i>	
			‚živočich‘		<i>třecí/třieci</i>
široce vztahová adjektiva	3	19 %		<i>podací, poddaci, přijíci/přijíci</i>	
vlastnostní adjektiva	1	6 %		<i>poddací</i>	
slovesná adjektiva	6	38 %		<i>krycí, ducí/duci (?), jiescí (?), přijíci/přijíci (?), naducí/naduci (?), vzducí/vzduci (?)</i>	
Celkem adjektiv	16			14	2

Celkem bylo zjištěno 16 derivátů, které byly pravděpodobně utvořeny od inf./min. kmene sloves 1. inf. třídy s příponou *-c(i)*. Z hlediska významu se řadí převážně k adjektivům kategorie mutační, v jejím rámci pak převážně k adjektivům účelovým (např. *píci/pící* ‚určený k pití; užívaný při odměřování nápojů‘) a široce vztahovým (např. *podací, poddaci*), nezřídka však též k adjektivům slovesným kategorie transpoziční (např. *přijíci/přijíci* ‚takový, který přijde/přicházející‘). Uvedená skupina slov jako celek tedy vykazuje menší míru významové vyhraněnosti než skupina adjektiv odvozených příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves 5. a 6. inf. třídy (srov. 3.2.1, 3.2.4), především obsahuje nižší podíl účelových adjektiv a zároveň vyšší podíl adjektiv slovesných.

Účelová adjektiva se pojí s pojmenováním hmotného předmětu k vykonávání činnosti, zvl. nástroje (*picí/pící* ‚(o nádobě) určený k pití; (o objemové míře) užívaný k odměřování nápojů‘, *rycí, viecí* ‚(o lopatě) užívaný k provívání obilí‘), ojediněle též patientu (*picí/pící* ‚(o poživatině) určený k pití‘). Další účelová adjektiva tvoří sousloví se jménem *list* (*klecí, láci, nadací*), jsou součástí právní terminologie. Ojedinělé je účelové adjektivum pojící se s pojmenováním živočicha (*třěcí/třiecí* ‚(o rybě) připravený k tření‘) a výroku (*láci* ‚hanlivý‘).

Již v prvním a druhém desetiletí 15. stol. je doloženo adjektivum *klecí* (ArchČ 1410), pojící se se jménem *list*; účelová adjektiva pojící se se jménem hmotného předmětu, zvl. nástroje (*krycí, picí/pící, rycí*), a ostatní účelová adjektiva jsou pak zachycena výhradně v dokladech z 2. pol. 15. stol. Zjištění o převažujících kolokacích účelových adjektiv s příponou *-c(i)* i jejich dataci odpovídají zjištěním o odpovídajících adjektivech odvozených od sloves 5. inf. třídy (3.2.1.1.4).

Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves 1. inf. třídy však často nelze výhradně na základě formy jednoznačně vydělit, neboť splývají s participiálními adjektivy neparadigmatickými (např. *plúci*), ojediněle též s adjektivem paradigmatickým (*picí/pící*). Zcela přesnou hranici mezi nimi a participiálními adjektivy, zvl. neparadigmatickými, proto nelze vést.

Nejstarší doklady, datované již do 14. stol., pak poskytuje neutrum *podacie*, vzniklé buď substantivizací adjektiva, univerbizací, nebo odvozené homonymní příponou *-c(ie)* od slovesa, jak je interpretuje Nejedlý et al. (2019, s. 29–30). Při předpokladu derivace uvedených neuter od sloves lze však též soudit, že jejich přípona *-c(ie)*, sloužící mj. k derivaci jmen poplatků (srov. *vzdacie, odpoviedacie*; srov. Nejedlý et al., s. 276), vznikla na základě přípony *-c(i)* užívané při tvoření deverbálních adjektiv, jak naznačuje polysémní substantivum *podacie*: Jeho významy ‚patronátní právo; zákupní právo; majetek udělený církevnímu úřadu‘ odpovídají významům zjištěným u adjektiva *podací* ‚(o právu) patronátní; zákupní; (o majetku) udělený církevnímu úřadu‘. Odvozování adjektiv příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves lze proto předpokládat již ve 14. stol. Jeho počátky jsou pak pevně spjaty s utvářením právní a administrativní terminologie, s významem adjektiv široce vztahových a také úžeji účelových (‚ustanovený, určený (k něčemu)‘).

Derivace participiálních adjektiv, zvláště těch neparadigmatických, od sloves s nulovým kmenotvorným sufixem v inf./min. kmene pravděpodobně vytvořila možnost pro osamostatnění sufixu *-c(i)* a jeho využití coby samostatného slovtvorného prostředku. Jeho výraznější systémové významové vyhranění ale bylo při odvozování od sloves tohoto typu průnikem s formálním typem adjektiv participiálních naopak ztíženo.

Předpokládá se, že východiskem pro odvozování adjektiv příponou *-c(i)* byl inf. kmen (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 309),²⁹⁶ v současné češtině se ale konstatuje připojování přípony *-c(i)* k min. kmeni (MČ 1, s. 336; srov. Kalinová, 2014, s. 33). Hláskový rozdíl mezi inf. a min. kmenem vzniká zřídka, např. u některých sloves 1. inf. třídy. Pro odvozování od inf. kmene svědčí formy *jiescí* (k *jesti*) a *přijící/přijící* (k *přijíti*), obě však mají význam adjektiv slovesných, ojediněle však též adjektiva široce vztahového (*přijící/přijící*). V ostatních případech rozdíl zpravidla spočívá pouze v kvantitě, kterou ale nelze ve staročeském období spolehlivě prokázat, protože se v pramenech většinou nevyznačuje. Délka sporné samohlásky není v žádném z ověřitelných dokladů na uvedená adjektiva zaznamenána.

Je možné, že rozdíly obou formálních typů byly u derivátů 1. inf. třídy s příponou *-c(i)* již od počátku posilovány předpokládaným krácením kořenné samohlásky oproti inf./min. kmeni motivujícího slovesa, případně zachováním krátké samohlásky min. kmene motivujícího slovesa, jak jej pozorujeme v češtině současné (srov. Šmilauer, 1971, s. 139), kvantita uvedených slov však mohla také kolísat, srov. krátkost *supina* oproti dlouhé samohlásce v dvouslabičném infinitivu (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 241) a současné nářeční rozdíly v kvantitě jednoslabičných infinitivů sloves s otevřeným kmenem a dále sloves *jíst*, *nést*, *růst*, *vést* (Balhar et al., 2005, s. 246).

3.2.6.2 Deriváty od sloves vzorů *minúti* a *tisknúti*

Aby se případné deriváty s příponou *-c(i)* odvozené od sloves vzorů *minúti* a *tisknúti* lišily od paradigmatických participiálních adjektiv, muselo by při derivaci od infinitivního kmene docházet ke krácení kmenotvorného sufixu. Docházelo-li by k odvozování od kmene minulého, lišily by se deriváty od sloves vzoru *minúti* od paradigmatických participiálních adjektiv taktéž pouze krátkostí kmenotvorného sufixu, deriváty od sloves vzoru *tisknúti* by pak musely být tvořeny variantním sufixem obsahujícím kromě *-c(i)* ještě nějakou samohlásku (srov. nč. *tiskací*, MČ 1, s. 337).

Byla zjištěna tři adjektiva typu *minúci* (*minúci*, *pominúci*, *zapomanúci*) a čtyři adjektiva typu *tisknúci* (*nadchnúci*, *schnúci*, *vadnúci*, *vládnúci*). Z hlediska významu patří všechna uvedená slova k adjektivům slovesným, případně se nacházejí na přechodu mezi kategorií transpoziční a mutační, a mohou být tudíž chápána jako adjektiva vlastnostní (*minúci*

²⁹⁶ Odvozování z infinitivu s krácením samohlásek a změnou *t* v *c* konstatuje Dobrovský (1809, s. 78; Kalinová, 2014, s. 14).

,pomíjející, pomíjivý; tekoucí,²⁹⁷ *nadchnúci/nadechnúci* ,naplňující,²⁹⁸ *pominúci* ,pomíjející,²⁹⁹ *schnúci* ,schnoucí, vadnoucí,³⁰⁰ *vadnúci* ,chřadnoucí, hynoucí,³⁰¹ *vládnúci* ,vládnoucí, ovládající,³⁰² *zapomanúci* ,zapomínající, zapomětlivý³⁰³).³⁰³ Význam adjektiv uvedené skupiny tak vždy odpovídá obvyklým významům adjektiv participiálních, možnost odvozování od inf./min. kmene proto u žádného z nich není pravděpodobná.

Zjištěná neparadigmatická participiální adjektiva pak byla odvozena výhradně od sloves vzoru *minúti*, a to vždy příponou *-ujúci* (např. *lsknující/lesknující*, srov. ESSČ s. v.), takže jejich zařazení k adjektivům participiálním je vždy nezpochybnitelné. Do této skupiny se druhotně řadí také původně paradigmatické adjektivum *padúci* (srov. Gebauer, 1958, s. 139), neboť jeho motivující sloveso *pásti, padu* (1. inf. třída, vzor *vésti*) se mění na *padnúti, padnu* (Gebauer, 1958, s. 139, 251), toto adjektivum vyjadřuje též významy možnostní („(o domu) jsoucí na spadnutí; (o nemocném) náchylný k padání“) a dále nese význam adjektiva charakterizačního („pomíjivý“; StčS s. v.).

Formy obdobné nč. *tiskací*, které by připouštěly zařazení do skupiny adjektiv odvozených od inf./min. kmene, nebyly zaznamenány. Od inf./min. kmene sloves vzoru *minúti* a *tisknúti* se adjektiva příponou *-c(i)* stejně jako v nové češtině neodvozovala (srov. MČ 1, s. 337).

3.2.6.3 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves 3. inf. třídy příponou *-c(i)*

Případná adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru *uměti* (3.2.6.3.1), *trpěti* (3.2.6.3.2) a *sázěti* (3.2.6.3.3) příponou *-c(i)* mohou výhradně z formálního hlediska zároveň představovat participiální adjektiva s příponou *-iec(i)*, a to paradigmatická (*trpieci*; srov. Gebauer, 1958, s. 277), nebo neparadigmatická, srov. nenáležitý tvar participia *rozumíce* EvOl 117v³⁰⁴ (Gebauer, 1958, s. 265), srov. participium *nt-ové* „chybně *sázě, sázíc-*“ podle vzoru *trpěti* a *prositi* (Gebauer, 1958, s. 334), protože kvantita *ě/ie, e/é (i/i)* zpravidla není v pramenech staročeského období signalizována (srov. např. Křístek, 1978, s. 694–704).

²⁹⁷ ESSČ s. v. Doklad např. *neslušie duši ..., aby se těchto minuczich věcí držala* Kruml 326.

²⁹⁸ Srov. StčS s. v. *nadchnúci* a *nadchnúti*. Doklad *aby ... tebu [Bože] naddechnuczym, což tobě libo jest, vším srdcem skonala [královna]* ŘádKorB 85v te inspirante (StčS s. v. *nadchnúti*).

²⁹⁹ StčS s. v. Doklad např. *prchlivost brzo pominaucý* HříchT 239v (StčS s. v.).

³⁰⁰ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *arescentibus schnuczimi* MamBřevn 147v (L 21,26: *lidé zvadnú čakajice strachu* EvZimn, *svadnúcim lidom pro strach a pro čekanie* EvOl).

³⁰¹ Srov. ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *wadnuczym lidem pro strach a čekanie* EvOl 206v (L 21,26: *lidé zvadnú pro strach a čekanie* EvKlem, pod. EvZimn) *arescentibus*.

³⁰² ESSČ s. v. Doklad např. *kerakkoli jemu tak spravedlivě wladnuczemu a rozkazujícíemu otporna sú [panství]* HilPříjA 17.

³⁰³ Srov. MSS s. v. Ojedinělý doklad *Manasses zapomanuczi se vykládá* MatHom 10r.

³⁰⁴ Doklad *protož toto vězte rozumycze, že každý smilnik ... nebude mieti dědictví v královstvie Krista* EvOl 117v (E 5,5: *nebo to vězte rozumní, že* BiblOl) *intelligentes*.

Původní zakončení neparadigmatických participiálních adjektiv *-iec(i)* se mění na *-íc(i)* v důsledku monoftongizace *ie > í*, která se v rukopisech výrazněji projevuje od období kolem r. 1400 (Komárek, 1962, s. 168; pod. Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 112). V důsledku probíhající monoftongizace tak teoreticky dochází k posilování formální odlišnosti obou zakončení (*-ěc(i)/-ec(i)* oproti *-íc(i)*).

3.2.6.3.1 Deriváty od sloves vzoru *uměti*

Dva zjištěné deriváty tohoto typu z významového hlediska náleží výhradně k adjektivům slovesným (*příslušieci* k čemu ‚příslušející‘,³⁰⁵ *slušieci* čemu ‚příslušející k něčemu‘),³⁰⁶ jsou tedy participiálními adjektivy. Slovo *příslušieci* je doloženo též v platnosti substantiva, označuje osobu vykonávající nějakou činnost. Zařazení k participiálním adjektivům koresponduje s doloženými formami, neboť doklady *prziślufficzim* ListKniezsa 13 (1453), *prziślufficzy* PrávJihlA 25r a *příslušícím*<*i*> ListářRožmb 1,97 svědčí o provedené monoftongizaci *ie > í*. Adjektiva s příponou *-c(i)* odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru *uměti* nebyla zjištěna.

3.2.6.3.2 Formálně nejednoznačné deriváty od sloves vzoru *trpěti*

Jak již bylo uvedeno v odd. 3.2.6.3, případné deriváty s příponou *-c(i)* odvozené od inf./min. kmene sloves vzoru *trpěti* majících v inf. kmenotvorném sufixu krátké *-ě-* by se lišily od paradigmatických participiálních adjektiv pouze krátkostí v zakončení *-ěc(i)* (> *-ec(i)*) oproti *-iec(i)*. Ke slovesům vzoru *trpěti* se však v Gebauerově historickém třídění řadí také verba, jejichž předpokládaný infinitivní kmenotvorný sufix je *-ie-*, např. *mžieti* (srov. Gebauer, 1958, s. 280–294). Aby se případné deriváty s příponou *-c(i)* odvozené od takových sloves lišily od paradigmatických participiálních adjektiv, muselo by při derivaci od infinitivního kmene docházet ke krácení kmenotvorného sufixu, případně by musely být odvozovány od kmene minulého, který se krátí (srov. *blščěli*, Gebauer, 1958, s. 168).³⁰⁷

³⁰⁵ Srov. ESSČ s. v. Doklady např. *vyznáváme tiemto listem ..., jakož urozený pan Oldřich ... kúpil tvrz Čremži s vesnicemi, lesy, rybníky k tomu příslušícím*<*i*> *i se vším panstvím* ListářRožmb 1,97 (1427); *když jest urozený pán Albrecht Kostka ... prodával zámky své ... a zbuožie k nim příslušáci (příslušeci ed.) urozenému panu Vilémovi* ArchČ 16,201 (1477).

³⁰⁶ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *mám zase Ondřejovi nadepsanému ... i jiné všecy listy k tomu rychtářstvie slušieci ... dáti* ListářPlz 2,82 (1461).

³⁰⁷ Ke slovesům vzoru *trpěti* se v Gebauerově třídění řadí také *státi* a *báti*, v jejichž kmenech došlo ke stahování již v době předhistorické (Gebauer, 1958, s. 279, 291). Adjektiva *-stojieci* a *-bojiecí* byla do této skupiny také zahrnuta.

V důsledku přehlásky *ú > í* a monoftongizace *ie > í* také teoreticky splývají paradigmatická participiální adjektiva typu *letieci* s neparadigmatickými participiálními adjektivy typu *-'úci* (srov. Gebauer, 1958, s. 90–91; Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 238), srov. např. formy *trpúci*,³⁰⁸ *le'úci*,³⁰⁹ *hořúci*.³¹⁰ Doklady na adjektiva s formantem *-íc(i)* odvozená od sloves vzoru *trpěti* proto chápu jako realizace paradigmatických participiálních adjektiv typu *trpieci* (bez ohledu na to, zda jsou doložena odpovídající adjektiva typu *trpúci*), avšak s výjimkou forem doložených v rukopisech z 2. pol. 14. stol., kdy se ještě neprojevuje změna *ie > í* (srov. Gebauer, 1958, s. 91; 3.2.6.4.1).

Tabulka 21

Adjektiva odvozená od sloves vzoru <i>trpěti</i>	Zakončení
adjektivum odvozené od inf./min. kmene	<i>-ěcí > -eci/-ěcí</i>
paradigmatické participiální adjektivum	<i>-ieci</i> ³¹¹ (> <i>-ěci</i>) > <i>-íci</i>
obdobné neparadigmatické participiální adjektivum	<i>-'úci > -íci</i>

Celkem bylo zjištěno 26 paradigmatických participiálních adjektiv typu *trpieci*, 13 z uvedených adjektiv nabývá též platnosti substantiva. Dalších 6 derivátů stejného typu je pak doloženo výhradně v platnosti substantiva. Téměř všechny deriváty v platnosti substantiva označují osobu vykonávající nějakou činnost, neutrum *stojiecie* (*stojěcie?*, srov. Nejedlý et al., s. 276) pak ‚plat, odměnu za práci (mincovního úředníka?); dávka, poplatek (?)‘.³¹²

Uvedená adjektiva jsou převážně slovesná (např. *bdieci* ‚bdící‘,³¹³ *běžieci* ‚běžící; prchající; rychle se pohybující; (o vodě) tekoucí; (o čase) plynoucí; (o časovém úseku) právě

³⁰⁸ ESSČ s. v. Doklad např. *jenž ostřiehá pravdy u věky, činí súd křivdu trpiucym ŽaltKlem 145,7 (tirpiczym ŽaltWittb, bezprávie trpědlivým ŽaltKap, násilé trpieczym ŽaltPod) injuriam patientibus.*

³⁰⁹ GbSlov s. v. *le'úci*. Doklad např. *ot střěly letiucie ve dne ŽaltKlem 90,6 (šípa leticzieho ŽaltWittb; šípy letagiczie ŽaltKap, letyeczieho ŽaltPod) volante (GbSlov s. v.).*

³¹⁰ GbSlov s. v. *hořúci*. Doklad např. *bieše tvárnost slávy boží jakžto oheň horzuczy na vrchu hory EvOl 109v (Ex 24,17: horúci BiblOl, hořici BiblPad, horzyczy BiblPraž ardens) (GbSlov s. v.).*

³¹¹ Srov. Gebauer, 1958, s. 274.

³¹² ESSČ s. v. *stojěcie*. Doklady *Ambrožovi frsucherovi zemskému 48 gr. prvního stojecího, neb jest nevloženo v summu bylo, kteráž se dáva na úředníky Janatovi LemingerMinc 359 (1452); píšeme mincmajstru našemu, což se urozeného Viléma z Pernštejna ... dotýče, porúčejíc, aby se jemu stojicie jeho ... vydávalo ArchČ 16,26 (1498).*

³¹³ ESSČ s. v. Doklad např. *a ne spící, ale bdiecy ji našel HynRozpr 126r.*

probíhající³¹⁴ *blšcieci* ,blyštící se³¹⁵ *brnieci* ,zvučící, zvonící³¹⁶ *břečieci* ,hlučící³¹⁷ *držieci* např. ,vlastníci něco; (o sdělení) obsahující něco³¹⁸ *hlučieci* ,hlučící³¹⁹ *hořieci* ,hořící³²⁰ *letieci* ,letící³²¹ *ležieci* např. ,ležící někde; žijící, bydlící někde³²² *mžieci* ,mžourající?³²³ *podležieci* ,ležící vespod³²⁴ *prisedieci* např. ,sídlící v blízkosti něčeho; příslušející k něčemu³²⁵ *rdieci* ,červenající³²⁶ *stojieci* např. ,setrvávající³²⁷ *sdržieci/zdržieci* ,dodržíjící něco³²⁸ *sedieci* např. ,sedící; žijící, bydlící; zasedající³²⁹ *trpieci* ,trpící³³⁰ *zřieci* ,dívající se³³¹ *zvniecei* ,zvučící, zvonící; (o listu) mající uvedený obsah; týkající se něčeho³³²).

Zřídka nabývají vedle významu slovesného též významů adjektiv vlastnostních (*bdiieci* ,pozorný, všímavý³³³ *držieci* ,pevný³³⁴ *stojieci* ,stožatý, svislý³³⁵), zřídka pak nesou

³¹⁴ Srov. ESSČ s. v. *běžící*. Doklady např. *Barach stíháše byezyczie vozy i vojsko až do Arosech národov* BiblOl Jdc 4,16 fugientes (,prchající; ujíždějící); *k ničemuž přijdu jako voda biezzicie* BiblOl Ps 57,8 decurrens (,tekoucí); *duše zlá, jenž se raduje v biežičiem času* HusPostH 143r (,plynoucí). Forma *běžící* je doložena pouze v ŽaltKlem 57,8, forma *běžieci* je naopak dosvědčena v dokladech *byezyczych* WaldhPost 110v, *bieziecieho* VýklHebrL 217r.

³¹⁵ ESSČ s. v. Ojedineľý doklad *micantes blffiticzie* VýklKruml 102r (Job 38,31: *móžeš li spolu snieti blyskavé hvězdy, ješto slovú Štětky* BiblOl).

³¹⁶ ESSČ s. v. *brníci*. Doklady *bóh prikázal Mojžiešovi, aby kněz do chrámu nevchodil, jedné maje brniecie a zvučné zvonce u rúcha svého, aby ho lid slyšal* HusPostH 79r; *cymbalum tyniens* (nadeps. *zvonček brnyczy*) HusTemp 47r (srov. 1 C 13,1: *zvonec zvučný* BiblOl, *zvučící* BiblPad, *znějící* BiblPraž *tinniens*).

³¹⁷ Srov. ESSČ s. v. Ojedineľý doklad slova *tvá na mně, Pravdě, zůstanou, ale ne na té Lži brečící* TovHád 79v.

³¹⁸ ESSČ s. v. Doklady např. *páni panství držící okolo Jevička* Půh 5,1, 203 (1490) ,vlastníci'; *Biblia jsú kniehy zákona božieho drzieczy v sobě Starý a Nový zákon* ŽidSpráv 154 ,obsahující'.

³¹⁹ ESSČ s. v. Doklady *když přijde Ježíš do domu kniežete a viděl jest trubače a zástup hlučící, řekl jest* BiblLit Mt 9,23 (též BiblPad, *nařekajice* BiblDrážď, *hlučiece* BiblOl) tumultuantem; *tumultuantem hlucžizi* MamKapR 118v (Mt 9,23).

³²⁰ Doklady např. *vytrh jednomu pochodni horziczij z ruky* AlexPovB 256v; *že jest byl [sv. Jan] svietedlnice horziecie* ChelčSít' 82r.

³²¹ GbSlov s. v. Doklad *nevzbojiš se ... od šípa letyeczieho ve dne* ŽaltPod 90, 6 (*letičieho* ŽaltWittb, BiblDrážď, *ot střely letúcie* ŽaltKlem, *letějicie* BiblOl) volante (GbSlov s. v.).

³²² ESSČ s. v. Doklady např. *tu nalezechu jednoho člověka leziczieho na zlatém loži* AlexPovB 275v; *dali jsme jemu ... duom náš ležící za sv. Mikulášem* ArchČ 18,36 (1498).

³²³ Srov. ESSČ s. v. Ojedineľý doklad *nictilius mzezcij* SlovKlem 66v.

³²⁴ StčS s. v. Ojedineľý doklad *z jablek nebeských a rosy i z hlubokosti podleziecie* BiblPad Dt 33,13 (*podležitě* BiblOl, *kteřáž pod ním jest* BiblPraž) subiacente (srov. StčS s. v.).

³²⁵ ESSČ s. v. Doklad např. *aby oni suol ... pro lidi okolnie přisedicie k trhu ... mohli sobě nakúpiti* ArchČ 8,438 (1486).

³²⁶ ESSČ s. v. Ojedineľý doklad *duhovni radost jest podobnějši suchosti než rdicii horkosti* BechNeub 15r.

³²⁷ Srov. MSS s. v. Doklad např. *knížat, pánuov i obcí křestánských v poslušenství otce svatého stojících* ArchČ 20,553 (1468).

³²⁸ ESSČ s. v. Ojedineľý doklad *smlúva s pokutú propadením strana nezdržieci straně zdržyczj* ZřizVlad g2r si pars una alteri parti pactionem non teneret (srov. StčS s. v. *nesdržieci*).

³²⁹ ESSČ s. v. Doklad např. *potom uzřite syna člověčieho sedicieho na pravici moci božie* BiblPad Mt 26,64 (*sediece* BiblDrážď, *an sedí* BiblBoč) sedentem.

³³⁰ ESSČ s. v. Doklad např. *divi se [Abakuk], proč neuslyší člověka násilí trpieczieho* ŽidSpráv 315 (srov. Hab 1,1).

³³¹ ESSČ s. v. Ojedineľý doklad *na hoře bydlel, kteřážto Zřip nazvána jest jakožto zrzyczy, neb ... je daleko se zřiti muož, a ona zří neb patří na tři potoky* SilvKron 6v respiciens.

³³² ESSČ s. v. Doklad např. *jako krajčovskými ... nožemi od nouze znicými* BechNeub 140v.

³³³ ESSČ s. v. Doklad např. *hřiešný ..., jenž jest bdiici k básniem, a spánliv k božiemu slovu* HusZreN 109r.

³³⁴ ESSČ s. v. Doklad *tenax drziczi vel tvrdý* SlovOstřS 116.

³³⁵ MSS s. v. Doklad *stogieczie dřevo [kříže] jsú učinili z cypresu* CestMandA 159r.

výhradně význam adjektiva vlastnostního (*mlčieci* ,tichý, nehlučný‘, ³³⁶ *náležieci* ,náležitý‘).³³⁷ Dále bylo zjištěno jediné adjektivum vyjadřující možnost (*vidieci* ,viditelný‘).³³⁸

Uvedená adjektiva se tedy na základě významového kritéria zpravidla jednoznačně řadí k adjektivům participiálním. Toto zařazení koresponduje s doloženými formami, neboť u většiny dokladů se v zakončení před *-c(i)* vyskytuje pouze grafém odpovídající fonému *i/í*, takže některé doklady na slova *běžieci*, *bdieci*, *držieci*, *hořieci*, *letieci*, *ležieci*, *přisedieci*, *sedieci*, *trpieci* mají formu *-íc(i)*, adjektiva s předpokládanou reprezentativní formou *blščieci*, *brnieci*, *břěčieci*, *hlučieci*, *mlčieci*, *náležieci*, *podležieci*, *rdieci*, *vidieci*, *zřieci*, *zvniecei* jsou pak doložena výhradně formami *-íc(i)*. Ne všechny však mohou být důsledkem monoftongizace *ie > í*, nejstarší z nich mohou být pouze projevem grafickým, tj. projevem „nedokonalé[ho] vystižení zavřeného ‘é ... z něhož se *ie* vyvinulo“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 112; např. *leticieho* ŽaltWittb 90,6), některé mohou být dokladem „psaní *i* místo ... rozloženého *ie* po retnicích“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 113). Některé pak snad mohly vzniknout v důsledku přehlásky *ú > í* z neparadigmatických participiálních adjektiv typu *běžúci* (v. výše). Výhradně bez provedené monoftongizace, tedy s formantem *-iec(i)* nebo *-éc(i)* (k ztrátě jotace v dlouhých slabikách v. 3.2.6.1.3), jsou doložena pouze adjektiva *mžieci* (GbSlov s. v. chybně interpretuje ojedinělý doklad na něj jako *mžěci*, srov. ESSČ s. v. *mžieci*) a *sdržieci/zdržieci*.

Z výrazné převahy dokladů se zakončením *-íc(i)* při malém počtu dokladů s původním *-iec(i)* a ze sledování jejich datace zároveň vyplývá, že v příponě adjektiv z *nt*-ového participia monoftongizace *ie > í* převážně proběhla již velmi brzy v 15. stol., zároveň však ještě na konci 15. stol. nebyla zcela dovršena. Na brzké a rychlé provedení této změny v uvedené pozici mohla mít vliv analogie s neparadigmatickými participiálními adjektivy s původním zakončením *-úc(i)*, v nichž po měkké souhlásce docházelo k přehlásce *-‘ú > -í*. Zároveň pokud by před započítáním přehlásky *‘ú > ‘í* existovalo alespoň částečné (systémové) významové vyhranění neparadigmatických participiálních adjektiv s formantem *-úc(i)* oproti participiálním adjektivům paradigmatickým (srov. Marvan – Michálek – Němec, 1963, s. 107), přehláska a monoftongizace by jej u derivátů s měkkou souhláskou na konci kořene zrušily.

Žádné z adjektiv uvedeného typu nevykazuje účelový význam, příznačný pro adjektiva odvozená od inf./min. kmene, předpokládat odvození od inf./min. kmene proto

³³⁶ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *Sodoma: Pasenie mlcziczie* VýklHebrL 226v *pastio silens*.

³³⁷ StčS s. v. Ojedinělý doklad *spis o ouzké cestě Kristově křesťanuom naležjcy* AktaBratr 1,77r (StčS s. v.).

³³⁸ ESSČ s. v. Doklad *móže býti řečeno, že tělo Jesu jest viera wydyczie a makajicie jiných věcí nerušijících* ComestC 342v *visibile*.

u žádného z nich není z hlediska významu opodstatněné. Adjektiva s příponou *-c(i)* se od inf./min. kmene sloves vzoru *trpěti* ve staročeském období pravděpodobně netvořila.

3.2.6.3.3 Formálně nejednoznačné deriváty od sloves vzoru *sázěti*: Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru *sázěti* (*krájěcí*) příponou *-c(i)* a neparadigmatická participiální adjektiva typu *stavěcí*

Celkem bylo zjištěno 9 adjektiv, která jsou, hodnotíme-li je výhradně z hlediska formy, možnými deriváty od inf./min. kmene sloves vzoru *sázěti*, případně mohou být neparadigmatickými participiálními adjektivy odvozenými příponou *-iec(i) > -ic(i)*, *krájěcí* (*krájěcí?*), *mjíjecí*, *napájěcí* (*napájěcí?*), *pobíjěcí* (*pobíjěcí?*), *pomíjěcí*, *púščěcí* (*púščěcí?*), *stavěcí/stavěcí/stavěcí*, *voněcí*, *zapájěcí* (srov. participium *nt*-ové „chybně *sázě*, *sázic-*“ podle vzoru *trpěti* a *prositi* (Gebauer, 1958, s. 334).

Tabulka 22: Adjektiva odvozená od sloves vzoru *sázěti*

Formální typ	Zakončení
adjektivum odvozené od inf./min. kmene	<i>-ěcí > -ecí</i>
podobné neparadigmatické participiální adjektivum	<i>-iecí > (-ěcí) > ící³³⁹</i>
paradigmatické participiální adjektivum	<i>-ějúcí > -ející³⁴⁰</i>

Uvedená adjektiva jsou fundována výhradně imperfektivními slovesy. Náleží jak k adjektivům slovesným kategorie transpoziční, tak do kategorie mutační, a to k adjektivům vlastnostním a účelovým.

Význam 4 adjektiv je účelový. Tato slova se většinou pojí s pojmenováním mechanického nástroje k vykonávání určité řemeslné nebo odborné činnosti, ojediněle též lékařské (*krájěcí* ‚(o nůžkách) určený ke stříhání materiálu‘,³⁴¹ *pobíjěcí* ‚(o palici) sloužící k pobíjení dřevěných nádob obručemi‘,³⁴² *púščěcí* ‚(o baňce) určený k pouštění krve žilou‘),³⁴³ zřídka se pak pojí s pojmenováním pacientu nebo materiálu užívaného pro nějakou činnost (*stavěcí/stavěcí/stavěcí* ‚(o předmětu) určený k postavení, stavění někam; (o dřevu) stavební, určený k využití při stavbě‘),³⁴⁴ adjektiva *stavěcí/stavěcí/stavěcí* tak vykazují širší kolokabilitu v účelovém významu, ve stč. období všeobecně zjištěnou pouze zřídka.

³³⁹ Srov. Gebauer, 1958, s. 334.

³⁴⁰ Srov. Gebauer, 1958, s. 334.

³⁴¹ Srov. ESSČ s. v. Doklady nože dvojce opět *krájěcí*, jedny s *stříbrem* a druhé bez *stříbra* široké ArchČ 16,10 (1490) (StčS s. v. *nožě*); jako *krajčovskými břídkými kragecými nožemi* BechNeub 140v.

³⁴² StčS s. v. Ojedinělý doklad na ní [korouhvi bečvářů] *jmá býti palice pobigeczij* PrávPraha 258 (StčS s. v.)

³⁴³ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *ventosa puffczetie baňka* SlovOstřS 119.

³⁴⁴ ESSČ s. v. *stavěcí*, *stavěcí*. Doklady např. *úředníci naši mají jim dáti lesu dubového ... k podkladom k stavenie, ale jiný stavěcie les mají sobě kúpiti* ListářRožmb 3,211 (1447); *takét' prosie VMti za les stavěcí i k jiným potřebám*

Vzhledem k jejich účelovému významu (též vzhledem k pramenům a jejich dataci) je opodstatněné předpokládat jejich odvození od inf./min. kmene, a tudíž zachování krátké samohlásky kmene motivujícího slovesa, formu neparadigmatického participiálního adjektiva však nelze vyloučit. Nejednoznačná je zvláště interpretace forem *stavíc(i)/stavic(i)*.³⁴⁵ Z hlediska motivace je lze vztáhnout nejen k *stavěti*, ale i k *staviti* (ipf.) ‚stavět‘ a k *staviti* (pf.) ‚postavit‘ (srov. SSJČ s. v. *staviti* ipf., *staviti* pf. I; ESSČ s. v. *stavící*; Nádassy – Adam, 2021, s. 35). MSS sice uvádí pouze *staviti* pf. ‚zastavit; překazit; zabránit; zadržet‘ (MSS s. v.),³⁴⁶ v ExcStčS a ve StčTB však byl zjištěny řídké jednoznačné doklady na *staviti* ‚(dům apod.) stavět (ipf.) / postavit (pf.)?‘,³⁴⁷ *postavit něco někam*.³⁴⁸ Formy *stavíc(i)/stavic(i)* tak lze vykládat jako neparadigmatické participiální adjektivum *stavící* (< *staviēcí*) k *stavěti*, vzniklé pod vlivem podobného slovesa, i jako paradigmatické participiální adjektivum se stejnou formou k řídkému *staviti* ‚stavět (ipf.); postavit (pf.)‘ (srov. Nádassy – Adam, 2021, s. 35). Zároveň se vzhledem k účelovému významu předpokládá derivát od inf./min. kmene obou uvedených sloves s příponou *-c(i)* (*stavěcí, stavicí*) (srov. ESSČ s. v. *stavěcí, stavicí*; 3.2.6.4.1).

Některé uvedené doklady však mohou být také dokladem ‚psaní *i* místo krátkého *ě* po měkké (příp. rozloženého *ie* po retnicích)‘ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 113). Uvedené deriváty jsou jednak hapaxní (*pobíjěcí, púščěcí*), jednak doložené dvěma až několika doklady. Nejstarší doklady pocházejí z doby těsně před polovinou 15. stol. (*stavěcí/staviēcí/stavicí* ListářRožmb 1447, ArchČ 1449?), ostatní pak z 2. pol. 15. stol.

Tabulka 23: Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves *sázeti* příponou *-c(i)*

Onomaziologická kategorie	Slovotvorná kategorie	Nositel vlastnosti	Předpokládané formy
Mutační adjektiva	účelová adjektiva	‚hmotný předmět, zvl. nástroj‘	<i>krájěcí (krájiecí?), pobíjěcí (pobíjieceí?), púščěcí (púščieeci?)</i>
		‚patiens‘	<i>stavěcí/staviēcí/stavicí</i>
		‚materiál‘	<i>stavěcí/staviēcí/stavicí</i>

ArchČ 21, 302 (1449?); *všechno ... nádobie i pánve, kádi i stawiczie kádi ..., to neslušie ... k domu* PrávSasE 54v; *dal jest ... dceři své ... věnec perlový stavěcí a druhý perlovec spodní* ListářPlz 2,403 (1499).

³⁴⁵ Z výše uvedených dokladů *stavicie les* ListářRožmb 3,211 (1447); *stawiczie kádi* PrávSasE 54v.

³⁴⁶ ESSČ, který byl v této části abecedy zpracován diferenčně k MSS, heslo *staviti* neobsahuje.

³⁴⁷ Doklady *jechu sě hradu stawity* DalV 9,9 (též DalF); *to město bieše on stawil a nad ním tvrdý hrad byl postavil* DalV 18,37; *počě ... domek tudiež sobě stawiti* HradProk 6r; *jedno ač hospodin stawiti bude dóm* ŽaltKap 126,1 (*neustavi* ŽaltWittb) *aedificaverit; ktož slyší, a nečiní, podoben jest člověku, jenž stawil jest dóm svůj na zemi bez založenie* HusPostH 192r; *struere Stawiti* SlovOstřS 150.

³⁴⁸ Doklad *když jej [Ježíše] tak velmi zmučili, ... spleťše korunu, na jeho svatou hlavu stawiwšfe* HusSvátTN 159v.

K slovesným adjektivům se pak řadí 4 adjektiva, a to *míjiecí* (dolož. jen *míjící*) ‚pomíjějící‘,³⁴⁹ *napájieci* ‚opojující‘ (doklady uvedeny níže, dolož. *napájící*, *napájěcí*), *pomíjiecí* ‚pomíjějící‘ (dolož. jen *pomíjěcí*)³⁵⁰ a *voniecí* ‚vonící‘ (dolož. jen *vonící*),³⁵¹ uvedené doklady však nezachovávají rekcí motivujícího slovesa a připouští zpravidla také chápání v rámci adjektiv charakterizačních (‚pomíjějící > pomíjivý‘, ‚vonící > vonný‘, ‚opojující > opojný‘).³⁵² Jednoznačně se k charakterizačním adjektivům řadí *zapájieci* ‚opojný‘ (doklad uveden níže, dolož. jen *zapájící*).

Uvedená slova jsou zpravidla hapaxní. Nejstarším výskytem, ze začátku 15. stol., je dosvědčeno *míjící* (< *míjiecí*; LyraMat), ostatní slova jsou doložena v pramenech z poloviny až druhé poloviny 15. stol.

Vzhledem k jejich významu předpokládám výhradně formu neparadigmatického participiálního adjektiva, a tudíž diftong *ie* před zakončením *-c(i)* (v případě *voniecí* ve shodě s ESSČ, v. ESSČ s. v.). Toto zařazení koresponduje s doloženými podobami, neboť u většiny dokladů se v zakončení před *-c(i)* vyskytuje pouze grafém odpovídající fonému *i/i*. Východiskem uvedených forem snad mohlo být také *-úc(i)* (srov. předpokládané formy k r. 1300 *míjúci* (ESSČ s. v.), *zapájúci* (MSS s. v.), avšak není doloženo. Prameny, v kterých se adjektiva *míjící* a *zapájící* vyskytují (LyraMat, VýklHebrL, Budyš), pocházejí z počátku až první poloviny 15. stol., projevy monoftongizace v nich tak nejsou vyloučeny, přestože se v nich zřejmě objevují zřídka.

Adjektivum *napájieci* je ve StčS zpracováno jako *napájěcí* a jeho význam je interpretován jako účelový ‚napájěcí, sloužící k napájení‘.³⁵³ Adjektivum je v něm doloženo dvěma výskyty, za doklad na slovo uvedené formy je však možné považovat především druhý z nich (KázLeg). Starší doklad z MamUKF (*napagiczy*) naopak svědčí spíše o formě *napájící* (< *napájieci*), tedy o formě neparadigmatického participiálního adjektiva.

Oba doklady jsou citací žalmu 22,5 (*čiešě má zapojúcie kako přěsvětlá jest ŽaltWittb calix meus inebrians*). Odlišné znění, kdy je za *calix* místo *čiešě* užito *strast* (*strast má opojúcie kak přěkrásná jest ŽaltKlem*, pod. ŽaltKap), vysvětluje StčS tak, že ‚překlad *strast* odpovídá lat. *clades*, jež čteno m. *calix*“ (StčS s. v. *opojúci*), pravděpodobnější je však s ohledem na delší

³⁴⁹ Srov. ESSČ s. v. *míjúci*. Doklad např. *dušě, poňadž jest nesmrtdelná, má býti vzácnějši nežli všecko sbožie porušitedlné a míjicie* LyraMat 109r transitoriis.

³⁵⁰ Srov. StčS s. v. *pomíjěcí*. Ojedinělý doklad *čas zajisté náš podobný jest stieniu pomigecziemv* BiblPraž Sap 2,5 (*přejítie* BiblPad) *umbrae ... transitus* (StčS s. v. *pomíjěcí*).

³⁵¹ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *fraglans vonícizij* SlovKlem 46v.

³⁵² Srov. doklad, kde je vedle lat. *fraglans* adjektivum *vonný* (*fraglans wonny* SlovOstřS 79).

³⁵³ StčS s. v. *napájěcí*. Doklady *inebrians zapojící*, *napagiczy* MamUKF 89v (Ps 22,5); *kalich muoj napageczy kterak přejasný jest* KázLeg 113r (Ps 22,5: *zapojúcie* ŽaltWittb, *opojúcie* ŽaltKlem, *opojuje* BiblPad, *zapájející* BiblPraž *inebrians*) (StčS s. v.).

kontext předpoklad „mechanické[ho] uplatnění významové paralely [latinského] ‚kalich = utrpení‘ bez ohledu na obsah a smysl konkrétního žalmu“ (Homolková – Voleková – Pytlíková, 2016, s. 25). Ekvivalent *kalich* pak obsahuje BiblBosk (*kalich můj opojuje převelmi čistý jest*), BiblPad (*kalich můj opojuje kterak přechistý jest*), BiblPraž (*kalich muoj zapájející převelmi slavný jest*), kde je zároveň za *inebrians* české participium a jednoznačné participiální adjektivum.

Delší kontext je metaforický (*upravil si přede mnú stól proti jim, již mútie mě. Ztučnil jsi v oleji hlavu mú a čieš má zapojúcie kako přěsvětlá jest* ŽaltWittb), adjektiva vyskytující se za lat. *inebrians* ve spojení se jménem *kalich* (*napájecí, zapájející*) tak mají pravděpodobně význam adjektiv slovesných (‚opojující‘), nebo spíše charakterizačních (‚opojný‘), zvl. chápeme-li nositele vlastnosti metonymicky jako ‚naplněný pohár, nápoj‘ (srov. Sedláček, 1900, s. 185). Význam účelový ‚sloužící k napájení‘ je tu méně pravděpodobný.

Uvedenou biblickou citaci včetně interpretace obsahuje KázLeg 113r (*Jest také kalich nebeské radosti, o kterémžto praví skrze proroka v Žaltáři řka: „Et calix meus inebrians, quam praeclarus est.“ „A kalich muoj napageczy kterak přejasný jest.“ Skrze ten kalich znamenává se nebeská radost.*). Delší kontext a paralela nebeská radost = kalich (tj. ‚nápoj‘) také dosvědčuje význam ‚opojující, opojný‘ spíše než ‚napájecí, sloužící k napájení‘, a tedy pravděpodobně formu neparadigmatického participiálního adjektiva *napájecí* < *napájecí*.

Ke stejnému verši žaltáře odkazuje doklad z Budyš na synonymum *zapájecí* s formou *zapájící*,³⁵⁴ o jejímž významu adjektiva charakteristické vlastnosti spíše než adjektiva slovesného svědčí výskyt v pozici několikanásobného jmenného přísudku ve spojení s adjektivy jakostními.

3.2.6.3.4 Paradigmatická adjektiva typu *pomíjějící*

Nepřímý argument posilující závěr, že od inf./min. kmene sloves vzoru *sázěti* se účelová adjektiva příponou *-c(i)* tvořila již ve staročeském období, poskytuje analýza paradigmatických participiálních adjektiv vzoru *sázěti*. Bylo zjištěno 32 adjektiv typu *pomíjějící*. Většina z nich nese významy adjektiv slovesných (např. *míjějící* ‚míjející někoho/něco, jdoucí kolem‘)³⁵⁵ a/nebo adjektiv charakterizačních (např. *míjějící* ‚pomíjivý‘),³⁵⁶ řídce byl zjištěn význam

³⁵⁴ Ojedinelý doklad *prorok Duchem svatým praví, žeť jest kalich spasitedlný, žeť jest jeho i přejasný, zapágici, i překrásný* Budyš 83v.

³⁵⁵ ESSČ s. v. Doklad *přinutichu jednoho Šimona Cirenenského migegiczyeho, an jde ze vsi ..., aby vzal na se kříž* PasKal 68v.

³⁵⁶ ESSČ s. v. Doklad např. *proto nemáme se přirovnávati k tomuto světu, neb jest mijgejijý* JakPost 15r.

možnosti (*okúšejúci* ,okusitelný‘,³⁵⁷ *vonějúci* ,takový, kterého lze cítit‘).³⁵⁸ Účelový význam mají adjektiva tohoto formálního typu však pouze při kolokaci ,lék‘, ojediněle též ,alchymistický prostředek‘ (*otrážejúci* ,zahánějící něco‘,³⁵⁹ *propúščežúci* ,podporující vyhnisání‘,³⁶⁰ *rozpúščežúci* ,rozpouštějící‘),³⁶¹ a nikoliv při kolokaci ,hmotný předmět, zvl. nástroj‘. Vykazují tak podobné vlastnosti jako adjektiva typu *dělajúci* (v. 3.2.2.1.1), vedle nichž specializovaný slovtvorný prostředek pro vyjadřování účelového významu, tj. přípona *-c(i)* připojovaná k inf./min. kmeni, prokazatelně existoval.

Tabulka 24: Paradigmatická adjektiva typu *pomíjéjúci*

Onomaziologická kategorie	Slovtvorná kategorie	Nositel vlastnosti	Počet adjektiv	
Transpoziciční adjektiva	slovesná		26	81 %
Mutační adjektiva	vlastnostní		8	25 %
	účelová	,lék, alchymistický prostředek‘	3	9 %
	možnostní		2	6 %
	široce vztahová		1	3 %
Celkem adjektiv			32	

3.2.6.3.5 Shrnutí a závěry

V rámci adjektiv odvozených od sloves 3. inf. třídy není možné existenci derivátů odvozených příponou *-c(i)* jednoznačně prokázat, neboť co do formy splývají s participiálními adjektivy paradigmatickými (*trpieci*) a neparadigmatickými (*slušieci*, *krájieci*). Na základě významových kritérií lze však soudit, že od sloves vzoru *trpěti* a *uměti* se uvedená adjektiva ve staročeském období neodvozovala, neboť nebyla zaznamenána žádná dvojznačná forma tohoto typu nesoucí účelový význam.

Adjektiva s účelovým významem byla zjištěna pouze v rámci formálně dvojznačných derivátů od sloves vzoru *sázěti*: *krájěci* (*krájieci*?) ,užívaný ke střihání‘, *pobíjěci* (*pobijeci*?) ,(o palici) sloužící k pobíjení dřevěných nádob obručemi‘, *púščečci* (*púščieci*?) ,(o baňce)

³⁵⁷ StčS s. v. Ojedinělý doklad *nenie [Bůh] vidúci, slyšící, vonějící, okufyegyczy, dotýkající* AlbRájA 100v (StčS s. v.).

³⁵⁸ Ojedinělý doklad *nenie [Bůh] čitedlný nebo nenie vidúci, slyšící, wonyegyczy* AlbRájA 100v.

³⁵⁹ StčS s. v. Doklad např. *v čas přibývanie [nežitu] přikládaj diel otrazegicznych a diel obměkčijících [věci]* LékRhaz 95 (StčS s. v.).

³⁶⁰ StčS s. v. Ojedinělý doklad *učň flastr zrající a propufftiegiczy z slézu vlaského* LékSalM 294 resolutivum (StčS s. v.).

³⁶¹ ESSČ s. v. Doklad např. *třetie jest tvrdost a zavinitie krajóv ... rány; a ty věci mají býti odjaty věcmi hnogiczymi neb obměkčujícími* LékSalM 585.

určený k pouštění krve žilou‘, *stavěcí* (k *stavěti*) / *stavící* (k *staviti*) / *staviací* ‚(o předmětu) určený k postavení, stavění někam; (o dřevu) stavební, určený k využití při stavbě‘. Je tedy pravděpodobné, že od inf./min. kmene sloves vzoru *sázěti* (která se přehláskou *a > ě* vydělila z 5. inf. třídy, srov. Gebauer, 1985, s. 331; Komárek, 1962, s. 62–66) se adjektiva příponou *-c(i)* odvozovala již ve staročeském období, analogicky k derivátům odvozeným od sloves vzoru *dělati*. Toto tvrzení podporují i doložené formy uvedených účelových adjektiv, zapsané bez prokazatelné monoftongizace *ie > í*,³⁶² výjimku představují doklady na *stavící/stavící*, neboť se vztahují také ke slovesu *staviti* a svědčí o existenci paradigmatického participiálního adjektiva *stavící* a možného účelového adjektiva s příponou *-c(i) stavící* (3.2.6.4.1).

Možnost vzniku a rozšíření derivátů od inf./min. kmene sloves 3. inf. třídy komplikovala nedovršená monoftongizace *ie > í*, probíhající převážně v 15. stol. (srov. Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 112). Vznik a existenci většího množství derivátů tohoto typu lze proto předpokládat až po úplném provedení této hláskové změny, tedy ve středněčeském období.

3.2.6.4 Vydělení adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves 4. inf. třídy příponou *-c(i)* z formálně nejednoznačných adjektiv na základě významových kritérií

3.2.6.4.1 Formálně nejednoznačné deriváty od sloves vzoru *prošiti*: Paradigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves vzoru *prošiti* (*prošicí*) a adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru *prošiti* (*chodící*)

Celkem bylo zjištěno 88 adjektiv, která jsou z formálního hlediska buď paradigmatickými adjektivy typu *prošicí* (> *prošící*), nebo jsou deriváty od inf./min. kmene sloves 4. inf. třídy s příponou *-c(i)* (typ *chodící*). Dále bylo zaznamenáno 7 derivátů uvedených formálních typů doložených pouze v platnosti substantiva. Oba typy adjektiv není možné pouze na základě formy zpravidla odlišit, neboť kvantitativní protiklad fonémů *i*, *í* není ve staročeských pramenech většinou systematictěji signalizován (srov. např. Křístek, 1978, s. 694–704).

Tabulka 25

Formální typ	Zakončení
adjektivum odvozené od inf./min. kmene	<i>-icí</i>
paradigmatické participiální adjektivum	<i>-iecí > -ící</i> ³⁶³

³⁶² Tento způsob zápisu ale provedenou monoftongizaci nevyklučuje, srov. „v grafice literárních památek se *ie* drží až do poloviny XVI. stol.“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 112).

³⁶³ Gebauer, 1958, s. 308.

V důsledku monoftongizace *ie* v *i* teoreticky dochází k oslabení formální odlišnosti mezi paradigmatickými participiálními adjektivy typu *prosieci* > *prosíci* a adjektivy odvozanými od inf./min. kmene sloves vzoru *prosi*, neboť kvalitativní a zároveň kvantitativní protiklad *-iec(i)* x *-ic(i)* se mění na pouhý kvantitativní *-íc(i)* x *-ic(i)*. Otázkou zároveň je, zda při probíhající monoftongizaci *ie* > *i* vůbec mohl mít nový výhradně kvantitativní protiklad formantů *-íc(i)* x *-ic(i)* od počátku distinktivní platnost, když ji neměl protiklad *-iec(i)* > *-íc(i)*, a zda se tedy v tomto období adjektiva od inf./min. kmene sloves typu *prosi* již odvozovala.

V důsledku monoftongizace také splývají uvedená paradigmatická participiální adjektiva s původními neparadigmatickými participiálními adjektivy typu *věřúci*,³⁶⁴ která měla kořen zakončený na měkkou souhlásku, a podléhala tudíž přehlásce *ú* > *i*, proto nelze mezi oběma typy stanovit přesnou hranici (Gebauer, 1887, s. 367–368; Gebauer, 1958, s. 91; Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 238). Paralelní existenci obou forem odvozených od téhož slovesa prokazují pro 2. pol. 14. stol. např. doklady na *schodiecí*, *schod'úci*.³⁶⁵

Tabulka 26

Formální typ	Zakončení
paradigmatické participiální adjektivum	<i>-iec(i)</i> > <i>-íc(i)</i>
obdobné neparadigmatické participiální adjektivum	<i>-'úci</i> > <i>íc(i)</i>

Doklady na adjektiva s formantem *-íc(i)* odvozená od sloves vzoru *prosi* proto chápou jako realizace paradigmatických participiálních adjektiv typu *prosieci*. K neparadigmatickým participiálním adjektivům typu *věřúci* pak zpravidla řadím pouze ta adjektiva odvozená od sloves vzoru *prosi*, která jsou se zakončením *-úc(i)* skutečně doložena.

Toto pravidlo však nelze uplatnit bez výjimky na všechny prameny, a to zvláště na ty nejstarší, neboť změna *ú* > *i* byla provedena již během 14. stol. (Komárek, 1962, s. 115; pod. Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 70; Komárek, 2021, s. 94), zatímco k úplnému provedení monoftongizace *ie* > *i* došlo později, datace počátků monoftongizace *ie* > *i* je však nejednotná, první projevy uvedené hláskové změny se kladou buď již na konec 13. stol. (Komárek, 1962, s. 168), do 14. stol. (Komárek, 2021, s. 100), nebo až na začátek 15. stol. (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 112). Gebauer uvádí, že k neparadigmatickým adjektivům na *-úc(i)* patří některé doklady s *-íc(i)* „v textech, ve kterých této koncovky nelze vykládati zúžením z *-iec(i)*

³⁶⁴ MSS s. v. Doklady např. *upravenie tvá wierzuczcie učiněna jsú velmi* ŽaltWittb 92,5 (*věrná* ŽaltKlem, *wyerziczie* ŽaltPod, *věřidlná* ŽaltKap) credibilia; *všech veň wierzucznych* LegKat 98, srov. *všem wyerziczym* LegKat 2178.

³⁶⁵ Doklady *spasl si mě ot schodieczech v jezero* ŽaltWittb 29,4 (*stúpajúcich* ŽaltKlem, *schozjících* ŽaltPod, ŽaltKap) descendantibus; *schodiuciemy v jezero* ŽaltKlem 87,5 (*schozujícími* ŽaltWittb, *s* <f> *chodyczymy* ŽaltPod, *sestupujícími* ŽaltKap) descendantibus.

a kde ji tedy nutno bráti za přehlásku z *-úci*,“ tj. např. v ŽaltWittb, Pror, LegKat (Gebauer, 1958, s. 91; pod. Gebauer, 1887, s. 367–368). Naproti tomu Komárek konstatuje projevy monoftongizace *ie > í* mimo jiné též v ŽaltWittb (Komárek, 1962, s. 168). Lamprecht však považuje doklady na možnou monoftongizaci *ie > í* ze 14. stol. za projevy „nedokonalé[ho] vystižení zavřeného *é* ..., z něhož se *ie* vyvinulo“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 112). Vintr uvedenou změnu označuje za dobře doloženou v psaných projevech v období od pol. 15. stol. (na Moravě již od konce 14. stol.), ale pro mluvený jazyk předpokládá počátek změny již před koncem 14. stol. (Vintr, 1978, s. 267–268). Marečková zdůrazňuje vyšší míru jejího provedení v pramenech moravského původu, pocházejících již ze začátku až poloviny 15. stol. (Marečková, 1957, s. 235–236; Marečková, 1958, s. 97).

Problematické je tak např. určení reprezentativní formy slova doloženého jediným výskytem *obklicziczycch* ‚obkličující‘,³⁶⁶ z ŽaltKap, datovaného do 80. let 14. stol. Považuji jej ve shodě se StčS za neparadigmatické participiální adjektivum *obklučúci* (StčS s. v. *obklučující/obklučúci*). Stejně posuzuji i další adjektiva odpovídajícího formálního typu doložená se zakončením *-icz(i)*, *-yc(y)* apod. v ŽaltWittb a ŽaltKap, neboť v těchto rukopisech se jiné možné doklady na monoftongizaci *ie > í* vyskytují zřídka (Gebauer, 1887, s. 367–368) a zároveň se v nich často vyskytují neparadigmatická adjektiva s formantem *-úc(i)* (srov. Gebauer, 1958, s. 90; 3.2.6.4.2). Jako jména s formantem *-úc(i)* hodnotím i slova doložená se zakončením *-icz(i)* apod. v BiblDrážď, datované již do 60. let 14. stol.

Za adjektiva s původním formantem *-iec(i)* naopak považuji jména doložená se zakončením *-icz(i)* apod. v ŽaltPod, datovaném do r. 1396, v Comest z r. 1404 a v dalších pramenech, jejichž rukopisy jsou datovány na přelom 15. stol. a dobu pozdější.

Uvedená adjektiva jsou zpravidla fundována imperfektivními slovesy, zřídka však též perfektivními (*narostieci*, *opáčieci*, *podivieci*, *prohnojieci*, *promluvieci*, *přiblížieci*, *stvořieci*, *vyhnojieci*). Deriváty od perfektiv zpravidla patří k adjektivům slovesným, pak je jejich význam imperfektivní, a nezachovávají tak vid (*podivieci* ‚podivující se‘,³⁶⁷ *promluvieci* ‚mluvící‘,³⁶⁸

³⁶⁶ Srov. StčS s. v. *obklučující/obklučúci*. Ojedinělý doklad *nebáti se budu tisícé lida obklicziczycch mě* ŽaltKap 3,7 (*okliuczycich mě* ŽaltKlem, *obkličených mne* ŽaltWittb, *obkličejiče mě* ŽaltPod, *obkličijícíeho mě* BiblOl) circumdantis (srov. StčS s. v.).

³⁶⁷ StčS s. v. *podiviti se* 2, ojedinělý doklad *Aihilon údolě podywieci* VýklHebrL 178r admirans (kalk, StčS s. v.).

³⁶⁸ Srov. StčS s. v. *promluvíci*. Ojedinělý doklad *jakež hlas jednoho člověka promluwiczyeho muož slyšán býti v jednu hodinu v rozličných lidí uší* PasKal 61r (StčS s. v.). StčS předpokládá coby základní podobu k r. 1300 neparadigmatické *promluvíci* k *promluviti*, v poznámce k heslu však uvádí, že může jít také o formu *promluvieci*. Tuto formu však považuji za jedinou možnou, neboť v PasKal, datovaném až na konec 15. stol., se vyskytuje monoftongizace *ie > í*, např. *měsícov 3v, jmějíše 7v, menší moc ... přemáhá větčí* 61r, *toto čtení bude kázáno* 67r.

přibližiací ‚blížící se‘),³⁶⁹ někdy lze však jejich význam chápat též jako perfektivní (*opáčiací* ‚obrácený zády‘ (v. níže), *promluviaci* ‚promluvivší‘). Ojedinele se řadí k adjektivům vlastnostním (*stvořiací*, v. níže). Ve třech případech pak deriváty od perfektiv vykazují kolokaci ‚lék‘ a zároveň možný účelový význam (*narostiací*, *prohnojiací*, *vyhnojiací*, v. níže). Všechny uvedené odvozeniny od perfektiv jsou řazeny na základě významových kritérií (přináležitost k slovesným nebo aktivním vlastnostním adjektivům) a kolokací (‚lék‘ při účelovém významu) výhradně k adjektivům participiálním.

Participiální adjektivum *opáčiací* ‚obracející se zády‘ (nebo ‚obrácený zády‘) je vymezeno na základě dokladu *jdúce [synové] opáčiaci prikrychu hanbu otce svého a tvári jich otvráčený biechu* BiblCard Gn 9,23 *retrorsum* včetně textových variant téhož slova *opaczyczy* BiblMuzSZ, *opáčicy* BiblKladr, synonyma *opáčitý* BiblPad a synonymních rozvitých *nt*-ových participií *postúpajíc zasě* BiblOl a *kráčejíce zpátkem* BiblPraž (srov. StčS s. v. *opáčitý*). Tento doklad z BiblCard Gn 9,23 s uvedenými textovými variantami je však ve StčS interpretován výhradně jako adjektivum *opáčitý* s významem ‚otočený, obrácený zády vpřed‘ (StčS s. v.). *Opáčiací* je transpozičním adjektivem odvozeným od perfektiva *opáčiti se* (srov. StčS s. v.) v nedoloženém, předpokládaném základním významu ‚otočit se, obrátit se‘, odpovídajícím *opáčiti* 1 ‚otočit, obrátit někoho/něco‘ (StčS s. v.).³⁷⁰

Druhý doklad adjektiva *opáčiací* byl zjištěn ve StčTB. Pochází z edice BiblOl, kde je však transkribován jako *opáčiaci* (Kyas (ed.), 1985, s. 201): *ješitného a marného mluvenie se varuj, nebo mnoho prospievajú k nemilosti a řeč jich jako rak opaczyci leze* BiblOl 2T 2,17 (*opaczicy* BiblLitTřeb), srov. *sermo eorum ut cancer serpit* Vulg, *jejich učení se bude šířit jako rakovina* ČEP. Reprezentuje druhý, metaforický význam adjektiva *opáčiací* ‚(o negativním) obrácený, uvržený na někoho‘, zůstávající v rámci transpoziční kategorie, odvozený od *opáčiti* 2 ‚obrátit něco (hřích) zpět na někoho‘ (StčS s. v.). Význam uvedeného adjektiva je také možné stanovit – vzhledem k formě pocházející z *nt*-ového participia – jako ‚(o negativním) postihující někoho, šířící, stravující‘ k *opáčiti se* (StčS s. v.) v nedoloženém, hypotetickém významu ‚(o negativním) postihnout někoho, dopadnout na někoho‘, odpovídajícím *opáčiti* 2.

Tabulka 27: Kolokace účelových adjektiv typu *měřiací/měřící*

Nositel vlastnosti	Počet zjištěných adjektiv	Z účelových adjektiv (26)	Z adjektiv vzoru <i>prositi</i> (88)
‚hmotný předmět, zvl. nástroj‘	8	31 %	9 %

³⁶⁹ Srov. ESSČ s. v. *přibližiací*. Doklad *imminentis približacieho* MamKapR 62v (Is 21,15: *od mečov utekli sú [uprchlíci], od mečů približijacieho se* Pror) (ESSČ s. v.).

³⁷⁰ Doklad např. *šlechtici ... opaczily inhed čelo tu, kdež ...* PulkB 150 (StčS s. v. *opáčiti* 1).

„stavba, její část“	2	7 %	
„lék“	9	35 %	10 %
„potravina“	1	4 %	
<i>list</i>	3	11 %	3 %
„tělesný orgán, ústrojí“	1	4 %	
„živočich“	1	4 %	
„časový úsek“	1	4 %	
Celkem adjektiv	26		

Význam 26 z uvedených formálně dvojznačných adjektiv / dvojic adjektiv je **účelový**. Skupina 8 adjektiv vykazuje kolokaci „hmotný předmět“, a to „nástroj k činnosti“ (*lahodici/lahodiecí* „určený k utěšování“,³⁷¹ *měřicí/měriečí* „(o nástroji) určený k měření“)³⁷² a „nádoba“ (*pojící/pojiecí* „napájecí, určený k pití“,³⁷³ *vařicí/vařiecí* „určený k vaření“).³⁷⁴ Dále byl zjištěn nositel vlastnosti „materiál“ (*dlažicí/dlažiecí* „(o materiálu) užívaný/určený k dláždění“,³⁷⁵ *staviací/stavicí* „(o dřevu) stavební, určený k využití při stavbě“³⁷⁶ (srov. *stavěcí*; 3.2.6.3.3) a „patiens“ (*nosící/nosiecí* „uzpůsobený k nošení, přenosný“, v. níže, *staviací/stavicí* (o předmětu) určený k postavení/stavění někam“ (srov. *stavěcí*; 3.2.6.3.3).³⁷⁷ S pojmenováním části stavby se pojí *vchodící/vchodiecí* „(o síni) vstupní, určený k vstupování“.³⁷⁸

Adjektiva *nosící/nosiecí* mohou být chápána též jako možnostní „takový, který může být přenášen“. Forma *nofieczy* je doložena v ŽidSpráv,³⁷⁹ nejstarší doklad z BiblDražď³⁸⁰ prokazuje buď formu *nosící*, nebo *nosičí*. Stejně tak některé doklady na možné formy *měřicí/měriečí* mohou být desubstantivem *měriečí*, odvozeným od činitelského jména *měrieč* (srov. ESSČ a GbSlov s. v. *měriečí*), a doklady na možné *dlažicí/dlažiecí* připouští též interpretaci

³⁷¹ Srov. ESSČ s. v. *lahodiecí*. Ojedinelý doklad čtvrtá [„hůlka“, tj. žezlo, Nebeského krále] jest lahodiczi, tú slibuje dobré věci dáti bojícím se a nebe slibuje ŽidSpráv 179.

³⁷² ESSČ a GbSlov s. v. *měriečí*. Doklady např. v *obrvi myerzicziez* ŽaltPod 77,54 (měrný ŽaltWittb, BiblDražď, *povrázkiem děličovým* ŽaltKlem, v *provázku rozdielného* ŽaltKap, v *provázku rozdelenie* BiblBosk, v *provázku, kterýmž bylo děleno* BiblPraž) in *funiculo distributionis*; *provázek lněný v jeho ruce a dřevce mierzicie v jeho ruce* BiblOl Ez 40,3 (*myerzyczye* BiblLitTřeb, *trest miery* BiblPad, BiblPraž) *calamus mensurae*; *založené strany podle miery dřevce mierziczieho na šest loket* BiblOl Ez 41,8 (*mierziczieho* BiblLitTřeb, *podle miery třtiny* biblPad, *podle miery třtění* BiblPraž) in *calamo mensuras* (srov. GbSlov s. v. *měriečí*).

³⁷³ StčS s. v. *pojiecí*. Doklad *zema pogiczy hrnek* SlovKlem 91v (StčS s. v.).

³⁷⁴ ESSČ s. v. *vařicí*. Doklady *všechno warziczie nádobie i pánve, kádi ... to neslušie žádné k domu* PrávSasE 54v; *všechny pivovarné pánve aneb warziti (m. warzici?) kotlové ku pivu aneb ku medu ..., bud'te ty vnitř utvrzeni* PrávSasE 51v.

³⁷⁵ ESSČ s. v. Doklady *tessera kostka vel dlažiczie cihla* SlovOstřS 116; *u pánuov Žateckých mám velikú hromadu kamene dlažiczieho* ArchČ 28,636 (1480).

³⁷⁶ Doklad *úředníci naši mají jim dáti lesu dubového ... k podkladóm k stavenie, ale jiný stavicie les mají sobě kúpiti* ListářRožmb 3,211 (1447).

³⁷⁷ Doklad *všechno ... nádobie i pánve, kádi i stawiczie kádi ..., to neslušie ... k domu* PrávSasE 54v.

³⁷⁸ Srov. ESSČ s. v. *vchodící*. Doklad *pět siencí vchodících* BiblKoř J 5,2 (*přistřeší* BiblDražď, BiblOl, pod. BiblPad, BiblPraž) *porticus*.

³⁷⁹ Doklad čtvrtý [*trůn Šalomounův*], *nofieczy, ten byl z kostí slonových* ŽidSpráv 269 (StčS s. v. *nosiecí*).

³⁸⁰ Doklad *tu sú jeho [Eliodora] ... pochopili a vsadivše na noficy stolici i vyvrhli* BiblDražď 2 Mach 3,27 (BibLit, BiblPad, *na nofyczzi stolici* BiblOl, *na kteréž nosie* BiblPraž) in *sella gestatoria* (StčS s. v. *nosící*).

jako *dlažiči*. Právě tato formálně nejednoznačná adjektiva jsou doložena nejstaršími výskyty z BiblDražď (*noficy* 2 Mach 3,27) a ŽaltPod (*myerziczey* 77,54), radícími se ještě do 14. stol. Z r. 1404 pochází doklady z ComestC (např. *noficzie* 13v), z r. 1417 výskyt v BiblOl (*mierzicie* Ez 40,3).

Zvláštností je význam ‚užívaný při nějaké činnosti / určený pro využití při nějaké činnosti‘ s kolokací ‚(nepřímý) prostředek‘ (*chodieci/chodici*,³⁸¹ *chozieci* ‚(o oděvu) určený pro denní nošení‘,³⁸² *vozieci* ‚(o hostinci) zájezdní, užívaný k zajíždění při vození‘).³⁸³ Tato účelová adjektiva mají blízko k adjektivům široce vztahovým. Nejstarší doklady na formy *chodieci/chodici* s účelovým významem přitom pochází již z 10. let 15. stol.

Ojedinělý doklad na formu *chozéci/chozecí* je variantou paradigmatického participiálního adjektiva *chodieci* s nenáležitou souhláskovou alternací (*d' – z*) podle 1. os. sg. *chozu* (srov. *chozíci*, Gebauer, 1958, s. 90) a ztrátou jotace v dlouhé slabice (srov. např. Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 92; 3.2.6.1.3), případně též s možným krácením samohlásky (srov. Gebauer, 1985, s. 87–88). Při předpokladu odvození adjektiva od inf./min. kmene by uvedená souhlásková alternace byla neopodstatněná a vznikal by variantní sufix *-eci* (<*ěci*?). Podobně pak *vozecí*, doložené ojediněle a pouze se zakončením *-ec(i)*, je paradigmatickým participiálním adjektivem s reprezentativní formou *vozieci* spíše než derivátem od inf./min. kmene s variantním sufixem *-ec(i)*, staročeské slovníky však jako reprezentativní formu heslového slova vymezují *chozecí*, *vozecí* (pod. *vařecí*, *nevařecí*) a podobu *-iec(i)* k r. 1300 nepředpokládají (ESSČ, StčS s. vv.). Všechny doklady na tato slova mají společný moravský původ (DeskyMorOl, Půh). Gebauer uvádí nenáležitou zkrácenou formu *-ec-* v souvislosti s *nt-*ovými participii u Štítného (Gebauer, 1985, s. 87) a nč. nářečím na Žďársku (Gebauer, 1985, s. 88), a to na základě Bartoše (Bartoš, 1895, s. 258; k ztrátě jotace v dlouhých slabikách též v mor. pramenech srov. Svobodová – Voleková, 2016, s. 21).

Skupina 9 adjektiv s účelovým významem má kolokaci ‚lék‘, a to *čěláci* ‚zacelující‘,³⁸⁴ *čistieci* ‚čistící, zbavující nečistoty‘,³⁸⁵ *hnojieci* ‚působící hnisání‘,³⁸⁶ *měkčieci* ‚(o léku) uvolňující střeva‘,³⁸⁷ *narostieci* ‚přispívající k narůstání nové tkáně‘,³⁸⁸ *prohnojieci* ‚působící

³⁸¹ ESSČ s. v. *chodieci*. Doklady např. *vestimenta ambulativa alias chodytczye* ArchČ 28, 709 (1416); *aby ... jí dal rúcho to, kteréhož jest sama požívala, chodieci nebo postelnie* TeigeMíst 1,2 (1419).

³⁸² Srov. ESSČ s. v. *chozecí*. Ojedinělý doklad *že mi pobral šastství chozecí i postel* Půh 6,191 (1481).

³⁸³ Srov. ESSČ s. v. *vozecí*. Ojedinělý doklad *kréma ta od staradávna jest vařecí i vozecí* DeskyMorOl 86 (1493).

³⁸⁴ Srov. ESSČ s. v. *čeláci*. Doklad např. *příkládaj léky posilujícíe, ... narostujícíe a czelicie* LékSalM 476.

³⁸⁵ ESSČ s. v. Doklad např. *mast žlutá nebo čířticy mistrovská, kteráž v obyčejí jest* Apat 163r.

³⁸⁶ Srov. ESSČ s. v. *hnojící*. Doklady např. *potom ... přiložiž hnogiczy lék, totiž flastr z tuku opichového a z strdi* LékRhaz 119.

³⁸⁷ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *laxativum miekczicie lékarství* SlovOstřS 88.

³⁸⁸ Srov. StčS s. v. *narostící*. Doklady *vyhnoje narostiž [ránu] prachy a mastmi naroficimi* LékSalM 275; *příkládaj věci naroficzie a potom celistvé* LékSalM 320 (StčS s. v.).

zhnisání³⁸⁹, *rostieci* (v. níže), *vyhnojiáci*, působící vyhnisání³⁹⁰, *vyvodieci*, uvolňující³⁹¹. Mimo lékařskou terminologii stojí obdobné *síláci*, posilující³⁹² s kolokací ,potravina³⁹². Adjektiva *čistieci* a *hnojiáci* v některých dokladech zachovávají rekcii motivujícího slovesa (*aby při ranách takových požíval věci ... czyfticich rány LékSalM 541, příkládaj věci ... hnogicie ránu LékSalM 506*). U všech uvedených adjektiv předpokládám pouze formu participiálního adjektiva, protože mezi adjektivy prokazatelně odvozenými od inf./min. kmene nebyl nositel vlastnosti ,lék³⁹³ zjištěn (v. 3.2.5). Všechny jejich doklady pocházejí z 2. pol. 15. stol.

Participiální adjektivum *rostieci* (dolož. jen *rostící*, srov. ESSČ s. v.) je možné vztáhnout k *rostiti* (coby participiální adjektivum neparadigmatické), ale také k předpokládanému **rostiti* ,působit růst něčeho³⁹⁴ (coby participiální adjektivum paradigmatické), srov. předponové deriváty *narostiti* co (tkáň) ,způsobit narůstání něčeho; zarůstání něčeho³⁹⁵ (StčS s. v.), *vyrostiti* co (tkáň) ,způsobit zarůstání něčeho³⁹⁶, *zarostiti* co ,zacetit³⁹⁷ (ESSČ s. v.). Adjektivum *rostieci* má účelový význam ,(o léku) působící růst nové tkáně³⁹⁸, základní je však význam ,(o moci, síle, schopnosti) vyživující, působící růst³⁹⁹, řadící uvedené adjektivum k vlastnostním, blízkým však adjektivům dějovým.⁴⁰⁰

K účelovým adjektivům se řadí také tři adjektiva pojící se se substantivem *list*, *prosieci* ,prosebný⁴⁰¹, *svědčieci*/*svědčící* ,(o listu) dosvědčující někomu právní nárok na něco⁴⁰² a *věřieci*/*věřící* ,pověřovací⁴⁰³. Většina dokladů na adjektivum *svědčieci* má však rekcii shodující

³⁸⁹ Srov. StčS s. v. *prohnojáci*. Doklady *mast prudká prohnogiczije LékKřišť 121v* (StčS s. v.), pod. LékFrantA 114v. StčS předpokládá *prohnojáci* coby základní podobu k r. 1300, přestože prameny jsou datovány do poloviny 15. stol. a na konec 15. stol.

³⁹⁰ ESSČ s. v. *vyhnojáci*. Doklad např. *jiná věc vyhnoגיע, kterážto lepce mrtvé maso ... a vypuzuje všicku zbytečnost z rány, bývá takto dělána LékSalM 833*.

³⁹¹ ESSČ s. v. *vyvodieci*. Doklad např. *jinak má býti při lékařství wywodjým, nebo ono leže upokojené v žaludku, páru pouští do ouduov Apat 15v*.

³⁹² Srov. ESSČ s. v. *síláci*. Ojedinelý doklad *chut' masa silného fylicziho má [chléb] v sobě, jako je o něm prorokováno: Chléb srdce člověčího posilňuje neb potvrzuje BechNeub 51r* (srov. Ps 103,15).

³⁹³ Srov. ESSČ s. v. *rostící*. Doklad *lékař má počieti příkládati prach hlavní, rofti<ci> a posilující LékSalM 433*. Nelze však vyloučit, že forma *rofti* je účelovým infinitivem (srov. Trávníček, 1956, s. 169–170).

³⁹⁴ Srov. ESSČ s. v. *rostící*. Doklady *když již bude moc vegetativa, tj. roftitzi, a sen<si>tiva smylná, potom pak člověk přijme třetí, rozumitedlnú LékŽen 51r; smilná duše neb rostící slúží rozumu. A ty sú dvě, jedna jest v dříví, ta slúve rofticzi, a druhá v zvířatech, ta slúve čitedlná neb smylná LékŽen 52r*. Pojem (*potentia*) *vegetativa*, původně Aristotelův, označuje schopnost duše přijímat potravu, růst a rozmnožovat se (Machovec, 1962, s. 160; ESSČ s. v. *chvějepotný*, pozn.), srov. též popis *tehdy potom moc, ješto slúve vegetativa, to, ješto jí roste ta zároda, z výkalu otcova přispořuje se, a že se heblé, jí a roste z výkalu LékŽen 49v* (ESSČ s. v. *přispořovati se*).

³⁹⁵ Synonymní je stč. *chvějepotný* ,(o moci, síle) vyživující, udržující a rozmnožující život⁴⁰⁴ (ESSČ s. v.).

³⁹⁶ StčS s. v. *prosieci* 2, doklad *jsú mnozí [,listové“], to jest profieczy, radu dávající, napomínající ProkArs 183r* (StčS s. v.).

³⁹⁷ Srov. ESSČ s. v. *svědčící*. Doklad např. *Dominik ... list krále ... panu hajtmanovi svědčící dal, v němž J. K. M. rozkazuje, aby se Dominikovi s Petrem rok složil Půh 5, 212 (1490)*.

³⁹⁸ Doklad např. *na svrchupsaném roku vstúpil před nás ... jménem pan Mostický s listem věřicím od krále polského ArchČ 3,306 (1440)*.

se s motivujícím slovesem, a řadí se tak k adjektivům dějovým.³⁹⁹ Adjektiva s kolokací *list a významy* ‚prokazující, dosvědčující, zajišťující něco‘ se obecně vyskytují jak mezi adjektivy participiálními, tak mezi adjektivy odvozenými od inf./min. kmene, proto předpokládám obě formy, avšak paradigmatické participiální adjektivum *prosieci* je doloženo ojediněle, a to bez provedené monoftongizace *ie > í* (StčS s. v. *prosieci*).

K adjektivům s účelovým významem se řadí také *rodieci* ‚(o ústrojí) pohlavní, sloužící k plození, rození‘.⁴⁰⁰ Obdobná adjektiva byla zjištěna pouze v rámci adjektiv participiálních (*dýchající* ‚(o ústrojí) dýchací, sloužící k dýchání‘, *zažívající* ‚(o ústrojí) zaživací‘; 3.2.2.1.1), proto předpokládám výhradně formu participiálního adjektiva (v. 3.2.5). Ojediněle je nositelem vlastnosti účelového adjektiva abstraktum, a to časový úsek (*prosieci* ‚(o dni) prosebný, vyhrazený prosebným modlitbám‘),⁴⁰¹ také v tomto případě předpokládám pouze formu adjektiva participiálního (v. 3.2.5).

Dále bylo zjištěno jediné účelové adjektivum s kolokací ‚živočich‘ nesoucí význam ‚užívaný k tomu, aby (sám) vykonával nějakou činnost‘, *honicí/honící* ‚honicí, užívaný k lovení honem‘.⁴⁰² Jsou předpokládány obě formy, přestože uvedená adjektiva byla řídce zjištěna pouze v rámci derivátů od inf./min. kmene, a to z významových důvodů (nositel vlastnosti je živý tvor a vykonává danou činnost samostatně; v. 3.2.5).

Tabulka 28: Předpokládané formy účelových adjektiv typu *měřieci/měřící*

Nositel vlastnosti, jeho sémantická kategorie	Předpokládán derivát od inf./min. kmene a zároveň participiální adjektivum	Předpokládáno výhradně participiální adjektivum
‚hmotný předmět‘	<i>dlačíci/dlačieci,</i> <i>chodící/chodieci/chozieci,</i> <i>lahodící/lahodieci,</i> <i>měřící/měřieci,</i> <i>nosící/nosieci,</i> <i>pojící/pojieci,</i> <i>stavicí/stavieci</i> <i>vařící/vařieci,</i>	
‚stavba, její část‘	<i>vchodící/vchodieci</i>	<i>vozieci</i>
‚lék‘		<i>cělící, čistieci, hnojieci,</i> <i>měkčieci, narostieci,</i>

³⁹⁹ Např. Jan ... a Bořivoj ... *okázali list s majestátem krále Václava, svědčící Mikulášovi z Okoře na zboží a dědictví* ArchČ 2,204 (1454).

⁴⁰⁰ Srov. ESSČ s. v. *rod'úci*. Doklad *tak Pán Buoh oudům rodiczym dal jest náchylnú kvapnost, chtivost a sladkost, že člověk hovadný tomu nemuož odolati* ŽidSpráv 273.

⁴⁰¹ Ojedinělý doklad *cožkoli ... prosímy, to vše na božě obdržímy, a protož, že jsú nynie dnové proffyczy a prositedlní, jenž vy řečete Křížové dni, že po křížiech chodí, prosiec boha za dobrý čas a za všěcku potřebu* KázDzik 211v.

⁴⁰² ESSČ s. v. *honicí*. Doklad *kán veliký má viece nežli deset tisícov slonov ..., pak psov a honyczich ptákov i rozličných zvieřat bez čísla* CestMandA 205r (*honzich* CestMandC, *honicích* CestMandD).

		<i>prohnojieci, rostieci, vyhnojieci, vyvodieci</i>
‚potravina‘		<i>síláci</i>
<i>list</i>	<i>svědčící/svědčieci, věřící/věřieci</i>	<i>prosieci</i>
‚tělesné ústrojí‘		<i>rodieci</i>
‚živočich‘	<i>honicí/honieci</i>	
‚časový úsek‘		<i>prosieci</i>
Celkem	12	14

K paradigmatickým participiálním adjektivům se dále řadí následující adjektiva slovesná, vlastnostní, možnostní a široce vztahová. Bylo zjištěno 59 **adjektiv slovesných**, jsou fundována imperfektivními slovesy, zřídka též perfektivními (v. výše). Pojí se s pojmenováním bytosti, zvláště osoby (např. *chodieci* ‚chodící‘),⁴⁰³ také však vykazují kolokabilitu neosobovou a pojí se jak s konkrétem, tak s abstraktem (např. *hnojieci* ‚hnisající‘,⁴⁰⁴ *kúřieci* ‚kouřící‘,⁴⁰⁵ *plodieci* ‚plodící‘).⁴⁰⁶

Celkem 17 slov se řadí k **vlastnostním adjektivům**, a to převážně aktivním, *bláznieci* ‚bláznivý?‘,⁴⁰⁷ *děsieci* ‚děsivý‘,⁴⁰⁸ *hřešieci* ‚hříšný, nemravný‘,⁴⁰⁹ *mořieci* ‚krutý‘,⁴¹⁰ *rodieci* ‚(o stromu) plodný‘,⁴¹¹ *slzieci* ‚slzavý‘,⁴¹² *stvořieci* ‚tvořící, tvořivý‘,⁴¹³ reflexivy je motivováno *hodieci* k čemu ‚vhodný‘,⁴¹⁴ *kotieci* ‚otáčivý?‘,⁴¹⁵ *měnieci* ‚proměnlivý‘,⁴¹⁶ *strašieci*

⁴⁰³ ESSČ s. v. *chodieci*. Doklad např. *vidúce jej [Krista] na moři chodícíe, smútichu se* BiblLit Mt 14,26 (*chodiece* BiblDražď, *chodyeczyeho* LyraMat 98r) ambulantem.

⁴⁰⁴ Srov. ESSČ s. v. *hnojúci*. Doklad *druhdy přiházie se otok na holeni s objitřením nežitným a s neštovicemi hnogiczymi* LékRhaz 186.

⁴⁰⁵ Srov. ESSČ s. v. *kúřící*. Doklad *vešken lid vidieše hlasy a lampy a zvuk trúby a hóru kúřící* BiblPad Ex 20,18 (*dýmiece se* BiblOl) fumantem.

⁴⁰⁶ StČS s. v. *ploditi*, doklad *bez ustanovení lidských...marné náboženství a mylnou naději plodjých* AktaBratr 2,197r (StČS s. v. *ploditi* 8).

⁴⁰⁷ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *Dyotrepes: ...krása blaznyeczi* VýklHebrL 195v insaniens.

⁴⁰⁸ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *než bych ... v truhlách a tmavých, děfycych sklepích leželo* [Bohatství] BechNeub 213r.

⁴⁰⁹ Srov. ESSČ s. v. *hřešúci*. Doklad např. *pokání falešná na jich hrzešficy život vkládaji* ChelčSíť 126v.

⁴¹⁰ Srov. ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *přidáváme jemu [Kristu] jména zlá, od člověka vzatá, totiž že jest zlý, hněvivý, morzieci, ač nic toho do něho nenie* ŽidSpráv 175.

⁴¹¹ Srov. ESSČ s. v. *rodúci*. Doklad *v níž [zemi] jsú lidé zlí a stromové velmi rodieci* CestMandA 213r (*plodní* CestMandC).

⁴¹² Srov. MSS s. v. *slzúci*. Ojedinělý doklad *k tobě vzdychámy, lkajíce a plačíce, v tomto slzivém údolí* (var. *slzíciem*) LyrDuch 63 (var. v. 92, nelze určit, z kterého rkp. varianta pochází).

⁴¹³ Srov. MSS s. v. *stvořúci*. Ojedinělý doklad *v tom mieste zle rozuměl Plato tomu řečení mně, by to bylo o duši světa, ano řečeno jest o duchu ftworzicyem* ComestC 1r create. Zřejmě na základě tohoto dokladu je v MSS zpracováno adj. *stvořúci*, neboť jiné doklady na formy *stvořúci*, *stvořieci*, *stvořící* nebyly zjištěny.

⁴¹⁴ Srov. ESSČ s. v. *hodúci*. Ojedinělý doklad *aby zajisté všeco brzo sebranie věrným zavřeno bylo ... rádce věrné, hodiecie (hodicie ExcStČS) k radě, zvolte* VýbAkad 1,620 (1397) valentes.

⁴¹⁵ Srov. GbSlov s. v. *kotiti, kotící*. Ojedinělý doklad *aër i povětřie to<ti>ž čistý, volub<i>lis koticzi* SekvUKA 14v (srov. GbSlov s. v. *kotiti*), za *volubilis* též *kotný* (GbSlov s. v.), *okružlý* (StČS s. v. *okružlý* 4).

⁴¹⁶ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *jako hodiny jsú myenyeczie, také i žádosti lidské* ComestC 314v mutabiles.

‚bázlivý‘.⁴¹⁷ Adjektivum *nosieci* je součástí sousloví s posunutým významem v *břušě nosieci* ‚(o ženě) těhotná‘.⁴¹⁸ Význam pasivní mají vlastnostní adjektiva *mysléci* ‚zdánlivý, pomyslný; zvrácený, falešný (?)‘,⁴¹⁹ *rozvojieci* ‚mravně dvojaký‘,⁴²⁰ *točieci* ‚točitý‘,⁴²¹ *vyvodieci* ‚tvarovaný (litý?) z kovu, n. ‚dutý (?)‘⁴²² a *rostieci* ‚(o schopnosti) působící růst‘ (v. výše).

Dále byla zjištěna 4 **adjektiva s významem pasivní možnosti**, *bydléci* ‚obyvatelný‘,⁴²³ *přechodieci* ‚(o prostoru) průchodný‘,⁴²⁴ *věřieci* ‚spolehlivý‘,⁴²⁵ zvláštností je *prosieci* ‚přístupný prosbám, takový, kterého je možné ovlivnit prosbou‘.⁴²⁶ Jako možnostní adjektivum ‚přenosný, takový, který může být přenášen‘ lze chápat též slovo *nosieci/nosieci*, které bylo zařazeno k adjektivům účelovým.

Rekonstrukce reprezentativní formy adjektiva *bydléci* ve významu ‚obyvatelný‘ na základě dokladu z r. 1404 (ComestC) s formou *bidlyczie* předpokládá provedení změny *é > í*. Úženi je datováno velmi široce, jeho první projevy se kladou do 14. stol., řídké doklady do 15. stol. a čtenější až do 16. stol., přičemž ve slabice *lé* proběhlo nejpozději (Komárek, 1962, s. 170), Komárek uvádí, že ‚podmínky pro tuto změnu nastaly v jazyce již v polovině 14. stol.“ (Komárek, 2021, s. 100). Lamprecht – Šlosar – Bauer (1986, s. 115) kladou první řídké projevy do 15. stol., čtenější pak teprve do 16. stol. Provedení změny v uvedeném zápisu je tedy možné.

Adjektivum *bydléci* je dosvědčeno více než 10 doklady z různých pramenů datovaných do 15. stol., a to jako adjektivum slovesné a též v platnosti substantiva, téměř

⁴¹⁷ Srov. MSS s. v. *strašící*. Ojedinělý doklad *ktož jest straffyczy a neudatný, vrat' se* BiblOl Jdc 7,3 (*strašlivý* BiblLit) *formidolosus*.

⁴¹⁸ StčS s. v. *nosieci*. Ojedinělý doklad *parturienti té jenž rodí vel rodičky aut v břišě nosicie* VýklKruml 309r (StčS s. v.).

⁴¹⁹ Srov. ESSČ s. v. Doklady *aniž je to viděnie bylo myslicie, ale tělesné* ComestC 201r (*myslné* ComestK) *imaginaria; to však Jesus učini na znamenie proklatého židovstva, usvadlého, převráceného, myslyczyeho* ComestC 317v *mendacitatis*.

⁴²⁰ ESSČ s. v. *rozvojieci/rozvojúci*. Ojedinělý doklad, prokazující jednoznačně formu *rozvojieci* v BiblLitTřeb, formu *rozvojúci* pouze s provedenou přehláskou v BiblDrážď *běda těm, ktož jsú srdcě rozdwogicieho i rtów hříšných* BiblOl Sir 2,14 (*rozdwogieczieho* BiblLitTřeb, *rozdwogicieho* BiblDrážď, *rozvojitého* BiblLit, *dvojiemu srdci* BiblPad) duplici.

⁴²¹ Srov. MSS s. v. *točící*, doklad *ze dna každé čiešě vycháziechu praménky ukřivené jako lilium a kotúčky toczicie* ComestC 71v (*točité* ComestK) *volubilis*.

⁴²² Srov. ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *slavte bohu našemu v húslech a hlasem slávy, v trúbách wyvodiczich, v hlasě trúby rohové* BiblOl Ps 97,6 (*litých* BiblDrážď, *povodných* ŽaltKlem, *dutých* BiblPad, *ŽaltPod*, *duté* BiblPraž) *ductilibus*.

⁴²³ ESSČ s. v. *bydlúci*. Doklad *jest [ráj] miesto přerozkošné, dalekého vztěženie ot země i ot moře i ot naše země bidlyczie, miesto tajné* ComestC 7v *habitabili*.

⁴²⁴ StčS s. v. *přechodieci*. Ojedinělý doklad *pervius perambulabilis, per quod via patet prziechodyczy* SlovLucD 102v (StčS s. v.).

⁴²⁵ Srov. ESSČ s. v. *věřieci*, MSS s. v. *věřící*. Doklad *svědečstvie tvá wyerziczie učiněna sú přieliš* ŽaltPod 92,5 (*věřicie* ŽaltWittb, *věřicie* BiblDrážď, BiblOl, *věrná* ŽaltKlem, *věřidlná* ŽaltKap) *credibilia*.

⁴²⁶ Srov. StčS s. v. *prosieci* 1 a *naprositedlný*. Ojedinělý doklad *proficie bud' [Bože] nad sluhami svými* ŽaltPod 138v (Ps 89,13: *proseben bud' nad sluhami* ŽaltWittb, *milostiv bud' nad sluhami* ŽaltKlem, *prositedlen bud' nad sluhami* BiblOl, *bud' hotov k prosbě nad sluhami* BiblPad, *nakloň se k prosbám služebníkuov* BiblPraž) *deprecabilis* (StčS s. vv.).

všechny výskyty mají formu *-íc(i)*, adjektivní forma *bydléc(i)* byla zjištěna ojediněle (Žilin 108v). Adjektivum *bydlúci* pak je dosvědčeno pouze v ŽaltKlem a ŽaltWittb (GbSlov s. v.). V ComestC byla zjištěna forma participia *bydléc* 32v oproti formám adjektiva *bydlíciemu* 120r, *bydlície* 150v, 218v. Stejný stav pozorujeme v ComestC u *nt*-ových participií sloves 4. inf. třídy a participiálních adjektiv odvozených od sloves 4. inf. třídy s kořenem zakončeným na souhlásku *l* *-modl-* a *-mysl-* (*modléce sě* 219v, 341v, 348v, 355v ad., *modléc sě* 223v, 355v, *modléci sě* 315r, 341r oproti *modlícím* 70v a *nemysléc* 47v, *mysléc* 250v, 354v oproti *myslície* 201r, *myslícieho* 317v). Formy s provedeným úžením jsou analogické s jinými participiálními adjektivy s provedenou monoftongizací *ie > í* v sufixu *nt*-ového participia (srov. Komárek, 1962, s. 170), a to s deriváty sloves 4. inf. třídy (např. *nosíciemu* 52r, *zahubícieho* 53r, *chodících* 3r) i jiných tříd (např. *příslušície* 139v, *sedícieho* 139v, 166r, *vznície hudba* 163v, *bdícieho* 44v), naproti tomu v koncovkách participiálních adjektiv monoftongizace *ie > í* nebyla v uvedeném rukopise zjištěna. Vyskytuje se však výjimečně též v kořeni slova (*zažíhal* 12v).⁴²⁷

K široce vztahovým adjektivům pak náleží 4 (?) adjektiva. Slovo *prosieci* ‚prosby (gen.)‘ je dosvědčeno dokladem *proto vzděno jest tomu miestu jmě profyczye studnicě z čelisti až do dnešnieho dne* BiblOl Jdc 15,19 (*studnicě vzyvajícíeho z čelisti* BiblPad, *studnice toho, jenž vzyval na miestě, jenž slulo čelist* BiblPraž) *Fons invocantis de maxilla*. V dokladu z BiblOl je s ohledem na Vulg a variantní text z BiblPad a BiblPraž pravděpodobná též interpretace *prosičě* (gen. sg. mask., srov. StčS s. v. *prosič* ‚prosebník‘), srov. *Pramen volajícího* ČEP, některé zápisy však svědčí spíše o adj. *prosičie* (*proficie studnice z čelisti* BiblLit, *profycie studnicie z čelisti* BiblBosk) stejně jako pozice sporného slova před řídicím substantivem. Uvedený doklad je tak dalším příkladem (možného) průniku adjektiv odvozených od činitelských jmen s adjektivy deverbálními (v. 3.2.1.3).

Význam vztahového adjektiva bez obecného významu vlastnosti odpovídající ně. genitivu substantiva byl zjištěn také u adjektiv *rozdělující* (3.2.2.2) a *otpoviedající* (3.2.2.1.1). Všechna uvedená adjektiva vykazují stejné rysy, nositelem vlastnosti je objekt v krajině (*studnicě* u adj. *prosieci*), dějem, který se k němu vztahuje, je jedinečná událost, která se odehrála v jeho blízkosti (u adj. *prosieci* ‚prosba, modlitba, vzyvání‘), a slovní spojení adjektiva a řídicího substantiva (*Studnicě prosičie*) je pojmenováním jedinečného místa, všechna tři adjektiva pocházejí z biblických překladů, ve Vulg jim odpovídá genitiv substantiva (*contradictionis*, v. *otpoviedající*) nebo participium přítomného aktiva (*dividentem*, v. *rozdělující*). Jsou projevem tendence „ke kongruentnímu vyjadřování přívlastků“, projevující

⁴²⁷ Prohledávání umožnila elektronická edice ComestC M. Stluky (Stluka (ed.), nedatováno).

se v nejstarších fázích vývoje češtiny (Fiedlerová, 1970, s. 337; 3.2.1.3). Podobně pak význam stálé vlastnosti nemají neparadigmatická participiální adjektiva *bydl'ující*, *bydl'úci* ‚(o městě) bydlení (gen.)‚ kde se nachází něčí sídlo‘ (ŽaltWittb, BiblDrážď Ps 106,7 *in civitatem habitationis*; srov. ESSŠ s. v. *bydl'ující* 1) a *vařěj'ující*, *vařuj'ující* ‚pokrmu, „vaření“ (gen.) / užitý na pokrm, „vaření“‘ (BiblOl 4 Rg 4,39 *in ollam pulmenti*; 3.2.6.4.2).

Nejisté je také zařazení adjektiv *smilnieci* ‚smilný, smilstva (gen. sg.)‘⁴²⁸ a *vilnieci*⁴²⁹ ‚smilný, smilstva (gen. sg.)‘, neboť je lze v uvedených dokladech interpretovat též jako *smilniči* a *vilniči*, tak je přepisují editoři BiblOl (Pečírková et al. (eds.), 2009, s. 395).

Dále se sem řadí *vařieci* ‚(o krčmě) mající právo vařit pivo‘,⁴³⁰ které se však významem ‚ustanovený k něčemu‘ blíží adjektivům účelovým. K široce vztahovým adjektivům mají zároveň blízko účelová adjektiva *chodieci/chodící*, *chozieci* ‚(o oděvu) určený pro denní nošení‘ a *vozieci* ‚(o hostinci) zájezdní, užívaný k zajíždění při vození‘ (v. výše).

Substantivizace byla zjištěna u 28 adjektiv. Dále bylo zaznamenáno 7 slov doložených pouze v platnosti substantiva. V platnosti substantiva je tedy celkem doloženo 35 derivátů z 95. Většinou označují osobu konající nějakou činnost, výjimkou jsou neutra *plazieci* ‚plaz‘,⁴³¹ *předchozieci* ‚co předchází‘,⁴³² *plodieci* ‚co raší‘⁴³³ a *pálicie/pálécie* ‚palivové dříví‘,⁴³⁴ jehož východiskem je nedoložené účelové adjektivum.

Zaměříme-li se pouze na předpokládaná participiální adjektiva, vychází poměrné zastoupení slovo tvorných typů takto: Zjištěná přídavná jména (88) se převážně řadí do kategorie transpoziční (67 %). V rámci kategorie mutační patří nejčastěji k adjektivům účelovým (30 %) a vlastnostním (18 %). Možnostní (5 %) a široce vztahová adjektiva (5 %) byla zjištěna velmi zřídka.

⁴²⁸ Srov. MSS s. v. *smilnici/smilniči*. Doklad *zkazie vilnici (vilniči?) dóm tvój a zrušie smylncyzi miesto tvé* BiblOl Ez 16,39 (*Smilnice miesto* BiblLit, *fmilnici* BiblBosk, *miesto smilstvie tvého* BiblPad, *nevěštčie místo tvé* BiblPraž) prostibulum.

⁴²⁹ Srov. MSS s. v. *vilnici/vilniči*. Doklad *zkazie vilncyzi dóm tvój a zrušie smylnici (smilniči?) miesto tvé* BiblOl Ez 16,39 (*vilnici* BiblBosk, *duom vilstvie tvého* BiblLit, *dóm kurevský* BiblPad, *duom smilstvie tvého* BiblPraž) lupanar.

⁴³⁰ ESSČ s. v. *vařeci*. Doklady *Mikšíkovi ... tu moc dává, aby v Ořechovém krčmu vařeci mohl stavěti i pivo na prodej v ní ... vařiti* ArchČ 7,600 (1459); *Jiřík Kužel ... Arnoštovi ... ves Trávník ... s krčmú vařeci ... ve dsky vložil sem* DeskyMorOl 28 (1481).

⁴³¹ StČS s. v. Doklad např. *zuby zvieřetcie vypustím na ně s hněvem plazyczych po zemi i hadových* BiblOl Dt 32,24 trahentium (StČS s. v.).

⁴³² Ojedinelý doklad *což jest způsobeno ot boha, bezmylně se stane. Neb ač nenie nuznost przedchozyeczyeho, ale jest nuznost následujícíeho* LyrMat 108r consequentis.

⁴³³ Ojedinelý doklad *v krópiech jejích [země] vraduje se plodieci* BiblOl Ps 64,11 (*rosta* ŽaltWittb, BiblDrážď, *plod'úci* ŽaltKlem, *plodie* ŽaltKap, *rostúci* ŽaltPod) germinans.

⁴³⁴ StČS s. v. *pálicie*. Doklad např. *těch lesův se můž prodati pálicie každý rok za 10 kop gr.* ArchČ 17,446 (po 1494) (StČS s. v.).

Tabulka 29: Paradigmatická participiální adjektiva typu *prosiecti*

Onomaziologická kategorie	Slovotvorná kategorie	Počet adjektiv	
Transpoziciční	slovesná	59	67 %
Mutační	vlastnostní	17	19 %
	účelová	26	30 %
	možnostní	4	5 %
	široce vztahová	4	5 %
Celkem adjektiv		88	

3.2.6.4.2 Neparadigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves vzoru *prosiiti*

Neparadigmatické deriváty odvozené od sloves vzoru *prosiiti* obsahují formanty *-ějúc-* (19), *-úc-* (24), *-ujúc-* (40), ojediněle též *-ijúc-* (*nosijúci*) *nt-*ových participií. Do skupiny neparadigmatických adjektiv odvozených od dokonavých sloves vzoru *prosiiti* se pak řadí také některé odvozeniny s formantem *-úc(i)*, které byly přiřazeny též k neparadigmatickým adjektivům odvozeným od imperfektivních sloves vzoru *kupovati* (3.2.3.2), a to *obklučúci*, *opojúci*, *přibližúci*, *rozražúci* a *zapojujúci* (srov. StČS s. v. *opojúci*, *přibližúci*). K *i*-kmenovému perfektivu je vztaženo *rozdvojúci*, neboť imperfektivum není doloženo. Ojedinělou zvláštností mezi slovesnými adjektivy je *mučějúci* ‚trpící‘, nebo ‚připravený trpět‘,⁴³⁵ odvozené od zvrátneho slovesa (srov. ESSČ s. v. *mučiti se* 2), které je překladem lat. participia futura.

Bylo zjištěno 62 adjektiv, dále bylo zaznamenáno 27 derivátů doložených pouze v platnosti substantiva (např. *rod'ujúcie* ‚kdo rodí, rodička‘).⁴³⁶ Doklady na ně pocházejí především z biblických památek, a to nejčastěji ze 14. stol. a první třetiny 15. stol. Jména s příponou *-úc(i)* jsou doložena převážně výskyty v žaltářích 14. stol., zvláště v ŽaltWittb a ŽaltKlem, mají kořen zakončený na měkkou souhlásku, a podléhají tedy přehlásce *'u > i*, sblíží se tak s paradigmatickými participiálními adjektivy (*-iec(i) > -íc(i)*; v. 3.2.6.4.1), patří výhradně k adjektivům slovesným, případně substantivům označujícím osoby. Celkově převažují adjektiva transpoziciční kategorie (74 %), řídká jsou adjektiva kategorie mutační, vlastnostní (10 %), účelová (11 %), široce vztahová (3 %), možnostní (3 %).

⁴³⁵ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *židě solvebant vzdáváchu tibi tobě munia služby laudis chvály passuro muczegiczyemu, to. chtiec tě mučiti* HymnUKA 39v.

⁴³⁶ Ojedinělý doklad *toto' jest právo rodigiczie samců i samicě* BiblOl Lv 12,7 (*porozujícíe samců a samici* BiblPad, *řád ženy, když porodí (porodie rkp.) pacholika aneb děvče* BiblPraž) *lex parientis masculum aut feminam*.

Tabulka 30: Neparadigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves vzoru *prostiti*

Onomaziologická kategorie	Slovotvorná kategorie	Počet adjektiv	
Transpoziční	slovesná	46	74 %
Mutační	vlastnostní	6	10 %
	účelová	7	11 %
	široce vztahová	2	3 %
	možnostní	2	3 %
Celkem adjektiv		62	

Účelový význam vyjadřuje 7 adjektiv. S pojmenováním hmotného předmětu se pojí adjektiva *nosijúci* ‚určený k nošení‘,⁴³⁷ *vařějúci*, *vařujúci* ‚užívaný/užitý na pokrm, „vaření“‘ (v. níže), *vchod'ujúci* ‚(o síni) vstupní, určený k vstupování‘.⁴³⁸ Pojmenování léku je nositelem vlastnosti adjektiv *čiščujúci* ‚čisticí‘⁴³⁹ a *puzujúci* ‚odstraňující něco nežádoucího, čisticí‘.⁴⁴⁰ Obdobné je *čiščějúci* ‚oščišťující, očistný‘,⁴⁴¹ avšak vzhledem k nositeli vlastnosti označujícímu přírodní jev (*oheň*), a nikoliv výrobek jej lze chápat také jako adjektivum slovesné (srov. ekvivalent *purificans*) nebo charakterizační.

Adjektiva *vařějúci*, *vařujúci* ‚užívaný/užitý na pokrm, „vaření“ (gen.)‘,⁴⁴² lze chápat jako účelová (nebo také široce vztahová ‚pokrmu, „vaření“), ale nemají význam stálé, charakteristické vlastnosti (v. 3.2.6.4.1), vyjadřují konkrétní, jedinečnou určenost k ději, který právě probíhá (srov. *přišel a rozkrájel to do hrnce na polévku, aniž to kdo znal. Pak to nalili těm mužům k jídlu* ČEP 2 Kr 4,39–4,40, tj. ‚do hrnce, v kterém (se) (právě) připravoval pokrm‘).

Účelové adjektivum *vchod'ujúci*, pojící se s pojmenováním části stavby, je z počátku 15. stol. (MamBřevn), doklady na ostatní účelová adjektiva pocházejí z 2. pol. 15. stol.

Tabulka 31: Kolokace účelových neparadigmatických participiálních adjektiv odvozených od sloves vzoru *prostiti*

Nositel vlastnosti	Počet zjištěných adjektiv
‚hmotný předmět‘	3
‚část stavby‘	1
‚lék‘	2

⁴³⁷ Srov. StčS s. v. Ojedinělý doklad *ten oltář nofygiczy byl jest z země ComestK 66r (noficzi ComestC) portatile* (srov. StčS s. v.).

⁴³⁸ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad <quinque> porticus <pět> sienci *wchodugiczich* MamBřevn 148r (J 5,2: *vchodicích/vchodicích* BiblKoř, *přístřeší* BiblDrážď, BiblOl) porticus.

⁴³⁹ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *příkládaj věci czifigicze a hnogicze ránu* LékSalM 506.

⁴⁴⁰ Ojedinělý doklad *ti [nemocní pomočující se v noci] mají býti počišťeni benediktů puzugiczy a po očištění mají navyknúti požívati driáku* LékRhaz 160.

⁴⁴¹ Srov. ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *purgativus czifczegiczy ignis purificans* Poenit NK VIII D 13 134v (*očiščevý oheň* Poenit 120r).

⁴⁴² MSS s. v. Ojedinělý doklad *vrátiv se i nařezal [listí] v hrnec warzagiczy, ale nevědieše, kaké to zelé bylo* BiblOl 4 Rg 4,39 (*vařející* BiblLit, *hrnec krmě* BiblPad) in ollam pulmenti.

,oheň‘	1
Celkem adjektiv	5

Mezi **vlastnostní adjektiva** patří *chváčející*, *dravý*, *hltavý*,⁴⁴³ *omamující*, *omamující*, *mámivý*,⁴⁴⁴ *opojící*, *zapojující*, *opájející*, *opojný*,⁴⁴⁵ (srov. 3.2.3.2, 3.2.6.3.3), *rozdvoující*, *mravně dvojaký*,⁴⁴⁶ *rušující*, *pomíjející*, *pomíjivý*,⁴⁴⁷ zpravidla je však lze chápat též jako dějová.

Adjektiva *věřící*, *spolehlivý*,⁴⁴⁸ a *naplnějící*, *splnitelný*,⁴⁴⁹ nesou **význam možnosti**. K **široce vztahovým adjektivům** se řadí *bydlující*, *bydlící*, (o městě) *bydlení* (gen.), kde se nachází něčí sídlo.⁴⁵⁰ Tato adjektiva však nemají význam stálé, charakteristické vlastnosti (v. 3.2.6.4.1). Nesou význam ‚vztahující se k určitému, jedinečnému ději, který právě probíhá (srov. *sám je [bloudící] vedl [Hospodin] přímou cestou, aby došli k městu jeho sídla* ČEP Ps 107,7, tj. ‚k městu, kde sídlil‘).

Substantivizace byla zjištěna u 15 adjektiv. Výhradně v platnosti substantiva bylo zaznamenáno 27 slov. V platnosti substantiva je tedy celkem doloženo 42 derivátů z 89.

3.2.6.4.3 Shrnutí a závěry

Tabulka 32 zobrazuje zastoupení jednotlivých slovtvorných kategorií u paradigmatických a neparadigmatických participiálních adjektiv vzoru *prostiti*.

Tabulka 32: Participiální adjektiva od sloves vzoru *prostiti*

Slovtvorná kategorie	Paradigmatická participiální adjektiva		Neparadigmatická participiální adjektiva	
slovesná adjektiva	59	67 %	46	74 %

⁴⁴³ ESSČ s. v. *chváčející*. Ojedinelý doklad *vystřiehaite ot falešných prorokov, jizto k vám jdú v ovčiem rúše, ale vnitř jsú vlčie chvaciegicy* KristA 41v (Mt 7,15 rapaces).

⁴⁴⁴ StčS s. v. Ojedinelý doklad *Zoara...telice omamugiczie nebo telice omámená* VýklHebrL 231v consternans (StčS s. v.).

⁴⁴⁵ StčS s. v. Ojedinelý doklad *otučnil si [Hospodine] v oleju hlavu mú, a strast má opogiucie kak překrásná jest* ŽaltKlem Ps 22,5 (*opojící* ŽaltKap, *čiešě má zapoyuczie* ŽaltWittb, *kalich muoj zapájející* BiblPraž) inebrians (srov. StčS s. v.).

⁴⁴⁶ ESSČ s. v. *rozdvoující/rozdvoující*. Ojedinelý doklad, prokazující formu *rozdvoující* pouze s provedenou přehláskou ‘u > i v BiblDrážď, *běda těm, kto sú rozdwogicieho srdcě i rtuom hříšným* BiblDrážď Sir 2,14 (*rozdwogicieho* BiblOl, *rozdwogieczieho* BiblLitTřeb, *rozdvoujitěho* BiblLit, *dvojiemu srdci* BiblPad) duplici.

⁴⁴⁷ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *ot ruffygiczich [věci] nemož [Ježíšovo tělo] viděno ani makáno býti, jedno divně* ComestC 342v corruptibilibus.

⁴⁴⁸ Srov. ESSČ s. v. *věřící*, MSS s. v. *věřící*. Doklad *upravenie tvá wierzuczie učiněna jsú velmi* ŽaltWittb 92,5 (*věřící* BiblDrážď, ŽaltPod, BiblOl, *věrná* ŽaltKlem, *věřidlná* ŽaltKap) credibilia.

⁴⁴⁹ StčS s. v. Ojedinelý doklad *tak naplnyegczych jako naplněných nikdy viděl je tolik tajných věcí samý člověk plněji* SekvOpav 23r (*ješto naplněné ... mají býti var.*) tam implenda quam impleta (StčS s. v.).

⁴⁵⁰ ESSČ s. v. Doklad *vyvedl jě na cestu pravú, aby šli u město bidlgyuczie* ŽaltWittb 106,7 (*bydlící* BiblDrážď, *přiebytká* ŽaltKlem, BiblOl, *přebývání* ŽaltKap, *bydelného* ŽaltPod) in civitatem habitationis (srov. GbSlov s. v.).

vlastnostní adjektiva	17	19 %	6	10 %
účelová adjektiva	26	30 %	7	11 %
možnostní adjektiva	4	5 %	2	3 %
široce vztahová adjektiva	4	5 %	2	3 %
Celkem adjektiv	88		62	

V odd. 3.2.6.4.2 bylo zjištěno, že neparadigmatická adjektiva na *'-úc(i)* odvozená od sloves vzoru *prostiti* doložená v pramenech vzniklých před r. 1500 vyjadřují pouze významy adjektiv a substantiv dějových. To znamená, že významové vyhranění neparadigmatických participiálních adjektiv pro vyjadřování významů kategorie mutační oproti participiálním adjektivům paradigmatickým v tomto období, tj. před započítáním monoftongizace *ie > í*, neexistovalo, o významovém vyhranění nesvědčí ani souhrnné údaje o paradigmatických a neparadigmatických participiálních adjektivech odvozených od sloves vzoru *prostiti* za celé stě. období (srov. Fried, 2015, s. 107–136, 140–142; jinak Marvan – Michálek – Němec, 1963, s. 107). Proti existenci významového vyhranění neparadigmatických participiálních adjektiv pak svědčí doklady, v nichž se vyskytují oba formální typy v souřadných spojeních, a to i ve významech kategorie mutační (*přikládaj věci cziſtigi cie a hnogicie ránu* LékSalM 506).

Tabulky 33 a 34 srovnávají zastoupení jednotlivých slovotvorných kategorií v rámci paradigmatických participiálních adjektiv odvozených od sloves vzoru *prostiti*, *dělati* a *kupovati*, v rámci významu účelového pak postihují rozdíly v zastoupení kolokací ‚hmotný předmět‘ a ‚lék‘ (případně též ‚alchymistický prostředek‘) u jednotlivých formálních typů.

Tabulka 33 Srovnání paradigmatických participiálních adjektiv typů *prosieci*, *dělajúci* a *kupujúci*

Slovotvorná kategorie	Adjektiva typu <i>prosieci</i>		Adjektiva typu <i>dělajúci</i>		Adjektiva typu <i>kupujúci</i>	
	počet	podíl	počet	podíl	počet	podíl
slovesná adjektiva	59	67 %	127	86 %	165	84 %
vlastnostní adjektiva	17	19 %	20	14 %	9	5 %
účelová adjektiva	26	30 %	16	11 %	35	18 %
možnostní adjektiva	4	5 %	6	4 %	3	2 %
široce vztahová adjektiva	4	5 %	6	4 %	7	4 %
Celkem adjektiv	88		148		197	

Tabulka 34: Paradigmatická participiální adjektiva s účelovým významem

Vzor motivujícího slovesa	Účelová adjektiva		Účelová adjektiva s kolokací ‚hmotný předmět‘		Účelová adjektiva s kolokací ‚lék‘ a ‚alch. prostředek‘	
	počet	podíl	počet	podíl	počet	podíl
<i>prostiti</i>	26	30 %	8	9 %	9	10 %
<i>dělati</i>	16	11 %	1	1 %	7	5 %
<i>kupovati</i>	35	18 %	6	3 %	23	12 %
<i>sázěti</i>	3	9 %	0	0	3	9 %

Celkový podíl paradigmatických participiálních adjektiv s účelovým významem je ve skupině adjektiv odvozených od sloves vzoru *prosi* vysoký (30 %). Převyšuje podíl účelových participiálních adjektiv odvozených od sloves vzoru *dělati* (11 %), ale i podíl účelových participiálních adjektiv odvozených od sloves vzoru *kupovati* (18 %), kterým ve staročeském období konkurují adjektiva odvozená od inf./min. kmene ještě zřídka. Vysoký je zároveň i podíl účelových adjektiv pojících se s pojmenováním hmotného předmětu (9 %), a to i oproti derivátům od sloves vzoru *kupovati* (3 %), a nižší je zároveň podíl adjektiv dějových. Číselné údaje tak napovídají, že některá samostatná adjektiva odvozená příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves 4. inf. třídy mohla existovat (nejpravděpodobněji ta s nositelem vlastnosti ‚hmotný předmět‘). Přesvědčivě existenci uvedených adjektiv však získaná data neprokazují, neboť se srovnávají pouze desítky a jednotky případů a odchylka může být ovlivněna nerovnoměrným průnikem s adjektivy zakončenými na *-č(i)*.

Nápadný je zároveň nízký počet zjištěných paradigmatických participiálních adjektiv odvozených od sloves vzoru *prosi*, i když slovesa 4. inf. třídy byla ve stč. období velmi produktivní (Šlosar, 1981, s. 22). Za pozornost stojí také vyšší podíl adjektiv vlastnostních. Překvapivý je také vysoký počet zjištěných neparadigmatických participiálních adjektiv (62), a to jak ve srovnání s počtem adjektiv paradigmatických (88), tak neparadigmatických participiálních adjektiv odvozených od sloves 5. a 6. inf. třídy (20 adjektiv; 3.2.4).

Adjektiva od inf./min. kmene sloves vzoru *prosi* se pravděpodobně řídce odvozovala již v 2. pol. 14. stol., kdy ještě existoval kvalitativní a zároveň kvantitativní protiklad *-iec(i)* x *-ic(i)*, zároveň se však jako účelová uplatňovala také adjektiva participiální (*nosijúci* ‚určený k nošení‘). Po započetí monoftongizace *ie > í* byl formální protiklad obou synonymních slovtvorných typů oslaben na protiklad pouze kvalitativní, a bránil tak jejich významovému vyhranění, jejich synonymie zřejmě přetrvávala a z hlediska formy docházelo k jejich výraznému mísení. Především v nejstarším období také docházelo v rámci účelových adjektiv k průniku uvedených dvou typů s desubstantivními adjektivy zakončenými na *-č(i)* (srov. v *obrvi myerziczey* ŽaltPod 77,54 (*povrázkem děličovým* ŽaltKlem) *in funiculo distributionis*; 3.2.1.3). Zároveň uvedené formální typy adjektiv nesloužily pro vyjadřování účelového významu jako jediné (srov. v *obrvi myerziczey* ŽaltPod 77,54 (*měrněj* ŽaltWittb; v. 3.4).

3.2.7 Shrnutí: Rekonstrukce systému deverbálních adjektiv odvozených příponou *-c(i)* ve staročeském období

Celkem bylo zjištěno 82 staročeských adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves příponou *-c(i)*, v některých případech však pouze předpokládaných. Odvozovala se od sloves všech tříd kromě třídy 2., v rámci 3. inf. třídy však pouze od sloves vzoru *sázěti*, nejčastěji se tvořila od sloves 5. inf. třídy.

Jako celek byla tato adjektiva významově vyhraněná, neboť sloužila především k vyjadřování účelového významu. Okrajově pak vyjadřovala významy adjektiv mutačních, a to vlastnostních, možnostních i široce vztahových, ale také významy adjektiv slovesných (srov. Michálek, 1963, s.127–128).

Měla-li uvedená adjektiva účelový význam, nositelem vlastnosti byl nejčastěji hmotný předmět, a to mechanický nástroj, nádoba, ale také materiál atd. Při těchto kolokacích tvořila nezřídka součást řemeslné terminologie. Dále se velmi často pojila se jménem *list* a s ním většinou tvořila součást právní a administrativní terminologie (pod. Michálek, 1963, s. 128). Naopak jejich nositelem vlastnosti nebýval ‚lék‘ a nestávala se součástí lékařské terminologie (jinak Michálek, 1963, s. 128), této funkci byla vyhrazena adjektiva participiální a adjektiva s příponou *-v(y)* (3.4.2).

Adjektiva s příponou *-c(i)* se pravděpodobně odvozovala již ve 14. stol. (srov. neutrum *podacie* a adj. *sědací/sědáci?*), prokazatelně již od 10.–20. let 15. stol (3.2.1.1). V tomto období se často poprvé objevují především právní termíny, jejichž nositelem vlastnosti je *list*. V období 2. pol. 15. stol. přibývají zvláště adjektiva z řemeslnické terminologie s kolokací ‚hmotný předmět, zvl. nástroj‘.

Při odvozování od sloves 1., 3. a 4. inf. třídy splývala s adjektivy participiálními, zvláště v důsledku probíhající monoftongizace *ie > í*. Participiální adjektiva, přestože byla výrazně vyhraněná ve funkci adjektiv slovesných, mohla totiž také vyjadřovat významy všech uvedených slovtvorných kategorií onomaziologické kategorie mutační (srov. Fried, 2015, s. 87–89, 96–98) a nezřídka také vyjadřovala účelový význam (pod. Fried, 2015, s. 98), a to se všemi typy nositelů vlastnosti, které byly vyjmenovány u adjektiv odvozených příponou *-c(i)*, a navíc s některými dalšími. Participiální adjektiva se však v účelovém významu nejčastěji pojila s pojmenováním ‚lék‘, dále velmi často též s pojmenováním *list* (srov. Michálek, 1963, s. 128; Fried, 2015, s. 98). Při kolokaci *list* se pak projevovala synonymie obou formálních typů nejvýrazněji.

Gebauer vysvětlil vznik formantu *-c(i)* v souvislosti s nepravidelným tvořením *nt-*ových participií složené deklinace (Gebauer, 1958, s. 89–90; pod. Lamprecht – Šlosar – Bauer,

309). V této práci bylo uvedené zjištění zpřesněno tak, že možnost pro osamostatnění a využití formantu *-c(i)* vytvořila derivace participiálních adjektiv od sloves s nulovým kmenotvorným sufixem v inf./min. kmene, zvláště těch neparadigmatických (3.2.6.1.7).

Adjektiva s příponou *-c(i)* se mohla substantivizovat (též Michálek, 1963), případně podléhat univerbaci, výjimečný je však případ, kdy se stávají pojmenováním osoby (mask. *dělací*), častější jsou neutra, ta označují prostředek činnosti (*otlévacie*), materiál užívaný k činnosti (*pálicie*), poplatek (*opoviedacie, podacie*) ad. (srov. Nejedlý et al., 2019, s. 161, 276; jinak Michálek, 1963). Tato substantiva však mohla také vzniknout derivací přímo od sloves sufixem *-c(ie)* (srov. Nejedlý et al., 2019, s. 29–30, 276) abstrahovaným z *-c(i)*, kterým se tvořila adjektiva.

Tabulka 35: Předpokládaný systém adjektiv odvozených od inf./min. kmene příponou *-c(i)* ve staročeském období

Slovotvorná kategorie	Nositel vlastnosti, jeho sémantická kategorie	Inf. třída motiv. slovesa	Adjektiva odvozená od inf./min. kmene	Adjektiva od inf./min. kmene / participiální adjektiva (předpoklad obou forem)
adjektiva účelová	,hmotný předmět (nástroj, nádoba, materiál apod.)‘	1.	<i>rycí, viecí</i>	<i>píci/pící</i>
		3.	<i>krájěcí (krájieci?), pobíjěcí (pobijieci?), púščěcí (púščieci?)</i>	<i>stavěcí/staviecí/stavící</i>
		4.		<i>dlažící/dlažieci,</i> ⁴⁵¹ <i>chodící/chodieci/chozieci,</i> <i>lahodící/lahodieci,</i> <i>měřící/měrieći,</i> <i>nosící/nosieći,</i> <i>pojící/pojieći,</i> <i>stavící/stavieći,</i> <i>vařící/vařieći,</i>
		5.	<i>dýmáci, léháci,</i> <i>napínáci, nažéháci,</i> <i>otjímáci, poléváci,</i> <i>postřiháci, připínáci,</i> <i>sědací, sěkací,</i> <i>stieráci, stříháci,</i> <i>umývací, zapadáci,</i> <i>zpievací</i> <i>klací, súkací,</i> <i>vystrúháci</i> <i>brací</i>	

⁴⁵¹ Tučně zvýrazněná adjektiva mohou zároveň představovat adjektiva se zakončením *-č(i)* (3.2.1.3; 3.2.6.4.1).

	6.	<i>latovací, kartovací, spojovací/spojěvací, přebývací, žebračí</i>	<i>vchodící/vchodící</i>
„stavba, její část“			
<i>list</i>	1.	<i>klecí, lácí, nadací, podací</i>	
	4.		<i>svědčící/svědčící, věřící/věřící</i>
	5.	<i>obsielací, odpovedací, otvolací, provolací, provolávací, příznávací, seznávací, vyznávací, zachovací, zatýkací, posielací, otsielací</i> <i>rozkázací, tresktací</i>	
	6.	<i>vyrukovací</i>	
	1.	<i>láci (vlastnostní?)</i>	
„slovo, výrok“	1.		
„živočich“	1.		<i>třecí/třecí</i>
	4.		<i>honicí/honící</i>
	5.	<i>ščívací, zpievací</i>	
vlastnostní adjektiva	1.	<i>podací</i>	
	5.	<i>otpočívací, nabierací</i>	
možnostní adjektiva	5.	<i>padací</i>	
široce vztahová adjektiva	1.	<i>podací, podací, přijící/přijící</i>	
	5.	<i>přísáhací</i> <i>kázací</i>	
slovesná adjektiva	1.	<i>dúci (?), jiescí (?), krycí, přijící/přijící (?), nadúci (?), vzdúci (?)</i>	
	5.	<i>otpočívací, podrávčí, přebývací, volací, vysědací, zasědací orací</i>	

3.3 Staročeská deverbální adjektiva se zakončením *-c(i)* vzniklá smíšeným způsobem a deadjektiva utvořená prefixací

3.3.1 Prefixálně-sufixální deriváty s příponou *-c(i)* a deadjektiva s příponou *-c(i)* vzniklá prefixací

Byly zjištěny pouze dvě formálně jednoznačné deverbální odvozeniny s příponou *-c(i)* (spolu)tvořené prefixem *ne-*, a to *netbací* ‚nedbající něčeho; nedbalý‘⁴⁵² a *nezklamací* ‚neuvádějící v klam, neklamný‘.⁴⁵³ Zatímco hapax legomenon *nezklamací* lze vykládat jako chybu místo *nezklamající* (StčS s. v.), *netbací* nikoliv, neboť je doloženo několika doklady z různých pramenů (srov. StčS s. v.).

Slovo *netbací* má význam adjektiva slovesného a charakterizačního, slovo *nezklamací* lze chápat jak jako adjektivum slovesné, tak charakterizační. V rámci jednoznačných derivátů s příponou *-c(i)* byly zjištěny významy adjektiv obou slovotvorných kategorií, přestože jsou nečetné, příznačnější jsou však pro adjektiva participiální (srov. 3.2.4), a to i s prefixem *ne-* (srov. 3.3.2). Vzhledem k slovotvorné kategorii a významu lze předpokládat vznik prefixací z adjektiva, přestože protějšky bez předpony *ne-* nejsou doloženy, avšak vzhledem k slovotvorné formě, která nese dané významy spíše zřídka nebo okrajově, se jeví jako pravděpodobnější předpoklad přímého vzniku obou adjektiv ze sloves jako jevu okrajového, nesystémového.

StčS dále uvádí deriváty *nevařecí* s významem adjektiva široce vztahového ‚nemající právo vařit pivo‘,⁴⁵⁴ *nedochodící* ‚nepřístupný‘,⁴⁵⁵ *nechodící* ‚neprůchodný‘,⁴⁵⁶ *nedržecí* ‚nedodržující něco‘,⁴⁵⁷ doklady na ně však oproti StčS interpretují jako participiální adjektiva *nevařecí* (> *nevařecí*), *nedochodící* (> *nedochodící*), *nechodící* (> *nechodící*), *nedržecí* (> *nedržecí*), neboť žádné z nich nevykazuje účelový význam. Řadí se mezi adjektiva slovesná (*nedržecí* ‚nedodržující něco‘), adjektiva možnostní, a to potenciálního zasažení dějem

⁴⁵² StčS s. v. Doklady např. *neb člověk zlý, netbaczy jeho přikázání, ač keré dobré skutky činí, a nečiní jich z milosti RokLukA 73v* ‚nedbající něčeho‘; *když bude [člověk] nesnažen..., zameškalý, netbaczi Kruml 311* ‚nedbalý‘ (StčS s. v.).

⁴⁵³ StčS s. v. Ojedinelý doklad *jenž [Kristus] jest cesta, pravda i život, cesta nebludná, pravda nezklamací a život, jenž nezhyne HusDcerkaA 139r* (*nezklamávající HusDcerkaM, nezklamající HusDcerkaB*) (StčS s. v.).

⁴⁵⁴ StčS s. v. Ojedinelý doklad *ves Újezdec...s robotami, s krémami vařecími nevařecími, ...to jsem vše prodal a postúpil ku pravému jmění DeskyMorOl 73 (1492)* (StčS s. v.).

⁴⁵⁵ StčS s. v. Ojedinelý doklad *téhož božství v světlosti přebýváje v nedochuodicy, nejměl jsi mrzkosti v tento v náš smrteľný přiebytek své světlosti nachýliti MatHom 378* *lucem habitans inaccessibilem* (StčS s. v.).

⁴⁵⁶ StčS s. v. Ojedinelý doklad *přístupichu k sobě skály hor, tak že by to miesto nechodiczie ComestS 288v* (*nechodiczie ComestK*) *immeabilis* (StčS s. v.).

⁴⁵⁷ Srov. StčS s. v. Ojedinelý doklad *pakli by která strana...druhé straně které nechuti pro příčinu svrchu psaní ukazovala..., tehda ta strana nedržecí aby propadla padesáte kop gr. ArchČ 26,28 (1437)* (StčS s. v.).

(*nedochodiecí* ‚nepřístupný‘, *nehodiecí* ‚neprůchodný‘), a adjektiva široce vztahová (*nevařiecí* ‚nemající právo vařit pivo‘; 3.3.2).

3.3.2 Prefixálně-konverzní participiální adjektiva a deriváty odvozené od participiálních adjektiv prefixací

Mezi participiálními adjektivy paradigmatickými i neparadigmatickými byly zaznamenány deriváty, které jsou tvořeny prefixací od prokazatelně existujících participiálních adjektiv, jiné obdobné deriváty pravděpodobně vznikly přímo od sloves odvozováním prefixálně-konverzním. Určit přesnou hranici mezi oběma skupinami odvozenin je při zkoumání historické, neúplně doložené slovní zásoby problematické. Tato adjektiva jsou (spolu)tvořena prefixy *ne-*, *přě-* a *spolu-*.

Z hlediska potřeby srovnání s adjektivy tvořenými příponou *-c(i)* vyžadují pozornost participiální adjektiva s prefixem *ne-*. Jsou-li (spolu)odvozena prefixem *ne-* (119 adjektiv), stejně jako participiální adjektiva neprefigovaná vyjadřují významy **adjektiv slovesných** (57 adjektiv, 48 %), zpravidla aktivních (např. *nebudúci* ‚který nenastane‘,⁴⁵⁸ *nedržejúci* ‚nedodržující něco‘),⁴⁵⁹ zřídka též pasivních (např. *nedomnějúci* ‚nepředvídaný‘).⁴⁶⁰ Dále poměrně často vykazují významy **adjektiv vlastnostních** (19 adjektiv, 16 %), a to aktivních (např. *nebojáci* ‚nebojácný‘),⁴⁶¹ ojedinele pasivního (*nežádúci* ‚nežádoucí, neřádný‘).⁴⁶² V uvedených aktivních významech někdy podléhají substantivizaci (např. *nekajúci* ‚nečinící pokání; kdo nečiní pokání‘, *nejmajúci* ‚nemajetný; kdo je nemajetný‘). Lze předpokládat jejich vznik prefixací (srov. MČ 1, s. 381–382), a to i v případech, kdy odpovídající pozitivní adjektivum není doloženo, avšak odpovídající pozitivní adjektivum s významem dějovým nebo vlastnostním ve většině případů bylo zjištěno.

Mnohem častěji než adjektiva neprefigovaná však nesou participiální adjektiva tohoto typu významy **adjektiv možnostních** (55 adjektiv, 46 %), a to zpravidla pasivních, tj. adjektiv potenciálního (ne)zasazení dějem (srov. Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 308; MČ 1, s.

⁴⁵⁸ StčS s. v. Ojedinelý doklad *naděje jest čekání budoucího blahoslavenství a nebúdaucý psoty* HusProv B2v (StčS s. v.).

⁴⁵⁹ StčS s. v. Ojedinelý doklad *pod základem a pokutú dvú set kop grošov stříbrných rázu pražského skrze stranu nedržející mého vypovědění mezi nimi propadeného na mé vyznání* ArchČ 6,13 (1407) (StčS s. v.).

⁴⁶⁰ StčS s. v. Ojedinelý doklad *když učil jest [Břetislav] na sobě, že den ote dne nemoc silnějie se v něm rozmáhá... a tak nedomnye gyczye smrti čas se blíží, zemany své svolal jest* PulkB 61 (*nedomnegicze se* PulkN, *nedomněné* PulkLobk) *inopinatam mortis horam* (StčS s. v.).

⁴⁶¹ StčS s. v. Ojedinelý doklad *ty [Neštěstí] jsi jako vlk a jako rys, jako lev, jako nedvěd neb jako takéžto zvíře nestydlivé a neboyaczie* TkadLA 25v (*nebojácné* TkadLB) (StčS s. v.).

⁴⁶² StčS s. v. Ojedinelý doklad *v ta doby búřenie nerzaduće* (m. *nezaduće* [oprava StčS]) *chtivosti Řeckých všech biechu* (*bieffe* rkp.) *pohnula* TrojK 161r (*neřádné* TrojA) *inconsulta* (StčS s. v.).

339), např. *nebydlejúci*, *nebydlujúci* ‚neobyvatelný‘,⁴⁶³ *nedomnieci* ‚nepředstavitelný‘,⁴⁶⁴ *nevidúci* ‚neviditelný‘,⁴⁶⁵ velmi zřídka pak jsou aktivní, např. *neumierajúci* ‚nesmrtelný‘,⁴⁶⁶ *nevidúci* ‚neschopný vidět, nevidomý‘,⁴⁶⁷ *nehýbajúci* ‚nehybný‘,⁴⁶⁸ ta lze však chápat též jako adjektiva slovesná. Pokud k nim existují odpovídající formy bez prefixu *ne-*, nesou zpravidla význam aktivního adjektiva slovesného nebo charakterizačního, odpovídající význam možnosti byl zjištěn pouze u 3 z nich (*hýbajúci* ‚pohyblivý, schopný pohybu‘,⁴⁶⁹ *otvolajúci* ‚odvolatelný‘,⁴⁷⁰ *vidúci* ‚schopný vidět; viditelný‘).⁴⁷¹

Z toho lze soudit, že existoval zvláštní slovtvorný typ prefixálně-konverzní s formou participiálního adjektiva, jímž vznikala záporná adjektiva s významem adjektiva pasivní nemožnosti (srov. MČ 1, s. 339). Vedle něj však existovalo i několik dalších synonymních (prefixálně-)sufixálních slovtvorných typů, např. (*ne-*)*te(d)lný*, (*ne-*)*dlný* (Havránek, 1929; srov. Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 308; MČ 1, s. 339–342). Tento slovtvorný typ mohl původně vzniknout prefixací z adjektiv, neboť adjektiva potenciálního zasažení dějem byla mezi participiálními adjektivy bez prefixu *ne-* také zjištěna, nebo mohla naopak nečetná pozitivní adjektiva možnosti vzniknout na základě tohoto typu, v nové češtině neznámého, avšak nikoliv neexistujícího, jak dosvědčuje spojení *nežehlicí košile* ‚košile, která se nemusí žehlit‘ (srov. Prouzová, 1967).

Některá záporná adjektiva vyjadřující jak aktivní význam adjektiva slovesného nebo charakterizačního, tak význam potenciálního (ne)zasažení dějem lze hodnotit i jako polysémní, i jako homonymní. Příkladem průniku uvedených homonymních slovtvorných typů, deadjektivního prefixálního s významem negace a deverbálního prefixálně-konverzního, vyjadřujícího význam potenciálního zasažení dějem, je forma *netrpějící* ‚netrpící; nesnesitelný‘ (StčS s. v.).

⁴⁶³ StčS s. v. Ojedinělý doklad *na jednej púšči pustěj, pro nepokoje príbytky od lidí jednak nebydlefici, přebýval jest mnich jeden* JeronU 128v (*nebydlygicyey* JeronM, *nebydlygyczy* JeronO) in *deserto... inhabitabili* (StčS s. v.).

⁴⁶⁴ StčS s. v. Ojedinělý doklad *když byl pokřtěn [Ježíš]..., nebe se otevře, točís nedomniecie světllost se ukáza u něho* ComestS 325r (StčS s. v.).

⁴⁶⁵ StčS s. v. Doklad např. *aby od vidúcich i od tělesných věcí oddálili sebe a k newiduczym i k netělesným se přiblížili* OtcB 11r ad *invisibilia* (StčS s. v.).

⁴⁶⁶ StčS s. v. Doklad *za smrtelného muže Neumyeragiczyeho krále zíščeš, Jesu Krista* LegKat 3010 (StčS s. v.).

⁴⁶⁷ StčS s. v. Doklad např. *já mlčelivý a jako newyducczyy* Pror Is 57,11 (*jako nevida* BiblLit) non videns (StčS s. v.).

⁴⁶⁸ StčS s. v. Doklad např. *neb prvé nehybagyczie nad Judeam dala [hvězda] králóm znamenie* ComestC 282r *immobilis* (StčS s. v.).

⁴⁶⁹ ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *tent' [jazyk] přijímá od sudy žiliny šesté mozkové žilnu čitedlnú a od sedmé sudy žilin žilnu hýbajúci* LékSalM 753.

⁴⁷⁰ StčS s. v. Ojedinělý doklad *měl li by pak ten súd odwolagiczi býti, Kristus nebyl by Kristem* JeronM 10v *revocabilis* (StčS s. v.).

⁴⁷¹ Srov. MSS s. v. Doklad např. *nedal vám hospodin srdcě rozumného (nerozumneho rkp.) a oči viduczye a uši, ješto by mohle slyšeti, až do dnešnieho dne* BiblOl Dt 29,4 (*oči viducych* BiblPad, *ješto by prohlédly* BiblPraž) *oculus videntes* ‚schopný vidět‘; doklad na ‚viditelný‘ viz pozn. 466.

Význam účelový byl zjištěn ojedinele, a to pouze s nositelem vlastnosti ‚lék‘ (*nevyvodieci* ‚neuvolňující‘).⁴⁷² Uvedený derivát je deadjektivní, vzniklý prefixací. Ojedinele byl též zjištěn typ **adjektiva široce vztahového** (*neprochodiecí* ‚neprocházení, neprojití (gen.)‘.⁴⁷³

3.3.3 Závěry

Adjektiva s příponou *-c(i)* se nestávají východiskem pro další derivaci adjektiv. Byly zjištěny pouze dva možné deadjektivní deriváty (*netbací*, *nezklamací*), jako pravděpodobnější se však jeví jejich přímé odvození od slovesa. Uvedená adjektiva s prefixem *ne-* a sufixem *-c(i)* jsou svými významy adjektiv slovesných a charakterizačních, které jsou příznačné pro participiální adjektiva, okrajovým, nesystémovým jevem a vznikla zřejmě mechanickým napodobením formálně podobných adjektiv participiálních.

K dalšímu odvozování naopak nezřídka slouží participiální adjektiva, připojením prefixu, nejčastěji *ne-*, běžně vznikají deadjektiva. Odvozeniny s prefixem *ne-* vyjadřují zpravidla významy adjektiv dějových, řidčeji též charakterizačních, ojedinele účelového (s nositelem vlastnosti ‚lék‘). Jako deverbální prefixálně-konverzní deriváty naopak zpravidla vznikají participiální adjektiva s prefixem *ne-* nesoucí význam pasivní nemožnosti. Jako poměrně výrazná skupina tvoří konkurenční slovotvorný typ k možnostním typům (prefixálně-)sufixálním.

Oba souběžně sledované formální typy adjektiv tak vykazují výrazné odlišnosti jak ve skupině prefixálně-sufixálních odvozenin, tak z hlediska další derivace adjektiv. Uvedené rozdíly prokazují samostatnost a svébytnost formantu *-c(i)*.

3.4 Ostatní staročeská deverbální adjektiva vyjadřující účelový význam

Účelový význam byl ve staročeském období vyjadřován kromě adjektiv s příponou *-c(i)* a adjektiv z *nt*-ového participia (v. 3.2.4) také deverbálními adjektivy s několika dalšími sufixy (pod. Michálek, 1963, s. 128; Kalinová, 2019, s. 158). Z nich nejfrekventovanější konkurenční prostředek pro vyjádření významu ‚užívaný/určený/sloužící k nějaké činnosti‘ je přípona *-n(ý)* společně s příponou *-n(i)*. Jiné formanty, z nich zejména *-v(ý)*, *-tedln(ý)*, *-dln(ý)*, jsou naopak

⁴⁷² StčS s. v. Ojedinelý doklad *dosis jest vyměřená mira nebo váha lékařství prostého nebo složeného, vy vodícího i newywodjcyho* Apat 101r non solutivae (StčS s. v.).

⁴⁷³ Srov. StčS s. v. *neprochodiecí*. Ojedinelý doklad *proto riekáme podlé Arnon pahrby ostré a křemenaté, a proto řečeni sú věčni pro prielišnú nesnadnosť neprochodiczie* ComestC 53r (StčS s. v.).

dosvědčeny řídčeji. Účelový význam dále zřídka vyjadřují také některá adjektiva odvozená z participia *n*-ového, vzácně nebo ojediněle pak též *l*-ového a *t*-ového.

3.4.1 Účelová adjektiva se sufixy *-n(y)* a *-n(i)*

Adjektiva s příponami *-n(y)* a *-n(i)* (srov. Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 298–299, 307–308) se formálně liší pouze morfologickou charakteristikou, v mnoha staročeských dokladech je proto v důsledku nejednoznačného zápisu nelze navzájem odlišit (srov. Vajdlová, 2015, s. 51). Totožné základy se zároveň nezřídka jednoznačně pojí s oběma sufixy a někdy jsou obě adjektiva prokazatelně synonymní, staročeské slovníky je proto v případě alespoň částečné synonymie zpracovávají v jediném hesle (StčS 1968, s. 21, pod. Šimek et al., 2019). V této práci je z těchto důvodů pojímám zjednodušeně jako jedinou skupinu, jako by byla pouze morfologickými variantami, přestože jsou variantami slovotvornými (srov. StčS 1968, s. 21).

Staročeská deverbální účelová adjektiva se sufixy *-n(y)* a *-n(i)* mají často dvojí motivaci, vedle slovesa též dějové substantivum,⁴⁷⁴ jindy jsou však motivována pouze dějovým substantivem, takže hraničí s desubstantivními vztahovými adjektivy (srov. Trávníček, 1951, s. 362–363; MČ 1, s. 342–348), která také vyjadřovala účelový význam (2.3.4).⁴⁷⁵ S desubstantivními vztahovými adjektivy se prolínají i sémanticky a nezřídka je lze interpretovat jak jako účelová, tak jako (široce) vztahová (srov. Trávníček, 1951, s. 363; MČ 1, s. 342).

Uvedené formy bývají již ve staročeském období často polysémní, zjištěná účelová adjektiva nesou nezřídka i významy další, zpravidla adjektiv (široce) vztahových, a jejich účelový význam je sekundární (srov. MČ 1, s. 338).

Z výše uvedených důvodů jsou skupiny deverbálních adjektiv se sufixy *-n(y)* a *-n(i)* nesoucích účelový význam samostatně obtížně vymežitelné a stanovení přesného počtu jejich členů je problematické a pouze orientační: Započítáváme-li kmenoslovná synonyma pouze

⁴⁷⁴ Vajdlová (2015) u adjektiv se sufixy *-ovn(i)*, *-ovn(y)* paralelní motivaci substantivem a slovesem nepřipouští, jako důvod uvádí, že slovesa s formantem *-ova-* jsou zpravidla desubstantivní, dále že sledované adjektivní deriváty „vyjadřují primárně buď příznak substance, nebo příznak děje, takže lze vcelku spolehlivě určit jejich motivující lexém“ (Vajdlová, 2015, s. 50). Mezi (nepochybná) desubstantiva pak řadí např. i *bojovní*, *bojovní* (Vajdlová, 2015, s. 49, 51, 53), a to i přes existenci slovesa *bojovati*, také přestože *boj* je dějové jméno a uvedená adjektiva se ve všech významech vztahují výhradně k ději (srov. ESSČ s. v. *bojovní*, *bojovní*). Právě pro vztah k ději jsou však v této práci adjektiva *bojovní*, *bojovní* (a další obdobné deriváty vztažitelné ke slovesu na *-ovati*) hodnocena též jako deverbativa se sufixy *-n(y)*, *-n(i)*.

⁴⁷⁵ Byla zjištěna i účelová adjektiva se sufixy *-n(y)* a *-n(i)* odvozená výhradně od nedějových deverbálních substantiv (např. *píščelný* ‚(o prachu) určený pro ručnici, tj. „píščěl“‘, *pivný* ‚(o sklepu) určený na nápoje‘ (StčS s. vv.) i účelová adjektiva odvozená od jiných substantiv než deverbálních (např. *pe(p)rný* ‚určený na pepř‘, *pícný* ‚určený pro píci‘ (StčS s. vv.), ta však nebyla do této skupiny zařazena. Stejný postup je uplatněn též u ostatních slovotvorných typů.

jednou a započítáváme-li též deriváty odvozené výhradně od dějových substantiv, je celkový zjištěný počet těchto účelových adjektiv 106, je tedy vyšší než počet předpokládaných účelových adjektiv odvozených příponou *-c(i)*.

Účelová adjektiva se sufixy *-n(y)* a *n(i)* se odvozují od sloves všech tříd kromě druhé, převažují však deriváty od sloves 4. inf. třídy.⁴⁷⁶ Odvozeniny od sloves 5. inf. třídy jsou nečetné (na rozdíl od adjektiv s příponou *-c(i)*). Poměrně častá je derivace od perfektiv.

Kolokabilita účelových adjektiv s uvedenými sufixy je široká. Sledovaná adjektiva se pojí se s pojmenováním hmotného prostředku k provádění činnosti, a to nástroje, náčiní apod. (např. *bojovný*, bojový, válečný, určený k boji,⁴⁷⁷ *dělný*, pracovní, užívaný k práci,⁴⁷⁸ *krmný*, určený k podávání jídla / užívaný při hostině,⁴⁷⁹ *měrný*, určený k měření,⁴⁸⁰ *vlačný*, určený k vláčení,⁴⁸¹ nádoby (*miesný/miesní*, mísicí,⁴⁸² *smažný*, určený na smažení),⁴⁸³ stavby (např. *šenkovní/šenkovný*, určený k „šenkování“, prodeji čepovaných nápojů),⁴⁸⁴ místa (např. *pojemný*, (o jezu) jímací, určený k zachycování vody,⁴⁸⁵ *odpovědný*, určený k věštění,⁴⁸⁶ *otpravný*, popravní, vyhrazený k popravě,⁴⁸⁷ *zápasní/zápasný*, určený k zápasu,⁴⁸⁸ *závodný*, určený k závodům),⁴⁸⁹ materiálu nebo látky určené/užívané k nějaké činnosti (*očistný/očistní*, (o vodě) očištný, očišťující (StčS s. v.). Dále se pojí s patientem činnosti pojmenované motivujícím slovesem, např. *ofěrný*, *obětný*, *obětovný*, (o daru) obětní, určený k obětování (StčS s. vv.), *výplatní*, (o penězích) určený k vyplacení.⁴⁹⁰

⁴⁷⁶ Slovesa 4. inf. třídy byla ve stč. období nejpočetnějším typem (Šlosar, 1981, s. 22).

⁴⁷⁷ ESSČ s. v. Doklady např. *Judith všecko oděnie Oloferново bojovné ... na věčnú pamět jest ostavila* BiblOl Jdt 16,23 vasa bellica; *Žižka všeho lidu nanajvýše měl na čtyři sta ... a vozuov bojovných měl XII LetKřižA 60 ed.*

⁴⁷⁸ ESSČ s. v. Doklady *všechny dielne lavice, kdežto pekaři svůj chléb na nich dělají, ... neslušie nic k domu* PrávSasE 52r; *martellus dielne kladivo* SlovOstřS 92.

⁴⁷⁹ Srov. ESSČ s. v., SSL s. v. *epulatorius*. Doklad *židé umýváchu často nádobie krmne* ComestC 292v vasa epulatoria.

⁴⁸⁰ ESSČ s. v. Doklad např. *vražú rozdělil jim zeňu v obvirvi myrney* ŽaltWittb 77,54 in funiculo distributionis (srov. StčS s. v. obvrv 2).

⁴⁸¹ Srov. ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *erpita brána wlaczna* SlovOstřS 76.

⁴⁸² ESSČ s. v. Doklad např. *na dvoře opatově ... kád' miesní také ssekali* ArchČ 21,333 (1464).

⁴⁸³ Srov. ESSČ s. v. Ojedinělý doklad *frixorium smazna pánev* SlovOstřS 81.

⁴⁸⁴ ESSČ s. v. Doklad např. *v šfenkownich domiech, tu, kdež víno, med, pivo aneb jiné pitie prodáno jest, ... tu móż dobře zaforfestované lidi staviti v nich* PrávSasE 117r.

⁴⁸⁵ StčS s. v. Ojedinělý doklad *aqueductum limen, vulgariter pojemny práh, sub molendino suburbii* SvědBydž 356 (1414) (StčS s. v.).

⁴⁸⁶ StčS s. v. Doklad *v oblaku se ukáži nad orakulum, točiš miestem otpowiednym* ComestC 88v (Lv 16,2) (StčS s. v.).

⁴⁸⁷ Srov. StčS s. v. Doklad *kříž ... býváše postaven na miestě odprawnem Kalvárie* ZrcSpasK 64 (StčS s. v.).

⁴⁸⁸ Srov. ESSČ s. v. Doklady *gymnasium šermování vel zápasní aneb učenie miesto* SlovOstřS 82; *palestra zapafšne miesto vel za pasy choděnie* SlovOstřS 99.

⁴⁸⁹ Ojedinělý doklad *ipodromium zawodne miesto, konnice* SlovOstřS 86.

⁴⁹⁰ ESSČ s. v. Doklad např. *král Vladislav ... pro jeho věrnost stálou i služby připisuje mu na sumě výplatní ještě 2000 zl. uh.* ArchČ 6,509 (1472).

Sufixy *-n(y)* a *-n(i)* se tvoří také účelová adjektiva právní a administrativní terminologie, a to s nositelem vlastnosti ‚instituce‘ (*nálezny* ‚(o soudu) nalézací, vydávající právní nález‘ (StčS s. v.) nebo ‚výrok‘ (*očistný/očistní* ‚(o přísaze) ospravedlňující, prokazující nevinu‘ (StčS s. v.)), častěji se jím však tvoří adjektiva s kolokací *list* apod. (např. *dlužný/dlužní* ‚dlužní, dosvědčující dluh‘,⁴⁹¹ *kupný/kupní* ‚kupní, dosvědčující koupi‘,⁴⁹² *otpuďný* ‚potvrzující zapuzení manželky‘ (StčS s. v.), pod. též *rozvodný*,⁴⁹³ *otpoďdný/otpoďdní* ‚vypovídající nepřátelství‘ (StčS s. v.)). Také byly zjištěny některé gramatické termíny, vyskytující se výhradně v dobových slovnících, např. *opačny* ‚(o slově) vztažný‘, *otdielny* ‚(o adverbiu) vyjadřující odluku‘, *potvrďny* ‚potvrzující, afirmativní‘ (StčS s. vv.).

Dále byl zaznamenán nositel vlastnosti ‚orgán, ústrojí‘ nebo ‚tělesný útvar‘ (*melní* ‚(o zubu) sloužící k mletí‘,⁴⁹⁴ *plodny/plodní* ‚sloužící k plození, pohlavní‘ (StčS s. v.), pod. též *rodny*).⁴⁹⁵ Pouze ojedinele pak bylo zjištěno spojení sledovaného adjektiva s pojmenováním ‚lék‘ (*próchodny* ‚zprůchodňující, pročišťující něco‘ (srov. StčS s. v. *próchodny* 3), obdobné je však také *oslabny* ‚(o nápoji) zbavující síly‘ (StčS s. v.)).

Opakovaně byl zaznamenán nositel vlastnosti ‚živočich‘, a to ve významu pasivním (*krmný* ‚určený k vykrmení‘)⁴⁹⁶ i ve významu ‚užívaný k tomu, aby (sám) vykonával určitou činnost‘ (*dělný* ‚tažný, určený k práci‘,⁴⁹⁷ *honný* ‚používaný k lovu honem‘,⁴⁹⁸ *násadny* ‚(o huse) určený k vysedění mláďat‘ (StčS s. v.), *orný/orní* ‚orný, určený k orbě‘ (StčS s. v.), *slédny/slédni* ‚stopovací, určený k vysledování zvěře apod.‘).⁴⁹⁹ Jako účelový lze chápat také význam adjektiva *dělný* ‚pracující, zvl. fyzicky / určený/ustanovený k práci, zvl. fyzické‘,⁵⁰⁰ a

⁴⁹¹ Srov. ESSČ s. vv. Doklad např. *také sem jemu některé penieze ot ciesaře na tu smlúvu vydal a o ostatek má list dlužny ot ciesaře* ListářRožmb 3, 89 (1446); *aby datum listu, který na dluh svědčie, ... bylo u desk anebo na hradě ohledáno, a kteréhož by polúléta datum listu dlužnieho* ArchČ 4,438 (1469).

⁴⁹² Srov. ESSČ s. v. Doklad *Jiřík ... poh. Matěje ..., že mi drží ... lúku na Bystrci ..., ježto já k tomu právo mám. Zná li etc., chci listem kupním pokázati* Půh 5/2, 342 (1481).

⁴⁹³ Srov. MSS s. v. Doklad např. *což jest tehdy Mojžieš prikázal dáti list rozwuodny a svú ženu pryč pustiti?* BiblDražď Mt 19,7 (*kniežky otpuštěnie BiblOl, knižky otpudně BiblPad, list zapuzenie BiblPraž*) libellum repudii.

⁴⁹⁴ Srov. ESSČ s. v. Doklad *Caath: ... zuby melní dentes molares* VýklHebrL 190v.

⁴⁹⁵ MSS s. v. Doklad např. *smilstvie jest neslušná žádost údov k rození daných, jichž kto chce neprávě požívati ... A to smilstvie, ač záleží v dotýkaní údov rodných neb rodníkov, však kořen má v duši* HusVýklB 78v.

⁴⁹⁶ Srov. ESSČ s. v. Doklad např. *žádný nemá svého dobytka doma nechati, kteréž pastuchovi folkovati móż, kromě svini, kteréž prasátka chovají, a krmnic svini, kteréž v krmniciech ležie* PrávSasE 65v.

⁴⁹⁷ ESSČ s. v. Doklad např. *Machna ... poh. Jiříka ..., že mi vzal ... včely a koni dělných dvanáctero* Půh 6,71 (1480).

⁴⁹⁸ ESSČ s. v. Doklady např. *zpievací ptáci a honny ptáci, chtové a štívací psi ... mohou dobře zaplacení býti* PrávSasE 131v; *věřimť, že se ku pánu svému také přičiniš od dva ohaře honná* ArchČ 21, 381 (1473).

⁴⁹⁹ Srov. ESSČ s. v. Doklady *Soběslav slednými psy tak dlúho jest běžal, až právě v jedné vsi jeho [spiklence] uhonil i jal* PulKR 89; *ta viera z bludu skovaná, ješto mnozstvie hřešnikuo pěstuje, toliko ... domácie zrádce jako psy sledne po zvěři, umějice je po sledu čenichati* ChelčSíť 161v.

⁵⁰⁰ ESSČ s. v. Doklad např. *neb kteříž lidé, a zvláště dyelny a služební, netbají na böh, jsú jako dyelny dobytek, jimž (gymyz rkp.) dělávše, pak jej ztepú* ŠtítSvátA 102r.

to i ve spojení s pojmenováním osoby. V rámci této skupiny bylo ojediněle zjištěno zachování rekce motivujícího slovesa (*psy slédné po zvěři v. slédný*).

Zřídka byla zaznamenána účelová adjektiva s nositelem vlastnosti ‚časový úsek‘ (*obědný* ‚vyhrazený k jídlu‘, *postní/postný* ‚určený, vyhrazený k půstu‘ (srov. StčS s. vv.). Lze je však hodnotit také jako adjektiva široce vztahová (‚oběda, půstu (gen.)‘, srov. StčS s. vv.).

Účelová adjektiva se sufíxy *-n(y)* a *-n(i)* se tedy pojí se všemi typy nositele vlastnosti, jaké byly zjištěny u účelových adjektiv se sufíxem *-c(i)* i u adjektiv odvozených z *nt*-ového participia, kolokace ‚lék‘ však byla zaznamenána pouze ojediněle, a to pouze u adjektiva se sufíxem *-n(y)*. Nejčastější jsou spojení s pojmenováním hmotného předmětu a spojení se jménem *list*. Těmito vlastnostmi se uvedená adjektiva podobají adjektivům odvozeným příponou *-c(i)*. Přesto lze účelová adjektiva ke stejným motivujícím slovesům vztáhnout velmi zřídka (někdy navíc nikoli bezprostředně), a v některých případech navíc nejsou uvedené dvojice synonymní (*měrný, měřicí* ‚užívaný/užitý k měření‘, *otповědný/otповědní, otповiedací* ‚(o listu) vypovídající nepřátelství‘, *přebývný* ‚obytný‘ (StčS s. v.), *přebývací* ‚určený k přebývání‘).

Účelová adjektiva sledovaných formálních typů nacházíme jak ve starobylých pramenech (např. ŽaltWittb, BiblDrážď), tak v pramenech z 2. pol. 15. stol. (např. SlovOstřS, PrávSasE, ArchČ, Půh), uvedená adjektiva se pak navíc nezřídka uplatňují jako lexikální jednotky terminologické, zvl. v oblasti právní a administrativní; doklady tedy nesvědčí o jejich ústupu v průběhu staročeského období. V souvislosti s tímto zjištěním se nejeví jako pravděpodobné tvrzení, že v období následujícím, tj. v češtině doby střední, plní adjektiva se sufíxem *-n(y)* funkci účelových adjektiv ‚jistě jen jako relikty‘ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 310).

Některé další složené sufíxy adjektiv s účelovým významem, *-ebn(i)/-ebn(y)*, *-tevn(y)/-tevn(i)*, *-tebn(y)/-tebn(i)*, pak mohou být chápány jako varianty přípony *-n(y)/-n(i)* (srov. MČ 1, s. 346–347), účelová adjektiva s uvedenými zakončeními lze však zpravidla vztáhnout k dějovým jménům se sufíxem *-b(a)* (např. *prosebný* ‚(o domě, šatu) určený k prosebným modlitbám‘ (StčS s. v.), *mlatebný* ‚(o místu, prostředku) určený k mlatbě‘⁵⁰¹ a *-tva*, *-tba* (*modlitevný/modlitevní, modlitebný/modlitební* ‚(o chrámu, místu) určený

⁵⁰¹ ESSČ s. v. Doklad např. *dcera babylonská jako mlatebnee humno, čas mlácenie jeho* BiblDrážď Jr 51,33 (*mlatebna* BiblPad) area.

k modlitbě⁵⁰² vyjma ojedinele doloženého *prositebný* ‚(o šatu) nošený kajícíky při prosebných modlitbách‘ (StčS s. v.).

3.4.2 Účelová adjektiva se sufixem -v(y)

Deverbální adjektiva se sufixem -v(y) patří převážně k adjektivům charakterizačním (např. *belhavý*, *bekavý* ‚(o ovci) bekavý‘ (ESSČ s. v.) (srov. MČ 1, s. 326), byla mezi nimi však zjištěna též adjektiva vyjadřující účel. Účelová adjektiva (32) se sufixem -v(y) se odvozují od sloves 4. a 5. inf. třídy.

Slouží zvláště terminologickým potřebám, převážně terminologii lékařské: Více než 60 % zjištěných účelových adjektiv s uvedeným sufixem (20) se pojí s pojmenováním ‚lék‘, např. *celivý* ‚zacelující‘,⁵⁰³ *narostivý* ‚podporující narůstání nové tkáně‘ (StčS s. v.), *obměkčivý* ‚zvláčňující; uvolňující střeva‘ (StčS s. v.), *otvieravý* ‚zprůchodňující něco‘ (srov. StčS s. v.), *projímavý* ‚projímavý‘ (StčS s. v.), *rozpustivý* ‚uvolňující zánět‘,⁵⁰⁴ *rostivý* ‚působící růst nové tkáně‘,⁵⁰⁵ *vysušivý* ‚vysušující‘.⁵⁰⁶ U těchto adjektiv bylo ojedinele zjištěno zachování rekce motivujícího slovesa, stejně jako je tomu u participiálních adjektiv (*prach rostivý masa v. rostivý*). Neodvozují se od sloves 6. inf. třídy, což koresponduje s vysokým počtem účelových adjektiv pojících se s pojmenováním léku zjištěným v rámci paradigmatických participiálních adjektiv odvozených od sloves 6. inf. třídy. Zároveň byly zjištěny stejnořenné dvojice derivátů od perfektiv s příponou -v(y) a paradigmatických participiálních adjektiv odvozených od sloves vzoru *kupovati* (např. *obměkčivý* – *obměkčující*, *počistivý* – *počišťující*), uvedená adjektiva odvozená od perfektiv s příponou -v(y) tak připouštějí chápání v rámci adjektiv slovesných, neboť pojmenovávají jednorázový děj (srov. nč. *povzbudivý* – *povzbuzující*, MČ 1, s. 327). Nejstarší doklady této skupiny pocházejí již z 10. let 15. stol. (*celivý* ŠtítBrigP, *projímavý* LékVodň).

Součástí gramatické terminologie jsou slova *opačivý* ‚vztažný‘ (StčS s. v.), *počítavý* ‚vyjadřující číselný význam‘ (srov. StčS s. v.), *přiléhavý* ‚(o slovese) přídavný‘ (ESSČ s. v.), doložená ve slovnících, dále pak *zapieravý* ‚takový, kterým se popírá‘.⁵⁰⁷ Součástí právní a

⁵⁰² ESSČ s. v. Doklad např. *kostel na to jest ustaven, aby byl duom modlytewny, aby tu bohu sě modlili* ŠtítKlem 111v.

⁵⁰³ ESSČ s. v. Doklady např. *tu sem jiných rány czieliwu masti mazal a sě sám tú, ješto mrtví* ŠtítBrigP 57v; *pak naposledy učíň prach celivý takto* LékSalM 434 consolidativus.

⁵⁰⁴ ESSČ s. v. Doklad např. *neslušít' příkládati [k ráně] věci ... studených velmi než věci rozpustiwe nebo obměkčivé a vytáhavé* LékRhaz 121.

⁵⁰⁵ Srov. ESSČ s. v. Doklad *prach roftiwy masa takto bývá dělán* LékSalM 836 generativus.

⁵⁰⁶ ESSČ s. v. Doklad např. *potom příkládaj prach wysuffywy z soli* LékRhaz 111.

⁵⁰⁷ ESSČ s. v. Doklad např. *neb to slovo zapyerawe „ne“ položeno po znamení obecném, točič „každé“* LyraMat 155r negacio.

administrativní terminologie jsou dvě adjektiva s kolokací *list, dávavý* ‚udílející něco‘⁵⁰⁸ a *potvrdivý* ‚potvrzující‘ (StčS s. v.), doložená ojedinele v téže větě v PrávHorM, a slovo *propustivý*, doložené jen v sousloví *léto propustivé* ‚čas propouštění otroků, zproštění závazků‘ (StčS s. v.). Nejstarší doklady této skupiny se datují na přelom 14./15. stol. a začátek 15. stol. (LyraMat, KlarVokF, KarVokK).

S pojmenováním ústrojí se pojí adjektivum *létavý* ‚létací, sloužící k letu‘.⁵⁰⁹ Kolokace ‚hmotný předmět‘ pak byla zjištěna v jediném případě, u adjektiva *zapadavý* ‚(o zámku) zapadací‘.⁵¹⁰ Nositele vlastnosti ‚živočich‘ a význam ‚užívaný k tomu, aby (sám) vykonával určitou činnost‘, vykazuje adjektivum *léhavý* ‚(o psu) užívaný k zalehnutí lovené zvěře‘.⁵¹¹

Z hlediska typu nositele vlastnosti si tak účelová adjektiva s příponou *-v(y)* s adjektivy odvozeným příponou *-c(i)* konkurují spíše zřídka. Slovtvorné varianty byly zjištěny pouze v případě *zapadavý/zapadací* ‚(o zámku) zapadací‘. Adjektiva s příponou *-v(y)* se uplatňují převážně ve spojení s pojmenováním léku, s nímž se adjektiva s příponou *-c(i)* nepojí. Nositel vlastnosti ‚lék‘ je však vedle adjektiv s příponou *-v(y)* příznačný pro účelová adjektiva z *nt-*ového participia.

Dále byla zjištěna adjektiva s variantními sufixy *-iv(y)*, *obracivý* ‚(o ose) otáčivý‘ (StčS s. v.), *mlivý* ‚(o zubu) mlecí, sloužící k rozemílání potravy‘,⁵¹² *-av(y)*, *vyhnojavý/vyhnojěvý* ‚(o léku) působící „vyhnojení“, vyhnisání‘.⁵¹³ Byla zaznamenána také účelová adjektiva se složeným sufixem *-liv(y)*: Jak jako účelové, tak jako charakterizační lze hodnotit adjektivum *otázalivý* ‚(o výroku) tázací/tázavý, vyjadřující otázku‘ (srov. StčS s. v.). Součástí gramatické terminologie je *otpviedalivý* ‚(o slovu) vyjadřující odpověď k dříve uvedenému; záporný, vyjadřující popření‘ (StčS s. v.) a *rozdalivý* ‚(o slovu) podílný, distributivní‘.⁵¹⁴ Dále byl zachycen také sufix *-tiv(y)*, *pláčtivý* ‚(o oděvu) smuteční, určený pro období truchlení‘.⁵¹⁵

⁵⁰⁸ Srov. ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *těch listuov práv zvláštních jeden jest dávavý, jiný potvrdivý* PrávHorM 50r dativum (srov. StčS s. v. *potvrdivý*).

⁵⁰⁹ Ojedinelý doklad *nelze jest hlúpému oslu ... k hvězdám se pozdvihnúti, poňavadž křidel nemá ani létavého přístroje* AlexPovB 254r (ESSČ s. v. *přístroj* 3).

⁵¹⁰ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *cadencula zapadawi zámek* Vodň 55 bis r.

⁵¹¹ Srov. ESSČ s. v. Doklad např. *jakož mi TMT řekla dobrého vyžla lehavého dáti* ArchČ 3,18 (1441).

⁵¹² Srov. ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *Caathite: ... zubové mliwí* VýklHebrL 190v dentes molares.

⁵¹³ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *věc také wygnogewa jiná nežli obecníe takto bývá učiněna* LékSalM 303.

⁵¹⁴ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *rozdalýwe distributivum* KlarVokF 57 (De grammatica).

⁵¹⁵ Srov. StčS s. v. *pláččivý* 7. Doklad např. *svrzte [truchlící] již rúcho placztywe <s> sebe* JeronM 22r luctus (StčS s. v.).

3.4.3 Účelová adjektiva se sufixem *-te(d)ln(y)*

Deverbální adjektiva se sufixem *-tedln(y)* patří převážně k adjektivům možnostním, zvl. pasivním (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 308), některá z nich však vyjadřují též účelový význam. Účelová adjektiva s příponou *-te(d)ln(y)* (28) se odvozují od sloves všech tříd kromě druhé, převážně však od sloves 4. a 5. inf. třídy. Pojí se s pojmenováním hmotného předmětu, a to nástroje (*čtitedlný* ‚určený k počítání‘),⁵¹⁶ nádoby (*pitedlný* ‚určený k pití‘,⁵¹⁷ *rozpuštitedlný* ‚určený k rozpouštění‘),⁵¹⁸ stavby nebo její části (*kazatedlný* ‚určený pro kazatele ke kázání‘,⁵¹⁹ *prochoditedlný* ‚(o bráně) určený k procházení‘,⁵²⁰ *prositedlný* ‚(o domu) určený k prosebným modlitbám‘ (StčS s. v.), území (*přěbyvatedlný* ‚(o zemi) určený k obývání‘ (StčS s. v.), materiálu, látky užívané k nějaké činnosti (*krstitedlný* ‚křtící‘),⁵²¹ dále s pojmenováním patientu činnosti vyjádřené motivujícím slovesem (*posdravitedlný* ‚(o oběti) přinášeny pro zachování hříšníka ve zdraví‘ (srov. StčS s. v.).

Dále se pojí s pojmenováním ústrojí (*krmitedlný* ‚trávicí‘)⁵²² a léku (*otrazitedlný* ‚rozhánějící záněty apod.‘ a *posilitedlný* ‚posilující‘ (StčS s. vv.), *vyhnojitedlný* ‚působící vyhnisání‘ a *vysušitedlný* ‚vysušující‘).⁵²³ Ojedinele byl zjištěn nositel vlastnosti *list* (*pozyvatelný* v sousloví *list pozyvatelný* ‚obsílka‘)⁵²⁴ a ‚osoba‘ (*posluhovatedlný* ‚určený k službě‘ (StčS s. v.). Mezi účelová adjektiva lze zařadit také *otazatedlný* ‚(o výroku) tázací, vyjadřující otázku‘.⁵²⁵ Mezi uvedenými adjektivy byly zjištěny také gramatické termíny, doložené pouze ve slovnících, např. *přikazatedlný* a *přikazovatedlný* ‚(o slovesném způsobu) rozkazovací‘ (ESSČ s. vv.), *přirovnatedlný* ‚srovnávací, komparativní‘ (ESSČ s. v.), *rozdavatedlný* ‚(o spojce) vylučovací‘.⁵²⁶ Dále byla zaznamenána kolokace ‚časový úsek‘ (*otpuštitedlný* jako součást sousloví *léto otpuštitedlné* ‚období, kdy věřitel nesmí upomínat dlužníka‘ (StčS s. v.), *prositelný* jako součást sousloví *Neděle prositedlná* ‚Neděle prosebná‘

⁵¹⁶ ESSČ s. v. Ojedinele doklad *trapetum dcška czítelna aut číslová* SlovKlem 86r.

⁵¹⁷ StčS s. v. Doklad např. *kbely a medenicě...a osudie pitedlnaa* BiblDrážď Jr 52,19 (čiešě BiblPad) *cyathos* (StčS s. v.).

⁵¹⁸ ESSČ s. v. Doklad *kteréz [nádoby] slovú solutoria, totiž rozpuštitedlna neboli k rozpouštění připravená* AlehLull 28.

⁵¹⁹ Srov. ESSČ s. v. Doklad *na střěše, kde jest stála stolice kazatedlna* HusPostH 41r (GbSlov s. v.).

⁵²⁰ Srov. StčS s. v. Ojedinele doklad *Maria bývá prochoditedlna brána božie* HymnUKA 20r *pervia* (StčS s. v.).

⁵²¹ ESSČ s. v. Doklad např. *sviece i krmě velikonočnie i voda krstiedlná aby byly posvěcovány* ArchČ 3,454 (1437).

⁵²² ESSČ s. v. Doklad např. *zarozuje se ten otok vždycky od hmoty scházejicie od údov krmitedlnych do nárokóv* LékSalM 364, pod. 784.

⁵²³ ESSČ s. vv. Doklad *o lékařstvích vyhnojitedlnych a vyfuffytiedlnych* LékSalM 796 (v nadpise).

⁵²⁴ StčS s. v. Ojedinele doklad *listy...pozyvatelne, posudné, svedomné, přísudné* ListSlovKniezsa 42 (1480) (StčS s. v.).

⁵²⁵ Srov. StčS s. v. Ojedinele doklad *pak die [Ježíš] dále: Urozuměli ste tomu všemu? Vecechu jemu: Také. otazatedlna sú ta slova* KarŽivA 383 (srov. StčS s. v. *otazatedlný, otázalivý*).

⁵²⁶ ESSČ s. v. Doklad *sed copulativa zdavatedlná, rozdavatedlna sit disiunctiva* KlarVokM 118 (De grammatica).

(StčS s. v.). Účelová adjektiva se sufixem *-te(d)ln(y)* tedy nevykazují vyhraněnost pro jistou terminologickou oblast nebo typ nositele vlastnosti.

Sporné je zařazení adjektiv s uvedenými sufixy pojícími se s koncovkami vzoru *jarní*, a to *kazatedlní* ‚určený pro kazatele ke kázání‘⁵²⁷ a *ukazatedlní* (*ukazatedlný?*) (v sousloví *prst ukazatedlní* ‚ukazovák‘),⁵²⁸ která mohou být hodnocena též jako desubstantivní (k *kazatel*, *ukazatel* ‚ukazovák‘) s nenáležitě vloženým *-d-* a sufixem *-n(i)*. Foném *-d-* však může signalizovat též jejich přehodnocení v deverbativa.

Nejstarší doklad, pojící se zároveň s pojmenováním hmotného předmětu, pochází již z 60. let 14. stol. (*pitedlný* BiblDrážď).

3.4.4 Účelová adjektiva se sufixem *-dln(y)*

Deverbální adjektiva se sufixem *-dln(y)* tvoří poměrně malou skupinu. Vyjadřují význam pasivní možnosti, např. *porušedlný* ‚porušitelný‘ (StčS s. v.), *vidědlný* ‚viditelný‘ (MSS s. v.), dále se řadí např. k adjektivům charakterizačním, např. *hybadlný* ‚podněcující k činnosti, pohybu‘ (ESSČ s. v.), *trpědlný* ‚trpělivý‘ (MSS s. v.), a dále také k adjektivům účelovým.

Účelová adjektiva se sufixem *-dln(y)* jsou ve srovnání s účelovými adjektivy výše uvedených formálních typů řídká (11). Odvozují se od sloves všech tříd kromě druhé. Pojí se s pojmenováním hmotného předmětu, a to nástroje (*dobyvadlný* ‚určený k dobývání‘,⁵²⁹ *púščedlný* ‚určení k pouštění krve žilou‘,⁵³⁰ *tkadlný* ‚určený ke tkaní‘),⁵³¹ materiálu nebo látky (*kropidlný* ‚očistný, určený k očišťování od hříchu‘,⁵³² *modlidlný* (?), užívaný při náboženských obřadech (?)),⁵³³ pacientu (*jědlný* ‚určený k jídlu‘,⁵³⁴ *nosidlný* ‚přenosný‘ (StčS s. v.), *vypuščedlný* ‚(o živočichu) určený k vypuštění‘).⁵³⁵

⁵²⁷ Ojedinelý doklad *vstúpil jest na stolici kazatedlnij duostojný v Kristu otec pan Jakub* AktaKost 19v.

⁵²⁸ ESSČ s. v. Doklad *protož vstrč nemocnému dva prsty ruky levé do zadku, totiž ukazatedlni a prostřední* LékSalM 354, pod. 329 (srov. zápis *neštrpielitedlny* 377, *fmrtedlny* 391).

⁵²⁹ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *kočky a jiná orudie dobywadlna připosobí k tvým zdem* BiblOl Ezech 26, 9 (*kočkami a praky* BiblPad) et vineas et arietes (GbSlov s. v., StčS s. v. *orudie* 3).

⁵³⁰ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *baňky pufcedlne* GlosMV 137.

⁵³¹ ESSČ s. v. Doklad *texile tkadlne železo* SlovKlem 87r.

⁵³² Srov. ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *prospe jej [popel] před stany na přěčistém miestě, aby byl množství synov izdrahelských k strážii a k vodě kropydlney* BiblMuzSZ Nu 19, 9 (*kropedlné* BiblOl) aspersionis (srov. GbSlov s. v.).

⁵³³ ESSČ s. v. Dolož. jen *modidlný*, ojedinelý doklad *emifore modydlne korzenie* RostlUKC 92r.

⁵³⁴ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *když bieše všel Ježíš v dóm jednoho kniežete zákonníkov, t. jenž ho povolalo to knieže, v sobotu jiesti chleba, tu rozuměj i jiné věci giedlné* HusPostH 165r.

⁵³⁵ Srov. ESSČ s. v. *vypuščedlný*. Doklad např. *položie na oba los, jeden hospodinu a druhý kozlu vypuštiedlnemv, kteréhož los spadne, hospodinu ořerovati jej za hřiech bude. A kteréhož na kozla vypuštiedlného, postaví jej živa před hospodinem, aby ... pustil jej na púšti* BiblBosk Lv 16,8 (*vypuštěnému ... vypuštěného* BiblOl) emissario ... emissarium.

Dále byl zjištěn gramatický termín (*otpviedadlný* ,vyjadřující odpověď k předchozímu‘ (StčS s. v.). Ojedinelá je také kolokace ,úřední úkon‘ (*prodlévadlný* ,odkládací, odročující‘ (StčS s. v.). Kolokace ,lék‘ nebyla zjištěna.

Účelová adjektiva se sufixem *-dln(y)* se tedy pojí převážně s pojmenováním hmotného předmětu k provádění činnosti a nepojí se s pojmenováním léku. Vykazují tak podobné vlastnosti jako účelová adjektiva se sufixem *-c(i)*.

Některé deriváty nelze jednoznačně odlišit od denominativ nebo deverbativ se sufixem *-n(y)* (srov. *nosidlný* k *nosidlo*, *nositi*, StčS s. v., nebo *jědlný* k *jesti*, *jiedlo*, *jědlý* (?). Sporné je též zařazení adjektiva s nositelem vlastnosti ,živočich‘ *trdlný* (*trdlní*?), doloženého jen ve formě *trdelný* (*trdelní*?) , (o rybě) připravený k tření‘.⁵³⁶ Jeho význam může být interpretován též jako možnostní, jeho forma též jako desubstantivní (k *trdlo* ,trdlišť‘, významu ve stč. období nedoloženém). Jako desubstantivní je v ESSČ hodnoceno též *ličidlný* (k *ličidlo*), přestože jeho významová definice odpovídá účelovému deverbativu , (o barvě) užívaný k líčení, zvl. do červena‘.⁵³⁷ Uvedený průnik naznačuje možný vznik slovotvorného typu deverbálních účelových adjektiv s příponou *-dln(y)* přehodnocením některých desubstantiv: Ze základního sufixu *-n(y)* a formantu *-dl-* pocházejícího ze substantiv pojmenovávajících prostředek činnosti by tak vznikl složený sufix k vyjádření účelového významu, homonymní s možnostním *-dln(y)*.

Dále byla zjištěna varianta *-edln(y)* (*kropedlný*, v. doklad *na kropidlný*).

Nejstarší doklad se datuje již do 13. stol. (GlosMV), další pocházejí především z první třetiny 15. stol. Pozdější doklady jsou řídké (např. *tkadlný* SlovKlem, přel. 15. a 16. stol.).

3.4.5 Účelová adjektiva odvozená z participia *n-ového*, *l-ového*, *t-ového*

Účelová adjektiva odvozená z participia *n-ového* často splývají s adjektivy pasivními a vlastnostními, srov. např. doklady na *okrášlený* ,okrasný, ozdobný, určený k okrase‘ (StčS s. v. *okrášlený* 3), vymezené ve StčS jako účelové, avšak obsahující též podvýznam řadící uvedené adjektivum k vlastnostním , (o rouchu) krásný, nádherný, skvostný‘ (StčS s. v.)‘ a ,okrášlený, (o)zdobený‘ (StčS s. v. *okrášlený* 1), podobně též *osdobený* (StčS s. v. *osdobený*).

Účelová adjektiva odvozená z participia *n-ového* (25) se odvozují od všech tříd kromě druhé a třetí, téměř 70 % (17) slov této skupiny je však odvozeno od sloves 4. inf. třídy. Nejčastěji představují právní a administrativní termíny a pojí se se jménem *list* (např. *dany*

⁵³⁶ Srov. ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *byl sem kúpil dvě vědře okúnuov a ... osm kapruov trdelních; ... do velikého haltěre vsadil sem LXX kapruov trdelních* ArchČ 14,57 (1450?).

⁵³⁷ ESSČ s. v. Ojedinelý doklad *fuco barvu licizidlnu* VýklKruml 120v (srov. Sap 13, 14: *umaže [tesař dřevo] rubrikú, učině jemu barvu červenú* BiblDrážď).

,darovací, dosvědčující darování (?),⁵³⁸ *kúpený*, potvrzující koupi,⁵³⁹ *rozhrěšený*, potvrzující udělené rozhrěšení,⁵⁴⁰ *rozkázaný* v sousloví *rozkázaný list*, závět,⁵⁴¹ *vyplacený*, potvrzující vyplacení,⁵⁴² *vyvázaný*, *vyvažený*, potvrzující vyvázání z právního závazku, zvl. zaplacení dluhu.⁵⁴³ Dále se pojí s pojmenováním instituce (*nalézaný*, *nalezený*, (o soudu) nalézací, vydávající právní nález (StčS s. v. *nalézaný*).

Součástí gramatické terminologie jsou klaretizmy *myšlený*, *myšlovaný*, (o slovesné formě) vyjadřující přípravu na něco,⁵⁴⁴ *počínaný*, (o slovesné formě) počínavý, inchoativní (StčS s. v.), *prošený*, (o slově) tázací (StčS s. v.), *vyvolený*, (o částici) vyjadřující preferovanou volbu ve výčtu slov⁵⁴⁵ ad. Dále byla zjištěna adjektiva z náboženské oblasti s nositelem vlastnosti konkrétním (*očiščený*, (o vodě) očištný (StčS s. v.), *vyprošený*, (o šatu) užívaný kajícími při prosebných modlitbách)⁵⁴⁶ i abstraktním (*zčištěný*, (o modlitbě) očištný).⁵⁴⁷ S pojmenováním pacientu se pojí *pálený*, *spálený*, (o oběti) zápalný.⁵⁴⁸ S pojmenováním živočicha se pojí *honěný*, používaný k lovu honem.⁵⁴⁹

Adjektiva odvozená z participia *l*-ového (4) nesou účelový význam velmi zřídka, pojí se s pojmenováním části budovy (*vchodilý*, *vstupní*),⁵⁵⁰ hmotného prostředku činnosti (*opilý*

⁵³⁸ ESSČ s. v. Doklad *Ctibor z Cimburka ... Ščepánovi z Lompnice ... právo věnné, kteréž byl kúpil u Jana ..., tři tisíce kop groší, po Anně z Benešova spadlé na krále a na listy dané krále Ladislava, jakož jemu Jan z Lompnice byl vložil, ... vkládá a zapisuje* DeskyMorBrn 16, (1481).

⁵³⁹ ESSČ s. v. Doklad *že mi drží kus roli ... nad ... rybníkem, ježto já k tomu lepší právo mám. Zná li etc., chci to listem kúpeným pokázati* Půh 5/2,370 (1481).

⁵⁴⁰ ESSČ s. v. Doklad *tak sta se obě straně příznaly, že ... sú spolu dvě noci leželi, jako by již byli manželé. Tu sem jich nechtěl oddati, leč listu dobudú sobě prve rohřešeného* ArchČ 14,22 (1446).

⁵⁴¹ ESSČ s. v. Doklad *Mikuláš ... poh. p. Václava ..., že jemu Buchlovice ve dsky nevložili k dědictví podle rozkázání dobré paměti p. Jindřicha ... Znají li etc., chci to listem rozkázaným a zápisným ukázati* Půh 3,450 (1437).

⁵⁴² Srov. ESSČ s. v. Doklad např. *zná li mi se v tom, že jsem své peníze zaň dal etc., ale chci to listem vyplaceným ukázati a o peníze požičené chci na tom dosti míti* Půh 1,365 (1410).

⁵⁴³ ESSČ s. vv. Doklady např. *Tanvart ... poh. Jana ..., že sem zaň slíbil a své zaň dal. Zná li etc., ale chci to listem jeho vyvázaným pokázati* Půh 4,305 (1460); *poněvadž on Břekovec ... ten dluh zaplatil, nač jest list hlavní svědčil, a list vyvazený okázal, že jemu Břieskému povinen není co z té sumy vydati* ArchČ 9,508 (1490).

⁵⁴⁴ ESSČ s. vv. Doklad *forma perfecta svrchovaná, meditativa Myslena* KlarVokF 87 (*mysslowana* KlarVokM; De grammatica).

⁵⁴⁵ ESSČ s. v. Doklad *sunt iurativa přísežná, sed electiva wywolena* KlarVokF 110 (*výborná* KlarVokM; De grammatica).

⁵⁴⁶ ESSČ s. v. Doklad *svlekla sem se z svého pokojného rúcha a oblekla sem se v pytel wyproffeny* BiblOl Bar 4,20 (*prosebný* BiblLit, *prosítebný* BiblPad) obsecrationis.

⁵⁴⁷ ESSČ s. v. Doklad *často životem nábožným nám jest náboženstvie dobytí a někdy také zczyfczenu <modlitbu> umiesiti* AlbRájA 63v (*zčištěnou modlitbu* AlbRájC).

⁵⁴⁸ StčS s. v. *pálený*. Doklady *offeretis...holocausta (obět palenv gl.)* GlosLekc UK V E 19, 159r (Ex 20,24: *budete obětovati na něm [oltáři] spalene ... oběti* BiblPad, *zápalné* BiblPraž) (srov. StčS s. v.).

⁵⁴⁹ ESSČ s. v. *honěný*. Ojedinělý doklad *račte věděti, byť honěný byl [jestřáb], učinil bych to pro VMt rád, žeť bych jej VMti poslal, ale jestližeť honiti bude, chci jej VMti rád poslati, nebť sem jim ještě nic nehonil* ArchČ 21,414 (1479).

⁵⁵⁰ ESSČ s. v. Doklad *<pět> siencí wchodilich* EvKap 54r (J 5,2: *přistřeší* EvZimn, BiblDrážď) porticus.

‚(o nápoji) působící opilost‘),⁵⁵¹ pacientu (*jeďlý* ‚určený k jídlu; (o dobytku) masný, chovaný na maso‘)⁵⁵² a časového úseku (*prodržalý* ‚(o době) vydržecí‘ (StčS s. v.).

Adjektivum z participa *t*-ového bylo zjištěno pouze jediné, navíc hapaxní. Pojí se s pojmenováním budovy nebo její části (*pity* ‚(o sklepě) určený na nápoje‘ (StčS s. v.).

Doklady na uvedená adjektiva se datují od počátku do 2. pol. 15. stol.

3.4.6 Závěry

Z výše uvedených zjištění vyplývá, že adjektiva s příponou *-c(i)* společně s adjektivy z *nt*-ového participia a adjektivy se sufixy *-n(y)* a *-n(i)* představovala centrální prostředky pro tvoření deverbativ s účelovým významem. Adjektiva s příponami *-c(i)*, *-n(y)* a *-n(i)* se přitom nejčastěji ze všech účelových adjektiv pojila s pojmenováním hmotného nástroje k vykonávání činnosti. Přípona *-c(i)* pak jako jediný systémový prostředek primárně sloužila k derivaci deverbálních adjektiv účelových a v této funkci při spojitelnosti ‚hmotný prostředek‘ postupně nabyla ve staročeském období výsadního postavení.

Nahlédneme-li vztah deverbálních účelových adjektiv se sufixy *-n(y)* a *-n(i)* na jedné straně a adjektiv se sufixem *-c(i)* na straně druhé prizmatem produktivnosti a zároveň centra a periferie, konstatujeme, že zatímco (existující nebo nová) slova se starobylými sufixy *-n(y)* a *-n(i)* nabývala posunutých, periferních významů účelových (srov. MČ 1, s. 338), vznikala vedle nich nová účelová adjektiva s produktivní příponou *-c(i)*, jejíž základní funkcí bylo vyjadřovat význam účelový⁵⁵³ (srov. Trávníček, 1951, s. 364–365).

Účelová adjektiva se sufixy *-n(y)* a *-n(i)* splývala s adjektivy (široce) vztahovými, a to jak na úrovni jednotlivých lexíí, o čemž svědčí více možností jejich významové interpretace, tak na úrovni polysémních lexémů, neboť se vydělují jako jeden z významů při kolokaci ‚prostředek činnosti‘ zpravidla vedle významů (široce) vztahových (srov. MČ 1, s. 342, 343). Tento fakt významové šíře společně s šíří jejich formální motivovanosti (srov. MČ 1, s. 343), přičemž formální motivovanost slovesem je navíc často druhotná nebo ji vedle dějového jména nelze konstatovat vůbec, v souvislosti s faktem, že se v účelovém významu vyskytují již v nejstarších pramenech a že nositel vlastnosti není sémanticky omezený a specializovaný, vede

⁵⁵¹ StčS s. v. *opilý* 4. Doklad např. *vína i opileho pitie ať nepie [žena]* BiblCard Jdc 13,14 siceram (StčS s. v.).

⁵⁵² ESSČ s. v. Doklad na ‚určený k jídlu‘ *věděti dávám ..., kterak jest pan Kocovský ... pobral panu Nachvalovi ... ve všech všech dobytek všechny a jiné jedlé potřeby* ArchČ 15,21 (1477); ‚masný‘ *O gedlem dobytku. Staví li kto ku právu gedly dobytek, to on má na právě státi* Wien: Österreichische Nationalbibliothek, sign. Cod. 3454.

⁵⁵³ Obecnou souvislost mezi blízkostí slovo-tvorného a lexikálního významu a produktivností formantu slova konstatoval Němec (2009c, s. 52): Slova s produktivními příponami projevují tendenci vyjadřovat významy (pro daný formant) základní, zatímco slova s neproduktivními příponami tendenci vyjadřovat posunuté významy, které jsou periferní (Němec, 2009c, s. 52).

k domněnce, že právě u adjektiv s těmito sufixy vznikla kategorie deverbálních účelových adjektiv nejdříve, a to na základě vývojově starších účelových adjektiv desubstantivních (vzniknuvších významovou specializací z adjektiv vztahových) (srov. *měrný k měřiti, miera* (ESSČ s. v.), srov. doklad *vrázú rozdělil jim zeú v obvirvi měrněj* ŽaltWittb 77,54 in *funiculo distributionis*). Podobný postup lze pozorovat u adjektiv se složenými sufixy *-ebný/-ebn(i)*, *-tevn(ý)/-tevn(i)*, *-tebn(ý)/-tebn(i)*, obsahujícími morfém starobylého deverbálního substantiva, podobná je souvislost se substantivy se sufixem *-dl(o)*, kterou lze konstatovat u některých účelových adjektiv se sufixem *-dln(ý)*. Ostatně podobně i desubstantivní vztahová adjektiva se zakončením *-č(i)* odvozovaná od činitelských jmen konverzí mohla navzdory své formě vedle významu ‚určený pro někoho, užívaný někým‘ nabývat i významu ‚určený k nějaké činnosti‘ (3.2.1.3; srov. mladší znění výše uvedeného dokladu *losem rozdělil jim zeú povrázkem děličovým* ŽaltKlem 77,54). Zároveň se však sufixem *-n(ý)* od počátku odvozovala deverbativa neaktuální, převážně aktivní, ale také pasivní včetně možnostních (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 307–308).

Významová kategorie účelových adjektiv, široce pojímaná, navíc málo ohraničená, plynule se prolínající jak s kategorií adjektiv (široce) vztahových a dějových, tak s kategorií adjektiv vlastnostních a adjektiv pasivní možnosti (srov. MČ 1, s. 337), pak začala být naplňována dalšími formálními typy, které jsou z hlediska formální motivovanosti jednoznačně deverbální (včetně derivátů z participií), tyto typy však primárně již sloužily k vyjadřování jiných slovtvorných kategorií. Proto vedle nich vznikl také formální typ nový, deverbativa odvozovaná příponou *-c(i)*,⁵⁵⁴ který od počátku sloužil zvláště k vyjadřování významu účelového (srov. *rozdělil jim zemi v obrvi měřiciej/měřiciej (?)* ŽaltPod 77,54). Jeho přípona *-c(i)* vznikla pravděpodobně na základě *nt*-ových participiálních adjektiv, jak předpokládal již Gebauer (1958, s. 89–90; pod. Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 309; 2.3.1). V prostředí probíhajících vokalických změn tento slovtvorný typ částečně formálně splýval s adjektivy z *nt*-ového participia, a tím bylo jeho uplatnění při odvozování od sloves některých vzorů, zvl. vzoru *prošiti*, ztíženo a zpomalené ve prospěch ostatních formálních typů, zvl. adjektiv s příponami *-n(ý)*, *-n(i)*. Jeho produktivita byla zpočátku patrná (a proto také nejvyšší) především při odvozování od sloves 5. inf. třídy.

⁵⁵⁴ Ojedinělým projevem obecně rozostřené hranice mezi desubstantivními a deverbálními typy pro vyjádření účelového významu je v případě derivátů s příponou *-c(i)* desubstantivní účelové (vztahové?) adjektivum *přiezěci* ‚určený na přízi n. k předení‘, odvozené od substantiva *přiezě*, doložené pouze v dobových slovnících (ESSČ s. v.).

Staročeské období je tak ve vývoji české slovní zásoby a jejího adjektivního subsystému obdobím hledání a ustalování prostředků pro vyjádření účelového významu, zvláště prostředků deverbálních. Mimo výše uvedená fakta o tom svědčí též formálně rozrůzněné lexikální varianty deverbálních účelových adjektiv v různých rukopisech téže památky i výskyt různých forem účelových adjektiv v týchž kontextech. Potřeba vydělení a diferenciacie významové kategorie účelových adjektiv pomocí zvláštních formálních prostředků byla podstatnou měrou ovlivněna rozvojem terminologických vrstev slovní zásoby (srov. MČ 1, s. 337), zvláště terminologie právní a administrativní, lékařské, řemeslnické a gramatické (srov. Michálek, 1963, s. 128; Fried, 2015, s. 98). Počátky této kategorie jsou však spojeny také s biblickým překladem a původně silnou „tendenc[í] k vyjadřování atributivních vztahů shodným adjektivním přívlaskem“ na úkor neshodného (srov. Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 360).

Široké bylo v nejstarších fázích vývoje pojetí účelového významu i v tom smyslu, že přesahovalo kategorii adjektiv označujících stálou vlastnost substance (MČ 1, s. 326, 336). Účelová adjektiva nevyjadřovala tedy jen určenost k provádění určité činnosti „obvykle, pravidelně nebo stále“ (MČ 1, s. 336), ale mohla také vyjadřovat určenost jedinečnou, jednorázovou, aktuální (srov. MČ 1, s. 336), srov. mladší znění výše uvedeného dokladu svědčící o aktuálním chápání daného kontextu v *provázku, kterýmž bylo děleno* BiblPraž Ps 77,54, dále doklad *mněni smy jako ovcě zabijicie* ŽaltKap 43,22, *ovcě k zabiti* ŽaltWittb oves occisionis,⁵⁵⁵ srov. též *vypuštědlný* ‚(o živočichu) určený k vypuštění někam‘ (3.4.4) a doklady na adjektiva *vařějící, vařující* (3.2.6.4.2), výhradně biblické. K dokladům s aktuálním významem se však řadí též výskyty, které z biblického překladu nepocházejí, a to především deriváty z perfektiv (srov. MČ 1, s. 336), např. *výplatní* ‚(o penězích) určený k vyplacení‘, *krmný* ‚(o dobytku) určený k vykrmení‘ (3.4.1) nebo adjektiva odvozená od perfektiv s příponou *-v(y)* pojící se s pojmenováním léku (3.4.2).

Úzká souvislost účelových a široce vztahových adjektiv se sufixy *-n(y)*, *-n(i)* a *-c(i)* a schopnost účelových adjektiv vyjadřovat aktuální určenost napovídají, že účelový význam stejně jako význam možnosti vznikl „specifikací významu široce vztahového“ (srov. MČ 1, s. 339; Michálek, 1963, s. 128).

Uvedený doklad z ŽaltKap 43,22 zároveň představuje nejstarší výskyt participiálního adjektiva v účelovém významu zaznamenaný v této práci, datuje se do 80. let 14. stol. Fried však uvádí, že participiální adjektiva s účelovým významem se vyskytují přibližně od r. 1350

⁵⁵⁵ Participiální adjektivum *zabijící*, dosud nezachycené ve slovnících, uvádí Voleková (2021, s. 19). Za poskytnutí uvedeného dokladu děkuji K. Volekové.

(Fried, 2015, s. 154). Počátky tvoření deverbálních účelových adjektiv se však (podle datace rukopisů) datují již do 13. stol. (*púščědlný* GlosMV), do pol. 14. stol. (*měrný* ŽaltWittb), 2. pol. 14. (*zabijúci* ŽaltKap, *rozvodný* BiblDrážd', *pitedlný* BiblDrážd', *zčiščený* AlbRájA), na přelom 14. a 15. stol. a do 1. desetiletí 15. stol. (*-v(y)*).

3.5 Středněčeský materiál, jeho třídění a popis

3.5.1 Materiálová databáze sledovaných typů středněčeských adjektiv

Materiálová databáze pro středněčeské období byla vytvořena na základě LDHBČ, z ní byly získány také doklady. Navíc byla excerpována první polovina RohnSlov 4, protože v něm při revizi dokladů byla opakovaně zjištěna adjektiva s příponou *-c(i)*, která v LDHBČ obsažena nejsou.

Postup byl analogický ke zpracování materiálu staročeského (3.1.1), výchozí materiálová databáze pro středněčeské období však obsahuje pouze deriváty s příponou *-c(i)* a adjektiva z *nt*-ového participia a neobsahuje účelová adjektiva ostatních formálních typů, neboť odpovídající novodobé slovníkové zpracování středněčeské slovní zásoby, ze kterého by bylo možné vyjít při excerpci adjektiv s účelovým významem, neexistuje. Dále databáze obsahuje pouze deriváty vzniklé výhradně sufixací. Databáze sloužila především k shromáždění adjektiv s příponou *-c(i)*, formálně jednoznačných i nejednoznačných, tedy splývajících s participiálními adjektivy, nikoliv též pro komplexní popis participiálních adjektiv, podrobnější údaje o jednoznačných participiálních adjektivech do ní proto byly doplňovány pouze výběrově.

Jádrem středněčeského materiálu analyzovaného v této práci jsou doklady z původní lístkové kartotéky Z. Tyla a jeho spolupracovníků (srov. LDHBČ). Doklady z nově pořizované excerpcce, která byla v LDHBČ zveřejněna 17. 12. 2022, byly doplněny výběrově, a to především tak, aby nezůstalo nepovšimnuto žádné (možné) adjektivum odvozené od inf./min. kmene.

3.5.2 K popisu středněčeských adjektiv

Uvedená databáze posloužila pro popis adjektiv odvozených příponou *-c(i)*, která vznikla výhradně sufixací. Popis je uspořádán podle inf. třídy a vzoru motivujícího slovesa, tedy analogicky k částem charakterizujícím hlavní sledovaný formální typ ve staročeském období (3.2). Část pojednávající o středněčeském období je tak stručnější než část věnující se období

staročeskému a soustředí se výhradně na popis adjektiv s formantem *-c(i)*. Údaje o participiálních adjektivech jsou uváděny výběrově.

Při popisu střdč. materiálu jsou dodržovány obecné zásady stanovené v kap. 3.1.2. V rámci popisu jsou adjektiva v souladu se zásadami LDHBČ uváděna v hláskové formě předpokládané k r. 1500, zároveň též v hláskové formě doložené v prameni (<https://madla.ujc.cas.cz/>), jsou však registrovány pouze odchylky od předpokládaných systémových hláskových změn. Význam sledovaných slov byl určen na základě dokladů s využitím určení významu na některých lístcích, neboť v LDHBČ se významové definice nebo významové ekvivalenty systematicky neuvádí. Významové definice slov doložených ve stejném významu již ve stč. období odpovídají definicím užitým v předchozí části práce, přebíraným zpravidla ze staročeských slovníků (StčS, ESSČ, MSS, GbSlov).

Doklady byly zrevidovány a doplněny podle dostupných tisků, rukopisů a edic.⁵⁵⁶ Prameny jsou citovány zkratkami podle úzu LDHBČ, v ní je pod jednotlivými zkratkami zveřejněn jejich popis (<https://madla.ujc.cas.cz/prameny/>). Doklady z pramenů, které nejsou v LDHBČ identifikovány a nebyly zjištěny (např. HeslPráv), byly z popisu vyřazeny. Dále byly z popisu střdč. adjektiv vyřazeny doklady z nč. beletrie (např. WinterObrRak).

Při revizi dokladů byly využity přepisy dobových slovníků obsažené ve *Vokabuláři webovém* (<https://vokabular.ujc.cas.cz/zdroje.aspx#digitalizovaneSlovniky>). V souladu s nimi je Rosův *Thesaurus* (RosaSlov) oproti LDHBČ citován podle přepisu z rukopisu IV D 81 Knihovny Národního muzea a číslování stran Vusínova slovníku je uvedeno podle přepisu z exempláře se signaturou TS III 209c (VusSlov).

3.6 Středněčeská adjektiva odvozená příponou *-c(i)*. Deriváty vzniklé výhradně sufixací

3.6.1 Adjektiva odvozená příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves 5. a 6. inf. třídy

3.6.1.1 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves 5. inf. třídy

V rámci adjektiv odvozených od sloves 5. inf. třídy byly zjištěny deriváty sloves vzoru *dělati* (3.6.1.1.1), *tesati* (3.6.1.1.2), *bráti* (3.6.1.1.3) a *kovati* (3.6.1.1.4).

⁵⁵⁶ Doklady jsou citovány v transkripci, dokládané slovo je však, pokud je to možné, transliterováno. Transliterován je také německý text.

3.6.1.1.1 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru *dělati*

Celkem bylo zjištěno 80 adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves typu *dělati* příponou *-c(i)*. Odvozují se zpravidla od imperfektiv, od perfektiv velmi zřídka (*strhací, zachovací*). Zpravidla nezachovávají rekcí, zachování rekce motivujícího slovesa bylo zjištěno velmi zřídka (*vidly dvoje podávací sena* LemMinc 254 (1540), *forma listu zapovědacýho gruntův* FaukTit 88r).

Většina zjištěných adjektiv vykazuje účelový význam (77 adjektiv, 96 %). Dále bylo zjištěno 7 adjektiv vlastnostních (9 %), ojedinělé je adjektivum možnostní.

Tabulka 36: Slovtvorné kategorie adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves vzoru *dělati* příponou *-c(i)*

Onomaziologická kategorie	Slovtvorná kategorie	Počet adjektiv	
Mutační adjektiva	účelová adjektiva	77	96 %
	vlastnostní adjektiva	7	9 %
	možnostní adjektiva	1	1 %
Celkem adjektiv		80	

Tabulka 37: Kolokace účelových adjektiv typu *léhací*

Nositel vlastnosti, jeho sémantická kategorie	Počet adjektiv	Z účelových adjektiv (77)
„hmotný předmět, zvl. nástroj“	58	75 %
„budova, místnost, místo“	4	5 %
„úřední dokument, zápis“ (<i>list, cedule</i>)	12	16 %
„kniha, slovesné dílo, výrok“	3	4 %
„tělesný orgán, jiná část těla“	2	3 %
„léčivo“	1	1 %
Celkem adjektiv	77	

Největší počet **účelových adjektiv** se pojí s pojmenováním **hmotného prostředí**, zvláště pak mechanického nástroje: *cpací* „určený k vtlačování něčeho? někam“,⁵⁵⁷ *dýmací/dymací* „(o měchu) určený k rozdmýchávání ohně“,⁵⁵⁸ *klapací (klapačí?)* „určený ke klapání“,⁵⁵⁹ *lévací/livací* „odlévací“,⁵⁶⁰ *nabírací* „určený k nabírání“,⁵⁶¹ *navlékací/navlikací*

⁵⁵⁷ Ojedinělý doklad *Cpacy dřevo. Pilum teres. Stopfholz* RohnSlov 4,140 (*Kovkop/Haviř*).

⁵⁵⁸ Doklady *měch / dymacý měchy / míšky / nadýmač. Follis : Folliculus : Instrumentum quo ignis sufflatur* VelSilva 707; *potřebí jest mítí ... dýmácy měchy s dlouhými troubkami, napřed dobře okované* ČerDest B5r.

⁵⁵⁹ Doklad *klapačka, g. f. (nástroj klapací) crepitaculum, Klapper* RosaSlov III/400.

⁵⁶⁰ Doklady např. *Ljwacy nástroj mosazný. Instrumentum fusorium ex orichalco. Das Gies-instrument von Messing* RohnSlov 4,227 (*Pismolitec*); *Ljwacy lžíce železná ... Der Gieslöffel* RohnSlov 4,2 (*Apatykář*).

⁵⁶¹ Ojedinělý doklad *Nabjracý lžíce / nabiračka* RohnSlov 4,102 (*Konvář*).

,určený k navlékání něčeho‘,⁵⁶² *ohlédací/ohledací* ,určený k ohledání rány apod.‘,⁵⁶³ *omykací* ,určený k omykání‘,⁵⁶⁴ *opíchací/vopichací* ,určení k roztloukání‘,⁵⁶⁵ *počítací* ,(o minci) početní, užívaný při počítání‘,⁵⁶⁶ *podávací* ,(o nástroji) určený k podávání něčeho‘,⁵⁶⁷ *podpírací/podpěrací* ,určený k podpírání‘,⁵⁶⁸ *postříhací/postřihací* ,užívaný k postřihování‘,⁵⁶⁹ *propíchací/propichací* ,určený k propichování‘,⁵⁷⁰ *předkládací* ,určený k předkládání‘,⁵⁷¹ *přítírací* ,určení k natírání‘,⁵⁷² *střídací/střidací* ,určený k vyměňování něčeho (?‘),⁵⁷³ *sšivací/sšivací* ,určený k sešívání‘,⁵⁷⁴ *utírací/utěrací* ,určený k utírání, čištění‘⁵⁷⁵ (v sousloví *utírací/utěrací nůžky* ,kratiknot‘),⁵⁷⁶ *stříhací/střihací* ,určený ke stříhání‘,⁵⁷⁷ *vyšivací/vyšivací* ,určený k vyšívání‘,⁵⁷⁸ *vytírací/vytěrací* ,určený k vytírání apod. něčeho‘,⁵⁷⁹ *zavírací* ,určený k zablokování něčeho‘⁵⁸⁰ (v sousloví *řetěz zavírací* ,řetěz k brždění kola vozu (?‘),⁵⁸¹ *zdvíhací/zdvihací* ,určený ke zdvihání něčeho‘,⁵⁸² *zpoléhací/spolehací* ,určený k opírání‘,⁵⁸³ *ždímací* ,určený ke ždímání‘.⁵⁸⁴ Četná jsou též účelová adjektiva vykazující spojitelnost

⁵⁶² Ojedinělý doklad *Nawlikacy jehla. Acus saponaria. Lichtnadel* RohnSlov 4,192 (*Mydlář*).

⁵⁶³ Doklad např. *Ohledací želízko, jímž se ohledává rána, jak hluboká jest* RohnSlov 4,59 (*Hojič ran*).

⁵⁶⁴ Ojedinělý doklad *kosa omykacy, myzdřící, štrejchovací neb obtahující* RohnSlov 4,141. (*Koželuh*). Sloveso *mykati* se původně náleželo ke vzoru *tesati* (Gebauer, 1958, s. 366), ale *mykati* co (vlnu) se již ve stč. období řadí ke vzoru *dělati* (vlnu předú a mykají HynRozpr 218v; srov. ESSČ s. v. *mykati*, StčS s. v. *přěmykati*) stejně jako ve střdč. období (např. *když se nemyká* ArchČ 20,413 (1537), *mykám* RešSlovA K3r).

⁵⁶⁵ Ojedinělý doklad *mortarium, moždíř, wopichací kámen* RešSlovA Ssss 3v.

⁵⁶⁶ Ojedinělý doklad *1589–90 od dělání kolků na groše počítací ... 1601 Šebestianu zlatníku v Latraně od udělání grošíků stříbrných počítacích 1 k. 15 gr. ... 1609 Křištofovi ... od nadělání 1200 grošíků k počítání i za mēd' 6 k. 7 gr. 5 d.* PamArch 1891 5, 284 – 285.

⁵⁶⁷ Doklad *Václav koupil ... vidly dvoje podávací sena a dvoje rohaté* LemMinc (v. StčS LemingerMinc) 254 (1540).

⁵⁶⁸ Ojedinělý doklad *vzav [stařec] svou podpěrací hůlku, šel do domu syna svého* LomnNaučDět 241.

⁵⁶⁹ Ojedinělý střdč. doklad *rallum nože postřihaczij* VodňLact S1r (StčS s. v. *postřihací/postřihací*).

⁵⁷⁰ Ojedinělý doklad *Propichacy jehly ... Stechnadeln* RohnSlov 4,152 (*Krumpír/Šmukýř*).

⁵⁷¹ Ojedinělý doklad *líže předkládací. Cochlearia praebitoria. Vorleglöffel* RohnSlov 4,103 (*Konvář*).

⁵⁷² Ojedinělý doklad *Přítjracý kartáč z štětín* RohnSlov 4,348 (*Tiskař kartunu*).

⁵⁷³ Doklad *Střidacy kleště k vytahování stříbra. Alterna forceps. Die Wechfelzange zum herausziehen des Silbers* RohnSlov 4,27.

⁵⁷⁴ Ojedinělý doklad *jehla sffywacy ... die Heftnadel* RohnSlov 4,57 (*Hojič ran*).

⁵⁷⁵ Doklad např. *Vtěracý, utěravý, adj. (čim se co utírá) purgatorius, abstersivus, ut vtěracý šat, Wifchtuch, ... Vtěracý roucha, Reibtuch, Wifchtuch* RosaSlov VI/881.

⁵⁷⁶ Doklad např. *Vtěracý, utěravý, adj. (čim se co vtírá) purgatorius, abstersivus ... vtěracý nůžky (kratiknot), emunctorium* RosaSlov VI/881.

⁵⁷⁷ Doklad např. *Střihací, adj. (co stříhá) ut stříhací nůžky, forfices, die Schär* RosaSlov V/715.

⁵⁷⁸ Ojedinělý doklad *jehla wyffiwacy / krumpýřská* RohnSlov 4,35 (*Jehlař*).

⁵⁷⁹ Doklady např. *penicillus, vel penicillum, Witěracý štětka, penžlík, jímž se nětco maluje neb vytírá a vymazuje* RešSlovA Kkk 4r; *penicillum, ... směták, wytěracý chovoštířko* VelDict Cccc 1r2.

⁵⁸⁰ Doklad *narováva strany [sazby] s dřevěnou paličkou a zawjracým železem* RohnSlov 4,80 (*Knihotiskař*).

⁵⁸¹ Doklad *koupil [dvůr] s těmito svršky: ... vozy dva ..., a což k tomu náleží, ... sedlo, váhy k vozuom, III rozporky, řetěz zavírací, kláničky II, provaz dlouhý k vozu* ArchČ 28,144 (1535).

⁵⁸² Doklady *Zdwiřací, l. zdwiřací, adj. ... Item (čim se zdvihá) ... (zdvihadlo) ut zdwiřací fochor, zdwiřací nástroj* RosaSlov II/206; *Zdwiřací želízko. Elevatorium* RohnSlov 4,61 (*Hojič ran*).

⁵⁸³ Doklady *Spolehacy prko ... Das Lähn Bret / an welches sich der Weißgerber mit dem Leib anlähnet* RohnSlov 4,38 (*Jirchář*); *překlopí rámeček, když zatím zpolehacým provazcem nohou zahne, na poklop* RohnSlov 4,81 (*Knihotiskař*); *Zpolehací dřevo. Cubitorium fulcrum* RohnSlov 4,99 (*Konvář*).

⁵⁸⁴ Ojedinělý doklad *ždímák / ždjmacý železo. Ferrum contortum exprimendae e lotis pellibus aquae* RohnSlov 4,38 (*Jirchář*).

s pojmenováním nádoby, schránky nebo obalu: *chovací* ,určený k uchovávání něčeho‘,⁵⁸⁵ *nalévací* ,určený k nalévání‘,⁵⁸⁶ *pikací* ,určený na močení‘,⁵⁸⁷ *podávací* ,(o nádobě) určený k podávání něčeho‘,⁵⁸⁸ *podsívací/podsivací* ,určený k prosévání‘,⁵⁸⁹ *propírací/propirací* ,určený k propírání‘,⁵⁹⁰ *rozsívací/rozsevací* ,používaný při setí‘,⁵⁹¹ *sbírací/sběrací* ,určený ke sbírání pěny apod.‘,⁵⁹² *slévací/slevací* ,určený ke slévání‘,⁵⁹³ *stírací/stěrací* ,určený ke stírání (v pivovarnictví)‘,⁵⁹⁴ *strhací* ,určený ke stahování piva‘,⁵⁹⁵ *umývací/umyvací* ,určený k umývání‘,⁵⁹⁶ *vystírací/vystirací* ,určený k vystírání, mísení sladu s vodou při vaření piva‘,⁵⁹⁷ *zhřívací* ,určený k ohřívání‘.⁵⁹⁸ S pojmenováním textilie se pojí *léhací* ,určený k ležení, spaní‘.⁵⁹⁹ Několik adjektiv se pojí s pojmenováním nábytku nebo zařízení domu, a to *pozléhací* ,určený k odpočinku vleže‘,⁶⁰⁰ pod. též *léhací* (doklad např. v. následující *sedací*), *sedací* ,určený k sezení‘.⁶⁰¹ Ojedinělé je spojení s pojmenováním části zvířecího stroje (*zasedací* ,(o sedle) určený k sezení‘)⁶⁰² a plavidla (*potýkací* ,(o lodi) bojový, určený k boji‘).⁶⁰³ Řídká jsou účelová adjektiva pojící se s pojmenováním materiálu k činnosti (*pokrývací* ,určený k pokrývání‘,⁶⁰⁴ *prošívací/prošivací* ,(o niti) určený k prošívání‘).⁶⁰⁵ Ojedinělé je adjektivum pojící se s pojmenováním látky (*potýkací/potýkačí* (?) ,(o masti) užívaný při zápasu, určený pro zápasníky‘),⁶⁰⁶ je zároveň blízké adjektivům široce vztahovým. Jak jako účelové, tak jako

⁵⁸⁵ Ojedinělý doklad *Chowacý kapsa/ Mošna / Capsa, Capsula* RešSlovB D 1v.

⁵⁸⁶ Doklad např. *Jakub ... koupil sobě statek ... s těmito přídávky: ... štoky 3, konev nalévacie, žejdlík 1 a korbenuov 1* ArchČ 17,540 (1508).

⁵⁸⁷ Doklad např. *Pikacý hrnec, scaphium, matula* RešSlovB Aaa 4v.

⁵⁸⁸ Doklad talíře *podawacý / k podávání ... Präfentirteller / worauf man groffen Herren das trinken darreichet* RohnSlov 4,102 (*Konvár*).

⁵⁸⁹ Ojedinělý doklad *cribrum pollinarium :: podšywacý husté řešeto, říčice* RešSlovA Tttt 1r.

⁵⁹⁰ Ojedinělý doklad *Propiracý pytle. Sacculi cilicini, Die Schauersäcke* RohnSlov 4,176 (*Mincír*).

⁵⁹¹ Ojedinělý doklad *Rozšywacý, l. rozšewacý, adj. satorius, ut rozšewacý plachta* RosaSlov V/391.

⁵⁹² Ojedinělý doklad *Zběracý mísa. Scutella despumatoria. Die Faumschüffel* RohnSlov 4,239 (*Pivovárník*).

⁵⁹³ Doklad např. *Slewacý kád'. Cadus ... Die Giesbütte* RohnSlov 4,238 (*Pivovárník*).

⁵⁹⁴ Doklady např. *rmuty g. m. plur. (voda sladem smíšená, kteráž se na pivovarském kotlu převaruje, a odtud do stěracý kádě házi)* RosaSlov V/95; *slévací kád' (do které se pivo slívá. Sic stěracý kád' : v které se stírá)* RosaSlov III/783.

⁵⁹⁵ Ojedinělý doklad *kádě strhací se železnými obručemi* MostVodň 2,52 (1643).

⁵⁹⁶ Ojedinělý doklad *quasillus, vmywacý škop* RešSlovA Ssss 3v.

⁵⁹⁷ Ojedinělý doklad *Wyštiracý kád'. Cadus mistionis* RohnSlov 4,239 (*Pivovárník*).

⁵⁹⁸ Ojedinělý doklad *caldarium, zhřijwacý kotel, měděný hrnec* RešSlovA Ssss 2v.

⁵⁹⁹ Doklad *kdež je Barbora vinila, že sú dali svrchky jejie, ... z domu vziati ..., totiž klenoty, hotové penieze, šaty chodící i léhací* ArchČ 13,93 (1505). Srov. Kalinová, 2019, s. 139.

⁶⁰⁰ Doklad např. *stolic<e> pozléhací zlatou kůží obtažená* InventHrub 303 (1621).

⁶⁰¹ Doklady *torus, i, stratum in quo vel cubatur, vel sedetur, Lehacý aneb sedacy luožko, luože* VelDict Ooooo 2r1; *sedacý stolice* RosaSlov V/364.

⁶⁰² Doklad např. *cedule ... k bitvě vydané, co na sobě a při sobě míti mají. Item ... na koně sedla plechová zasedací bez fortele* KamenSněm 2,102 (1549).

⁶⁰³ Doklad *rychlý / potýkacý šif, liburna, liburnum* RešSlovB Mm3v.

⁶⁰⁴ Ojedinělý doklad *do vápenice ... za 1000 cihel pokrývacích a 500 háků* TeigeMíst 1,505 (1606).

⁶⁰⁵ Ojedinělý doklad *vytahuje proffjwacy nitě ... Außnehungs-Faden* RohnSlov 4,149 (*Krejčí*).

⁶⁰⁶ Ojedinělý doklad *Potýkacý neb bitcý mast / Ceroma* RešSlovB Aa 4v.

široce vztahové lze interpretovat také *šlapací* ,(o kole coby součásti stávku) určený k pohánění šlapáním / poháněný šlapáním⁶⁰⁷

Účelová adjektiva odvozená od sloves vzoru *dělati* se nezdá poji s pojmenováním **hmotného předmětu coby patientu**: *napínací/napinací* ,sloužící k napínání⁶⁰⁸, *oblékačí/voblékačí* ,(o oděvu) určený k nošení během dne jako svrchní⁶⁰⁹ pod. též *odívací/voděvací/vodívací*,⁶¹⁰ *polykačí* ,užívaný k polykání (?)⁶¹¹ *podávací* ,(o nádobě) určený k podávání⁶¹² *podkládačí/podkladací* ,určený k podkládání⁶¹³ *podstrkávací* ,(o posteli) určený k podstrkávání pod jinou postel při nepoužívání⁶¹⁴ *postrkávací/postrkavací* ,(o svícnu) pohyblivý, přenosný⁶¹⁵ *přesevací/přesevací* ,(o zrně) určený k přesevu⁶¹⁶ *přikládačí/přikladací* ,určený k přikládání k něčemu⁶¹⁷ *skládačí/skladací* ,uzpůsobený ke skládání⁶¹⁸ *trhací* ,(o papíru) určený k trhání⁶¹⁹ *zavírací/zavirací* ,(o noži) zavírací⁶²⁰ *zdvíhačí/zdvihací* ,(o bráně, mostu) určený ke zdvihání⁶²¹ Nečetná účelová adjektiva se poji s pojmenováním **hmotného předmětu coby agentu**, mají tak blízko k dějovým adjektivům. Lze k nim řadit i některá výše uvedená adjektiva odvozená od intranzitivních sloves a pojící se s pojmenováním nástroje (*dýmací, klapací*; srov. Štícha et al., 2018, s. 843), poji se především s pojmenováním mechanických zařízení nebo jejich částí. Obecně nesou význam ,určený/uzpůsobený k tomu, aby samovolně (po spuštění) vykonal/vykonával nějakou činnost‘ (srov. Štícha et al., 2018, s. 843): *střídačí/střidací* ,zpětný, vykonávající zpětný pohyb / uzpůsobený k vykonávání zpětného pohybu (?)⁶²² *zapadačí* ,(o závoře, mříži) padací,

⁶⁰⁷ Ojedinělý doklad *Sflapací kolo. Rota calcatoria. Das Trittrad* RohnSlov 4,258 (*Punčochář na stávku*).

⁶⁰⁸ Ojedinělý doklad *catapulta ... rychlá střela, šíp, hluk, napínací kuše* RešSlovA K4r.

⁶⁰⁹ Doklad např. *vzala kožich harasovej voblékačí* OberSmol 235 (1592).

⁶¹⁰ Doklad např. *jedný židovce mantlík harasovej voděvací sem vzal* OberSmol 235 (1592).

⁶¹¹ Ojedinělý doklad *4 libry tkanic zlatých ..., 11 lotů hedbávi bílého polykacího, ... 27 tuctů knoflíčků barevných* TeigeMíst 1,648 (1585).

⁶¹² Doklad *sklenice podávací, dole špičatá, která se postaviti nemůže* RohnSlov 2,143

⁶¹³ Ojedinělý doklad *Podkladací pravidlo / tenký plech* RohnSlov 4,83 (Knihotiskař).

⁶¹⁴ Ojedinělý doklad *postýlka podstrkávací, která se ve dne pod větší postel podstrčí* RohnSlov 4,369 (*Truhlář*).

⁶¹⁵ Ojedinělý doklad *svícen postrkavací. Candelabrum ductile. Schiebleuchter* RohnSlov 4,245 (*Platnýř*).

⁶¹⁶ Ojedinělý doklad *Přesevací, přesevací, adj. (jest obilí, které se vždycky na zimu i na jaro <přesevá?>): ut přesevací pšenice, triticum in autumno, et in vere seminale* RosaSlov V/389.

⁶¹⁷ Ojedinělý doklad *vlož ji [pryskyřici] do sklené kolby, kterouž sobě pilně opatř a obmaž, kdež se spojuje s druhou příkladací sklenicí* MattHerbVel 31v.

⁶¹⁸ Doklady v *truhle jedný vokovaný toto se našlo: ... pásek stříbrný s žaloudky, lžička stříbrná skládačí, punt perlový* TeigeMíst 1/1,328 (1589), pod. TeigeMíst 1/1,331; *svitedlnice fkladací. Lucerna composita. Zusammengelegte Taschen = Laterne* RohnSlov 4,245 (*Platnýř*).

⁶¹⁹ Doklad *puol třetího rysu černého trhacího papíru ..., též papíru trhacího puol třetího rysu po devíti groších ... Item trhacího papíru čtyřiceti puol desáta rysu* TeigeMíst 1,123 (1568).

⁶²⁰ Doklad *nuž závrací. Culter plicatilis, in manubrium reductilis. Schnapp=Messer / Taschen=Messer ... Zvučka k zavracímu noži* RohnSlov 4,195 (*Nožíř*).

⁶²¹ Doklady např. *Zdvihací, l. zdwhací, adj. (což se zdvihá) ut zdwhací most, pons versatilis, pensilis* RosaSlov II/206.; *jak sobě Klatovští své město ... ohradili, třemi také pevnými bránami i proti nim zdwhacími mostmi upevnili* HammerKron 83. Srov. Kalinová, 2019, s. 140).

⁶²² Doklad *kolo střídačí / zpáteční ... Das Wechselrad / das rückföhrende Rad* RohnSlov 4,53 (*Hodinář*).

uzpůsobený k spouštění n. sklápění⁶²³ *zavírací* ,(o kolečku hodin) určený k zablokování něčeho⁶²⁴.

Dále byla zjištěna 4 účelová adjektiva pojící se s pojmenováním **budovy, místnosti nebo místa** určeného k činnosti: *dívací* ,(o budově) divadelní, určený k provozování a sledování dramatických děl⁶²⁵ *léhací/lehací* ,(o místnosti) ,určený k ležení, spaní⁶²⁶ *potýkací* ,(o místu) určený k zápasu⁶²⁷ *zouvací/zuvací* ,(o místnosti) určený k zouvání⁶²⁸.

Druhou nejčetnější skupinou účelových adjektiv jsou adjektiva pojící se s pojmenováním **list** apod.: *obsílací/obsélací/obsilací* ,list rozesílaný jako předvolání k úřednímu jednání, obsílka⁶²⁹ *odpovídací* ,vypovídající nepřátelství⁶³⁰ *odsílací* v sousloví *odsílací list* ,nařízení⁶³¹ *posílací* ,doručovaný poslem⁶³² *provolací* ,potvrzující veřejné vyhlášení nemovitosti za odúmrť⁶³³ *přimlouvací* ,zasahující do sporu přimlívou⁶³⁴ *příznávací/příznavací* ,takový, kterým se něco prohlašuje n. potvrzuje⁶³⁵ obsahující něčí prohlášení o připojení se k něčemu⁶³⁶ *vzdávací/zdávací* ,darovací, potvrzující darování (?)⁶³⁷ *zachovací* ,potvrzující něčí „zachovalost“, bezúhonnost⁶³⁸ pod. *zachovávací*⁶³⁹.

⁶²³ Doklady např. *catarrhacta ... Zapadacý mříže na branách* RešSlovA K4r; *závora zapadacý před bránou. Obex portae ... Ein Schlagbaum* RohnSlov 3,236.

⁶²⁴ Doklad *kolo zawjracy. Sufflamen rotularum. Das Sperr-Rad* RohnSlov 4,53 (*Hodinář*).

⁶²⁵ Doklad např. *theatrum ... Duom diwacy, v němž divadla provozují* RešSlovA Hhhh 1v.

⁶²⁶ Doklad *ukradla ho [Jóšeba Jóaše] z prostředku synů královských, kteříž mordováni byli, ... z lehacý komory a skryla jej ... , aby nebyl zabit* BiblVácl 4 Rg 11,2 de triclino. Srov. Kalinová, 2019, s. 139.

⁶²⁷ Doklad *Potýkacý plac palestra, harena* RešSlovB Aa 4v.

⁶²⁸ Ojedinělý doklad *Zuwacý, adj. ut Zuwacý svetnice* RosaSlov VII/608.

⁶²⁹ Srov. StěS s. v. *obsielací*. Doklad např. *on ... podle tejchž listuov obsielacích neoznánil, jakého svědomí na nich žádá podle zřízení zemského* ListářPlz 2,726 (1523).

⁶³⁰ Srov. StěS s. v. *otpowiedací*. Doklad např. *když toho neučinili [obyvatelé], jim list odpowiedacy poslal [hejtman]* AktaFerd D2r.

⁶³¹ Srov. StěS s. v. *provolací*. Ojedinělý doklad *jak jest vydal v ríši mandát neb list odsílací král Ferdinand CestČerv* 110.

⁶³² Srov. StěS s. v. *posielací*. Doklad např. *toto se našlo: ... listy některé posílací od měst a jiných pánuov* TeigeMíst 1,265 (1595).

⁶³³ Doklad např. *když by kdo list provolací na kteréž dědiny neb dědictví vzal a ty byly provolány, tak jakž forma listu provolacího ukazuje* ZřizZemObn 252.

⁶³⁴ Ojedinělý doklad *tuto se skládají listové přimlawacy a žádající spravedlnosti od sousedů* FischHosp 233.

⁶³⁵ Srov. ESSČ s. v. *příznávací*. Doklad např. *list příznawacý jistce s rukojměmi, dokud věřitel roku k plnění přidává (v nadpise) ..., protož my, jistec i rukojmové nahoře jmenovaní, k tomuto dluhu tímto listem se příznáváme* FaukTit 49v.

⁶³⁶ Srov. ESSČ s. v. *příznávací*. Doklad např. *některí dobří lidé ..., věduce o našem dobrém oumyslu pro obecné dobré, jestliže by příznáním svým chtěli se s námi spolčiti nebo příznawacý listy dáti a vedlé nás v tom předsevzetí státi, páni budou moc je přijíti* PaprDiad Ccc 4v (s. 32).

⁶³⁷ Ojedinělý doklad *řezník z Litomyšle v hospodě, jsa na páleném, ženě cizí vzal list zdávací a nějakou krabici – ty věci ... propil* PrasekPrávMagd 29 (1599).

⁶³⁸ Srov. ESSČ s. v. *zachovací*. Doklad např. *toto se našlo: ... list zachovací nebožtíka Pavla Hendrycha* TeigeMíst 1,265 (1593). Srov. Kalinová, 2019, s. 139.

⁶³⁹ Doklad např. *že manžel její přijat jest do města, list zachovávací ukazuje* ArchČ 26,56 (1526).

zapovídací/zapovědací co ‚zakazující něco‘,⁶⁴⁰ *zatykáci/zatykací* ‚obsahující příkaz k zatčení‘.⁶⁴¹

S pojmenováním **slovesného díla** se pojí *dívací* ‚(o hře) divadelní, určený k předvádění před diváky‘⁶⁴² a *zpívací/zpěvací* ‚(o knize, žalmu) určený ke zpěvu‘,⁶⁴³ ve spojení se jménem *knih* jej však lze chápat také jako široce vztahové ‚obsahující zpěvy‘. Ojedinělé je z hlediska nositele vlastnosti adjektivum *odpěrací* ‚(o výroku) vyjadřující popření, záporný‘.⁶⁴⁴

Řídká jsou spojení s pojmenováním **orgánu nebo tělesného útvaru**, byla zjištěna pouze dvě, *kousací* v sousloví *kousací zub* ‚řezák‘,⁶⁴⁵ *požírací/požerací* v sousloví *požerací trouba* ‚jícen, hltan‘.⁶⁴⁶ Ojedinělé je také spojení s pojmenováním **léčiva** (*zažívací/zaživací* ‚určený k zlepšení zažívání‘).⁶⁴⁷

Některá výše uvedená adjektiva vykazují několik různých typů nositelů vlastnosti zároveň při tomtéž významu, např. *léhací/lehací/lihací* ‚(o oděvu, lavici, místnosti) ‚určený k ležení, spaní‘, u jiných však dochází se změnou nositele vlastnosti v rámci účelového významu k posunu, např. *potýkáci* ‚(o lodi) bojový, určený k boji; (o místu) určený k zápasu‘, *zavírací* ‚(o noži) určený k tomu, aby byl zavírán; (o řetězu) určený k zavírání něčeho (k brzdění kola vozu?)‘.

Některá výše uvedená účelová adjektiva mají blízko k adjektivům široce vztahovým, a to zejména adjektiva motivovaná pojmenováním jiné blízké, avšak vedlejší, sekundární nebo obecnější činnosti namísto činnosti, která je z významového hlediska základní (*dívací* ‚(o budově) divadelní, určený k provozování a sledování dramatických děl; (o hře) divadelní, určený k předvádění před diváky‘, *oblékáci, oděvací* ‚(o oděvu) určený k nošení během dne jako svrchní‘). Některá výše uvedená účelová adjektiva pak pojmenovávají funkci předmětu, která neodpovídá jeho hlavnímu účelu (např. *podstrkávací* ‚(o posteli) určený k podstrkávání

⁶⁴⁰ Doklad *formy listův Zapovědacých gruntův. Forma listu zapovědacého gruntův etc. (v nadpise) ... vám ... i tomu každému, kdož by s jakoužkoliv vymyšlenou myslivostí jezdic, chodic užívati chtěl, grunty své všecky ... zapovídám* FaukTit 88r.

⁶⁴¹ Srov. ESSČ s. v. *zatykáci*. Doklad např. *tehdy N. bude moci ... list zatykací od téhož ouřadu soudu komorního vedlé této smlouvy vzíti a jej, pána N., ním dáti zatknouti* FaukTit 22r.

⁶⁴² Doklad např. *thymelici, kteříž v divacích hrách tancují, zpívají neb na nástrojích hudebních hrají, kajkléři* RešSloVA Hhhh 2v.

⁶⁴³ Doklady např. *aby on Zygmund z toho statku jeho ... k svatému Mikuláši ... padesáte kop mišenských dal, a to na ty knihy zpievací český, na který nakládají* TeigeMíst 1,246 (1549); *poněvadž se nyní písne i<n> quarto tisknou, aby k nim na zad žalmové zpěvací přitištění byli* DekrBratr 261 (1594). Srov. Kalinová, 2019, s. 140.

⁶⁴⁴ Ojedinělý doklad *negativus, adiect. Odpěracý / ut propositio negativa, id est negans* VelDict Qqq 4v2.

⁶⁴⁵ Ojedinělý doklad *přední kaufací zubové / dentes primores, incisores, divisores* VelNomQ 147.

⁶⁴⁶ Doklad např. *jícen požerací trouba, jedák / gula, ... Gurgel* VelNomQ 148.

⁶⁴⁷ Ojedinělý doklad *kdož má žaludek zastuzený a mdlý, tak že pokrmů dobře zažívati nemůže, ten udělej sobě takový zaživací prášek* MattHerbVel 184v.

pod jinou postel (při nepoužívání)‘, *zavírací* ‚(o noži) zavírací, určený k zavírání (při nepoužívání)‘), a tak zároveň připouštějí možnostní interpretaci ‚(umožňující podstrkávání, zavírání apod.)‘.

K **vlastnostním adjektivům** pasivním se řadí *prohlédací/prohledací* ‚průhledný, takový, skrz který je vidět‘.⁶⁴⁸ Zvláště na základě metaforického užití ve spojení s abstraktem ‚svědomí‘ ve významu ‚vetchý, chatrný‘ lze pak předpokládaný výchozí význam vymezit v rámci adjektiv možnostních ‚(skrz který lze vidět‘, ‚umožňující pohlédnout skrz‘).⁶⁴⁹ K vlastnostním adjektivům pasivním dále patří *sedací* ‚(o životě) sedavý, trávený často vsedě; (o činnosti) prováděný vsedě‘,⁶⁵⁰ *střídací/střídací* ‚střídavý‘⁶⁵¹ a *vykládací* ‚vykládaný‘.⁶⁵² K vlastnostním adjektivům aktivním náleží *klapací* ‚klapavý‘,⁶⁵³ *zapomínací* ‚zapomnětlivý‘⁶⁵⁴ a *trhací* ‚působící trhavou bolest (?)‘ v sousloví *trhací kámen* ‚močový, ledvinový kámen (?)‘,⁶⁵⁵ a jsou tak pozůstatkem významového průniku se slovesnými adjektivy zjištěného v předchozím období. K **možnostním** se řadí jediné adjektivum *sedací* ‚(o tělesné újmě) hodný „sedání“, dostatečně závažný pro uskutečnění soudního stání (?)‘.⁶⁵⁶

Polysémii přesahující jedinou slovotvornou kategorii vykazují slova *sedací* (adjektivum účelové, vlastnostní, možnostní), *trhací* (adjektivum účelové, vlastnostní) a *střídací* (adjektivum účelové, vlastnostní), kategorie adjektiv účelových je však zastoupena vždy. Účelový význam tak nevyjadřují pouze monosémní adjektiva *prohlédací*, *vykládací* a *zapomínací*.

⁶⁴⁸ Doklady např. *nejlepší [jsou jaspisy] zelené ..., a který jest prohledacý, jakýž i v Čechách místy nachází se KonečTheatr 250; prohledací lektvař s kdúlemi dělati z pečených kdúli ZibrťKuch 366; ulice města zlato čisté jako sklo prohledacý BiblVácl Ap 21,21 vitrum perlucidum; specularia ... pro fenestris vitreis ... Prohledacý sklo do oken / sklenné okno. Fenšterglafz VelNomT 435.*

⁶⁴⁹ Doklad *navracují se [dětí] ... z vandru ... s měšcem prázdným, zdravím pokaženým, s svědomím na způsob děravých stodol prohledacým, jestli dokonce a snád dávno na hřebík zavěšeným MarPost 2,982.*

⁶⁵⁰ Doklady *kteří sedací život vedou, snídání a svačiny at' se zdržují KomDveřeP 51,568; sedací dílo neb řemeslo (l. které se sedě dělá) RosaSlov V/364.*

⁶⁵¹ Doklad *dratnický tovaryš vytahuje střídaje dílo ... Střídacy tažení. Alterna tractio. Der Wechselzug RohnSlov 4,27.*

⁶⁵² Ojedinělý doklad *kožich uherský s velikým obojkem vykládacím TeigeMíst 1,529 (1592).*

⁶⁵³ Doklad *Klapavý, klapacý, adj. (co klapá) RosaSlov III/401.*

⁶⁵⁴ Ojedinělý doklad *nepamětlivý, zapomínatlivý, Zapomjnacý, zapomínajicí, zapomínajičný, zapominatelný, obliviosus, vergeſlich RosaSlov IV/151.*

⁶⁵⁵ Doklad *proto ne tak mnoho bolestí trpí [ženy] a čiji od trhání kamene jako muži ... Zarozuje se v něm [močovém měchýři] trhací kámen a ten pochází z vlhkostí lepovatých a zemských, ... takoví nedostatkové a bolesti od kamene trhajícího pocházejí ..., velmi nesnesitelná trápení a bolesti v těch místech lidem zbuzuje [močový kámen] ZibrťTěl 202 (1574).*

⁶⁵⁶ Doklad např. *pakli by žena byla poctivá z mordu anebo ran sedacích obžalována CJB 4/5 134; k určení významu srov. doklady žena bude-li v mordu anebo v ráně sedání hodné vzata CJB 4/5 134; o ranách prostých, sedacích ... (v nadpise) Bude li kdo raněn ... a takových míru rušiteluov ... ku právu dodá a rány své právu ohledati dá, jsou-li sedání hodné čili nejsou, ... každý za ránu sedání hodnou ruku ... ztratí CJB 4/5 129–130.*

Dále bylo zjištěno jediné substantivum *hlásací/hlasací*⁶⁵⁷ ‚hlasující, volitel (?)‘. Je však pravděpodobně chybou místo *hlásající*.

3.6.1.1.1.1 Srovnání se staročeským stavem

Celkem 20 střdč. slov bylo zaznamenáno již v předchozím období (3.2.1.1.1). Tato adjektiva zpravidla nesou účelový význam a vykazují kontinuitu, jen zřídka bylo jejich odvození pravděpodobně samostatné a formální shoda je náhodná (stč. *sědáci* ‚(o meči, štítu) soubojový, určený k souboji‘ a střdč. *sedací* ‚určený k sezení; (o životě) sedavý; (o práci) prováděný vsedě; (o újmě) hodný soudního stání‘, stč. *zasědáci* ‚(o ptáku) sedící na vejcích‘ a střdč. *zasedací* ‚(o sedlu) určený k sezení‘, stč. *nabírací* ‚nabíraný‘ a střdč. *nabírací* ‚určený k nabírání‘). Některá adjektiva doložená již v předchozím období vykazují dříve nezjištěnou polysémii (střdč. *sedací*) nebo širší kolokabilitu v účelovém významu (stč. i střdč. *léhací/lehací*). Dohromady 60 slov bylo oproti předchozímu období zjištěno nově. K nově zaznamenaným zároveň patří i všech 7 lexií vyjadřujících jiný než účelový význam. V materiálu střdč. období bylo pak celkově zjištěno o 43 adjektiv víc než v materiálu období předchozího.

Vysoký počet nově zjištěných adjektiv svědčí o rostoucí produktivitě formantu při odvozování od sloves vzoru *dělati*. Vyšší celkový podíl účelových adjektiv než ve stč. období, jejich častější spojování s pojmenováním hmotného předmětu, zvl. nástroje, a zároveň snížení podílu účelových adjektiv pojících se s pojmenováním *list* pak svědčí o vyšší významové specializaci tohoto slovtvorného prostředku, a to pro vyjadřování významu ‚(o hmotném předmětu) určený k mechanické, zvl. řemeslné činnosti‘.

Je však nezbytné zdůraznit, že uvedená střdč. slova pojící se s pojmenováním hmotného předmětu a jsoucí nezřídka součástí řemeslnické terminologie jsou v mnoha případech doložena výhradně v dobových slovnících a některá taková slova mohou být (stejně jako ve stč. období) pouhými okazionalismy, přestože existence mnoha jiných je potvrzována dalšími doklady. Dále je nezbytné připomenout, že ze stč. období srovnatelné zdroje s tematikou řemeslného zpracování výrobků v odpovídající míře neexistují, naproti tomu celkové množství dokladů z právních a administrativních památek je v ExcStčs pravděpodobně větší.

Oproti staročeskému období nebyla zjištěna žádná adjektiva slovesná, vyšší je však počet i podíl adjektiv vlastnostních. Signalizují, že významová vyhraněnost uvedeného formálního typu ani v tomto období nebyla úplná. V účelovém významu byl nově, avšak pouze

⁶⁵⁷ Ojedinělý doklad *nebo že přemýšlejí a pečují [Češi] o kalvinského římského krále, a hlasací mají k tomu tři, totiž kurfiřta falckého, brandenburského a hraběte Maurice* SkálaHistB 2,183.

o jediné zjištěn nositel vlastnosti ‚lék‘. Některé doklady, obsahující v souřadných spojeních vedle adjektiv s příponou *-c(i)* také participiální adjektiva, zároveň napovídají, že konkurence s participiálními adjektivy v účelovém významu trvá (např. *kosa omykací, myzdřící, štrejchovací neb obtahující* RohnSlov 4,141).

3.6.1.1.2 Adjektiva odvozená od sloves vzoru *tesati*

Celkem bylo zjištěno 26 adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves typu *tesati* příponou *-c(i)*. Odvozují se častěji od imperfektiv, 9 adjektiv však bylo odvozeno od perfektiv (*nařezací, obřezací, opásací, smazací, ukázací, uštípací, vřezací, vydlabací, vyřezací*);⁶⁵⁸ při derivaci od odpovídajících imperfektiv by musela být východiskem slovesa na *-ávati* (*nařezávati, obřezávati, vřezávati, vydlabávati, vyřezávati*, srov. LDHBC s. vv.) (srov. MČ 1, s. 336), častěji však slovesa 6. inf. třídy (*nařezovati, obřezovati, opasovati, smazovati, ukazovati, uštípotati, vřezovati, vyřezovati*, srov. LDHBC s. vv.; 3.2.1.1.4). Některé deriváty od perfektiv pravděpodobně vyjadřují jednorázovou určenost k nějaké činnosti, zvl. *ukázací* a *smazací* (srov. MČ 1, s. 336). Zachování rekce motivujícího slovesa nebylo zjištěno. Většina adjektiv této skupiny vyjadřuje účelový význam (23 adjektiv, tj. 89 %), k vlastnostním patří 2 adjektiva (7 %), jediné náleží k široce vztahovým.

Tabulka 38: Slovtvorné kategorie adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves vzoru *tesati* příponou *-c(i)*

Onomaziologická kategorie	Slovtvorná kategorie	Počet adjektiv	
Mutační adjektiva	účelová adjektiva	23	89 %
	vlastnostní adjektiva	2	7 %
	široce vztahová adjektiva	1	4 %
Celkem adjektiv		26	

Tabulka 39: Kolokace účelových adjektiv typu *tesací*

Nositel vlastnosti, jeho sémantická kategorie	Počet adjektiv	Z účelových adjektiv (23)
‚hmotný předmět, zvl. nástroj‘	23	100 %
‚živočich‘	1	4 %
Celkem adjektiv	23	

Účelová adjektiva odvozená od sloves vzoru *tesati* se pojí téměř výhradně s pojmenováním hmotného předmětu, zvl. mechanického nástroje včetně přírodniny (*česací*

⁶⁵⁸ Nejednoznačný je vid motivujícího slovesa adjektiva *posypací/posypací* (?), doloženého pouze o jediné.

,určený k česání‘,⁶⁵⁹ *dlabací* ,určený k dlabání‘,⁶⁶⁰ *drbací* ,určený k obrušování‘,⁶⁶¹ *křesací* ,křesací, užívaný ke křesání‘,⁶⁶² *nařezací* ,*vřezací* ,nařezávací, určený k nařezávání‘,⁶⁶³ *obřezací* ,určený k obřezávání‘,⁶⁶⁴ *ohýbací/ohybací* ,určený k ohýbání materiálu‘,⁶⁶⁵ *psací/písací* ,psací, užívaný ke psaní‘,⁶⁶⁶ *řezací* ,určený k řezání‘,⁶⁶⁷ *tesací* ,určený k tesání, otesávání, tesařský‘,⁶⁶⁸ *strouhací/struhací* ,určený k obrušování, ořezávání apod.‘,⁶⁶⁹ *štípací/štípací* ,(o kleštích) štípací‘,⁶⁷⁰ *svázací* ,spojovací‘,⁶⁷¹ *vázací* ,(o jehlici) vázací, pletací‘,⁶⁷² *vydlabací* ,určený k vydlabávání‘,⁶⁷³ *vyřezací* ,určený k vyřezávání‘,⁶⁷⁴ dále se pojí s pojmenováním textilie (*drbací* ,určený k tření, utírání‘)⁶⁷⁵ a součásti oděvu (*opásací* ,určený k upevnění kolem pasu‘).⁶⁷⁶ Zřídka bývá nositelem vlastnosti materiál k činnosti (*psací/psáci* ,(o zlatu) určený pro psaní‘,⁶⁷⁷ *vázací* ,(o provazu) určený k vázání, svazování‘)⁶⁷⁸ a *patiens strouhací* ,(o perníku) určený na strouhání‘,⁶⁷⁹ *ukázací* ,určený na ukázkou jako příklad, vzor‘).⁶⁸⁰ Nositel vlastnosti hapaxního adjektiva *posýpací/posypací* (?) ,určený k posypání‘⁶⁸¹ není upřesněn, může jím být i *patiens*, i materiál. Nositel vlastnosti účelového adjektiva *smazací*

⁶⁵⁹ Ojedinělý doklad *muscarium setaceum: scopae e setis comparatae ad extergendas vestes*. *Czefacy štětka*. *Kerburften* VelNomT 272.

⁶⁶⁰ Ojedinělý doklad *želízko dlabacy*. *Feramentum cavorium*. *Hohleifen* RohnSlov 4,72 (Kameník).

⁶⁶¹ Doklad *drbacý železo / pilník / radula* VusSlov 44.

⁶⁶² Doklad např. *pokudž snad prve někteří byli jako křefacy kamení, z kterých velmi často pro mnohá kvapná zpronevěření jako do nějakýho troudu daremních podezřelostí jiskry nenávisti se křesaly* NitschPost 1,41.

⁶⁶³ Doklady *železa nařezacy ... Schneideifen zum Schrauben einschneiden* RohnSlov 4,51 (Hodinář); *pilka / wřezacy nůž ... Das Einstreichmesser zum Schrauben einschneiden* RohnSlov 4,171 (Mečír).

⁶⁶⁴ Ojedinělý doklad *nůž obřezacy* RohnSlov 4,38 (Jirchář).

⁶⁶⁵ Ojedinělý doklad *kleště ohybacy / větší a menší*. *Flexibulum majus ... Die groffe ... Biegezange* RohnSlov 4,34 (Jehlař).

⁶⁶⁶ Doklady např. *pfacy, Scriptorius, ut pfacy péro* RosaSlov IV/274; *calamus, Pijfacy péro* RešSlovA Ssss 2v.

⁶⁶⁷ Doklady např. *koupeno [dvůr] s těmito svršky: ... stolice řezací i s kosou* ArchČ 28,145 (1538); *vzal sem dvě kosy, řezací jednu a druhou trávnou* OberSmol 240 (1595).

⁶⁶⁸ Ojedinělý doklad *vzal sem Mikulášovi sekeru tesací* TrestTáb 124 (1546).

⁶⁶⁹ Doklady např. *scalprum, Struhacy nůž neb dlátko* RešSlovA Ssss 4v; *bednář ... dělá ... na Struhácem stolci ... obruči* KomOrb (K04244) LXXX,1 super sellam incisoriam.

⁶⁷⁰ Doklady *kleště fštipacy s perem* RohnSlov 4,57 (Hojič ran); *kleště uffšipacy ... Die Beißzange zum abzwicken* RohnSlov 4,34 (Jehlař); pod. 4,243 (Platnýř).

⁶⁷¹ Ojedinělý doklad *lavčička fwázacy aneb spojující široká* RohnSlov 4,84 (Kníhotiskař).

⁶⁷² Ojedinělý doklad *tu nám některej půl bochníka chleba, jinej vázací jehly, jinej kus bavlny ... daroval* CestMitrD 142.

⁶⁷³ Ojedinělý doklad *železa wydlabacy*. *Feramenta canalitia, cavoria*. *Holeifen* RohnSlov 4,278 (Řezbář).

⁶⁷⁴ Ojedinělý doklad *nůž wyřezacy*. *Falcula ... Ausfchneidmesser* RohnSlov 4,151 (Krumpýř).

⁶⁷⁵ Doklad *drbacý, adj. ut drbacý šat, houba, ručník* RosaSlov II/163.

⁶⁷⁶ Ojedinělý doklad *opasek ... (pás, v němž se peníze nésti mohou : opafacy pytlík)* RosaSlov IV/173.

⁶⁷⁷ Doklady např. *Pfacy aneb malířské zlato dělá se z odřízku tepaného (tepeného tisk) zlata. Aurum in musculis. Das Muschel=Gold wird von den abfallenden kleinen Stücklein des gefchlagenen Golds gemacht / und entweder zu den goldenen Schriften; oder zum mahlen gebraucht* RohnSlov 4,410 (Zlatotepec); *přál bych, kdyby možné bylo, cokoli jest na světě zlata psacyho neb k malování nachystaného, aby je zpotřebovali na psání a malování těchto samých slov* DrexTheatr L7v.

⁶⁷⁸ Doklad *Wázacy špakáty*. *Funiculi ad ligandos libros* RohnSlov 4,92 (Kníhvazač).

⁶⁷⁹ Doklad např. *na černý perník táflovej - a ten strouhací rozuměj - ano též na perník bledej ..., vaření jest ovšem třetí* VeršPern 25.

⁶⁸⁰ Ojedinělý doklad *ukázání, kus vkázacy / na ukázání / specimen* RešSlovB Pp 4r.

⁶⁸¹ Ojedinělý doklad *Pofypacy, adj. (co se posypá)* RosaSlov V/805.

,(o tabulce) určený k (s)mazání (zapsaného textu)⁶⁸² se stává patientem na základě metonymie, toto adjektivum lze však hodnotit také jako možnostní. K adjektivům účelovým se dále řadí *sypací* ,(o hodinách) přesypací, uzpůsobený k přesypávání obsažené dávky písku⁶⁸³ lze jej však chápat také jako adjektivum široce vztahové ,měřící čas přesypáním obsažené dávky písku‘ (srov. SSJČ s. v.).

Spojení *křesací kámen* nabývá někdy jako celek posunutého významu ,křemen‘,⁶⁸⁴ podobně spojení *psací pero* významu ,brko, větší ptačí pero, zvl. v křídlech nebo ocasu‘.⁶⁸⁵

Ojedinělé je spojení s pojmenováním živočicha (*štípací* ,(o kohoutu) určený k zápasu (?))⁶⁸⁶, doložené je však pouze nespolehlivým dokladem.⁶⁸⁶

K **vlastnostním adjektivům** patří *klepací* ,vetchý, opotřebováním ztenčelý (?),⁶⁸⁷ souvislost mezi formou a významem snad osvětluje např. participiální adjektivum *klepající* co (kůži) ,rozklepávající, klepáním ztenčující‘.⁶⁸⁸ Dále se k vlastnostním adjektivům řadí *strouhací* ,strouhaný?‘.⁶⁸⁹

K **široce vztahovým adjektivům** se řadí jediné, a to *kázací* ,obsahující kázání, kazatelský‘.⁶⁹⁰ Možnostní ani slovesná adjektiva nebyla zjištěna.

3.6.1.1.2.1 Srovnání se staročeským stavem

Ze zjištěných střídč. adjektiv bylo již v předchozím období zaznamenáno pouze jediné z nich, *kázací*, náležející k adjektivům široce vztahovým, zachovávající tentýž význam i nositele vlastnosti, dalších 25 adjektiv bylo zaznamenáno nově. V materiálu střídč. období bylo pak celkově zjištěno o 18 adjektiv víc než v materiálu období předchozího. Uvedené údaje prokazují rostoucí produktivitu přípony při odvozování od sloves vzoru *tesati*.

Celkový podíl účelových adjektiv i podíl adjektiv s nositelem vlastnosti ,hmotný předmět, zvl. nástroj k provádění mechanické n. řemeslné činnosti‘ je vyšší než v předchozím období. Zároveň nebyla zjištěna žádná adjektiva s kolokací *list*. Uvedené údaje svědčí o vyšší

⁶⁸² Doklad např. *fmazací tabulky / membrana deletitia, löfch-taffel* VusSlov 267.

⁶⁸³ Doklady např. *poručil taky Domitianus císař, aby fypacy hodinky na stůl postavili a je obrátili* RačRob 158; *Sypací, adj. ut fypací hodiny, l. hodinky clepsidra, sandvhr* RosaSlov V/802.

⁶⁸⁴ Doklad např. *ulice v městech ... kamenem křefacým se dláždí* MünstKosm 266r (*O mravích a obyčejích nynějších Germánuov*).

⁶⁸⁵ Doklad *když péra pfací jim [housatům] růsti počínají* FischHosp 209.

⁶⁸⁶ Ojedinělý doklad *Maxmilian se ... do Hradce vrátil na kohoutí zápasy, neboť kokotář Provazník ... panu Adamu přivezl tři hohouty štípací* TeplJindrHrad 1/2,375.

⁶⁸⁷ Ojedinělý doklad *sami králové sprostě chodili a za klepacý spodní šaty se nestyděli* NáchPost 2,690.

⁶⁸⁸ Doklad *mlčím dnes o ševcích, brzo kleštěmi, brzo zubami kůže tvrdé natahujících, klepajících, vrtajících a sešívajících* MarPost 1,253 (LDHBC s. v. *klepati*).

⁶⁸⁹ Doklad *kdo neužívá všeho trého, vína, piva, páleného, tabáku drobného kůřícího i strauhacýho, ... ten neujde keje dubového* WaldtKáz 369.

⁶⁹⁰ Ojedinělý doklad *kniehy kázacie dávám k svým farám do Malesic a do Žákavy* ListářPlz 2,450 (1503).

významové specializaci tohoto slovotvorného prostředku, a to pro vyjadřování významu ‚(o hmotném předmětu) určený k mechanické, zvl. řemeslné činnosti‘.

Stejně jako ve stč. období však tato adjektiva nesloužila výhradně k vyjadřování významu účelového. Zastoupení dalších slovotvorných kategorií je však oproti předchozímu období mírně odlišné: nově byla zjištěna řídká adjektiva vlastnostní.

3.6.1.1.3 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru *bráti*

Byla zjištěna dvě adjektiva, a to účelová, *prací* ‚(o nádobě) určený k praní‘⁶⁹¹ a *zvací* ‚(o dopisu) zvací, určený ke zvaní‘.⁶⁹² Žádné z nich nebylo v předchozím období zaznamenáno, v materiálu doby střední naproti tomu nebylo zachyceno již stč. *brací*.

3.6.1.1.4 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru *kovati*

Byla zjištěna dvě adjektiva, a to účelová *kovací* ‚určený ke kování‘⁶⁹³ a *snovací* ‚navíjecí‘,⁶⁹⁴ pojící se s pojmenováním mechanického nástroje. V materiálu stč. období naproti tomu nebyla žádná adjektiva s příponou *-c(i)* odvozená od sloves vzoru *kovati* zaznamenána.

3.6.1.1.5 Shrnutí a závěry

Adjektiva s příponou *-c(i)* se ve střdč. období odvozují od sloves všech vzorů 5. inf. třídy. Oproti skupině adjektiv zjištěných ve stč. období je jejich celkový počet více než dvojnásobný (110 střdč. slov oproti 46 stč. slovům). Nejpočetnější zůstávají adjektiva odvozená od sloves vzoru *dělati* (80), poměrně velkou skupinu však tvoří také deriváty od sloves vzoru *tesati* (26), ty navíc vykazují oproti předchozímu období nejvyšší poměrný nárůst. Řídká nebo ojedinělá pak jsou adjektiva odvozená od sloves vzoru *bráti* (2) a *kovati* (2).

Derivace od perfektiv byla zjištěna poměrně často v rámci odvozenin od sloves vzoru *tesati* (*nařezací, obřezací, opásací, smazací, ukázací, uštípací, vydlabací, vřezací, vyřezací*), zřídka pak v rámci odvozenin od sloves vzoru *dělati* (*strhací, zachovací*). Všechny deriváty od perfektiv nesou účelový význam (stejně jako ve stč. období) a zpravidla se pojí s pojmenováním hmotného předmětu (na rozdíl od stč. derivátů od perfektiv, pojících se zpravidla se jménem *list*). Při odvozování od odpovídajících imperfektiv by musela být východiskem slovesa na *-ávati* (srov. MČ 1, s. 336) nebo slovesa 6. inf. třídy (stejně jako ve stč. období).

⁶⁹¹ Doklad např. *kotly prací tři* TeigeMíst 1,170 (1548).

⁶⁹² Ojedinělý doklad *Zwacy, adj. invitatorius. ut Zwacy psani* RosaSlov VII/612.

⁶⁹³ Ojedinělý doklad *kladivo kowacy Malleus fabrilis. Schmiedhammer* RohnSlov 4,197 (*Ostružník*).

⁶⁹⁴ Ojedinělý doklad *Snowacy widle. Fuscina lignea. Scheergabel* RohnSlov 4,286 (*Soukeník*).

Střdč. adjektiva s příponou *-c(i)* odvozená od inf./min. kmene sloves 5. inf. třídy jsou významově velmi vyhraněná, slouží zpravidla k vyjadřování účelového významu (95 % adjektiv), podíl účelových adjektiv se tak oproti předchozímu období ještě zvýšil. Skupina adjektiv, která nevyjadřují účelový význam, má však oproti předchozímu období odlišné složení: Převažují v ní adjektiva vlastnostní a nebyla zaznamenána slovesná adjektiva kategorie transpoziční. Polysémii přesahující jedinou slovtvornou kategorii vykazují deriváty od sloves vzoru *dělati* (*sedací, trhací, sřídací*) a *tesati* (*strouhací*), kategorie adjektiv účelových je však zastoupena vždy, zároveň je zpravidla zastoupena kategorie adjektiv vlastnostních. Rozrůzněný nositel vlastnosti adjektiva účelového významu, provázený v některých případech navíc významovým posunem adjektiva, pak byl zjištěn častěji než ve stč. období.

Tabulka 40: Slovtvorné kategorie adjektiv odvozených příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves 5. inf. třídy

Onomaziologická kategorie	Slovtvorná kategorie	Počet adjektiv	
Mutační	účelová adjektiva	104	95 %
	vlastnostní adjektiva	9	8 %
	možnostní adjektiva	1	1 %
	široce vztahová adjektiva	1	1 %
Celkem adjektiv		110	

Tabulka 41: Kolokace účelových adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves 5. inf. třídy příponou *-c(i)*

Nositel vlastnosti, jeho sémantická kategorie	Počet zjištěných adjektiv	Z účelových adjektiv (104)	Z adjektiv s příponou <i>-c(i)</i> (110)
„hmotný předmět, zvl. nástroj“	84	81 %	76 %
„úřední dokument, zápis“ (<i>list, cedule</i>)	13	12 %	12 %
„slovesné dílo“	2	2 %	2 %
„výrok“	1	1 %	1 %
„tělesný orgán n. ústrojí, tělesný útvar“	2	2 %	2 %
„léčivo“	1	1 %	1 %
„živočich“	1	1 %	1 %
Celkem adjektiv	104		

Střdč. účelová adjektiva s příponou *-c(i)* odvozená od inf./min. kmene sloves 5. inf. třídy se převážně pojí s pojmenováním hmotného prostředku k vykonávání činnosti, zvl. mechanického nástroje. Spojení s pojmenováním úředního dokumentu nebo zápisu jsou stejně jako ve stč. období druhá nejčtenější, jejich podíl je však výrazně nižší než ve stč. období.

V rámci těchto skupin jsou uvedena adjektiva často součástí řemeslnické nebo administrativní a právní terminologie.

Oproti stč. období byl u adjektiv s formantem *-c(i)* nově zjištěn nositel vlastnosti ‚orgán a tělesný útvar‘ (*kousací zub* ‚řezák‘, *požerací trouba* ‚jícen, hltan‘), doložené pouze ve VelNomQ. Ojediněle byl nově zaznamenán také nositel vlastnosti ‚lék‘ (*zaživací/zaživací* ‚určený ke zlepšení zažívání‘), doložený pouze v MattHerbVel. Nově jsou dosvědčena také tři spojení s abstrakty (*zpívací/zpěváci* ‚(o žalmu) určený ke zpěvu‘, *dívací* ‚(o hře) divadelní, určený k předvádění před diváky‘, *odpěrací* ‚(o výroku) záporný, vyjadřující popření‘ (jen VelDict).

Propojení kategorie účelových adjektiv s kategorií adjektiv široce vztahových, zjištěné v předchozím období, stále trvá, většinu adjektiv široce vztahových lze však zároveň též interpretovat jako adjektiva účelová (např. *dívací* ‚(o budově) divadelní, určený k provozování a sledování dramatických děl; (o hře) divadelní, určený k předvádění před diváky‘, *oblékačí*, *oděvací* ‚(o oděvu) určený k nošení během dne jako svrchní‘), tento fakt také svědčí o vyšší míře významového vyhranění formantu *-c(i)* pro vyjadřování účelového významu.

Změnou oproti formálně odpovídajícím adjektivům stč. období je častější výskyt adjektiv vlastnostních, zpravidla pasivních (např. *prohlédací/prohledací* ‚průhledný; vetchý, chatrný‘, *sedací* ‚(o životě) sedavý, trávený často vsedě; (o činnosti) prováděný vsedě‘, *vykládací* ‚vykládaný‘), řidčeji též aktivních (např. *zapomínací* ‚zapomnětlivý‘, *trhací* ‚působící trhavou bolest (?)‘), která hraničí s adjektivy slovesnými.⁶⁹⁵

3.6.1.2 Adjektiva odvozená příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves 6. inf. třídy

Bylo zjištěno 19 adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves typu *kupovati* příponou *-c(i)*. Téměř všechna adjektiva této skupiny vyjadřují účelový význam (18 adjektiv, tj. 95 %), ojediněle bylo zjištěno adjektivum vlastnostní.

Tabulka 42: Slovtvorné kategorie adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves vzoru *kupovati* příponou *-c(i)*

Onomaziologická kategorie	Slovtvorná kategorie	Počet adjektiv	
Mutační	účelová adjektiva	18	95 %
	vlastnostní adjektiva	1	5 %
Celkem adjektiv		19	

⁶⁹⁵ Tato tendence přetrvává zřejmě i později, neboť v Šimandlově (2002) výčtu dnes již zaniklých adjektiv s příponou *-c(i)* uvedených v SSJČ se vyskytují též adjektiva vlastnostní, např. *přiléhací* ‚(o oděvu) přiléhavý‘, *stýskací* ‚(o náladě) stýskavý‘ (SSJČ s. vv.), *zvídací* ‚(o úsilí, vlastnosti) zvídavý‘, SSJČ jej však interpretuje jako široce vztahové ‚týkající se zvídaní‘ (SSJČ s. v.; srov. Šimadl, 2002, s. 32).

Tabulka 43: Kolokace účelových adjektiv typu *protahovací*

Nositel vlastnosti, jeho sémantická kategorie	Počet adjektiv	Z účelových adjektiv (19)
,hmotný předmět, zvl. nástroj‘	18	100 %
Celkem adjektiv	18	

Účelová adjektiva odvozená od sloves 6. inf. třídy se vždy pojí s pojmenováním hmotného předmětu, nejčastěji s pojmenováním prostředku, zvl. nástroje nebo zařízení užívaného k mechanické činnosti (*odtahovací* ‚určený k odtahování‘,⁶⁹⁶ *protahovací* ‚určený k protahování, napínání‘,⁶⁹⁷ *připalovací* ‚(o železe) vypalovací, cejchovací‘,⁶⁹⁸ *pulérovací/pulirovací* ‚hladící, lešticí‘,⁶⁹⁹ *rozvrhovací* ‚určený k rozdělování‘,⁷⁰⁰ *šlemovací* ‚určený k odstraňování kalu‘,⁷⁰¹ *štrejchovací* ‚určený k omykání‘,⁷⁰² *vypalovací* ‚určený k vypalování‘,⁷⁰³ *vyřezovací* ‚určený k vyřezávání‘,⁷⁰⁴ *vytahovací* ‚určený k vytahování‘).⁷⁰⁵ Také se pojí s pojmenováním materiálu (*obalovací* ‚balící, obalovací‘,⁷⁰⁶ *povazovací* ‚určený k vázání‘),⁷⁰⁷ ojediněle s pojmenováním součásti výstroje (*opasovací* ‚(o řemeni) určený k opásávání‘).⁷⁰⁸

S pojmenováním hmotného předmětu coby subjektu činnosti se pojí *pohybovací* ‚uzpůsobený k pohybu, otáčení‘.⁷⁰⁹ Dále byla zjištěna adjektiva pojící se s pojmenováním hmotného předmětu coby patientu: *šňorovací/šnorovací* ‚šněrovací‘,⁷¹⁰ *vytahovací* ‚uzpůsobený k vytahování‘,⁷¹¹ *zacroňovací/zacronovací* ‚stínící, clonicí‘,⁷¹² *zapalovací*

⁶⁹⁶ Ojedinělý doklad *kosa odtahovací. Ferrum rasorium. Das fchneidende abzieheifen* RohnSlov 4,146 (*Kožišník*).

⁶⁹⁷ Ojedinělý doklad *Protahowacý železo. Ferrum extensivum. Das Streckeifen* RohnSlov 4,142 (*Koželuh*).

⁶⁹⁸ Doklad např. *obecným ženám ... připalowacým železem cejch připálen bývá* KomDveřeJ 669.

⁶⁹⁹ Ojedinělý doklad *Pulirowacý špaleček. Incus politoria. Der Blanke Polir-Ambos* RohnSlov 4, 242 (*Platnýř*).

⁷⁰⁰ Ojedinělý doklad *Rozvrhowacy pila. Serra fissoria. Spaltzeug* RohnSlov 4,339 (*Tesař*).

⁷⁰¹ Ojedinělý doklad *Šlemovadlo, (čím se šlemuje) Šflemowacý, šlemovní, adj.* RosaSlov VI/125, k určení významu srov. doklad *šlemuji, šlemovati ... (šlem zsunďávám, od šlemu číťím) mundare, purgare* RosaSlov VI/125.

⁷⁰² Doklad např. *kosa omykací, myzdřící, řřireychowacy neb obtahující* RohnSlov 4,141 (*Koželuh*).

⁷⁰³ Ojedinělý doklad *chladící aneb wypalowacy pec ... Der Kűhl = oder Calcinir = Ofen / worinnen geblafene Sachen von Glas allmählig abgekűhlt / oder gefűreect werden* RohnSlov 4,303 (*Sklař*).

⁷⁰⁴ Ojedinělý doklad *stolice vyřezovací* PetráňZeměd 51.

⁷⁰⁵ Doklad *cány na vytahowacým stroji vytahovati* RohnSlov 4,174 (*Mincíř*).

⁷⁰⁶ Doklady např. *papír obalowacý ... Grob packpapier, Papier / etwas darein zuwickeln* RohnSlov 4,203 (*Papírník*).; *Obalowacý papír / ... maculatura* VusSlov 166.

⁷⁰⁷ Ojedinělý doklad *v témž domě v krámě od zboží toto se našlo: ... šňur, tkanic všelijakých barev hedbávnejch ..., 30 štuček tkaniček povazovacích* TeigeMíst 2,584 (1601).

⁷⁰⁸ Ojedinělý doklad *všem svým vojákům zapověďěl [generál] takový dlouhý khynky nositi, daje všem opasovací dělati* BeckPos 3,72.

⁷⁰⁹ Doklady *Pohybowacy kola. Automatum, machina rotatilis ... Pohybowacy sloup. Columna rotatilis* [části mandlu] RohnSlov 4,15 (*Barvíř*).

⁷¹⁰ Doklady *punčoch kožený šňorovací* WinterPrůmObch 215; *šňorovací střevíce* WinterPrůmObch 216.

⁷¹¹ Ojedinělý doklad *v truhlici vytahovací pod stolem některé běžné listy a škarty* TeigeMíst 1,161 (1607).

⁷¹² Ojedinělý doklad *svitedlnice zacronowacy. Lucerna praestrictoria. Blendlaterne* RohnSlov 4,245 (*Platnýř*).

„uzpůsobený k zapalování“ (dolož. jen jako součást sousloví „(o zbrani) palný“),⁷¹³ *zatahovací* „uzpůsobený k zatahování“),⁷¹⁴ nositel vlastnosti adjektiv *zapalovací* a *zacloňovací/zacloňovací* se však stává patientem na základě metonymie. Některá z těchto adjektiv mohou být chápána také jako možnostní (např. *zacloňovací* „(o lampě) umožňující zastínění“), *zapalovací* pak jako široce vztahové („určený ke střelbě zapálením střelného prachu“).

K vlastnostním adjektivům náleží *řadovací* „tvořící řadu, umístěný v řadě, nebo řádný (?)“, doložené pouze v sousloví *řadovací zub* „řádný, řádně vyvinutý zub koně (oproti zubu vlčímu)“.⁷¹⁵

Střdč. adjektiva odvozená příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves vzoru *kupovati* tak představují vyhraněnější skupinu než adjektiva odvozená od sloves 5. inf. třídy, a to jak co do zastoupení slovtvorných kategorií, tak co do kolokability v účelovém významu: Až na jediný případ vyjadřují účelový význam a nositel vlastnosti účelových adjektiv je vždy zastoupen konkréty, mechanickými předměty, zahrnujícími jak specializované nástroje a zařízení užívaná v různých řemeslných oborech, tak nástroje, materiály a předměty denní potřeby. Mimo adjektiva účelová bylo zjištěno jediné adjektivum vlastnostní, potvrzuje tak zjištění, že druhou nejčetnější slovtvornou kategorií zastoupenou u adjektiv s formantem *-c(i)* jsou adjektiva vlastnostní (3.6.1.1.5).

3.6.1.2.1 Srovnání se staročeským stavem

Ve střdč. období bylo zjištěno 19 adjektiv, naproti tomu ve stč. období pouze čtyři. Žádné z uvedených střdč. adjektiv nebylo zaznamenáno již ve stč. období. Z těchto údajů vyplývá, že zatímco v předchozím období bylo odvozování adjektiv od inf./min. kmene sloves vzoru *kupovati* příponou *-c(i)* teprve v počátcích, ve střdč. období je již poměrně rozvinuté a produktivní, a to i přes tendenci upřednostnit před odvozováním od sloves na *-ovati* (vedle sloves na *-ávati*) odvozování od odpovídajících perfektiv vzoru *tesati* a *dělati* (srov. 3.6.1.1.1, 3.6.1.1.2; *vyřezací/vyřezovací, opásací/opasovací*). Tvrzení Lamprechta – Šlosara – Bauera, že účelová adjektiva se sufixem *-c(i)* odvozená od sloves 6. inf. třídy nejsou pro dobu střední doložena (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 310), tak neplatí (srov. Kalinová, 2019, s. 139–140; 3.2.1.2.1).

⁷¹³ Doklad např. *každý z nich [lotrů] že při sobě mají ručnice při nejmenším jednu nebo dvě zapalovací záповědні a lidem škody činí* ArchČ 12,306 (1530).

⁷¹⁴ Doklady *Zatahowací hák na kleště. Uncus forcipis adstrictorius. Sperrhaacken zur Zange* RohnSlov 4,113 (Konvář); *smlouvu má, aby ten altán vuokol a vuokol obednil a zatahowací okna udělal, kteréž by toliko tehďáž, když šaty sušiti se budou, otvírati se mohla* TeigeMíst 1,727 (1614).

⁷¹⁵ Doklad např. *Jiný jest zub vlčí a jiný řadowací, věř docela, že mnozí kováři neumějí toho rozeznati ... Vlčí zub jest přede všemi zuby* LékKoň 47.

Stejně jako ve stč. období převažují adjektiva účelová s nositelem vlastnosti ‚hmotný předmět, zvl. nástroj‘. Oproti jednomu zjištěnému stč. účelovému adjektivu s nositelem vlastnosti *list* nebylo zjištěno žádné obdobné adjektivum středněčeské, uvedená účelová adjektiva se dále stejně jako ve stč. období nepojí s pojmenováním léku. Nově bylo v rámci středč. materiálu naopak zjištěno adjektivum neúčelové, a to vlastnostní.

3.6.1.3 Průnik s desubstantivy se zakončením *-ač(i)/-áč(i)*

Porák konstatuje stále důslednější rozlišování fonémů *c* a *č* v tiscích v průběhu 16. stol. stejně jako řídké případy, kdy je foném *č* označován grafémem/spřežkou obvyklým/obvyklou pro označování fonému *c* (Porák, 1983, s. 21–23). V důsledku přesnějšího zápisu významově nejednoznačných slov je tak odlišení deverbativ s formantem *-c(i)* od adjektiv se zakončením *-č(i)* méně problematické než v předchozím období.

Nadále existují adjektiva se zakončením *-č(i)*, která byla odvozena od činitelských jmen s *k*-ovou příponou konverzí (transflexí), případně mohla být v důsledku významového posunu přehodnocena v deverbální deriváty s formantem *-č(i)*, nebo mohla být přímo odvozena příponou *-č(i)*. Nesou významy adjektiv (široce) vztahových, účelových a vlastnostních. Patří k nim např. *hončí* ‚lovecký, užívaný „honcem“; (o lodi) uzpůsobený k rychlé plavbě, rychlý; (o koni) užívaný při turnaji‘;⁷¹⁶ jeho význam je v RosaSlov v souvislosti se spojením se substantivem *šif* vyjádřen synonymem *honicí/honící*.⁷¹⁷ Uvedené doklady na slovo *hončí* zároveň obsahují synonyma *kolčí* ‚(o koni) užívaný při turnaji‘ a *střelčí* ‚(o lodi) uzpůsobený k rychlé plavbě, rychlý‘. Dále jsou doložena např. vztahová adjektiva *holičí* ‚holičský, užívaný holičem (n. určený k holení)‘,⁷¹⁸ *soukeničí* ‚soukenický, používaný soukeníkem‘,⁷¹⁹ *tkadlčí* ‚tkalcovský, používaný tkalcem‘,⁷²⁰ motivovaná pojmenováním řemeslníka a pojící se zároveň s pojmenováním hmotného nástroje.

Z formálního hlediska tak z adjektiv uvedených v odd. 3.6.1 může představovat adjektivum s příponou *-č(i)* slovo *klapací* (*klapačí?*) ‚klapací‘,⁷²¹ z významového hlediska se však pravděpodobně řadí k adjektivům s formantem *-c(i)*. Výhradně z významového hlediska pak mohou představovat adjektiva s příponou *-č(i)* následující slova uvedená v odd. 3.6.1:

⁷¹⁶ Doklady např. *každý zelený oděv na zbroj oblekl, vsedavše na koně, veliké dvě dřevě hončij v ruce vzemše a na každém praporček visel zlatem tkaný, z města jeli Bianc 28r; střelčí loďku (hončj loďku) váni (větrové) hbitějí pudí nežli vesla galeji KomDveřeJ 464 celocem (liburnicam, lembum) Rennschiff; kůň turnajský, kolčí aneb hončj. Equus circensis. Turnier-Pferd RohnSlov 1,158.*

⁷¹⁷ Doklad *hončj, adj. (honicý) propellens ut hončj šif, liburnica triremis RosaSlov VII/679.*

⁷¹⁸ Doklad např. *Radula ... Struhadlo / drbadlo / struh / holičij nožík RešSlovA Sss 4v.*

⁷¹⁹ Doklad *jemu ... dali sme, aby on téhož mlýna požival s dubníkem ševcovským, s valchú súkenničí, s brusy ArchČ 17,39 (1503).*

⁷²⁰ Doklad např. *dřevo u jeho [Goliášova] kopí bylo tak tlusté jako Tkadlčij vratidlo RešSir 295v.*

⁷²¹ Ojedinelý doklad *klapačka, g. f. (nástroj klapací) crepitaculum, Klapper RosaSlov III/400.*

dýmáci/dymáci ‚(o měchu) určený k rozdmýchávání ohně‘ (n. ‚užívaný „dymačem“‘, srov. *dymač*, LDHBC s. v.), *postřihací/postřihací* ‚užívaný k postřihování‘ (n. ‚užívaný „postřiháčem“‘, srov. *postřiháč*, LDHBC s. v.), *potýkáci* ‚(o lodi) bojový, určený k boji; (o masti) užívaný při zápasu‘ (n. ‚určený pro zápasníky‘, srov. *potykač*, LDHBC s. v.). V pramenech, v kterých se uvedená adjektiva vyskytují, však bývají fonémy *c* a *č* graficky rozlišovány a kromě *klapačí* žádné z uvedených adjektiv není jinak doloženo se zapsaným -*č(i)*. Podíl adjektiv, která se do této skupiny z významového hlediska řadí, je menší než ve stč. období.

3.6.2 Participiální adjektiva odvozená od sloves 5. a 6. inf. třídy s účelovým významem

Participiální adjektiva odvozená od sloves 5. a 6. inf. třídy vyjadřující účelový význam byla zaznamenána poměrně zřídka. Pojí se s pojmenováním hmotného předmětu, a to nástroje k činnosti (*narovnající, narovnávací* ‚určený k narovnávání, vyrovnávání‘,⁷²² *obtahující* ‚určený k opracovávání‘)⁷²³ a nádoby nebo schránky (*stírající, vystírající* ‚určený ke stírání (v pivovarnictví),⁷²⁴ *zapínající, zapínací*).⁷²⁵ Do této skupiny spadá i neparadigmatické participiální adjektivum *zapadící* ‚(o zámku) zapadací, určený k zapadání‘,⁷²⁶ pokud není chybou místo *zapadající*, případně neparadigmatickým participiálním adjektivem odvozeným od pf. *zapadnouti*.

Dále se participiální adjektiva odvozená od sloves 5. a 6. inf. třídy pojí s pojmenováním místa (*obývající, přebývací* ‚určený k přebývání, obývání‘),⁷²⁷ ale také s abstraktem (*přikazující* ‚(o slovesném způsobu) rozkazovací‘).⁷²⁸ Byla zjištěna také adjektiva s nositelem vlastnosti *list* (např. *obsilající list* ‚předvolání, obsílka‘).⁷²⁹

⁷²² Ojedinelý doklad *Narownagicy kladivo ... Der Planierhammer RohnSlov 4,242 (Platnýř)*; ojedinelý doklad *Narownawagjcy kladivo. Malleus ad complanandum aptus. Der Planier Hammer RohnSlov 4,100 (Konvář)*.

⁷²³ Doklad *kosa omykací, myzdřící, štrejchovací neb obtahugicý* RohnSlov 4,141. (*Koželuh*).

⁷²⁴ Doklad *když pak všecky ty částky tak se vyvaří, přejejí se ... do předešlé střagjcy kádě ... Když pak všeckny částky jedna po druhé se vyvaří a do též kádě vystřagjcy se přenesou, oheň prudčejší pod pávní se vyhasí* FischHosp 66.

⁷²⁵ Ojedinelý doklad *futrál červený kožený zapínající knihařského díla na touž monstranci udělaný* PamArch 20,553 (1670–1691).

⁷²⁶ Ojedinelý doklad *že jemu Frankovi nebožka ... bez klíče zapadící zámek dala, však že tento ... jemu nedala, nýbrž jiné zámek zapadící* TrestBít 213 (1720).

⁷²⁷ Doklady *uvažujíc to člověk u sebe, že na tomto světě nemá místa obývajícího, než že jest host a poutník* ArchČ 20,112 (1542); *víme, že jsme zde jen poutníci a nemáme města* (tj. místa, *Města* tisk) *prebýwagjcyho, ale hledáme města (Města tisk) jiného, budoucího* (srov. Hb 13,14).

⁷²⁸ Ojedinelý doklad *na imperativo aneb v způsobu přikazugjcy m některá slova takto se konjugují* ŠtajŽáč 60.

⁷²⁹ Doklad např. *Obfylacý, adj. ut obfylagicý list, citatorium scriptum, Befchieckungs Brieff* RosaSlov VI/129.

Participiální adjektiva s účelovým významem se však častěji i nadále pojí s pojmenováním léku (např. *zahřívající* ‚zahřívací, určený k zahřívání‘),⁷³⁰ nezdědka přitom zachovávají rekcii (např. *posilující* co (orgán) ‚posilující‘,⁷³¹ *ukládající* co/čeho ‚ulevující od něčeho, utišující něco‘).⁷³² Pokud jsou však popisovány účinky nebo účel použití léků nebo surovin k jejich výrobě, děje se tak často také formou spojení (o léku, surovině) *mít* (jakou) *moc*,⁷³³ zjištěných už ve stč. období, kdy se participiální adjektivum rozvíjející substantivum *moc* řadí do skupiny adjektiv vlastnostních (tj. specifikuje ‚(moc) jistého druhu, vlastnosti‘) nebo široce vztahových, nahraditelných infinitivem (tj. ‚(moc) působit něco/nějak‘),⁷³⁴ případně je účel použití nebo účinek léku popsán formou neshodného přívlastku⁷³⁵ nebo vztažné věty.⁷³⁶ Dále byl zjištěn nositel vlastnosti ‚ústrojí‘ (*zažívající* ‚trávící‘).⁷³⁷

Participiální adjektiva tak i nadále vyjadřují účelový význam. V účelovém významu se pojí se všemi typy nositele vlastnosti zjištěnými ve stč. období (3.2.4).

3.6.3 Kritéria pro určení adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves 1.–4. inf. třídy

Rozlišování fonémů *i x í*, *e x é* v tiscích a rukopisech bylo ve střdč. období oproti staročeskému přesnější, přesto však nebylo důsledné (obzvláště v kmenech slov) a úzus zapisování dlouhých samohlásek byl (především zpočátku) nejednotný (Porák, 1983, s. 48 n., 74–75). Podobně délka *ú* (podléhajícího diftongizaci) nebyla zpočátku zapisována vůbec nebo zřídka, od počátku 16. stol. však „začíná v tiscích převažovat litera *ú* (případně *ü*) nad *u*“, pravděpodobně ale znamená spíše diftong (Porák, 1983, s. 68–69), od konce 20. let 16. stol. pak „začíná převažovat v tiscích *au*“ (Porák, 1983, s. 69).

Docházelo ke kolísání kvantity samohlásky v kmenech adjektiv z *nt*-ového participia před zakončením *-c(i)* (Dvořák, 1970, s. 72; Kalinová, 2019, s. 19–20; 2.3.6). Kvantity uvedené samohlásky kolísala také v participiích (Gebauer, 1958, s. 88; Dvořák, 1970, s. 71–73), ke krácení přitom docházelo převážně jen v některých tvarech (Dvořák, 1970, s. 71–73),⁷³⁸

⁷³⁰ Doklad např. *dává se kořen [galgánu] i do flastrův zahřívajících* MattHerbVel 5v.

⁷³¹ Doklad např. *lekařství pofylugjý ... Lekařství srdce pofylugjý ... Herzstärkende Mittel* RohnSlov 4,4.

⁷³² Doklad např. *protož jest [opium] lekařství vkládajjý bolesti* KomDeřeJ 1v37.

⁷³³ Např. *má moc [česnek] zziragiczij, rozpaufftiegiczij a vyhanieliczij jed* Cresc 340 (171 ed.).

⁷³⁴ Srov. např. *opium, kteréž moc má uspávati a ztupovati* KomDveřeJ 137.

⁷³⁵ Např. *lekařství proti ožralství ..., lekařství proti jedu..., lekařství pro čípek* RohnSlov 4,3 (*Apatykář*).

⁷³⁶ Např. *lekařství, které dávení zastavuje* RohnSlov 4,3 (*Apatykář*).

⁷³⁷ Ojedinelý doklad *svú trpkostí zaživagicyz údy vnitřní síli [léčivá bylina]* ČerHerb B2b.

⁷³⁸ Dvořák omezuje tendenci ke krácení kmenové samohlásky participia na tvary sg. fem., a to zvl. sloves vzorů *trpěti* a *prositi* (analogicky k tvarům sg. mask.), v tvarech plurálu ji naopak nespátruje (Dvořák, 1970, s. 72–73).

pravděpodobně též z nářečních důvodů (Gebauer, 1958, s. 88). Délka samohlásky v uvedené pozici byla zároveň nedůsledně značena (Dvořák, 1970, s. 71–73).

Obecný postup určení možných adjektiv odvozených od inf./min. kmene proto odpovídá postupu stanovenému v odd. 3.2.5, který byl užit při rozboru stč. materiálu: Byla vydělena všechna adjektiva, která z formálního hlediska mohou představovat (též) deriváty od inf./min. kmene s příponou *-c(i)* a zároveň vyjadřují účelový význam. Při popisu účelových adjektiv pak byla taktéž věnována pozornost nositeli vlastnosti; na rozdíl od postupu zvoleného pro stč. období však nebyla žádná adjektiva s určitými typy nositele vlastnosti ze skupiny možných adjektiv odvozených od inf./min. kmene vyřazována coby adjektiva výhradně participiální. Tento postup byl zvolen v souladu se zjištěními o rozšíření kolokability účelových adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves 5. inf. třídy ve střed. období: Oproti stč. období bylo ojediněle zjištěno adjektivum pojící se s pojmenováním léku, velmi zřídka pak byla zaznamenána adjektiva pojící s pojmenováním tělesného ústrojí apod. a abstrakta (3.6.1.1.1; tab. 44). U účelových adjektiv pojících se s těmito typy nositele vlastnosti se tak vedle formy participiálního adjektiva předpokládá též forma derivátu od inf./min. kmene s příponou *-c(i)*, tato forma je však zpravidla méně pravděpodobná.

Tabulka 44: Kolokace účelových adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves 5. a 6. inf. třídy příponou *-c(i)*

Nositel vlastnosti, jeho sémantická kategorie	Počet zjištěných adjektiv
‚hmotný předmět, zvl. nástroj‘	102
‚úřední dokument, zápis‘ (<i>list, cedule</i>)	13
‚živočich‘	1
‚lék‘	1
‚ústrojí, část těla‘	2
‚slovesné dílo‘, ‚výrok‘	3
Celkem adjektiv	122

3.6.4 Vydělení adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves 1.–4. inf. třídy příponou *-c(i)* z formálně nejednoznačných adjektiv na základě účelového významu

3.6.4.1 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves 1. inf. třídy příponou *-c(i)*

Mezi adjektiva odvozená od sloves 1. inf. třídy příponou *-c(i)* se řadí deriváty sloves vzoru *vésti* (3.6.4.1.1), *píti*, *pnu* (3.6.4.1.2), *tříti* (3.6.4.1.3), *krýti* (3.6.4.1.4), *láti* (3.6.4.1.5) a dále všechny zjištěné odvozeniny od sloves atematických (3.6.4.1.6).

3.6.4.1.1 Adjektiva odvozená od min. kmene sloves vzoru *věsti*

Příponou *-c(i)*, připojenou k minulému kmeni, je odvozeno *řadci* ‚určený k předení‘.⁷³⁹ Stejně jako ve stč. období tak bylo zjištěno jediné adjektivum odvozené od slovesa vzoru *věsti*, na rozdíl od stč. *přijící/přijící* však vyjadřuje význam účelový a je zároveň odvozeno od min., a ne inf. kmene.

3.6.4.1.2 Adjektiva odvozená od inf. /min. kmene sloves vzoru *píti, pne*

Bylo zjištěno jediné adjektivum spadající do této skupiny, a to účelové *klecí* ‚(o listu) osvědčující klatbu‘,⁷⁴⁰ doložené s týmž významem už ve stč. období.

3.6.4.1.3 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru *tříti*

Stejně jako ve stč. období bylo zaznamenáno jediné adjektivum odvozené od inf./min. kmene sloves vzoru *tříti* příponou *-c(i)*, a to *třecí/třící*. Jeho kolokabilita je širší než ve stč. období, v němž bylo zachyceno pouze ve významu ‚(o rybě) určený/připravený k tření / schopný tření, tj. vypouštění jiker při rozmnožování‘,⁷⁴¹ který je v této práci chápán jako účelový, lze jej však vysvětlit také jako možnostní nebo vlastnostní (*kapr třecí* ‚pohlavně zralá samice kapra, jikernačka‘; 3.2.6.1.3). V kategorii účelových adjektiv bylo toto adjektivum s formou *třecí* ve střdč. období dále zjištěno ve významech ‚(o rybníku) určený pro tření ryb, plůdkový‘⁷⁴² a ‚(o textilií) určený k tření, utírání‘.⁷⁴³ Poslední uvedený doklad z RosaSlov pak prokazuje také možnostní význam ‚(o patientu) vhodný k tření‘ a vedle formy *třecí* také variantu (synonymum?) *třící (třící?)*. Forma *třící* je doložena také dalšími doklady, prokazujícími jak účelový význam ‚určený k tření‘,⁷⁴⁴ tak možnostní ‚vhodný k tření‘.⁷⁴⁵ Krátkost kořenné samohlásky nelze jednoznačně prokázat, uvedená forma mohla být i *třecí/třící (<třieci)*, odpovídající neparadigmatickému participiálnímu adjektivu (srov. 3.2.6.1.3). Byl zjištěn také

⁷³⁹ Doklady z *širícího mlýnce drát přichází na řadcy mlýnec ... Hlavní šňůra nitěná a harasová žene řadcy mlýnec* RohnSlov 4,30.

⁷⁴⁰ Doklad např. *kletba ani list klecí právu zemskému nic neškodí* ArchČ 19,509 (1. pol. 16. stol.).

⁷⁴¹ Doklad např. *má hejtman náš fišmejstra a ... čeládku ... přidržeti, aby těch rybníkův, kdeříž kapry třecími nasazení jsou, v čas tření pilní byli* ArchČ 22,428 (1603-1702); *kapry třecí v měsíci máji nasazovati se mají ..., dáti do rybníka ... proti jednomu třecímu dva mlíčný, neb ... musí býti víceji mlíčných nežli jikrných* ArchČ 24, 134 (1720 ?); *v tom velikém moři rozličný jsou ryby ..., mřinky, ježdíky, kapry třecý neb plodný, jsou štiky* WaldtKáz 420.

⁷⁴² Doklad *do trzeczyho rybníka Beránkovce* ArchPís 183 (Listy filologické 45) (1718).

⁷⁴³ Doklad *Třecý, třící, adj. (co se tříti dá) friabilis, dař sich zerreiben läřfet. Item, (čim se tře) ut třecý ruka, řřat, fricatorium, Reibtuch* RosaSlov VI/865.

⁷⁴⁴ Doklady *Třicy pytlíček. Sacculus fricatorius. Krau Säcklein* RohnSlov 4,161 (*Lazebník*); *Palice třicy. Clava, qua quid teritur* RohnSlov 4,156 (*Kuchař*).

⁷⁴⁵ Doklad *což se tříti aneb zetříti může, třící. Friabilis* VelSilva 1603.

zápis *třjcy*, tedy neparadigmatické participiální adjektivum *třící*, nesoucí účelový význam ‚určený k tření‘,⁷⁴⁶ Kalinová jej však považuje za derivát se sufixem *-c(i)* a nenáležitou délkou samohlásky (Kalinová, 2019, s. 139). Synonymní adjektiva *třící/třecí/třící* tak i nadále nelze přesně oddělit.

3.6.4.1.4 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru *krytí*

Bylo zjištěno 5 adjektiv, která vznikla odvozením od inf./min. kmene sloves vzoru *krytí* příponou *-c(i)*, *bicí*, *krycí*, *mycí*, *picí*, *šící*. Přídavná jména *picí* a *bicí* však nelze jednoznačně odlišit od původních paradigmatických participiálních adjektiv *picí* a *bicí* (srov. 3.2.6.1.4). Tyto formy lze též považovat za deriváty od inf. kmene, v nichž nedochází ke krácení kořenné samohlásky.

Adjektivum *bicí* je účelové, v důsledku různých nositelů vlastnosti však dochází k jeho významovému rozrůznění: ‚(o nástroji) určený k bití‘,⁷⁴⁷ (o hodinách) *bicí*, uzpůsobený k odbíjení, oznamování času úderu;⁷⁴⁸ (o místu) určený k boji;⁷⁴⁹ ‚(o masti) užívaný při zápasu, určený pro zápasníky‘.⁷⁵⁰ Byla zjištěna také jeho varianta *bitcí* (např. *hodiny bitcí* TeigeMíst 1,162 (1607), která však může být pouze variantou grafickou (Porák, 1983, s. 23–24, 94–95), a vedle ní též částečně synonymní adjektivum *bitčí* ‚(o zbrani) určený k bití‘.⁷⁵¹

Vedle *bicí* zároveň existují synonyma *bíci*⁷⁵² a *bijící* ‚(o hodinách) *bicí*‘,⁷⁵³ dosvědčující, že účelový význam vedle sledovaného formálního typu vyjadřují i nadále také participiální adjektiva. Uvedený fakt synonymie těchto formálních prostředků lze však interpretovat také jako důkaz, že při uvedené kolokaci nemusel být význam vždy chápán jako účelový, ale též vlastnostní nebo široce vztahový.⁷⁵⁴

⁷⁴⁶ Doklady např. *Kámen lazební, třjcy, dírkovatý / pěna mořská. Pumex VelSilva 483; žíní a pěnou mořskou třjcy kámenem my se drbeme (drbáme) KomDveřeJ 58; kámen třjcy / dírkovatý / neb mořská pěna / pumex, reibstein VusSlov 83.*

⁷⁴⁷ Doklad *caestus ... Bicý palice ... genus fuit clavae pilas plumbeas, loris bubulis appensas habens, olověná koule na řemeni VelDict N 4v1.*

⁷⁴⁸ Doklady např. *měl [císař] předrahe bicý hodinky MarPost 1,191; vznešení kunštýřové umějí udělati z perel hodinky, a to bicý a ukazující WaldtKáz 739. Srov. Kalinová, 2019, s. 139.*

⁷⁴⁹ Doklad *Bicý plac / šranky / Harena RešSlovB B1r.*

⁷⁵⁰ Ojedinělý doklad *Potýkací neb bitcí mast / Ceroma RešSlovB Aa 4v.*

⁷⁵¹ Ojedinělý doklad *Caestus ... Bitčij palice připravená z koží a v ní volověná kule neb železné cepy RešSlovA IIr.*

⁷⁵² Doklad *co se přihodilo ... služebníkovi ... císaře, který císaři pánu malé bjcy hodinky ukradl RačRob 586.*

⁷⁵³ Doklady např. *pan orátor present mu odevzдал, totiž ... velmi pěkný mistrovský bijící hodiny CestMitrD 24; jedny okrouhlý bijící hodinky, troje na hrdle nosící [tj. ‚určený k nošení na hrdle‘], též bijící TeigeMíst 2,9 (1607); v Praze ... již roku 1490 hodiny bigicy měli RohnSlov 4,50.*

⁷⁵⁴ Např. SsJČ uvádí pro adjektivum *bicí* při nositeli vlastnosti *hodiny* neúčelovou definici ‚vydávající zvuk úderu‘ (SSJČ s. v.). Srov. Kalinová, 2019, s. 145.

Adjektivum *picí*, doložené již ve stč. období, nese i v době střední účelový význam ‚určený k pití‘ a jeho nositel vlastnosti je stejně rozrůzněný, je jím prostředek činnosti, a to nádoba,⁷⁵⁵ a poživatina coby *patiens* (v sousloví *med picí* ‚medovina‘),⁷⁵⁶ navíc je však ojedinele doloženo v sousloví *picí dům* ‚hospoda, krčma‘.⁷⁵⁷ Účelový význam však vyjadřují také participiální adjektiva *picí* ‚(o nádobě, poživatině, léku) určený k pití‘⁷⁵⁸ a *pijící* ‚(o poživatině) určený k pití‘,⁷⁵⁹ dále též derivát ze stejné čeledi, z předponového slovesa *vpíjící* (nebo *vpíjící* k *vpíjeti (se)?*) ‚(o papíru) sací‘.⁷⁶⁰

Účelový význam nesou také adjektiva odvozená z inf./min. kmene *krycí* ‚(o materiálu) určený k pokrývání střechy‘,⁷⁶¹ *mycí* ‚(o lázni) určený k mytí, koupání‘⁷⁶² a *šící* ‚(o jehle) určený k šití‘,⁷⁶³ vedle něj je však doloženo také *šící*.⁷⁶⁴

Oproti třem možným stč. adjektivům odvozeným od inf./min. kmene tak bylo zjištěno 5 adjektiv střdč., v době střední všechna vyjadřují význam účelový.

3.6.4.1.5 Adjektiva tvořená od inf./min. kmene sloves vzoru *láti*

Oproti stč. účelovým adjektivům *viecí* a *láci* bylo zaznamenáno jediné střdč. adjektivum *láci*, stejně jako ve stč. období doložené jen v ustáleném spojení *list láci* ‚list upomínající dlužníka při neplnění závazku‘.⁷⁶⁵ Vedle něj bylo nově zaznamenáno participiální adjektivum *lající* jako součást synonymního sousloví *cedule lající*.⁷⁶⁶ Oproti stč. *viecí* bylo pak zjištěno synonymní střdč. participiální adjektivum *vějící* ‚(o lopatě) určený k provívání obilí‘.⁷⁶⁷

⁷⁵⁵ Doklad např. *jeden z drabantů tvých, vida tě potom ... skropeného ..., nádobu picý ... čerstvé a sladké vody plnou přinesl* CassHist 19.

⁷⁵⁶ Doklady např. *tohoto [vína] kde nemají dosti, med picy (medovina) se vaří* KomDveřeJ 84,444; *picý med ... mest* RešSlovB Ccc 2v. Srov. Kalinová, 2019, s. 139.

⁷⁵⁷ Doklad *do kostela nikdá nechodíce [hříšní mladí lidé]. Neteskliví celý den v piczým domě váletí se, mnohem spíše zlých cest světských následují* BoccCiap 209r.

⁷⁵⁸ Doklady *nádobu pjcy umývala* CassHist 393; *kde malvazí a pjcy med, tam peluňka a škodlivý jed* NitschPost 2,48; *tohoto [vína] kde nemají dosti, med pjci se vaří, též pivo z sladu a chmele* KomDveřeP 41,444; *jako kdyby kdo otevřenou nádobu drahého pjcyho lékařství plnou domů přes ulici nesl polehoučku jda, ... aby snad ... lékařství nerozlil* KonstDuše 92.

⁷⁵⁹ Doklad *recept na růžovou tinkturu, chladící pijící vodu ... To pí v horkosti a v žízni* ZíbrtKuch 597.

⁷⁶⁰ Ojedinelý doklad *papír wpigicy, jímž se kavky vymazají a vytahují* RohnSlov 4,204 (*Papírník*).

⁷⁶¹ Doklad např. *konšelé třeboňského cihlíře přijali, aby cihly krycí ku potřebě VMti na krov v hradě dělal* ArchČ 14,290 (1517).

⁷⁶² Doklad např. *z tý síně se jde do pravé mycí lázně* CestMitrD 26; *jsou také v té mycí lázni devět výstupkův vokrouhlých a v každém vejstupku dvě studánky mramorový* CestMitrD 26.

⁷⁶³ Doklady *kerýžto zhlídše na náprsníku své milenky jakýsi špendlík aneb, jak jini píší, šfycý jehlu, takovou ... pozřel a od toho mizerně umřel* MarPost 2,968; *šfycý jehla* RohnSlov 4,35.

⁷⁶⁴ Doklad *jehelní aneb šfjcy poduška* RohnSlov 4,150 (*Krejčí*).

⁷⁶⁵ Ojedinelý doklad *když by ... jeden druhému lál ... a ten, komuž se lálo, dosti tomu učinil, povinen jest ten, kerýž laci listy na pranýřích přibíjeti rozkázal, zase je rozkázati dolů snímati* BrandlGlos 119 (1522).

⁷⁶⁶ Doklad *takové osoby pro dluhy a rukojemství cedulemi lajícími, kerěž se na místech potupných přibíjejí, k nemalému ublížení ... dobřejch rodov ... někdy od dosti lehkých osob dotýkáni bejvají* KamenSněm 1,320 (1573).

⁷⁶⁷ Doklad např. *rutellum ... Lopata wěgjcý, kerouž obilí přemítají aneb vějí / vějička* VelSilva 674.

3.6.4.1.6 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves atematických

Byla zaznamenána dvě adjektiva odvozená příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves (v přítomném kmeni) atematických, a to *podací* (k *podati*) a *poddací* (k *poddati*), jejich motivující slovesa se řadí do 1. inf. třídy. Obě formy se vyskytují též v platnosti substantiva. Výhradně v platnosti substantiva je pak doloženo *nadací* (mask.) a *vzdacie* (neutr.).

Poddací (k *poddati*) ‚podřízený, poddaný‘⁷⁶⁸ patří k adjektivům slovesným pasivním. Nabývá též významu adjektiva vlastnostního ‚(o službě) pokorný, poníženy‘.⁷⁶⁹

Podací (k *podati*) se řadí k adjektivům široce vztahovým jako součást sousloví *podacie právo* ‚patronátní právo‘,⁷⁷⁰ dále též ve významech ‚(o vrchnosti) mající patronátní právo;‘⁷⁷¹ (o kostelu) podléhající patronátnímu právu;⁷⁷² (o nemovitosti) purkrechtní, podléhající zákupnímu právu.⁷⁷³ Nese také účelový význam ‚(o zápisu) dosvědčující zákupní právo k nemovitosti (?)‘.⁷⁷⁴

Forma *podací* byla zaznamenána v platnosti substantiva maskulina ‚patronátní pán‘,⁷⁷⁵ neutra ‚patronátní právo; majetek propůjčením příslušející k danému církevnímu úřadu;‘⁷⁷⁶ purkrecht, nemovitost pronajímaná formou zákupu.⁷⁷⁷ Slovo *poddací* (mask., k *poddati*) je pak vedle adjektiva taktéž doloženo v platnosti substantiva ‚poddaný‘.⁷⁷⁸ Výhradně jako

⁷⁶⁸ Doklady např. v ... *zabranském předměstí špitálském, řádu křižovnickýmu s červenou hvězdou ... tehďáz přináležejícím, (těch gruntův dosavad ten řád křižovnický pánem jest) nacházelo se tolik obyvatelův s manželkami i s dítkami svými tomu svatýmu řádu poddácích, kolik se domův, totiž 46, nacházelo BeckPos 3,386; svobodná čeládka v kraji litoměřickém. Poddácý čeládka v kraji litoměřickém (v záhlaví tabuky) FischHosp 363.*

⁷⁶⁹ Doklad jiná [ševcová] k všem stavům chováním, vřidností, posluhováním, skrz ctnostnou akomodací co službu nákou poddáci ... Čehožkoliv ona žádá, zapůjčí, odpustí i já SatStav 123.

⁷⁷⁰ Doklad např. *jestli že by odpor byl mezi stranama o právu poddácým kostelním: proto že takové právo sluší k duchovnímu soudu BrikPráv BIIr (49 ed.).*

⁷⁷¹ Doklad např. *pán z Pernšteina jakožto pán podací toho záduší opatovského ty všecky poplatky ... pustiti a dáti jest ráčil ArchČ 4,226 (1535).*

⁷⁷² Doklad např. *Jan ... městečko Zdounky i s kostelním podacím i s oltářem podacím tu v Zdounkách Svaté trojice, k kterémužto oltáři přísluší plat ve vsi Divociech, ... ve dsky zemské vkládám DeskyMorOl 2,212 (1520).*

⁷⁷³ Doklad mluvíce, že úředníci toho nepokazují, aby ta dědina [tj. zděděná nemovitost] podací byla, neb ji za tu nikdy Mládě nekladl, aniž oni také s nimi o podací činiti mají, než o dědinu svú koupenu ArchČ 28,184 (1542).

⁷⁷⁴ Doklad na to ukázali [úředníci] registra podací, od tolika let to jest při obci a při tom podacím bylo ArchČ 28,183 (1542).

⁷⁷⁵ Doklad *kolátorové nebo podací far ..., což od starodávna faráři platiti a vydávati mají, to aby vyplňovali a poddané své ... aby k skutečnému plnění přidrželi Sněmy 2,640 (1552).*

⁷⁷⁶ Doklady např. *Jan ... městečko Zdounky i s kostelním podacím ... ve dsky zemské vkládám DeskyMorOl 2,212 (1520); Barbora ..., abatyše ... kláštera, i s svým konventem Janovi ... podací své dědičné v městečku Králicích ve dcky vkládáme ku pravému jmění, držení a dědičnému podáváníí faráruov na tu faru DeskyMorOl 2,310 (1539); měštěnin ... podací své kostelní na Prosicku s panstvím i se vším právem svým, kteréž jest koli k těmuž podacím po předcích svých měl, ... prodal purkmistru, radě i vši obci ArchČ 28,146 (1534).*

⁷⁷⁷ Doklady např. *oznamujíc [úředníci], kterak mnoho let to podací a ta dědina též, poněvadž od něho jest, byla od nich předešlých úředníkuov bez nařikání k obci zpravována i užívána ArchČ 28,183 (1542); Statek kmecí, Podacie. Jus emphyteuticum, teutonicum vulgariter. Das Burgrecht RohnSlov 3,67.*

⁷⁷⁸ Doklady např. *avšak sedláci a podácý řkouce: My musíme bez přestání roboty hleděti NitschPost 1,96 (JgSlov a LDHBC však interpretují uvedený doklad jako podák); kterak bude možná, by mohl ten spravedlivě bohu sloužiti, který ... na tisíce pánův počítá a všech těch podácým, ne tak služebníkem, jako otrokem, sluje? MarPost 2,908; ano páni i rytieřstvo sami pivo vaří, prodávají svým poddácím LetKřiž 316 (1502).*

maskulinum je doloženo *nadací* ‚patronátní pán, feudální ochránce kláštera (srov. StČS s. v. *patron* 1 a *podací* mask.)‘,⁷⁷⁹ pouze jako neutrum pak *vzdacie* ‚poplatek za převod postoupeného majetku‘.⁷⁸⁰

Stejně jako ve stč. období (srov. 3.2.6.1.6) se místo *podac-* někdy vyskytuje nenáležitá forma *poddac-*.⁷⁸¹ Forma *poddac-* bývá naopak zjednodušována na *podac-*.⁷⁸²

3.6.4.1.7 Shrnutí a závěry, srovnání se stč. stavem

Tabulka 45: Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves 1. inf. třídy

Slovotvorná kategorie			Nositel vlastnosti	Předpokládáno adjektivum odvozené od inf./min. kmene příponou <i>-c(i)</i>	Předpokládány/doloženy obě formy adjektiv
účelová adjektiva	10	91 %	‚hmotný předmět‘	<i>přadci, krycí</i>	<i>třeci/třici/třící</i> <i>bici/bíci, pici/píci,</i> <i>šici/šící</i>
			<i>list</i> ap.	<i>klecí, láci,</i> <i>podací</i>	
			‚živočich‘		<i>třeci/třici/třící</i>
			‚místo, stavba‘	<i>mycí</i>	<i>třeci/třici/třící</i> <i>bici/bíci, pici/píci</i>
široce vztahová adjektiva	1	9 %		<i>podací</i>	
vlastnostní adjektiva	1	9 %		<i>poddací</i>	
slovesná adjektiva	1	9 %		<i>poddací</i>	
možnostní adjektiva	1	9 %			<i>třeci/třici/třící</i>
Celkem adjektiv	11				

Derivátů s příponou *-c(i)*, které mohly být odvozeny od inf./min. kmene sloves 1. inf. třídy, je celkově méně (11) než ve stč. období (16), jejich produktivita tedy klesá. Jejich průnik s participiálními adjektivy je větší než v předchozím období, jejich synonymie s participiálními adjektivy má však zároveň odlišný charakter než ve stč. období: Ubylo adjektiv, která se jednoznačně řadí k derivátům s formantem *-c(i)*, a to zejména ze skupiny adjektiv slovesných, proto je skupina střdč. adjektiv významově vyhraněnější ve prospěch účelového významu. Ve skupině adjektiv s účelovým významem však bylo zjištěno více slov, která mohou být interpretována nebo jsou ve stejném významu doložena též jako adjektiva participiální lišící se

⁷⁷⁹ Ojedinelý doklad *tu [na nemovitém majetku] sobě na tom žádného práva nepozuostavujice kromě toliko té opravy a obrany, kteráž nám a budícím našim po předcích našich jakožto fundatořích a nadacích téhož kláštera spravedlivě příslušie* ArchČ 8,528 (1502).

⁷⁸⁰ Ojedinelý doklad *jest na nás vznešeno, ... kterak statek svůj prodal [vyhostěný poddaný] tu v městě vašem ..., litkup pít i vzdací dáti chtěl rychtáři* ArchČ 12,389 (1530).

⁷⁸¹ Např. *mnozí páni poddáci těch far užitky ... berou* KamenSněm 3,586 (1546).

⁷⁸² Např. *podácý lid* NitschPost 2,73.

pouze kvantitou kořenné samohlásky. Na základě této skupiny adjektiv soudím, že zatímco adjektiva s příponou *-c(i)* se obecně vyhranila pro vyjadřování účelového významu, adjektiva participiální se ve stejné funkci stále uplatňovala také; ve stejnokořenných dvojicích, kde byl formální rozdíl malý a spočíval pouze v kvantitě samohlásky, byla pak účelová participiální adjektiva dokonce produktivní, a to i při nositeli vlastnosti ‚hmotný předmět, zvl. nástroj‘, který byl doménou účelových adjektiv s formantem *-c(i)*.

Tento malý formální rozdíl mezi oběma typy adjektiv, spočívající v kvantitě samohlásky, který po provedené monoftongizaci *ie > í* nastával též u adjektiv 4. inf. třídy, se tak pravděpodobně stal novým impulzem pro odvozování participiálních adjektiv účelových, a druhotně tak posílil synonymii obou formálních typů adjektiv. Participiální adjektiva odvozená od sloves 1. inf. třídy zpočátku umožnila osamostatnění formantu *-c(i)* a jeho využití pro odvozování speciálních účelových adjektiv i od sloves jiných tříd (3.2.6.1.7). Později, když už produktivita tohoto slovotvorného prostředku byla vysoká a význam vysoce vyhraněný, přispěla adjektiva s formantem *-c(i)* odvozovaná od sloves 1. inf. třídy k častějšímu využití formálně velmi podobných adjektiv participiálních pro vyjadřování účelového významu. Uplatněním principu analogie však začala být specifická derivátů s formantem *-c(i)* zároveň oslabována. Tento vývoj pravděpodobně předznamenal oslabení produktivity formantu *-c(i)* i jeho nižší významovou specializaci.

3.6.4.2 Deriváty od sloves vzorů *minouti* a *tisknouti*

Jak již bylo uvedeno v odd. 3.2.6.2, odlišnost derivátů s příponou *-c(i)* z inf./min. kmene sloves vzoru *minúti* a z inf. kmene sloves vzoru *tisknúti* oproti paradigmatickým participiálním adjektivům mohla být zajištěna odlišností v krátkosti/délce kmenotvorného sufixu *-nu/-nú-*, případně při odvozování od min. kmene sloves vzoru *tisknúti* variantním sufixem obsahujícím kromě *-c(i)* ještě nějakou samohlásku (srov. ně. *tiskací*, MČ 1, s. 337). Formy lišící se pouze kvantitou *-nu/-nú-* by se po provedení diftongizace *ú* v *ou* lišily i kvalitativně. Uvedená změna probíhá od 14. stol., již v 15. stol. pak obecně v pramenech převažuje psaní *au*, ale ještě se často vyskytuje i *ú*, srovnatelně s dnešním stavem byla změna dovršena v 16. stol. (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 110; srov. Porák, 1983, s. 68–69; 3.6.3), ve východomoravských a slezskomoravských nářečích však neproběhla (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 111).

Účelový význam nese adjektivum / nesou adjektiva (?) *vinúci/vinuci* ‚(o textilií) určený k pokrývání, povlékání ap.‘.⁷⁸³ Forma s diftongem zároveň není v tomto významu

⁷⁸³ Doklady např. *vydal jest nětco šatův ložních a winucznych* ArchPis 271 (Listy filologické 45) (1576); *vejpravu od šatův vinúcích a voblékačích* ProchPozem 415, pozn. 11 (1616).

dosvědčena, přesto je pravděpodobné, že doklady bez zapsané kvantity představují adjektivum participiální, derivaci od inf./min. kmene však nelze vyloučit zvl. na základě analogie se synonymem *vinutý* (srov. LDHBC s. v.).

Problematická je také interpretace formy adjektiva *tažecí/tažecí* ‚tažný, určený k tahání, tažení‘.⁷⁸⁴ Lze předpokládat buď neparadigmatické participium *tažecí*, nebo derivát od min. kmene s variantním formantem *-ec(i)* a alternací *h-ž*, která existuje také u participia *n-*ového (srov. Gebauer, 1958, s. 254) a verbálního substantiva *tažení* (LDBČ s. v.).

Z výše uvedených údajů vyplývá, že od sloves 2. inf. třídy se účelová adjektiva s formantem *-c(i)* pravděpodobně netvořila ani ve střdč. období, nebo se tvořila jen velmi zřídka. Oproti stč. období se však v této skupině pravděpodobně vyskytla účelová adjektiva participiální. Toto zjištění je v souladu s hypotézou formulovanou v závěru předchozího oddílu o jejich rostoucí produktivitě pro vyjadřování účelového významu zvl. tam, kde (by) existoval mezi nimi a adjektivy odvozenými formantem *-c(i)* pouze malý rozdíl.

3.6.4.3 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves 3. inf. třídy příponou *-c(i)*

Mezi adjektiva odvozená od sloves 3. inf. třídy příponou *-c(i)* se řadí deriváty sloves vzoru *trpěti* (3.6.4.3.1) a *sázeti* (3.6.4.3.2). Deriváty s příponou *-c(i)* odvozené od sloves vzoru *uměti* nebyly zjištěny stejně jako v předchozím období.

3.6.4.3.1 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru *trpěti*

Bylo zjištěno jediné možné adjektivum se zakončením *-ec(i)* *držecí* ‚určený k (za)držení něčeho (?)‘,⁷⁸⁵ nelze však vyloučit, že se jedná o paradigmatické participiální adjektivum *držecí* (<*držieci*). Ve stč. období naproti tomu deriváty s možným zakončením *-ěc(i)*, *-ec(i)* odvozené od sloves vzoru *trpěti*, které by nesly účelový význam, nebyly zaznamenány.

Dále bylo zjištěno jediné účelové adjektivum se zakončením *-ac(i)*, *ležací* ‚(o pokoji) určený k ležení, spaní‘,⁷⁸⁶ odvozené od min. kmene v hláskové podobě bez provedené přehlásky *a>ě* (*ležal*, Gebauer, 1958, s. 286), nebo analogicky k *ležatý* (srov. LDHBC s. v.) variantním sufiksem *-ac(i)* (pod. nč. *visací*, srov. stč. *visal* (Gebauer, 1958, s. 286), stč. a střdč. *visatý* (srov. MSS, LDHBC s. v.), a níže střdč. *visúci/visuci*).

⁷⁸⁴ Ojedinělý doklad *budou se moci takové lodi kolem tažecím, postavíc je na vostrově, kterýž nad těmi samejmi jezy jest, nahoru táhnouti* TeigeMíst 2,366 (1601).

⁷⁸⁵ Doklad *kováři v Latráně dal sem ... od dělání 2 řetězů držecích ... 2 k. 40 g. RegKruml 17,51 (1587).*

⁷⁸⁶ Ojedinělý doklad *řmot před ležacy komorou uslyšel* BílNebe 852.

Dále byl zjištěn účelový význam u paradigmatického participiálního adjektiva *visící* (dolož. jen *visící*) ‚uzpůsobený k zavěšení‘⁷⁸⁷ a neparadigmatického participiálního adjektiva (?) *visící* (dolož. jen *visící*) ‚uzpůsobený k zavěšení‘,⁷⁸⁸ doloženého též s významem adjektiva vlastnostního ‚(o závoře) visutý‘.⁷⁸⁹ Účelové paradigmatické participiální adjektivum *pršící* (dolož. jen *pršící*) ‚(o hodinách) uzpůsobený k odměřování času přesypáváním písku n. přeléváním vody‘⁷⁹⁰ pak lze interpretovat též jako široce vztahové. Ve stč. období naproti tomu nebyla žádná participiální adjektiva s účelovým významem odvozená od sloves vzoru *trpěti* zjištěna.

Na základě uvedených adjektiv soudím, že ke zvýšení produktivity účelových adjektiv participiálních mohlo přispět také krácení samohlásky před zakončením *-c(i)* (nelze jej však odlišit od případů nezaznamenávání kvantity), neboť je to formálně sblížovalo s adjektivy s formantem *-c(i)*. Obdobné sblíživání však v souvislosti s krácením nastávalo u uvedených participiálních adjektiv zároveň ve vztahu k adjektivům s formantem *-t(y)*, a to zvláště v rámci adjektiv vlastnostních. Paralelnost a zároveň synonymie s adjektivy se sufixem *-t(y)* existuje vedle výše uvedeného *ležací* také u *visící/visící* (srov. LDBČ s. v. *visutý*) a u *příležití/příležití* ‚přiléhající; příslušející; příhodný‘⁷⁹¹ (srov. LDHČ s. v. *příležitý*). Konkurenci adjektiv s formantem *-t(y)* s ostatními typy adjektiv, mj. též s adjektivy z *nt*-ového participia a adjektivy s formantem *-c(i)*, již ve staré češtině konstatuje též Kalinová (2019, s. 157).

3.6.4.3.2 Adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru *sázeti* (*krájeci*) příponou *-c(i)*

Bylo zjištěno 9 adjektiv, která byla pravděpodobně odvozena od inf./min. kmene sloves vzoru *sázeti*, nelze však vyloučit, že v některých případech jsou uvedené doklady neparadigmatickými participiálními adjektivy odvozenými příponou *-iec(i) > íc(i), -éc(i)* (srov. *pouštící* ‚vypouštějící‘).⁷⁹² Pro fakt, že uvedená adjektiva byla skutečně odvozena od inf./min. kmene příponou *-c(i)*, však svědčí jejich významová vyhraněnost – jsou převážně adjektivy účelovými, pojícími se s pojmenováním mechanických nástrojů, zvl. řemeslných, k provádění

⁷⁸⁷ Doklady *svícen visutý /wjficy. Lychnuchus pensilis. Hängeleuchter* RohnSlov 4,245 (*Platnýř*); *kotel Wjfyicy ... Überhang über dem Herde* RohnSlov 4,154 (*Kuchař*).

⁷⁸⁸ Doklady *popis věci ... pozuostalých: ... hodinky bici visuci* TeigeMíst 2,524 (1573); *hodiny visuté aneb wjfyicy. Horologium pendulum* RohnSlov 4,51.

⁷⁸⁹ Ojedinělý doklad *spustili šraňky wyfucý i brány uzavírali* PaprDiad 14r (99).

⁷⁹⁰ Doklady *pršeti. significat ... věci sypké odněkud sypání, t. sypati se, ut Pršficy hodiny, t. sypací clepsidra* RosaSlov IV/446; *clepsydra, hodiny pršfijcy, vodou naplněné a rozdělené jako nyní u nás sypací hodiny* RešSlovA N2r.

⁷⁹¹ Srov. doklad *Přjležicý, Přjležegicý, part. adiacens, beyligend. Příležitý, adj. idem quod příležitý. Item (případný, příhodný) Accommodus, gelegen, beqwem. Je mu ten statek k geho statku přjležitý* RosaSlov III/799.

⁷⁹² Ojedinělý doklad *proti d'áblu, lvu řvoucímu, hrůzy, strachy paufftjcy* KancEvang 153 (1581).

činnosti (*krájecí* , (o noži) určený ke krájení⁷⁹³ *pobíjecí* , (o palici) určený k pobíjení⁷⁹⁴ *válecí* , určený k válení⁷⁹⁵ *sázecí* , sázecí⁷⁹⁶ ojedinele nádoby nebo součásti zařízení (*spouštěcí* , určený ke spouštění⁷⁹⁷ dále se pojí s pojmenováním materiálu (*stavěcí* , (o dříví) stavební⁷⁹⁸ a s pojmenováním objektu činnosti (*házezí* , určený k házení, vrhání⁷⁹⁹ *povláčecí* , (o textilií) určený k povlékání⁸⁰⁰ *stavěcí* , určený k postavení někam⁸⁰¹ *zaházecí* , určený k zahození⁸⁰²).

Oproti stč. období se počet účelových adjektiv uvedeného typu zvýšil o 5. Již z předchozího období jsou dosvědčeny pravděpodobné deriváty od inf./min. kmene *krájecí*, *pobíjecí*, *stavěcí*. Patrná je tak mírně rostoucí produktivita účelových adjektiv s konkrétním nositelem vlastnosti odvozovaných od inf./min. kmene sloves vzoru *sázeti*.

3.6.4.3.3 Shrnutí a závěry

V rámci derivace od inf./min. kmene sloves vzorů 3. inf. třídy příponou *-c(i)* existuje jediný produktivní typ, a to adjektiva odvozovaná od sloves vzoru *sázeti*. Od sloves ostatních vzorů se uvedená adjektiva neodvozovala nebo se odvozovala pouze zřídka. Obdobný stav lze pozorovat už ve stč. období (3.2.6.3).

3.6.4.4 Formálně nejednoznačné deriváty od sloves vzoru *prositi* s účelovým

významem: Paradigmatická participiální adjektiva odvozená od sloves vzoru *prositi* (*prosící*) a adjektiva odvozená od inf./min. kmene sloves vzoru *prositi* (*chodící*)

Deriváty od inf./min. kmene sloves 4. inf. třídy jsou často pouze na základě formy od participiálních adjektiv neoddělitelné, neboť fonémy *i* a *é* (< *-iec(i)*) se před zakončením *-c(i)* zřejmě krátily (srov. Dvořák, 1970, s. 72) nebo byla jejich kvantita zapisována nedůsledně (srov. Dvořák, 1970, s. 71–73; 3.6.3), a to i v případě adjektiv dějových (např. *veliká moc jest*

⁷⁹³ Ojedinelý doklad *nůž kragecý stolní* RešSlovB W1r.

⁷⁹⁴ Ojedinelý doklad *na ní [korouhvi bečvářů] má býti namalován sud vinný a kyjanky pobigecy* HjkKronT 330v.

⁷⁹⁵ Ojedinelý doklad *Wálecý tabule. Tabula condensationis. Die Walktaffel* RohnSlov 4,77 (*Kloboučník*).

⁷⁹⁶ Doklady *tak je [literý] s držadlem na fazecy tabulku přenáší, až by tolik stran listu vysazeno bylo, kolik jich formát na jednom ... archu papíru předpisuje* RohnSlov 4,79 (*Knihotiskař*), pod. RohnSlov 4,84.

⁷⁹⁷ Doklady *když sme přišli do pivováru [zasaženého požárem], vyndali sme z něho pánev a kádi všechny krom spúšťecie* ArchČ 13,335 (1510); *přeska zpaufftčey. Fibula laxatoria. Auslöfungfchnalle* RohnSlov 4,54 (*Hodinář*).

⁷⁹⁸ Ojedinelý doklad *Stavěcí dříví neb les / Materia, materies* RešSlovB Kk1v.

⁷⁹⁹ Doklad např. *postavil tam [vojevůdce] berany a nástroje válečné a ohnivé šípy a praky k házení kamením, házecý kopí a kuše k vypouštění střel* BiblVácl 1 Mach 6,51 *spicula*.

⁸⁰⁰ Ojedinelý doklad *pobrali tam ... jiný bílý šaty powlaczeczy a peřinu* TrestTáb 302 (1587).

⁸⁰¹ Doklad *při tom jest věnec perlový stavěcí a pentlík perlový ... , to jsú dali paní matce své schovati, totižto věnec stavěcí a pentlík, vše s perlami* ListářPlz 2,474 (1504).

⁸⁰² Ojedinelý doklad *případne-liť co, vymizeti nedopustíš, poznamenáš hned, ne na zahazecý škarty, ale na smazací tabulku a odtud do každodenička aneb pamětné knížky* KomDvěřeP 69,742. Srov. Kalinová, 2019, s. 140.

slzí z srdce skroušeného přegffticých MarPost 2,662, *Kristus měl ... zástup sebou chodící* NáchPost 2,916; *vyraz [Bože] z obouch [mých] očí pramen, ustavičně slzycý* KonKanc 84; srov. Kalinová, 2019, s. 35; Kalinová, 2014, s. 21) nebo v případě participiálních adjektiv v platnosti činitelského substantiva (např. *byla sem pět let u pana Briccího komorou i sloužecí* TeigeMíst 1,271 (1523)). Formy s nesignalizovanou délkou rozlišujícího vokálu a zároveň účelovým významem tak mohou představovat jak deriváty od inf./min. kmene, tak participiální adjektiva. Formy s grafěmem odpovídajícím dlouhé samohlásce před zakončením *-c(i)* však považuji za participiální adjektiva. Nemálo dokladů je ale dostupných pouze z transkribovaných edic a v primárním prameni je nelze ověřit.

Při citování adjektiv v hlavním textu uvádím před zakončením *-c(i)* grafěm kvantitou odpovídající grafému v prameni/pramenech (tj. v tiscích *e* za *e*; *i* za *i*, *y*; *í* za *j*, *ij*). Doklady na uváděná slova jsou doplňovány podle následujících pravidel. Při možnosti výběru upřednostňuji doklady z primárních pramenů. Pokud jsou doloženy jak formy na *-ic(i)*, tak na *-íc(i)*, případně též na *-ec(i)*, usiluji o dosvědčení všech forem, a to vždy jedním dokladem.

Vyčleňuji pouze adjektiva s účelovým významem. Následující účelová adjektiva (36) mohou představovat **vedle adjektiv participiálních též adjektiva odvozená od inf./min. kmene** sloves 4. inf. třídy, protože v některých jejich dokladech není kvantita vokálu před zakončením *-c(i)* signalizována.

Pojí se především s pojmenováním **hmotného prostředku**, a to mechanického nástroje, zpravidla řemeslného (*bořící/bořící* ‚určený k boření‘,⁸⁰³ *brousicí* ‚brousicí, brusný‘,⁸⁰⁴ *hladicí* ‚určený k hlazení, vyhlazování‘,⁸⁰⁵ *mizdřící* ‚určený k odstraňování zbytků masa apod. z vydělávané kůže‘,⁸⁰⁶ *planicí* ‚určený k „planění“, odstraňování porostu‘),⁸⁰⁷ přístroje, zařízení nebo jejich součásti (*budící/budící* ‚určený k buzení‘,⁸⁰⁸ *šřící* ‚určený

⁸⁰³ Doklady např. *na ... valech sú zdělána vokna, ješto z velikých děl borziczých v potřebu střéleti muož i z menších* CestHas 42; *Plin. in epist. Hamam dixit hamum ferreum, quo aedifica diruuntur, ne incendii flammis attingantur, veliký bořijcý hák* VelDict Vv 4a1.

⁸⁰⁴ Ojedinělý doklad *pilník braufycy* RohnSlov 4,225 (*Pilníkář*).

⁸⁰⁵ Doklady např. *plátna na hladicý tabuli hladicým kamenem aneb sklem hladí* RohnSlov 4,14 (*Barviř*); *v paličce bidla hladicy kámen zašroubován jest* RohnSlov 4,15 (*Barviř*).

⁸⁰⁶ Doklady *kosa omykací, myzdřicý ... Schabeifen ... / eine krumme Klinge mit Handgriffen* RohnSlov 4,141 (*Koželuh*); *Myzdřicy stolice* RohnSlov 4,146 (*Kožišník*).

⁸⁰⁷ Doklady např. *planicý kosa / Falx dumaria* RešSlovB Bbb 2r; *runcina Planicý motyka, kopač* RešSlovA Tttt 1v.

⁸⁰⁸ Doklady *mistr Jakub vorlojník jeho ... přijal jest ... v učení řemesla vorlojnického ..., aby ... jeho naučil každému dílu buď při budicích, buď při vorlojích bicích* TeigeMíst 1/1,14 (1531); *dvoje hodinky vokrouhlý budící* TeigeMíst 2,9 (1607). V případě prvního dokladu však nelze vyloučit formu *budič* (srov. LDHBČ s. v. *budící, budič*).

k rozšiřování něčeho⁸⁰⁹ *tížící* ,zatěžovací‘⁸¹⁰ *uvodící* ,vodící‘⁸¹¹ Dále se pojí s pojmenováním nádoby apod. (*cedící* ,určený k cezení‘⁸¹² *chladící* ,určený k chlazení‘⁸¹³ *kalicí* ,kalicí‘⁸¹⁴ *topící* ,určený k topení‘)⁸¹⁵ materiálu nebo látky (*dlažící/dlážící* ,určený k dláždění‘⁸¹⁶ *chladící* ,určený k chlazení‘⁸¹⁷ *kouřící/kouřící* ,(o tabáku) upravený ke kouření‘⁸¹⁸ *křtící/křtící* ,(o vodě) křtící, užívaný při křtu‘⁸¹⁹ *zdící/zdící/zděcí* ,určený ke zdění‘)⁸²⁰ Dále byla zjištěna adjektiva pojící se s pojmenováním textilie, oděvu nebo obuvi (*chodící/chodící/choděcí* ,(o oděvu) určený k nošení během dne‘⁸²¹ *prášící* ,určený k pudrování‘)⁸²² S pojmenováním agentu se pojí *vážící* ,(o kolečku) zajišťující pohyb odbíjecího mechanismu (?).⁸²³ Ojedinele byl zjištěn nositel vlastnosti ,stavba, místo‘ (*potící* ,využívaný k pocení‘)⁸²⁴

Tato účelová adjektiva jsou při uvedeném nositeli vlastnosti často dosvědčena pouze s grafémem odpovídajícím krátké samohlásce *i* před zakončením *-c(i)*. Totožné synonymní formy lišící se pouze grafémem (n. digrafem) označujícím dlouhou samohlásku v uvedené pozici byly vedle nich zjištěny jen v některých případech. Je proto pravděpodobné, že adjektiva s nesignalizovanou délkou rozlišujícího vokálu jsou převážně adjektivy odvozenými od inf./min. kmene. Formy se signalizovanou délkou vokálu však prokazují, že vedle derivátů od

⁸⁰⁹ Doklady *šitřitel drátu drát rozšiřuje ... Sřřřicy mlync RohnSlov 4,29; hruška dřevěná ..., kde se drát zachytí, aby zrovna na Sřřřicy mlync šel RohnSlov 4,29 (Dratník).*

⁸¹⁰ Ojedinelý doklad *mandlovní stůl ... Těžící truhlík. Arca oneraria. Der Lastkaften RohnSlov 4,15 (Barvíř).*

⁸¹¹ Doklad *Uwodicky sklo, s kterým se rozšířený drát na cívku vede RohnSlov 4,30 (Dratník).*

⁸¹² Ojedinelý doklad *hrnec cedický ... Durchschlag zum Erbsen RohnSlov 4,67 (Hrnčír).*

⁸¹³ Doklady *Chladický aneb vypalovací pec ... clibanus frigeratorius. Der Kühl=oder Calcinir = Ofen / worinnen geblasene Sachen von Glas allmählig abgekühlt / oder gestreckt werden RohnSlov 4,303 (Sklar); předky na Chladický kád' aneb štok dává ... auf den Kühlstock RohnSlov 4,235 (Pivovárnik), pod. 4,236.*

⁸¹⁴ Ojedinelý doklad *Kálicy nádoby. Vasa indurationis. Die Härtetonnen RohnSlov 4,225 (Pilníkár).*

⁸¹⁵ Doklad *clibanus, Topický pec RešSlovA Ssss 2v.*

⁸¹⁶ Doklady např. *dlažický kámen, Emblema RosaSlov II/130; prosím tebe, oznam mi po tom poslu, mají-li co cihel dlážčích u vás ..., že bych jich chtěl kúpití některé sto světnici vydlážditi ArchČ 21,127 (1519).*

⁸¹⁷ Doklad *Chladický voda. Aqua refrigeratoria. Kühlwaffer RohnSlov 4,102.*

⁸¹⁸ Doklad např. *kdo neužívá všeho trého, vína, piva, páleného, tabáku drobného kuřícího i strouhacího, ... ten neujde keje dubového WaldtKáz 369; někdejšímu rytmistru kouřící tabák na jeden rok dovoleno bylo prodávati BeckPos 3,460.*

⁸¹⁹ Doklady *když se světi křticy voda ŠtajPost 723; i my při křtu ... vodou křtjcy pokropeni bývame KonPost Ss3r (661).*

⁸²⁰ Doklady např. *náklad na opravu kostela, fary a školy: ... cihel zděcích a dlaždiček 2250 TeigeMíst 2,142 (1608); náklad na klenutí vokrřdíli ... v kostele: ... za 3 1/2 tisíce cihel skleповých a zdících 8 k. 20 gr. TeigeMíst 2,43 (1568); Václav cihlár dodal 3000 cihel zdících LemMinc 84 (1618).*

⁸²¹ Doklady např. *kdož pak již takového stanu dostal, v němž jest dostatek ... polštárův a ložních i choděcích šatův XenKýr 270; v komoře našlo se: ... Od chodících šatův: šamlatová reverenda ..., šaty všední chodící starý TeigeMíst 2,697 (1609); chodící bílý šaty OberSmol 235 (1651).*

⁸²² Doklady *prášřycy pytlíček ... Der Staubbeutel, Puderblasfer RohnSlov 4,208 (Parokár/Vláseník); pod. RohnSlov 4,269.*

⁸²³ Ojedinelý doklad *kolo važicy. Tympanum, haustum. Das Schöpfrad RohnSlov 4,53 (Hodinár).*

⁸²⁴ Doklad např. *při něm [jezeru] sou lázně poticzy, z nich horká pára vychází CestDon 198 (155 ed.).*

inf./min. kmene při účelovém významu a uvedeném typu nositele vlastnosti existovala nezřídka též synonymní participiální adjektiva.

Zakončení *-ec(i)/-ěc(i)* bylo kromě výše uvedených adjektiv *zděcí* a *choděcí* při totožném typu nositele vlastnosti ‚hmotný předmět, zvl. nástroj‘ zjištěno u adjektiv *dojecí* ‚určený na mléko při dojení‘,⁸²⁵ *hnojecí* ‚určený k hnojení / na hnůj‘,⁸²⁶ *lověcí (loviecí?)* ‚(o botách) určený na lov (?)‘,⁸²⁷ *nosecí/nosící* ‚přenosný, určený k přenášení‘,⁸²⁸ *smažecí* ‚určený ke smažení‘.⁸²⁹ Je pravděpodobné, že tato slova jsou participiálními adjektivy (*-iec(i) > -ěc(i) > -ec(i)*), jejich odvození od inf./min. kmene variantním sufixem *-ec(i)/-ěc(i)* však nelze vyloučit. U adjektiva *lověcí (loviecí?)* ‚(o botách) určený na lov (?)‘ a *hnojecí* ‚určený k hnojení / na hnůj‘ navíc nelze vyloučit ani odvození od substantiva (srov. stč. ojed. *přiezěcí*; 3.4.6).

Některá z výše uvedených účelových adjektiv mohou být chápána též jako široce vztahová (např. *chodící/chodící/choděcí* ‚(o oděvu) určený k nošení během dne‘, *dojecí* ‚určený na mléko při dojení‘). Adjektivum *vážící* ‚(o kolečku) zajišťující pohyb odbíjecího mechanismu (?)‘ lze chápat též jako slovesné (*vážící?*).

S pojmenováním **léku, chemického prostředku** nebo suroviny k jejich výrobě se pojí účelová adjektiva *čisticí (co)* ‚(o léku) čistící (něco)‘,⁸³⁰ *hnojící/hnojící* ‚(o léku) působící hnisání‘,⁸³¹ *hojící/hojící/hojecí* ‚(o rostlině, léku) hojivý, užívaný/určený k hojení‘,⁸³² *odloučící/odloučící* ‚určený k odlučování něčeho‘ (dolož. jen ve spojení *odloučící/odloučící voda* ‚lučavka královská‘),⁸³³ *uvodící co* ‚(o léku) navozující něco‘,⁸³⁴ *vyvodící/vyvodící co* ‚působící vylučování něčeho‘).⁸³⁵ Vedle forem s nesignalizovanou délkou rozlišujícího vokálu byly zpravidla zjištěny odpovídající formy s grafémem označujícím dlouhou samohlásku. Tato

⁸²⁵ Doklad *děvka pak mléko dojí, do dížky (hrota, dogecý nádoby) chytajíc* KomDveřeJ 415.

⁸²⁶ Ojedinelý doklad *Jan ... s Machem ... majíce mezi sebou zlou vůli, a na sebe vidlemi hnojecími píchali* TrestBuchl 149 (1611).

⁸²⁷ Ojedinelý doklad *lověcí boty* AndrRybn 1618.

⁸²⁸ Doklady např. *nofecý lůžko udělal sobě král Šalomoun z dříví libanského* BiblVácl Ct 3,9 *ferculum*; *jej [Heliodora] pochopili a na nofýcý stolicí položeného vyvrhli* BiblVácl 2 Mach 3,27 *in sella gestatoria*; *přezmen jest soukenická nofecý váha bez šálů (misek)* KomDveřeP 75,767.

⁸²⁹ Ojedinelý doklad *clibanus ... malá picka item přikrytá pánev, v kteréž se nětco vaří, smážecý pánev* RešSloVA N2r.

⁸³⁰ Doklady *lékařství čifticý rány* RohnSlov 4,3 (*Apatykář*); *lékařství čifticý* RohnSlov 4,3 (*Apatykář*).

⁸³¹ Doklady *flastr hnogjý / emplastrum exulceratorium* VelNomQ 401; *mázba hnogjý. Suppuratorium ... Entermachendes Pflaster* RohnSlov 4,8 (*Apatykář*).

⁸³² Doklady např. *hogecý neb hogjý byliny /... medicinales herbae* VusSlov 71; *mázby hogjý (vulgo flastry), na měkkou kuži aneb čisté plátno s lopatkou natřené* RohnSlov 4,8 (*Apatykář*); *tomu neduhu lidé rozumní dobře rozumí, pročez vždycky hogjý kořeni na něj přikládají, aby se vlhosti zbytečné vytáhly* DrexTheatr K1 v. Existenci adjektiva *hojecí* konstatuje a doklad na něj uvádí též Kalinová (2019, s. 140).

⁸³³ Doklad např. *silná, odlaučicy voda ... aqua secretoria. Scheide Waffer / so das Silber folviret und Gold am Boden liegen láft* RohnSlov 4,397 (*Zlatník*); pod. RohnSlov 4,31; 4,140.

⁸³⁴ Doklady *lékařství ukládající bolest a vvodicý spaní* RohnSlov 4,3 (*Apatykář*); pod. RohnSlov 4,5.

⁸³⁵ Doklady *lékařství vyčiščující, vyprazdňující, pot wywodjý, posilující platněji léčí, buď že jsou traňky, neb pilule* KomDveřeP 81,792; *lékařství pot wywodjý* RohnSlov 4,4 (*Apatykář*).

adjektiva navíc nezřídka zachovávají rekcii. Z toho lze soudit, že se převážně řadila k participiálním adjektivům stejně jako ve stč. období. To, že jsou uvedená adjektiva v některých případech deriváty od inf./min. kmene, však nelze vyloučit (srov. 3.6.3).

S pojmenováním **tělesného ústrojí** se pojí *rodící/rodící* ‚pohlavní‘.⁸³⁶ Nositele vlastnosti ‚**živočich**‘ vykazuje adjektivum *dojící* ‚(o krávi) dojný‘⁸³⁷ a *stavicí* (k *staviti se* ‚zastavit se‘, srov. LDHBC s. v.) ‚(o psu) stavěcí‘.⁸³⁸ To lze z hlediska významu však hodnotit jak jako účelové (‚užívaný k tomu, aby nehybně stál při vystopování zvěře‘), tak jako široce vztahové (‚vycvičený k označování vystopované zvěře svým nehybným postojem‘).

Účelová adjektiva pojící se s pojmenováním **list** ap. jsou řídká (*svědčící/svědčící* o čem / komu na co ‚osvědčující, dosvědčující něco; dosvědčující něčí nárok na něco‘,⁸³⁹ *věřící/věřící* (čeho) ‚pověřovací; potvrzující, osvědčující něco‘).⁸⁴⁰

V platnosti substantiva je doloženo *sílicí* ‚posilující prostředek‘.⁸⁴¹

Následující účelová adjektiva představují zřejmě výhradně **adjektiva participiální**, neboť před zakončením *-c(i)* byl u nich zjištěn pouze grafém odpovídající dlouhé samohláске. Odpovídající formy s nesignalizovanou délkou rozlišující samohlásky a zároveň s totožným významem a typem nositele vlastnosti nebyly zjištěny (v případě adjektiva *nosící* však existuje vztah polysémie k výše uvedenému účelovému adjektivu *nosící* ‚přenosný‘, v případě *potící* pak vztah polysémie nelze vyloučit k výše uvedenému *potící* (*potící?*). Pojí se s pojmenováním **hmotného předmětu**, a to agentu (*stínící* ‚určený k vytváření stínu‘,⁸⁴² *dělicí* ‚(o stěně) dělicí‘,⁸⁴³ *točící* ‚otáčivý, uzpůsobený k otáčení‘).⁸⁴⁴ Adjektivum *nosící* lze ve spojení s pojmenováním *hodinky* chápat jak jako účelové ‚určený k nošení na něčem‘, tak jako slovesné

⁸³⁶ Doklady např. *nebo v oudech rodících velikou přísnost činí zlá žádost* LomnKupid V5r (239 ed.); *prospívá jim [ženám kořen galgánu] velmi užitečně k propravení zacpaných Rodjících oudův a ku přivedení ženské nemoci* MattHerbVel 5v.

⁸³⁷ Doklad *na jednu dojící krávu nic více nežli po půl měřici pole na zeli se povoluje* ArchČ 24,338 (1757).

⁸³⁸ Ojedinelý doklad *pes stavicí. Canis indagator, canis coturnicum aucupatorius. Ein Wachtelhund* RohnSlov 3,145 (*O čižbě*).

⁸³⁹ Doklady např. *aby vrchnost církevní kněží, kteříž by od svých biskupův listův svědčících o životě svém neměli, nepřijímali* PaprZrc 216v (516) *sine commendatiis priorum ordinariorum; povinen jest jemu ... listy a majestáty s dobrými volemi na dotčené vsi svědčící navrátiti* ArchČ 15,343 (1549).

⁸⁴⁰ Doklady např. *hofmistr dvoru VMti oznámil mi na věřici list žádost VMti, abych VMti ku potřebě dvě tisíc kop groší puojčil* ArchČ 11, 157 (1514); *na to věřici list pod zemskou pečetí ti páni poslové čisti dali* BeckPos 1,25; *pánův z vyšších stavův poddaní, jestli by za oznámenou příčinou ručnic užívati chtěli, mají od pánův svých aneb ouředníkův jich toho listy věřici míti* ZřizZemObn 488.

⁸⁴¹ Ojedinelý doklad *zajisté ani jednoho [trpícího] nenajdeš, který by nesoudil v těch ouzkostech a bolesti nětco fylicyho potřeby býti* NáchPost 2,837.

⁸⁴² Ojedinelý doklad *slunečné hodiny rafikou (stijnjým železem) hodiny ukazují* KomDveřJ 772.

⁸⁴³ Doklad *v té prostřední a děljcy zdi jsou také malé dvěřce ..., skrze ty dvěřky, kteréž jsou v té prostřední děljcy zdi, vejde tam do zadnějšího dílu [jeskyně]* CestSvat 2,89.

⁸⁴⁴ Doklad *praeterea, vřeteno presovní / neb pres točjcy* RešSlovA N3v.

(pasivní) ,nošený na něčem⁸⁴⁵ (srov. výše uvedené *nosecí/nosící* ,přenosný, určený k přenášení‘). Jak jako účelové, tak jako široce vztahové lze hodnotit *potící* ,potní, určený na pot / užívaný při pocení⁸⁴⁶ (srov. výše uvedené *potící* ,(o místu, stavbě) využíváný k pocení‘). S pojmenováním **místa** se pojí účelové / slovesné pasivní *těžící* ,vyhrazený, určený k těžbě / těžný (?)‘.⁸⁴⁷

S pojmenováním **list** apod. se pojí adjektiva *mořící* co ,rušící něco‘,⁸⁴⁸ *odsvědčící* ,přísežně vyvracející něco, n. dosvědčující něco (?)‘,⁸⁴⁹ *ručící* ,potvrzující ručení‘,⁸⁵⁰ *toužící* na koho ,stížný, stěžující si na někoho‘.⁸⁵¹ Adjektivum *křtící* ,křestní, dosvědčující křest⁸⁵² však náleží výhradně k široce vztahovým. S hromadným substantivem *listí* se pojí *čtveřící* ,hrací, určený ke (karetní) hře‘.⁸⁵³

Ojediněle byl zjištěn nositel vlastnosti ,**společenství, instituce**‘, a to u adjektiva *soudící* ,(o sněmu) soudný‘.⁸⁵⁴ Lze jej však chápat nejen jako účelové, pojící se s pojmenováním agentu, ale také jako slovesné (aktivní).

S pojmenováním **abstrakta** se pojí adjektiva *myslící* ,(o slovese) vyjadřující záměr uskutečnit něco‘,⁸⁵⁵ *dělicí* ,(o spojce) vylučovací‘,⁸⁵⁶ *náležející* do gramatické terminologie.

V platnosti substantiva je doloženo *množící* ,množitel (mat.)‘.⁸⁵⁷

⁸⁴⁵ Doklad *troje [hodinky] na hrdle nosící, též bijící ..., hodinky na hrdlo bijící* TeigeMíst 2,9 (1607).

⁸⁴⁶ Doklad např. *časté dárky, potjcej šátky ... a jiných těm podobných lahůdek jako nemá, tak také míti nežádá a nemiluje láska svatá* MarPost 2,973.

⁸⁴⁷ Doklady *protož žádnému hutmanu nebo havěři nemají dopouštěti [důlní dozorcí] bez opovědi a uvážení svého místa těžícího pustého zanechati a jinde se vosazovati* Sněmy 5, 567 (1579); *majíce odstoupiti [důlní správce] od své služby, má novému správci ... všechny věci kverkovské ..., ale také všechny vorty [tj. ,důlní chodby‘, srov. LDHBC a PSJČ s. v. ort] a umprochy [tj. ,ložisko rudy‘, srov. LDHBC s. v.] těžící i pusté ... postoupiti* Sněmy 5,587 (1579).

⁸⁴⁸ Ojedinělý doklad *připis listu mořjcyho mandát vydaný proti Židům* KomMan 540.

⁸⁴⁹ Ojedinělý doklad *psaní ... spolu vejpisem listu odsvědčícího p. Jana Černina jsem dobře přijal* ŠkvorKor 278.

⁸⁵⁰ Ojedinělý doklad *poněvadž se již více listové ručící nepiší podle spůsobu a notule předešlý, nevím, kterak by se mohlo upomínati* AktaMor 2,410 (1633).

⁸⁵¹ Ojedinělý doklad *jakož si, pane Václave, impessor milý, zprávu taužicy na b. Macha mně podal* AktaBratr 7, 220v (1547).

⁸⁵² Doklad např. *svůj Křtjcy list neb jiné dle generalních cechovních patentů platné vysvědčení svého narození ... do cechovní pokladnice složití* CechArt B2r.

⁸⁵³ Ojedinělý doklad *i kostky, i pikety, i trapule, a jiné těm podobné šftveřjcy listí (ljesti tisk) do ohně házeli [páni]* MarPost 2,1025.

⁸⁵⁴ Doklad *na nejprv příštím soudícím sněmu po vzdání tohoto soudu teprva dcky otvírány a čteny bývaly* Drn 44.

⁸⁵⁵ Ojedinělý doklad *myslící jako míním čisti* VintrTerm 157 meditativa (K02074; NK 45 D 13 D2v).

⁸⁵⁶ Doklad *dělicí na různu disiunctiva (coniunctio)* VintrTerm 156.

⁸⁵⁷ Ojedinělý doklad *druhý počet v multiplikaci slove množitel neb množící, skrze nějž se děje rozmnožování. Tomu latiníci multiplikátor říkají* OptIsag M4r (1535).

3.6.4.4.1 Shrnutí a srovnání se staročeským stavem

Zjištěné údaje o nositeli vlastnosti účelových adjektiv obou formálních typů jsou v souladu s údaji zjištěnými v předchozích oddílech: Zatímco účelová adjektiva odvozená od inf./min. kmene se pojí především s nositelem vlastnosti ‚hmotný předmět, zvl. nástroj‘, účelová adjektiva participiální vykazují širokou kolokabilitu a jsou častěji užívána ve spojení s pojmenováním léku a abstrakta. Konkurence adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves vzoru *prositi* a adjektiv participiálních se pak v účelovém významu nejsilněji projevuje při nositeli vlastnosti ‚hmotný předmět‘ a *list*. Uvedené charakteristiky nositele vlastnosti zároveň odpovídají údajům zjištěnými pro stč. období.

Tabulka 46: Kolokace účelových adjektiv typu *měřící/měřící*

Nositel vlastnosti	Adjektiva od inf./min. kmene / participiální adjektiva (existence/předpoklad obou forem)	Výhradně participiální adjektiva
‚hmotný předmět, zvl. nástroj‘	25	4
‚stavba, místo‘	1	1
‚lék‘	6	
‚ústrojí‘	1	
‚živočich‘	2	
<i>list</i>	2	4
<i>listí</i>		1
‚společenství, instituce‘		1
‚abstraktum‘		2
Celkem adjektiv / dvojic adjektiv	36	12

Oproti stč. období se však výrazně zvýšil počet možných adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves 4. inf. třídy vyjadřujících účelový význam a pojících se s nositelem vlastnosti ‚hmotný předmět‘ (25 stč. adjektiv oproti 8 stč. adjektivům). V důsledku přesnějšího zápisu je zároveň patrné, že příliš malý formální rozdíl oproti participiálním adjektivům, který po provedení monoftongizace *ie > í* spočíval pouze v kvantitě samohlásky, vedl k mísení obou formálních typů. K tomuto mísení přispívalo i krácení dlouhé samohlásky formantu participiálních adjektiv. Míra synonymie účelových adjektiv obou uvedených formálních typů byla proto u derivátů od sloves vzoru *prositi* kvůli vysoké míře jejich formální podobnosti pravděpodobně vyšší než u derivátů od sloves 5. nebo 6. inf. třídy. Vyšší míra

synonymie byla způsobena existencí většího počtu adjektiv participiálních s účelovým významem a nositelem vlastnosti ‚hmotný předmět‘ vedle adjektiv odvozených příponou *-c(i)*.

Protože adjektiva odvozená příponou *-c(i)* nebyla při derivaci od inf./min. kmene sloves vzoru *prosi* dostatečně formálně odlišná od participiálních adjektiv, nebyla příliš vysoká ani jejich produktivita: Bylo zjištěno pouze 36 možných adjektiv odvozených příponou *-c(i)* od sloves vzoru *prosi*, přitom některé formy pravděpodobně představují výhradně adjektiva participiální (např. 6 účelových adjektiv pojících se s pojmenováním léku a 5 adjektiv se zakončením *-ec(i)*/*-ěc(i)* pojících se s pojmenováním hmotného předmětu) oproti 80 adjektivům s příponou *-c(i)* odvozeným od sloves vzoru *dělati* a 19 adjektivům odvozeným od sloves vzoru *kupovati*. Z uvedeného srovnání však zároveň vyplývá, že produktivita adjektiv odvozených příponou *-c(i)* od sloves vzoru *prosi* pravděpodobně nebyla ani výrazně nízká. Deriváty s příponou *-c(i)* od sloves vzoru *prosi* tak nepřímou přispívaly ke snižování významové vyhraněnosti skupiny adjektiv odvozených příponou *-c(i)* jako celku oproti adjektivům participiálním.

3.6.5 Shrnutí: Středněčeská adjektiva odvozená příponou *-c(i)*

Celkem bylo shromážděno 189 střdč. adjektiv odvozených příponou *-c(i)*, v některých případech však pouze předpokládaných. Platí tedy tvrzení, že v době střední byla „kategorie adjektiv účelových“ „plně ... konstituována“ a že se účelová adjektiva v této době „hromadně odvozují sufixem *-c(i)*“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 310).

Byla zjištěna adjektiva odvozená od sloves všech vzorů 5. inf. třídy (110 adjektiv). Fakt, že jejich celkový zjištěný počet je oproti odpovídající skupině stč. adjektiv více než dvojnásobný, svědčí o jejich rostoucí produktivitě. Nejčetnější zůstávají deriváty od sloves vzoru *dělati* (80), poměrně velkou skupinu však tvoří také deriváty od sloves vzoru *tesati* (25), vykazující oproti předchozímu období nejvyšší poměrný nárůst (3.6.1.1).

Adjektiva s formantem *-c(i)* se zpravidla odvozují od imperfektiv. Nezřídka však byly zjištěny též deriváty od perfektiv, a to v případech, kdy by při derivaci od odpovídajících imperfektiv musela být východiskem slovesa na *-ávati* a *-ovati* (stejně jako ve stč. období; srov. MČ 1, s. 336). Tato tendence však není na překážku derivaci od sloves 6. inf. třídy, od nich se adjektiva s příponou *-c(i)* také tvořila (zjištěno 19 střdč. adjektiv); oproti předchozímu období vykazují vysoký poměrný nárůst. Tvrzení, že účelová adjektiva se sufixem *-c(i)* odvozená od sloves 6. inf. třídy nejsou pro dobu střední doložena (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 310), tedy neplatí (srov. Kalinová, 2019, s. 139–140; 3.6.1.2).

Produktivita adjektiv s formantem *-c(i)* odvozovaných od sloves 1. inf. třídy naopak oproti stč. období slábně (11 adjektiv; 3.6.4.1). Od sloves 2. inf. třídy se účelová adjektiva s formantem *-c(i)* pravděpodobně netvořila ani ve střdč. období, nebo se tvořila jen velmi zřídka (3.6.4.2). V rámci derivace od sloves vzorů 3. inf. třídy existuje ve střdč. období jediný produktivní typ, a to adjektiva odvozovaná od sloves vzoru *sázeti* (9 adjektiv; 3.6.4.3). Toto zjištění podporuje předchozí tvrzení, že od sloves vzoru *sázeti* se adjektiva s formantem *-c(i)* odvozovala již ve stč. období – analogicky k derivátům odvozeným od sloves vzoru *dělati* (3.2.6.3.3; 3.2.6.3.5).

Adjektiva s formantem *-c(i)* se ve střdč. období zřejmě běžně odvozovala od sloves 4. inf. třídy. Příliš malý formální rozdíl oproti participiálním adjektivům, který po provedení monoftongizace *ie > í* spočíval pouze v kvantitě samohlásky, a zároveň krácení dlouhé samohlásky formantu participiálních adjektiv však vedly k mísení obou formálních typů (3.6.4.4).

Také adjektiva z *nt*-ového participia totiž i nadále vyjadřovala účelový význam, a to při široké kolokabilitě. Jejich nositelem vlastnosti býval mimo jiné ‚hmotný předmět‘ včetně ‚nástroje‘ (3.6.2). Problémy spočívající v jednoznačném odlišení adjektiv s formantem *-c(i)* a participiálních adjektiv tak u adjektiv odvozovaných od sloves 1. až 4. inf. třídy částečně přetrvávají, a to kvůli krácení samohlásky před zakončením *-c(i)* participiálních adjektiv (srov. Dvořák, 1970, s. 72), případně kvůli nedůslednému zapisování její kvantity (srov. Dvořák, 1970, s. 71–73; Kalinová, 2019, s. 33, 35, 162; 3.6.3).

Ve střdč. období i nadále existují adjektiva se zakončením *-č(i)*, která byla odvozena od činitelských jmen s *k*-ovou příponou konverzí (transflexí), případně mohla být v důsledku významového posunu přehodnocena v deverbální deriváty s formantem *-č(i)*, nebo přímo odvozena příponou *-č(i)*. Mimo adjektiva (široce) vztahová a vlastnostní mezi nimi existují též adjektiva účelová. Významový průnik mezi těmito adjektivy a adjektivy s formantem *-c(i)* tedy stále existuje. V důsledku stále důslednějšího rozlišování fonémů *c* a *č* v tiscích je však podíl formálně sporných adjektiv menší než ve stč. období (3.6.1.3).

Na základě rozboru jednoznačných adjektiv odvozených od sloves 5. a 6. inf. třídy (3.6.1) bylo prokázáno, že adjektiva s formantem *-c(i)* ve střdč. období sloužila zpravidla k vyjadřování účelového významu stejně jako v období předchozím, podíl účelových adjektiv se však ještě zvýšil. Dále bylo zjištěno, že účelová adjektiva s formantem *-c(i)* se stejně jako ve stč. období převážně pojila s pojmenováním hmotného prostředku k vykonávání činnosti, zvl. mechanického nástroje. Spojení s pojmenováním úředního dokumentu nebo zápisu jsou stejně

jako ve stč. období druhá nejčetnější, jejich podíl je však oproti předchozímu období výrazně nižší. Celkově je však kolokabilita účelových adjektiv s formantem *-c(i)* širší než ve stč. období: Ojediněle byl nově zjištěn nositel vlastnosti ‚lék‘, nově jsou doložena také tři spojení s abstrakty (‚slovesné dílo‘, ‚výrok‘).

Rozrůzněný nositel vlastnosti u téhož adjektiva účelového významu, provázený v některých případech též významovým posunem adjektiva (v rámci účelového významu), pak byl zjištěn častěji než ve stč. období. Existence polysémie v rámci účelového významu, zjištěná nezřídka, je taktéž důkazem rostoucí produktivity adjektiv s formantem *-c(i)* a zároveň vyhraněnosti tohoto formálního prostředku pro vyjadřování významu účelového.

Těsná souvislost kategorie účelových adjektiv s kategorií adjektiv široce vztahových, zjištěná v předchozím období u adjektiv s formantem *-c(i)*, stále trvá, většinu adjektiv široce vztahových lze však zároveň interpretovat jako adjektiva účelová. Tento fakt také svědčí o vyšší míře významového vyhranění formantu *-c(i)* pro vyjadřování účelového významu oproti předchozímu období.

Skupina adjektiv, která nevyjadřují účelový význam, má pak oproti předchozímu období odlišné složení: Převažují v ní adjektiva vlastnostní, a to zpravidla pasivní, pouze zřídka aktivní, zároveň nebyla zaznamenána slovesná adjektiva kategorie transpoziční. Uvedená zjištění svědčí o vyšší míře významového vyhranění adjektiv s formantem *-c(i)* oproti adjektivům z *nt*-ového participia. Dále svědčí o tom, že odvozování adjektiv vlastnostních formantem *-c(i)* je v této době částečně produktivní, významová vyhraněnost adjektiv s formantem *-c(i)* je tak touto tendencí zároveň mírně oslabována.

Významová vyhraněnost a specifická adjektiv s formantem *-c(i)* je však oslabována také v důsledku rostoucí produktivity účelových adjektiv z *nt*-ového participia, zejména při nositeli vlastnosti ‚hmotný předmět, zvl. nástroj‘, který je doménou účelových adjektiv s formantem *-c(i)*. K přitváření účelových adjektiv z *nt*-ového participia dochází pravděpodobně zejména tam, kde formální rozdíl oproti adjektivům s formantem *-c(i)* spočíval pouze v kvantitě samohlásky v zakončení.

Cenným zdrojem pro zkoumání dobového pojetí účelového významu se ukázaly být dobové slovníky, protože nezřídka poskytují dobové vysvětlení, definice uvedených pojmů, a prokazují tak nepřímou i dobovou významovou pojetí kategorie účelových adjektiv: Účelová adjektiva podle těchto definic vyjadřují především význam ‚(o předmětu, zvl. o nástroji) takový, kterým se (obvykle) něco dělá‘ (*ohledací želízko, jímž se ohledává rána, jak hluboká jest RohnSlov 4,59; utěrací, utěravý, adj. (čim se co utirá) RosaSlov VI/881; utěrací nůžky, jimiž*

světlo utírají VelSilva 1604), některé definice však dosvědčují také blízký vztah účelových adjektiv k adjektivům slovesným aktivním a zároveň vlastnostním, např. ‚(o předmětu, zvl. o nástroji) takový, který něco dělá‘, tj. ‚takový, který má nějakou funkci‘ (*Střihací, adj. (co stříhá) ut střihací nůžky* RosaSlov V/715). Dále dobové slovníkové definice dosvědčují úzkou souvislost významu účelového a možnostního, neboť v některých případech jsou adjektiva definována jako ‚(o hmotném předmětu) takový, který se hodí k nějaké činnosti, který umožňuje nebo vyžaduje nějakou činnost (*oděvací šat jest, kterýž se k odívání hodí* RosaSlov I D 26r; *sklenice podávací, dole špičatá, která se postaviti nemůže* RohnSlov 2,143).

Jak bylo uvedeno v teoretické části práce, předpokládá se, že východiskem pro odvozování adjektiv příponou *-c(i)* byl inf. kmen (Gebauer, 1958, s. 89; Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 309). Šlosar doplňuje, že adjektiva odvozená příponou *-c(i)* jsou „vlastně adjektivizované infinitivy, proto se ustálilo odvozování z inf. kmene“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 309).⁸⁵⁸ V současné češtině se však konstatuje připojování přípony *-c(i)* k min. kmene (MČ 1, s. 336; srov. Kalinová, 2014, s. 33; 2.3.1).

„Adjektivizované infinitivy“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 309) mohly teoreticky vzniknout z infinitivů v platnosti přívlastku neshodného. Účelovou planost infinitivu závislého na substantivu vymezuje Trávníček vedle platnosti zřetelové, vztahové (Trávníček, 1956, s. 169–170; 2.3.1). V souvislosti s adjektivy s příponou *-c(i)* byl v excerpici zaznamenán jediný jednoznačný doklad na podobný infinitiv v platnosti přívlastku, a to střdč. *kotlíkuov rybám vařiti pět, kotlík pro ryby choditi jeden ..., kotly prací tři* TeigeMíst 1,170 (1548).⁸⁵⁹ Doklady na účelové infinitivy však nebyly systematicky vyhledávány.

Hláskový rozdíl mezi inf. a min. kmenem vzniká zřídka, např. u některých sloves 1. inf. třídy. Možný rozdíl při odvozování adjektiv formantem *-c(i)* buď od inf., nebo od min. kmene byl v práci systematicky sledován. Pro odvozování od inf. kmene svědčí formy stč. adjektiv *jiescí* (k *jiesti*) a *přijící/přijící* (k *přijíti*), která byla odvozena od sloves vzoru *vésti*, obě však mají význam adjektiv slovesných, ojedinele též adjektiva široce vztahového (3.2.6.1.7). Pro odvozování od min. kmene svědčí forma střdč. adjektiva *přadci*, odvozeného taktéž od slovesa vzoru *vésti* (3.6.4.1.1). V ostatních případech rozdíl zpravidla spočívá pouze v kvantitě samohlásky, tu však nelze spolehlivě prokázat, protože ve stč. pramenech se většinou

⁸⁵⁸ Šlosar uvádí, že cituje Kopečného, konkrétní pramen a místo se však neuvádí a nebyly zjištěny.

⁸⁵⁹ Nejednoznačné stč. doklady na možný infinitiv v platnosti přívlastku byly interpretovány jako adjektivum *rostieci* (*lékař máť počieti příkládati prach hlavní, rofti<ci> a posilující* LékSalM 433; 3.2.6.4.1) a *vařící/vařieci* (*všechny pivovarné pánve aneb warziti (m. warzici?) kotlové ku pivu aneb ku medu ..., bud'te ty vnitř utvrzeni* PrávSasE 51v; srov. *warziczie nádobie* PrávSasE 54v).

nevyznačuje a ve střed. pramenech se vyznačuje nedůsledně. Určení, k jakému kmene se sledovaná adjektiva vztahují, navíc komplikuje jejich průnik s participiálními adjektivy a také probíhající hláskové změny (srov. 3.2.6.1; 3.6.4.1).

Tvrzení, že adjektiva s formantem *-c(i)* byla (původně) odvozována od inf. kmene, tak bylo v práci potvrzeno. Také bylo dosvědčeno, že adjektiva s formantem *-c(i)* mohla být zároveň nebo později (též) odvozována od min. kmene stejně jako v češtině současné. Uvedené důkazy jsou však velmi řídké, a proto ne zcela přesvědčivé.

4 Závěry

Hlavní pozornost byla v této práci soustředěna na adjektiva tvořená od inf./min. slovesného kmene příponou *-c(i)* v češtině staré a v češtině doby střední. Cílem práce bylo popsat vývoj tohoto slovtvorného subsystému ve sledovaném období a zachytit konstituování slovtvorného typu účelových adjektiv tvořených příponou *-c(i)*.

V teoretické části práce byly shrnuty dosavadní poznatky o vzniku a vývoji formálního typu adjektiv s příponou *-c(i)* i adjektiv účelových. Na základě nich byly stanoveny dílčí cíle postihnout zastoupení jednotlivých slovtvorných kategorií v rámci sledovaného formálního typu tak, aby mohla být zodpovězena otázka míry jeho významového vyhranění oproti ostatním deverbálním adjektivům, zvláště pak oproti participiálním adjektivům. V neposlední řadě byl stanoven cíl určit dobu vzniku typu adjektiv s formantem *-c(i)*.

Z důvodu částečné formální nejednoznačnosti sledovaného typu adjektiv v historických pramenech byl zvolen specifický postup práce s materiálem staročeského a středněčeského období: Nejprve byla charakterizována adjektiva tvořená příponou *-c(i)* v případech, kdy jsou jednoznačně odlišitelná od participiálních adjektiv, a pak bylo podle zjištěných údajů určeno, která z možných, ale formálně nejednoznačných slov jsou jeho součástí. Tento postup vyžadoval primární třídění sledovaných adjektiv podle třídy a vzoru motivujícího slovesa. Zvláštní pozornost byla při popisu jednotlivých slovtvorných kategorií věnována účelovým adjektivům včetně jejich nositele vlastnosti.

Z důvodu částečné formální nejednoznačnosti sledovaného typu adjektiv v historických pramenech bylo nezbytné podrobně se věnovat také adjektivům z *nt*-ového participia, paradigmatickým i neparadigmatickým, a adjektivům se zakončením *-č(i)*. Aby mohla být určena pozice adjektiv s příponou *-c(i)* mezi staročeskými účelovými adjektivy, soustředila se práce také na ostatní deverbální adjektiva, která ve staročeském období nesla

účelový význam. Zjištěné poznatky byly shrnuty v jednotlivých dílčích závěrečných oddílech, proto zde uvádím pouze ty nejdůležitější. Soustředím se přitom převážně na adjektiva s příponou *-c(i)* a jejich pozici mezi účelovými adjektivy.

Bylo zjištěno, že adjektiva s příponou *-c(i)* byla ve stč. období společně s adjektivy z *nt*-ového participia a s adjektivy se sufixy *-n(y)* a *-n(i)* centrálními prostředky pro tvoření deverbálních adjektiv s účelovým významem. Řidčeji účelový význam vyjadřovala deverbativa se sufixy *-v(y)*, *-tedln(y)*, *-dln(y)*, velmi zřídka pak adjektiva odvozená z participia *n*-ového, vzácně z *l*-ového a *t*-ového. Účelová adjektiva s příponami *-c(i)*, *-n(y)* a *-n(i)* i *-dln(y)* se přitom nejčastěji pojila s pojmenováním hmotného nástroje k vykonávání činnosti. Účelová adjektiva s příponou *-v(y)* a adjektiva z *nt*-ových participií se naproti tomu pojila převážně s pojmenováním léčiva a sloužila terminologii lékařské.

Kategorie deverbálních účelových adjektiv pravděpodobně vznikla nejdříve u adjektiv se sufixy *-n(y)* a *-n(i)*, a to na základě účelových adjektiv desubstantivních (vzniknuvších významovou specializací z adjektiv vztahových). Přípona *-c(i)* pak jako jediný systémový prostředek od počátku sloužila převážně k derivaci deverbálních adjektiv účelových a v této funkci při spojitelnosti ‚hmotný prostředek‘ postupně nabyla ve staročeském období výsadního postavení. Gebauer vysvětlil její vznik v souvislosti s nepravidelným tvořením *nt*-ových participií složené deklinace (Gebauer, 1958, s. 89–90; pod. Lamprecht – Šlosar – Bauer, 309). V této práci bylo uvedené zjištění zpřesněno tak, že možnost pro osamostatnění a využití formantu *-c(i)* vytvořila derivace participiálních adjektiv od sloves s nulovým kmenotvorným sufixem v inf./min. kmene, zvláště těch neparadigmatických.

V prostředí probíhajících vokalických změn tento slovotvorný typ částečně formálně splýval s adjektivy z *nt*-ového participia, a tím bylo jeho uplatnění při odvozování od sloves některých vzorů, zvl. vzoru *prositi*, ztíženo a zpomaleno ve prospěch ostatních formálních typů, zvl. adjektiv s příponami *-n(y)*, *-n(i)*. Jeho produktivita byla zpočátku patrná (a proto také nejvyšší) především při odvozování od sloves 5. inf. třídy.

Počátky tvoření deverbálních účelových adjektiv se (podle datace rukopisů) datují již do 13. stol. (*púščedlný* GlosMV), do pol. 14. stol. (*měrný* ŽaltWittb), 2. pol. 14. stol. (*zabijúci* ŽaltKap, *rozvodný* BiblDrážď, *pitedlný* BiblDrážď, *zčiščený* AlbRájA), na přelom 14. a 15. stol. a do 1. desetiletí 15. stol. (*-v(y)*). Účelová adjektiva tvořená příponou *-c(i)* prokazatelně existovala už na počátku 15. stol. (např. *přebývací* BiblLitTřeb, *klecí* ArchČ 1410). Odvozování adjektiv příponou *-c(i)* od inf./min. kmene sloves lze však předpokládat již ve 14. stol., a to na základě nejstarších dokladů neutra *podacie* (StčS s. v.), neboť přípona *-c(ie)*, sloužící mj.

k derivaci jmen poplatků (Nejedlý et al., s. 276), vznikla na základě přípony *-c(i)* užívané při tvoření deverbálních adjektiv.

Byla tak potvrzena a zpřesněna Michálkova zjištění, že adjektiva s příponou *-c(i)* existovala již ve stč. období a že účelový význam mohl být vedle nich vyjadřován i jinými adjektivními typy (Michálek, 1963, s. 128; pod. Kalinová, 2019, s. 158). Existenci adjektiv z *nt-*ového participia s účelovým významem konstatovala též Fried (1994, s. 46; 2015, s. 88–89, s. 98); jejich počátek položila do r. 1350 (Fried, 2015, s. 154), nejstarší výskyt participiálního adjektiva v účelovém významu zaznamenaný v této práci se však datuje (dle datace rukopisu) do 80. let 14. stol. (*zabijúci ŽaltKap*). Zároveň bylo vyvráceno tvrzení Šlosarovo, že „teprve na sklonku 15. století se objevují deverbální adjektiva vyjadřující účel: odvozují se od infinitivního kmene slovesa příponou *-c(i)*“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer 1986, 309).

Staročeské období je ve vývoji české slovní zásoby a jejího adjektivního subsystému obdobím hledání a ustalování prostředků pro vyjádření účelového významu, zvláště prostředků deverbálních. Potřeba vydělení a diferenciací významové kategorie účelových adjektiv pomocí zvláštních formálních prostředků byla podstatnou měrou ovlivněna potřebou rozvoje terminologických vrstev slovní zásoby (srov. MČ 1, s. 337), zvláště terminologie právní a administrativní, lékařské, řemeslnické a gramatické (srov. Michálek, 1963, s. 128; Fried, 2015, s. 98). Počátky této kategorie jsou však spojeny také s biblickým překladem a původně silnou „tendenc[í] k vyjadřování atributivních vztahů shodným adjektivním přívlastkem“ na úkor neshodného (srov. Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 360).

Široké bylo v nejstarších fázích vývoje pojetí účelového významu i v tom smyslu, že přesahovalo kategorii adjektiv označujících stálou vlastnost substance (MČ 1, s. 326, 336). Účelová adjektiva nevyjadřovala tedy jen určenost k provádění určité činnosti „obvykle, pravidelně nebo stále“ (MČ 1, s. 336), ale mohla také vyjadřovat určenost jedinečnou, jednorázovou, aktuální (srov. MČ 1, s. 336). Úzká souvislost účelových a široce vztahových adjektiv se sufixy *-n(y)*, *-n(i)* a *-c(i)* a schopnost účelových adjektiv vyjadřovat aktuální určenost napovídají, že účelový význam stejně jako význam možnosti vznikl „specifikací významu široce vztahového“ (srov. MČ 1, s. 339; Michálek, 1963, s. 128).

Celkem bylo v práci zaznamenáno 82 stč. adjektiv odvozených od inf./min. kmene sloves příponou *-c(i)*, v některých případech však pouze předpokládaných (některá mohla představovat též participiální adjektiva). Odvozovala se od sloves všech tříd kromě třídy 2., v rámci 3. inf. třídy však pouze od sloves vzoru *sázěti* (analogicky k derivátům odvozeným od sloves vzoru *dělati*). Nejčastěji se tvořila od sloves 5. inf. třídy, především od sloves vzoru

dělati. Již ve stč. období byly zřídka zjištěny též deriváty od sloves 6. inf. třídy, neplatí tedy tvrzení, že účelová adjektiva se sufixem *-c(i)* odvozená od sloves 6. inf. třídy nejsou doložena ještě ani pro dobu střední (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 310), na existenci stč. a střdč. dokladů v rozporu s uvedeným tvrzením však upozornila již Kalinová (2019, s. 139–140, s. 159–160).

Na základě analýzy adjektiv odvozených od sloves 5. a 6. inf. třídy byla v práci zodpovězena otázka míry významového vyhranění formálního typu adjektiv s formantem *-c(i)*, a byla tak upřesněna Michálkova tvrzení (Michálek, 1963): Jako celek byla stč. adjektiva s formantem *-c(i)* významově vyhraněná, neboť sloužila především k vyjadřování účelového významu. Okrajově pak vyjadřovala významy adjektiv mutačních, a to vlastnostních, možnostních i široce vztahových, ale také významy adjektiv slovesných (srov. Michálek, 1963, s. 127–128). Měla-li stč. adjektiva s formantem *-c(i)* účelový význam, nositelem vlastnosti byl nejčastěji hmotný předmět, přitom tvořila nezřídka součást řemeslné terminologie. Dále se velmi často pojila se jménem *list* a s ním většinou tvořila součást právní a administrativní terminologie (pod. Michálek, 1963, s. 128). Naopak jejich nositelem vlastnosti nebýval ‚lék‘ a nestávala se součástí terminologie lékařské (jinak Michálek, 1963).

Výsledkem analýzy derivátů s formantem *-c(i)* odvozených od sloves 5. a 6. inf. třídy je také určení, že uplatnění účelových adjektiv s formantem *-c(i)* v rámci právní a administrativní terminologie, a to převážně s nositelem vlastnosti *list*, můžeme sledovat zvláště během 1. pol. 15. stol. Od poloviny 15. stol. pak můžeme pozorovat poměrně výrazné vyhranění adjektiv odvozovaných příponou *-c(i)* pro vyjadřování významu ‚určený k nějaké činnosti‘ s nositelem vlastnosti ‚hmotný předmět, zvl. nástroj‘ a zároveň jejich uplatnění v rámci řemeslnické terminologie. Tento závěr o jejich významové specializaci koresponduje s Havránkovým časovým určením vyhranění sufixu *-tedln(y)* pro vyjadřování významu možnosti (Havránek 1929, s. 774).

Při odvozování od sloves 1., 3. a 4. inf. třídy splývala stč. adjektiva s formantem *-c(i)* s adjektivy participiálními, zvláště v důsledku probíhající monoftongizace *ie > i*. Participiální adjektiva, přestože byla výrazně vyhraněná ve funkci adjektiv slovesných, mohla totiž také vyjadřovat významy všech uvedených slovtvorných kategorií onomaziologické kategorie mutační (srov. Fried, 2015, s. 87–89, 96–98) a nezřídka také vyjadřovala účelový význam (pod. Fried, 2015, s. 98), a to se všemi typy nositelů vlastnosti, které byly vyjmenovány u adjektiv odvozených příponou *-c(i)*, a navíc s některými dalšími. Participiální adjektiva se však v účelovém významu nejčastěji pojila s pojmenováním léku, dále velmi často též

s pojmenováním *list* (srov. Michálek, 1963, s. 128; Fried, 2015, s. 98). Při nositeli vlastnosti *list* se pak projevovala synonymie obou formálních typů nejvýrazněji.

Stč. adjektiva s příponou *-c(i)* se mohla substantivizovat (též Michálek, 1963), případně podléhat univerbizaci, výjimečný je však případ, kdy se stávají pojmenováním osoby (mask. *dělací*), častější jsou neutra, ta označují prostředek činnosti (*otlévacie*), materiál užívaný k činnosti (*pálicie*), poplatek (*opoviedacie, podacie*) ad. (srov. Nejedlý et al., 2019, s. 161, 276; jinak Michálek, 1963). Tato neutra však mohla také vzniknout derivací přímo od sloves sufixem *-c(ie)* (Nejedlý et al., 2019, s. 29–30) abstrahovaným z *-c(i)*, kterým se tvořila adjektiva.

Dále bylo shromážděno 189 střdč. adjektiv odvozených příponou *-c(i)*, v některých případech však taktéž pouze předpokládaných. Potvrzují, že v době střední byla „kategorie adjektiv účelových“ „plně ... konstituována“ a že se účelová adjektiva v této době „hromadně odvozují sufixem *-c(i)*“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 310).

Adjektiva s formantem *-c(i)* se odvozovala od sloves všech vzorů 5. inf. třídy; nejčetnější zůstávaly deriváty od sloves vzoru *dělati*, poměrně četné jsou však také deriváty od sloves vzoru *tesati*, vykazující oproti předchozímu období nejvyšší poměrný nárůst. Rostoucí produktivita adjektiv s formantem *-c(i)* byla zjištěna také v rámci odvozování od sloves 6. inf. třídy: Tyto deriváty nejen že nebyly výjimečné jako ve stč. období, ale odvozovaly se poměrně běžně (srov. Kalinová, 2019, s. 139–140, s. 159–160; jinak Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 310, v. výše).

Produktivita adjektiv s formantem *-c(i)* odvozovaných od sloves 1. inf. třídy naopak slábla. Od sloves 2. inf. třídy se účelová adjektiva s formantem *-c(i)* pravděpodobně netvořila ani ve střdč. období, nebo se tvořila jen velmi zřídka. V rámci derivace od sloves vzorů 3. inf. třídy existoval ve střdč. období jediný produktivní typ, a to adjektiva odvozovaná od sloves vzoru *sázeti*.

Od sloves 4. inf. třídy se adjektiva s formantem *-c(i)* naopak ve střdč. období zřejmě běžně odvozovala. Příliš malý formální rozdíl oproti participiálním adjektivům, který po provedení monoftongizace *ie > í* spočíval pouze v kvantitě samohlásky, a zároveň krácení dlouhé samohlásky formantu participiálních adjektiv však vedly k mísení obou formálních typů (srov. Kalinová, 2019, s. 33, 35, 162). Také adjektiva z *nt*-ového participia totiž i nadále vyjadřovala účelový význam, a to při široké kolokabilitě. Jejich nositelem vlastnosti býval mimo jiné ‚hmotný předmět‘ včetně ‚nástroje‘. Problémy spočívající v jednoznačném odlišení adjektiv s formantem *-c(i)* a participiálních adjektiv tak u adjektiv odvozovaných od sloves 1.

až 4. inf. třídy částečně přetrvávají, též kvůli nedůslednému zapisování kvantity (srov. Dvořák, 1970, s. 71–73).

Na základě rozboru jednoznačných adjektiv odvozených od sloves 5. a 6. inf. třídy bylo prokázáno, že adjektiva s formantem *-c(i)* ve střed. období sloužila zpravidla k vyjadřování účelového významu stejně jako v období předchozím, podíl účelových adjektiv se však ještě zvýšil. Dále bylo zjištěno, že účelová adjektiva s formantem *-c(i)* se stejně jako ve střed. období převážně pojila s pojmenováním hmotného předmětu k vykonávání činnosti, zvl. mechanického nástroje. Spojení s pojmenováním *list* apod. jsou stejně jako ve střed. období druhá nejčtenější. Celkově byla kolokabilita účelových adjektiv s formantem *-c(i)* širší než ve střed. období: Ojediněle byl nově zjištěn nositel vlastnosti ‚lék‘, nově byla zaznamenána také spojení s abstrakty. Rozrůzněný nositel vlastnosti u téhož adjektiva účelového významu, provázený v některých případech též významovým posunem adjektiva (v rámci účelového významu), pak byl zjištěn častěji než ve střed. období.

Skupina adjektiv, která nevyjadřují účelový význam, má pak oproti předchozímu období odlišné složení: Převažují v ní adjektiva vlastnostní, a to zpravidla pasivní, pouze zřídka aktivní, zároveň nebyla zaznamenána slovesná adjektiva kategorie transpoziciční. Uvedená zjištění svědčí o vyšší míře významového vyhranění adjektiv s formantem *-c(i)* oproti adjektivům z *nt*-ového participia. Dále svědčí o tom, že odvozování adjektiv vlastnostních formantem *-c(i)* bylo v této době částečně produktivní, významová vyhraněnost formantu *-c(i)* pro vyjadřování účelového významu tak byla touto tendencí zároveň mírně oslabována.

Významová vyhraněnost adjektiv s formantem *-c(i)* však byla pravděpodobně oslabována také v důsledku rostoucí (?) produktivity účelových adjektiv odvozovaných z *nt*-ového participia, zejména při nositeli vlastnosti ‚hmotný předmět, zvl. nástroj‘, který byl doménou účelových adjektiv s formantem *-c(i)*: K přitváření účelových adjektiv z *nt*-ového participia zřejmě docházelo zejména tam, kde formální rozdíl oproti adjektivům s formantem *-c(i)* spočíval pouze v kvantitě samohlásky v zakončení. Tato domněnka by však vyžadovala důslednější rozbor.

Formální typ střed. adjektiv odvozených z *nt*-ového participia nebyl v této práci systematicky sledován a analyzován. Zasloužil by si jistě větší pozornost, a to nejen z hlediska vyjadřování účelového významu, ale také z hlediska vztahu adjektiv paradigmatických a neparadigmatických a otázky míry jejich významové vyhraněnosti. Stejně tak nebyla zjišťována ostatní střed. účelová adjektiva, jejich formanty, významová specifičnost a vzájemné vztahy. Některé otázky tak zůstávají otevřené, např. jakými formálními typy byl tvořen subsystém účelových adjektiv v době střední nebo zda adjektiva se sufixem *-n(i)* plnila v době

střední funkci účelových adjektiv pouze „jako reliktní“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer, 1986, s. 310; srov. Kalinová, 2019, s. 159).

5 Seznam literatury

5.1 Citovaná literatura

- ADAM, R. et al. (2017): *Gramatické rozbory češtiny: výklad a cvičení s řešeními*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum.
- BALHAR, J. et al. (2005): *Český jazykový atlas*. Sv. 5. Praha: Academia.
- BARTOŠ, F. (1895): *Dialektologie moravská. Druhý díl, Nářečí hanácké a české*. Brno: Nákladem Matice Moravské.
- ČERNÁ, A. M. (2009): *Staročeské názvy chorob*. Praha: Karolinum.
- DANEŠ, F. (1975): Účelové přívlastky s předložkami pro, na, k. *Naše řeč*, 58, s. 173–179.
- DOBROVSKÝ, J. (1809): *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache, zur gründlichen Erlernung derselben für Deutsche, zur vollkommenern Kenntniß für Böhmen*. Praha: Johann Herrl. Online: <<https://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/mluvnice/digitalni-kopie-info/DobLehr1809>>. Cit. 7. 1. 2023.
- DOKULIL, M. (1956): Některé typy názvů osob podle činnosti v českém jazyce (Činitelská jména tvořená příponami se základním -c-, -č) I. *Naše řeč*, 39 (3–4), 59–75.
- DOKULIL, M. (1962): *Tvoření slov v češtině. 1, Teorie odvozování slov*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- DVOŘÁK, E. (1970): *Vývoj přechodníkových konstrukcí ve starší češtině*. Praha: Univerzita Karlova.
- ESSČ: *Elektronický slovník staré češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka. Online: <<https://vokabular.ujc.cas.cz/informace.aspx?t=ESSC&o=slovniky>>. Cit. 10. 3. 2023.
- ExcGbSlov: *Kartotéka excerpce ze staročeských a některých mladších textů vytvořená J. Gebauerem a jeho spolupracovníky*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka.
- ExcStčS: *Kartotéka excerpce ze staročeských textů vzniklá pro potřeby práce na Staročeském slovníku*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka.

- FIEDLEROVÁ, A. (1970): K vývoji neshodného přívlastku v staré češtině u Komenského. *Slovo a slovesnost*, 31, s. 337–345.
- FIEDLEROVÁ, A. (1977): *Denominativní vztahová adjektiva ve staré češtině*. Kandidátská disertační práce. Uloženo v oddělení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR.
- FIEDLEROVÁ, A. (1981): Denominativní vztahová adjektiva ve Staročeském slovníku. *Listy filologické*, 104, s. 212–221.
- FRIED, M. (1994): The Complex Present Participles in Old Czech. *Listy filologické*, 117, s. 37–53.
- FRIED, M. (2005): The stability of meaning-form associations across time. In: P. Nejedlý – M. Vajdlová (eds.), *Verba et historia: Igoru Němcovi k 80. narozeninám*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, s. 77–85.
- FRIED, M. (2010): Grammaticalization and lexicalization effects in participial morphology: A Construction Grammar approach to language change. In: A. Van linden – J-Ch. Verstraete – K. Davidse (eds.), *Formal evidence in grammaticalization research*. Amsterdam: John Benjamins, s. 191–224. Online: < https://ling.ff.cuni.cz/cs/mirjam_fried/>. Cit. 7. 1. 2023.
- FRIED, M. (2015): *Kontextové faktory ve vývoji gramatických kategorií*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- FUKOVÁ, I. (2019a): Činitelská jména s příponou -čí v diachronním pohledu. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 54, s. 1–12. Online: <<https://ispan.waw.pl/journals/index.php/sfps/article/view/sfps.1772>>.
- FUKOVÁ, I. (2019b): Staročeská adjektiva typu postřihací. In: B. Bednaříková – P. Sůjová (eds.), *Dynamika přirozeného jazyka a perspektiva funkčně orientované lingvistiky: sborník z 16. mezinárodního setkání mladých lingvistů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 9–15.
- FUKOVÁ, I. – NEJEDLÝ, P. – ŠIMEK, Š. (2019): K připravovanému Slovníku raněnovověké češtiny. *Naše řeč*, 102, č. 1–2, s. 76–87.
- GbSlov: GEBAUER, J. (1970): *Slovník staročeský*. Praha: Academia.
- GEBAUER, J. (1887): Staročeská adjektiva s koncovkami -úci, -ujúci, -ějúci, utvořená ze sloves. *Listy filologické*, 14, s. 360–372.
- GEBAUER, J. (1958): *Historická mluvnice jazyka českého. Díl III, Tvarosloví. II., Časování*. Praha: ČSAV.
- HAVRÁNEK, B. (1929): Příspěvek k tvoření slov ve spisovných jazycích slovanských (adjektiva s významem lat. adjektiv na -bilis). *Slavia*, 7, s. 766–784.

- HAVRÁNEK, B. (1936): Vývoj spisovného jazyka českého. In: *Československá vlastivěda*. Řada II. Spisovný jazyk český a slovenský. Praha: Sfinx, s. 1–144.
- HAVRÁNEK, B. – JEDLIČKA, A. (1988): *Česká mluvnice*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- HOMOLKOVÁ, M. – VOLEKOVÁ, K. – PYTLÍKOVÁ, M. (2016): Kalich v staročeských překladech bible. In: O. Halama – P. Soukup, (eds.), *Kalich jako symbol v prvním století utrakvismu*. Praha: Centrum medievistických studií, s. 17–38.
- JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. (1989): *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha: SPN.
- JANEČKA, M. – BLÁHA, O. (2020): *Genitiv adnominální v češtině: vývoj a současný stav*. Olomouc: Vydavatelství Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.
- KALINOVÁ, Z. (2014): *Slovesná adjektiva v barokních textech*. Diplomová práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita.
- KALINOVÁ, Z. (2019): *Vývojová linie slovesných adjektiv*. Disertační práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita.
- KLESZCZOWA, K. (2003): *Staropolskie derywaty przymiotnikowe i ich perspektywiczna ewolucja*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- KOMÁREK, M. (1962): *Historická mluvnice česká. I, Hláskosloví*. Praha: SPN.
- KOMÁREK, M. (2021): *Dějiny českého jazyka*. Brno: Host.
- KŘÍSTEK, V. (1978): Staročeské pravopisné systémy. In: Bělič, J. – Kamiš, A. – Kučera, K., *Malý staročeský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 693–704.
- KUČERA, K. (1983): *Jazyk českých spisů J. A. Komenského*. Praha: Univerzita Karlova.
- LAMPRECHT, A. – ŠLOSAR, D. – BAUER, J. (1986): *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- LDHBC: NEJEDLÝ, P. et al. (2012–): *Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Online: <<https://madla.ujc.cas.cz>>. Cit. 7. 1. 2023.
- MACHOVEC, D. (1962): *Dějiny antické filosofie*. Praha: SPN.
- MAREČKOVÁ, D. (1957): K rozšíření změn ie > í a uo > ů v 15. stol. (1. část). *Listy filologické*, 80, s. 232–236.
- MAREČKOVÁ, D. (1958): K rozšíření změn ie > í a uo > ů v XV. stol. *Listy filologické*, 81, s. 85–97.
- MARTÍNEK, F. (nedatováno): *K slovo tvorným typům českých deverbativních dějových substantiv (diachronní pohled)*. Online: <<https://sites.ff.cuni.cz/ucjtk/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/Martinek2013.pdf>>. Cit. 7. 1. 2023.

- MARVAN, J. – MICHÁLEK, E. – NĚMEC, I. (1963): Základní procesy v lexikálním vývoji českého jazyka. In: *Československé přednášky pro V. mezinárodní sjezd slavistů v Sofii*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, s. 105–113.
- MČ 1: PETR, J. et al. (1986): *Mluvnice češtiny. 1, Fonetika, Fonologie, Morfonologie a morfemika, Tvoření slov*. Praha: Academia.
- MICHÁLEK, E. (1963): Staročeská adjektiva typu lácí, lajúcí. *Listy filologické*, 86, s. 127–130.
- MSS: BĚLIČ, J. – KAMIŠ, A. – KUČERA, K. (1978): *Malý staročeský slovník*. Praha: SPN.
- NÁDASSY, T. – ADAM, R. (2021): Variantní tvary sloves vzoru „sází“ a procesuální adjektiva od nich utvořená. *Korpus – gramatika – axiologie*, 24, 27–37.
- NAGY, M. (2013): Lexikální význam, nebo encyklopedické heslo: Metodologické úvahy. In: P. Adámková et al., *Studie k moderní mluvnici češtiny. 4, Dynamika českého lexika a lexikologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 24–51.
- NEJEDLÝ, P. (2016): *Periferní jednotky staročeského lexikálního systému: jednotky ustupující*. Disertační práce. Praha: FF UK.
- NEJEDLÝ, P. (2018): Deverbativní nomina instrumenti ve starší češtině a jejich kategorizace. In: *Języki słowiańskie w kontekstach kultur dawnych i współczesnych*. Toruń: Wyd. Naukowe Uniw. M. Kopernika.
- NEJEDLÝ, P. et al. (2019): *Slovotvorný vývoj deverbálních substantiv ve staré a střední češtině*. Praha: Academia.
- NEUSTUPNÝ, J. V. (1993): Poststrukturalismus a Pražská škola. *Slovo a slovesnost*, 54, s. 1–7.
- NĚMEC, I. (1968): *Vývojové postupy české slovní zásoby*. Praha: Academia.
- NĚMEC, I. (1970): Nová slova Husova a J. A. Komenského. *Slovo a slovesnost*, 31, s. 313–324.
- NĚMEC, I. (1980a): *Rekonstrukce lexikálního vývoje*. Praha: Academia.
- NĚMEC, I. (1980b): Jazykové ztvárnění psychického odrazu skutečnosti v lexikální význam. *Slovo a slovesnost*, 41, s. 26–31.
- NĚMEC, I. (1995): Diachronní lexikografie. In: F. Čermák – R. Blatná (eds.), *Manuál lexikografie*. Jinočany: H & H, s. 182–210.
- NĚMEC, I. (2009a): Ke studiu lexikálních subsystémů jazyka. In: *Práce z historické jazykovědy*. Praha: Academia, s. 38–45.
- NĚMEC, I. (2009b): K diferenciaci slovní zásoby slovanských jazyků v souvislosti s jejich specifickým vývojem hláskoslovným. In: *Práce z historické jazykovědy*. Praha: Academia, s. 52–56.
- NĚMEC, I. (2009c): Přínos české diachronní lexikologie pro lexikologii synchronní. In: *Práce z historické jazykovědy*. Praha: Academia, s. 127–137.

- NĚMEC, I. – MICHÁLEK, E. (1978): Vztah sémantiky staročeské slovní zásoby ke společenské situaci. *Slavia*, 47, 1978, s. 14–22.
- NĚMEC, I. – NEDVĚDOVÁ, M. – PEČÍRKOVÁ, J. (1981): Problém rozsahu velkých historických slovníků a Staročeský slovník. *Slovo a slovesnost*, 42, s. 238–248.
- OCELÁK, R. (2010): Časový význam aktivních deverbativních adjektiv typu -icí/-oucí a -(v)ší. *Naše řeč*, 93, s. 125–138.
- OSOLSOBĚ, K. (2009): Deriváty na -čí: gramatika, slovník a korpus. *Linguistica Brunensia*, 57, 1–2, s. 115–127. Online: <https://digilib.phil.muni.cz/_flysystem/fedora/pdf/115104.pdf>. Cit. 7. 1. 2023.
- OSOLSOBĚ, K. (2016): -cí. In: Šimandl, J. (ed.), *Slovník afixů užívaných v češtině*. Online: <<http://www.slovnikafixu.cz/heslar/-cí>>. Cit. 7. 1. 2023.
- PATERA, A. – PODLAHA, A. (1910–1922): *Soupis rukopisů knihovny Metropolitní kapitoly pražské*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. 2 sv.
- PMČ: KARLÍK, P. – NEKULA, M. – RUSÍNOVÁ, Z. (eds.) (1995): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- PORÁK, J. (1983): *Humanistická čeština: hláskosloví a pravopis*. Praha: Univerzita Karlova.
- PROUZOVÁ, H. (1967): Nežehlící košile? *Naše řeč*, 50, s. 123–124.
- PSJČ: *Příruční slovník jazyka českého (1935–1957)*. Praha: Státní nakladatelství.
- RUSÍNOVÁ, Z. (1966): K tvoření adjektiv ve staré češtině. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. A, Řada jazykovědná, 15, A 14. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, s. 141–145.
- RUSÍNOVÁ, Z. (2017): Deverbální adjektivum. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy: Nový encyklopedický slovník češtiny*. Online: <https://www.czechency.org/slovník/DEVERBÁLNÍ_ADJEKTIVUM>. Cit. 7. 1. 2023.
- RUSÍNOVÁ, Z. – ŠLOSAR, D. (1967): Průřez vývojem slovtvorné soustavy adjektiv v češtině. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. A, Řada jazykovědná, 16, A 15. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, s. 37–63.
- SEDLÁČEK, J. (1901): *Výklad posvátných žalmů obsahující překlad z latinské Vulgaty i z původního znění a úplný výklad žaltáře*. Sv. 1. Praha: Dědictví Sv. Prokopa.
- SSJČ: HAVRÁNEK, B. et al. (1960–1966): *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- SSL: *Slovník středověké latiny v českých zemích = Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum* (1977–). Praha: Academia.
- StčS: *Staročeský slovník* (1968–2008). Praha: Academia.

- StčS 1968: *Staročeský slovník. Úvodní stati, soupis pramenů a zkratek* (1968). Praha: Academia.
- StčTB: *Staročeská textová banka*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka. Online: <<http://vokabular.ujc.cas.cz/banka.aspx?idz=STB>>. Cit. 20. 12. 2022.
- SVOBODOVÁ, A. – ŠIMEK, Š. (eds.) (2022): *Elektronický slovník staré češtiny. Soupis pramenů a zkratek*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka.
- SVOBODOVÁ, A. – VOLEKOVÁ, K. (2016): K nestandardním jazykovým jevům ve staročeských textech. *Bohemica olomucensia*, 8/3, s. 17–36.
- ŠIMANDL, J. (2002): K rozdílům a konkurenci mezi adjektivy na -íci a -icí. *Jazykovědné aktuality*, 39/1–2, s. 28–36.
- ŠIMEK, Š. et al. (2019): *Návod ke zpracování ESSČ: Výběrové pracovní zásady pro zpracování ESSČ v abecedním rozmezí při- až Ž jako stručného dokladového redigovaného slovníku*. Interní dokument. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka.
- ŠLOSAR, D. (1981): *Slovotvorný vývoj českého slovesa*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně.
- ŠLOSAR, D. (1984): Slovo tvorná produktivita – pojem synchronní, nebo diachronní? In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university*. A, Řada jazykovědná, 33, A 32. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, s. 97–101.
- ŠMILAUER, V. (1966): *Novočeská skladba*. Vyd. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- ŠMILAUER, V. (1971): *Novočeské tvoření slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- ŠTÍCHA, F. et al. (2013): *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- ŠTÍCHA, F. et al. (2018): *Velká akademická gramatika spisovné češtiny. I*. Praha: Academia.
- TRÁVNÍČEK, F. (1951): *Mluvnice spisovné češtiny. Část I, Hláskosloví, tvoření slov, tvarosloví*. Praha: Slovanské nakladatelství.
- TRÁVNÍČEK, F. (1956): *Historická mluvnice česká. 3., Skladba*. Praha: SPN.
- VAJDLOVÁ, M. (2015): Přípony -ovní, -ovný ve vývojovém pohledu. In: H. Chýlová – J. Novotný (eds.): *Dva z prvních: Jaromír Spal, Miloslav Šváb – respektované osobnosti vysokoškolské bohemistiky*. Plzeň: Vydavatelství Západočeské univerzity v Plzni, s. 49–57.
- VEČERKA, R. (1957): Ke konkurenci adnominálního genitivu a adjektiva v staroslověnštině. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. A, Řada jazykovědná, 6, A 5, s. 25–38.
- VESELÝ, L. – VESELÝ, V. (2019). Nekodifikujme, raději popisujme a vysvětlujme normu a úzus. Pěstujme jazykovědu, nepěstěme jazyk. *Korpus – gramatika – axiologie*, 20, s. 47–62.
- VINTR, J. (1978): Die alttschechischen Diphthongierungen und Monophthongierungen - ihre Chronologie und Systemverankerung. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 24, s. 262–277.

Vokabulář webový. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka. Online: <<https://vokabular.ujc.cas.cz/default.aspx>>. Cit. 7. 1. 2023.

VOLEKOVÁ, K. (2021): Překlad latinského adnominálního genitivu v prvním tištěném českém žaltáři (1487). *Clavibus unitis*, 10, č. 2, s. 19–28. Online: <https://www.acecs.cz/media/cu_2021_10_02_volekova.pdf>. Cit. 7. 1. 2023.

5.2 Citované prameny

Stč. prameny jsou v této práci citovány zkratkami podle StčS 1968 (55–118) a podle Svobodová – Šimek (eds.) (2022); v několika případech též podle SSL (<<http://lb.ics.cas.cz/prameny.html#cs>>), a to vždy s uvedením zkratky SSL před zkratkou pramene. Střdč. prameny jsou citovány zkratkami podle úzu LDHBC (<<https://madla.ujc.cas.cz/prameny>>). V těchto zdrojích jsou prameny pod jednotlivými zkratkami jednoznačně určeny a popsány, proto se v následujícím seznamu citovaných pramenů neuvádí.

ČEP: *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost. Online: <<http://www.biblenet.cz/>>. Cit. 7. 1. 2023.

DAŇHELKA, J. et al. (eds.) (1988): *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila: vydání textu a veškerého textového materiálu*. Sv. 1. Praha: Academia.

HAVRÁNEK, B. – DAŇHELKA, J. (eds.) (1958): *Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila*. Praha: ČSAV.

HRABÁK, J. – HAVRÁNEK, B. (eds.) (1957): *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.

KYAS, V. (ed.) (1985): *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká s částmi Bible litoměřicko-třeboňské. II, Epištoly, Skutky apoštolů, Apokalypsa*. Praha: Academia.

PEČÍRKOVÁ, J. et al. (eds.) (2009): *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká s částmi Proroků rožmberských a Bible litoměřicko-třeboňské. V/1, Izaiáš – Daniel*. Praha: Academia.

RosaGram: Václav Jan Rosa, *Grammatica linguae Bohemicae quatuor partibus, orthographia, ethymologia, syntaxi et prosodia constans...* Praha: Jan Arnolt z Dobroslavína starší, 1672. Knihopis: K14884.

- RosaSlov: Václav Jan Rosa, *Thesaurus Linguae Bohemicae*. Praha, Knihovna Národního muzea, sign. IV D 81/1–7. Boudová, D. et al. (eds.), 2008. Online: <<https://vokabular.ujc.cas.cz/nezapojene.aspx?idz=eRosaThesN>>. Cit. 7. 1. 2023.
- RYBA, B. (ed.) (nedatováno): *Poklaretovské slovníky ostrihomské XV. st.* Nепublikováno, uloženo v oddělení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR.
- STLUKA, M. (ed.) (nedatováno): *Petrus Comestor, Historia scholastica*. Nепublikováno, uloženo v oddělení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR.
- VOLEKOVÁ, K. (ed.) (2012): *Latinsko-české slovníky z rukopisu ostrihomského*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka. Online: <<http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicni/edice/{e0a3c633-594e-415d-ab49-f922339722b0}>>. Cit. 10. 3. 2023.
- Vulg: *Biblia Sacra juxta Vulgatam Clementinam*. Online: <<https://vulsearch.sourceforge.net/html/index.html>>. Cit. 10. 3. 2023.
- VusSlov: Kašpar Zachariáš Vusín, *Dictionarium bohemo-latino-germanicum*. [2. vydání]. [Praha, 1. polovina 18. století]. Knihopis K16693. Lehečka, B. et al. (eds.), 2015. Online: <<https://vokabular.ujc.cas.cz/nezapojene.aspx?idz=VusSlovBLG1729>>. Cit. 7. 1. 2023.